EVRENSEL TEMEL HİZMETLER

Kolektif Güvence, Demokratik Ekonomi, Sol Strateji

ÖZCAN YAZICI & CLAUDE

Sol Gelecek

DİJİTAL SOSYALİZM SERİSİ

KÜNYE

EVRENSEL TEMEL HİZMETLER

Kolektif Güvence, Demokratik Ekonomi, Sol Strateji

Yazar: Özcan Yazıcı & Claude

Yayıncı: Özcan Yazıcı

1. Dijital Baskı: Ağustos 2026

ISBN: 978-625-00-4577-0 (e-Kitap)

Kapak Tasarımı: Özcan Yazıcı & ChatGPT

Sayfa Tasarımı ve Dijital Yayına Hazırlık: Özcan Yazıcı

Yayın Hakları ve Lisans Bilgisi: CC BY-NC-SA

Bu eser, Creative Commons Atıf-GayriTicari-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Şunları yapmakta özgürsünüz:

- **Paylaşım:** Eseri her ortam veya formatta kopyalayabilir ve yeniden dağıtabilirsiniz.
- **Uyarlama:** Eseri karıştırabilir, aktarabilir ve üzerinde değişiklik yapabilirsiniz.

Şu şartlarla:

- **Atıf:** Uygun referans vermeli ve lisansa bağlantı sağlamalısınız.
- **GayriTicari:** Bu eseri ticari amaçlarla kullanamazsınız.
- **Aynı Lisansla Paylaş:** Eğer eseri değiştirirseniz, hazırladığınız içeriği orijinal eserle aynı lisansla dağıtmalısınız.

Lisansın tam metni için: Creative Commons

İletişim: ozcanyazici@gmail.com – www.solgelecek.org

İçindekiler

SUNUŞ 16

BAŞLARKEN 21

Kapitalizmin Krizi, Siyasi Boşluk ve Yeni Bir Toplumsal Program Arayışı 21

GİRİŞ: KAPİTALİZMİN KRİZİ, SOLUN ÇÖKÜŞÜ VE AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ 27

Neoliberalizmin yapısal krizi: 1970'lerden 2008'e, 2008'den bugüne 27

Sol ve sosyalist hareketlerin ekonomik-siyasi alternatif geliştirme krizi 29

"Üçüncü Yol"un iflası: Sosyal demokrasinin neoliberal teslimiyeti ve seçmen kaybı 31

Pasokification: Sosyal demokrat partilerin çözülmesi 33

Siyasi boşluğu dolduran aşırı sağ ve faşist hareketler 34

Popülizm, milliyetçilik ve sınıf öfkesinin yanlış adreslenmesi 36

Yeni bir sol programın zorunluluğu: ETH'nin çıkış noktası 38

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEMEL TANIMLAR 41

Evrensel Temel Hizmetler (ETH) nedir? 41

"Evrensel", "Temel" ve "Hizmet" kavramlarının ayrıştırılması 43

Hizmet, altyapı ve fayda: ETH'nin kapsamı 45

Sosyal gelir ve ETH: Piyasa gelirinin ötesinde yaşam standardı 47

Refah devleti ve ETH: Süreklilik mi, kopuş mu?... 49

Kamu hizmeti, ortak mülkiyet ve ETH ilişkisi 52

ETH'nin tarihsel kökleri: Beveridge'den NHS'e, İskandinav modelinden günümüze 54

ETH'yi tanımlayan beş ilke: Kolektif sorumluluk, erişim, yeterlililik, sürdürülebilirlik, katılım 56

BÖLÜM 2: ETH'NİN TEORİK VE FELSEFİ TEMELLERİ 60

İnsan ihtiyaçları teorisi: Nesnel ve evrensel ihtiyaçların varlığı.....61

Temel ve ara ihtiyaçlar ayrımı: Sağlık, özerklik ve katılım 63

Yetenek (kapasite) yaklaşımı ve ETH: Özgürlük olarak gelişim 66

Sosyal haklar, yurttaşlık ve T.H. Marshall'ın mirası 68

Eşitlik, dayanışma ve kolektif sorumluluk: ETH'nin normatif temeli 70

Kolektif sağlama sistemleri ve piyasanın sınırları .73

ETH'nin dört hedefi: Eşitlik, verimlilik, dayanışma, sürdürülebilirlik 75

BÖLÜM 3: ETH ÜZERİNE DÜŞÜNCE GELİŞTİREN ÖNEMLİ AKADEMİK VE SİYASİ FİGÜRLER..... 79

Len Doyal ve Ian Gough: İnsan İhtiyaçları Teorisi 79

A Theory of Human Need (1991): ETH'nin Felsefi Temeli 80

Temel İhtiyaçlar ve Ara İhtiyaç Tatmin Ediciler 81

Kültürel Göreceelilik Karşısında Evrensel İhtiyaçların Savunusu 83

Ian Gough: ETH İçin Teorik ve Ahlaki Çerçeve 84

Evrensel Temel Hizmetler: Teorik ve Etik Bir Çerçeve (2019)..... 85

Temel Sağlama Sistemleri ve Doğal Tekeller Olarak Temel Hizmetler 87

Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Sosyal Refah: İklim Krizi Boyutu..... 88

Anna Coote ve Andrew Percy: ETH İçin Pratik Çerçeve 89

Evrensel Temel Hizmetler İçin Gerekçe (2020, Polity Press) 90

ETH'nin Yedi Alanı ve Genişletilmiş Kamu Hizmeti Anlayışı 91

Sahiplik Modelleri, Yönetişim ve Katılımcılık..... 92

Henrietta L. Moore ve UCL IGP: Sosyal Refah için ETH..... 93

Gelecek İçin Sosyal Refah: Evrensel Temel Hizmetler Önerisi (2017) 94

Otomasyon, İklim Krizi ve Toplumsal Dayanıklılık Çerçevesi..... 95

Foundational Economy Collective (Karel Williams ve Diğerleri): Gündelik Yaşamın Temel Ekonomisi .. 96

Temel Ekonomi: Gündelik Yaşamın Altyapısı (2018)..... 97

'Sıradan' Ekonomi: Gündelik Yaşamın Temel Altyapısı Olarak ETH..... 98

Bölgesel Ekonomi ve Yerel Sağlama Sistemleri..... 100

Kate Raworth: Donut Ekonomisi ve Sosyal Temeller 101

Donut Ekonomisi (2017): Sosyal Taban ve Ekolojik Tavan 101

ETH ve 'Güvenli ve Adil İnsanlık Alanı' Çerçevesi 102

Amartya Sen ve Martha Nussbaum: Kapasite Yaklaşımı 104

Sen'in Özgürlük Olarak Kalkınma Perspektifi..... 104

Nussbaum'un Merkezi İnsan İşlevsel Kapasite Listesi . 106

ETH ve Kapasite Yaklaşımının Kesişimi 107

Manfred Max-Neef: İnsan Ölçeğinde Kalkınma.. 108

İnsan İhtiyaçları Matrisi: Varoluşsal ve Aksiyolojik Kategoriler 108

ETH ve Tatmin Edici Sistemlerin Tasarımı 110

Karl Polanyi: Büyük Dönüşüm ve Piyasa Toplumunun Eleştirisi 111

Piyasanın Emeği, Toprağı ve Parayı Metalaştırması..... 112

Karşı Hareket (Counter-Movement) ve ETH 113

Korunaklı Toplumun Yeniden İnşası: ETH'nin Polanyici Temeli 114

Nancy Fraser: Aşamalı Neoliberalizm Eleştirisi .. 115

Tanınma ile Yeniden Dağılım Gerilimi..... 116

Feminist Ekonomi Politikası ve Toplumsal Yeniden Üretim 117

ETH ve Feminist Refah Devleti Perspektifi..... 118

Guy Standing: Prekarya ve Yeni Bir Sosyal Sözleşme 119

The Precariat (2011): Güvencesizleşme ve Yeni Sınıf Oluşumları 119

ETG Savunuculuğundan ETH'ye: Prekaryanın İhtiyaçları 121

Güvence, Özgürlük ve Kolektif Haklar 122

Erik Olin Wright: Gerçek Ütopyalar ve Emansipasyon.....122

Gerçek Ütopyaları Tasarlamak: Sistemik Dönüşüm İçin Reformcu Araçlar 123

ETH ve 'Gerçekçi Ütopya' Olarak Post-Kapitalist Geçiş Stratejisi.....124

Daniel Zamora ve Jacobin Okulu: ETG Eleştirisi ve ETH Savunusu 125

Temel Gelire Karşı Gerekçe (Jacobin, 2017) 126

ETG'nin Neoliberal İşleve Nasıl Hizmet Edebileceği 127

Emek Hareketi, Kamu Hizmetleri ve Sol Siyaset 128

Mariana Mazzucato: Kalkınmacı Devlet ve Kamusal Değer 129

Girişimci Devlet (2013): Devletin Yenilik Motoru Olarak Rolü.....129

Misyon Ekonomisi (2021): Toplumsal Misyon Olarak ETH 130

Kamusal Değer Teorisi: Piyasa Değeriyle Toplumsal Değerin Ayrışması 132

ETH'nin Finansmanı ve Kamu Yatırım Bankacılığı Modeli 132

Nick Srnicek ve Alex Williams: Post-Kapitalist Ufuk 133

Geleceği İcat Etmek (2015): Tam Otomasyon, Azalan Çalışma Süresi ve ETH 134

Hegemoni Mücadelesi ve Sol Bir Karşı-Hegemonya Projesi Olarak ETH.....135

Folk Politikasının Eleştirisi: Yerel ve Küçük Ölçekli Siyasetin Sınırları 136

ETH ve Evrensel Refah Taleplerinin Kitlesel Siyaseti....136

Aaron Bastani: Tam Otomatik Lüks Komünizm .. 137

Tam Otomatik Lüks Komünizm (2019): Teknoloji, Bolluk ve Kamu Hizmetleri..... 138

Otomasyon Çağında ETH'nin Genişlemesi: Yeni İhtiyaç Kategorileri.....139

Kaynak Bolluğu ve Kamusal Lüks: ETH'nin Radikal Vizyonu 140

Sol İyimserlik ve ETH'yi Bir Geçiş Programı Olarak Konumlandırmak 141

Jonathan Portes: ETH'nin Ekonomik Analizi ve Uygulanabilirliği 142

ETH'nin Makroekonomik Değerlendirmesi ve Mali Sürdürülebilirlik.....142

Eşitsizlik, Yoksulluk ve Refah Tartışmasında ETH'nin Konumu 144

ETH Karşısında ETG: Maliyet-Etkinlik ve Dağılım Etkilerinin Analizi.....145

Uygulama Koşulları: Ekonomi Politikası ve Siyasi Ekonomi Arasında ETH 146

Bölüm 3 Değerlendirmesi: Düşünsel Bir Sentez.. 147

BÖLÜM 4: ETH VE EVRENSEL TEMEL GELİR (ETG): KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ.....149

ETG nedir? Tarihsel kökler ve düşünsel arka plan 150

ETG'nin önemli savunucuları: Van Parijs, Vanderborght, Standing, Bregman 151

ETG tartışmasının yeniden canlanmasının nedenleri: Otomasyon, eşitsizlik, ekoloji..... 154

ETH ve ETG arasındaki temel kavramsal ayrımlar: Nakit ve hizmet, bireysel ve kolektif..... 156

Değiştirilebilirlik (fungibility) sorunu: Paranın serbestliği, hizmetin belirleyiciliği 157

Maliyet ve finansman karşılaştırması: Hangisi daha uygulanabilir?..... 159

Piyasalaşma riski: ETG'nin özelleştirme ve refah yıkımını besleyebileceği senaryo 161

Silikon Vadisi'nden neoliberallere: ETG'nin ideolojik ittifakları..... 163

Emek, çalışma ve özgürlük: Her iki öneri hangi özgürlük anlayışına dayanır? 165

Dayanışma ve kolektif kimlik: ETH'nin ETG'ye karşı siyasi üstünlüğü 167

Birlikte mi, karşı karşıya mı? ETH ve ETG'nin tamamlayıcılık imkânı 169

Sonuç: Neden ETH sol siyasi stratejinin odağı olmalı? 170

BÖLÜM 5: ETH'NİN KAPSAMI VE BİLEŞENLERİ: ALAN ALAN İNCELEME..... 174

Sağlık: Evrensel sağlık güvencesi ve NHS modeli 175

Eğitim: Beşikten yaşam boyu öğrenmeye 177

Bakım hizmetleri: Çocuk, yaşlı, engelli bakımının kamulaştırılması..... 180

Barınma: Erişilebilir konut hakkı ve kamusal konut modelleri 182

Ulaşım: Kamusal taşıma ve ücretsiz ulaşım deneyimleri..... 184

Dijital erişim ve bilgi: İnternet ve enformasyon altyapısı 186

Beslenme ve gıda güvencesi: Gıda egemenliği ve kamusal beslenme sistemleri 188

Enerji: Enerji yoksulluğuna karşı kamu enerjisi modelleri 190

Hukuki erişim ve demokratik katılım: Temel hakların güvencesi 192

Dokuz Bileşeni Bir Arada Okumak: ETH'nin Sistemik Mantığı 195

BÖLÜM 6: ETH'NİN FİNANSMANI: EKONOMİ POLİTİKASI VE KAYNAK SORUSU.....198

Kamu harcaması ve vergilendirme: Sermayeyi yeniden dağıtmak.....199

Servet vergileri, kurumlar vergisi ve finansal işlem vergileri 201

Özelleştirmeye karşı kamulaştırma: Kamu mülkiyetinin yeniden genişletilmesi 205

Kamu bankacılığı ve demokratik yatırım modelleri 207

ETH'nin ekonomik çarpan etkisi ve istihdam boyutu 210

ETH karşılanamaz mı? Maliyet iddialarına karşı yanıtlar 213

BÖLÜM 7: ETH VE EKOLOJİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: GEZEGENSEL SINIRLAR İÇİNDE REFAH 218

İklim krizi ve sosyal kriz: Birbirine kilitli iki kriz 219

ETH ve ekolojik tavan: Raworth'un çerçevesinde ETH..... 222

Yeşil Yeni Düzen ve ETH: Ekolojik geçişin sosyal boyutu 224

Tüketimi düşürürken refahı artırmak: ETH'nin post-büyüme imkânı 227

Enerji, ulaşım ve konut: Ekolojik dönüşümde ETH'nin rolü 230

Ekolojik Dönüşümü Adil Kılmak: ETH'nin Kritik Rolü 235

BÖLÜM 8: ETH VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: OTOMASYON, YAPAY ZEKA VE KAMUSAL ALTYAPI 237

Teknolojik işsizlik ve güvencesizleşmenin derinleşmesi 238

Dijital altyapı olarak ETH: Evrensel internet erişimi 241

Platform ekonomisine karşı kamusal alternatifler 244

Yapay zekanın ürettiği değerin toplumsallaştırılması 247

Veri egemenliği ve dijital kamu hizmetleri 250

"Yapay Zekayı Kamulaştırmak"tan ETH'ye: Dijital sosyalizmin sürekliliği 253

Dijital Dönüşümü Demokratikleştirmek: Bütüncül Bir Değerlendirme 256

BÖLÜM 9: ETH DENEYİMLERİ: TARİHTEN VE DÜNYADAN ÖRNEKLER 258

İngiltere NHS modeli: Evrensel sağlığın doğuşu ve mücadelesi 259

İskandinav refah modelleri: Başarının koşulları ve sınırları..... 262

Küba modeli: Kaynakları sınırlı bir ülkede evrensel sağlık ve eğitim..... 265

Latin Amerika "Pink Tide" deneyimleri: Bolivya, Venezuela, Ekvador.....267

Kerala modeli: Hindistan'da demokratik refah devleti deneyi 270

Ücretsiz ulaşım denemeleri: Lüksemburg, Tallinn ve diğerleri 273

Küresel Güney'de ETH: Temel hizmetlerin uluslararası boyutu 276

Tarihsel Deneyimlerden Çıkan Ortak Dersler 279

BÖLÜM 10: ETH'YE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE SOL PERSPEKTİFTEN YANITLAR..... 282

Büyük devlet, merkeziyetçilik ve paternalizm eleştirisi 283

Bireysel özgürlük ve seçim hakkı itirazı 285

Bürokratik verimsizlik ve kamu hizmetlerinin yetersizliği..... 287

Mali sürdürülemezlik iddiası 290

Kültürel farklılıklar ve evrenselcilik sorunu 292

ETH kapitalizmin içinde kalabilir mi? Radikal bir dönüşüm mü yoksa iyileştirme mi? 294

Sol içi tartışmalar: ETH'nin sınırlılıkları ve aşma olanakları.....297

Eleştirilerle Yüzleşmenin Siyasi Değeri..... 300

BÖLÜM 11: ETH VE YENİ SİYASİ EKONOMİ: POST-KAPİTALİZMDE BİR ÇERÇEVE 302

Mülkiyet biçimleri ve ETH: Kamu, müşterek, kooperatif 303

Demokratik ekonomi ve katılımcı planlama..... 306

Çalışmanın geleceği, toplumsal yeniden üretim ve ETH..... 308

Toplumsal cinsiyet, sınıf ve göç: ETH'nin kesişimsel boyutları 312

Küresel eşitsizlik ve ETH'nin uluslararası boyutu 314

ETH ve demokratik yönetişim: Kimin için, kimin tarafından? 317

Post-Kapitalist Bir Çerçeve Olarak ETH: Sentez. 320

BÖLÜM 12: GELECEK ÖNGÖRÜLERİ: ETH DÜNYASI NASIL GÖRÜNEBİLİR?..... 323

2050 senaryoları: ETH'nin gerçekleştiği ve gerçekleşmediği dünyalar 323

Otomasyon ve ekolojik kriz koşullarında ETH'nin önemi..... 327

ETH'nin yaygınlaşmasının sosyal dönüşüm potansiyeli 329

Geçiş döneminde ETH: Aşamalı genişleme stratejisi 332

ETH ve yeni bir sosyal sözleşmenin temelleri..... 335

Yeni Bir Dünya Kurmak: ETH'nin Tarihsel İddiası 338

SONUÇ: YENİ DEMOKRATİK SOSYALİST HAREKETLER İÇİN ETH 340

Program, Strateji ve Aşağıdan Örgütlenme 340

ETH merkezli demokratik sosyalist bir program taslağı 341

Aşırı sağa karşı sol bir alternatif: ETH neden fark yaratır? 343

Yoksulları ve sistem dışına itilenleri aşağıdan yukarıya örgütleme modelleri 345

Sendikalar, mahalleliler, kullanıcı konseyleri: ETH'yi savunacak toplumsal aktörler 347

Yerel yönetimden merkezi hükümete: ETH'nin siyasi yol haritası 350

Uluslararası dayanışma: Global Güney ile ortak ETH mücadelesi 352

ETH'den post-kapitalizme: Reformun devrimsel potansiyeli 354

Son söz: Ortak bir geleceği yeniden hayal etmek 356

BİTİRİRKEN 359

ÖZCAN YAZICI..... 364

SUNUŞ

Bu kitap, hem bir devamın hem de bir başlangıcın ürünü. Devam; çünkü elinizde tuttuğunuz çalışma, **Sol Gelecek - Dijital Sosyalizm Serisi**'nin ilk kitabı olarak yayımlanan **'Yapay Zekayı Kamulaştırmak'** adlı çalışmanın doğrudan uzantısı. Başlangıç; çünkü serinin bu ikinci kitabı, ilk kitabın açtığı teorik kapıdan geçerek bambaşka ama derinden ilişkili bir soruya yöneliyor: **Dijital dönüşümü ve yapay zekayı kamulaştırmanın ötesinde, gerçek anlamda bir toplumsal dönüşüm için ekonomik ve siyasi çerçeve nasıl kurulabilir?**

'Yapay Zekayı Kamulaştırmak', dijital kapitalizmin anatomisini ortaya koyuyordu. Veri mülkiyetinin yoğunlaşmasını, platform tekellerinin emek ilişkilerini nasıl çözdüğünü, algoritmaların demokratik denetimden nasıl azade olduğunu ve yapay zekanın ürettiği değerin neden salt özel sermayeye değil toplumun tamamına ait olması gerektiğini tartışıyordu. O kitap bir soruyla bitiyordu: Dijital kamulaştırmanın ötesinde, toplumsal yeniden üretimi ve temel insan ihtiyaçlarını güvence altına alacak kapsamlı bir çerçeve nedir? 'Evrensel Temel Hizmetler' tam da bu sorunun yanıtı.

İki kitabı bir arada okuduğunuzda, Dijital Sosyalizm Serisi'nin teorik mimarisinin bütünlüğü görünür hâle geliyor. Birinci kitap dijital kapitalizmi analiz ederken ikinci kitap bu analizin siyasi ekonomi programına dönüşme yolunu çiziyor. Her iki kitap da aynı temel önermeden hareket ediyor: **Piyasanın kendi kendine bırakılması; ne dijital teknolojinin meyvelerini adaletli biçimde dağıtabilir ne de insan**

ihtiyaçlarını evrensel ve yeterli biçimde karşılayabilir. Bu nedenle demokratik kolektif eylem, piyasanın tamamlayıcısı değil belirli alanlarda onun yerini alan zorunlu bir toplumsal örgütlenme biçimidir.

Kitabın okuyucuya sunduğu analiz ve argümanlar hakkında şeffaf olmayı zorunlu görüyorum. Akademik çalışmalarda metodolojik açıklık, araştırmanın güvenilirliğini ve yeniden üretilebilirliğini güvence altına alan temel bir etik ilkedir. Bu nedenle, 'Evrensel Temel Hizmetler'in hazırlanma sürecini açıkça ortaya koymak istiyorum: Bu kitap, **Anthropic**'in **Claude** yapay zeka modeliyle bir araştırma ve yazım işbirliği sürecinde kaleme alındı.

Bu işbirliği nasıl işledi? Kitabın kavramsal çerçevesi, teorik yönelimi, ideolojik pozisyonu ve bütünsel argüman yapısı, yazarın, yani benim, önceden belirlediğim ve her aşamada yönlendirdiğim kararların ürünü. İçindekiler dizininin oluşturulmasından her bölümün alt başlıklarına, hangi teorisyenlerin ele alınacağından hangi tarihsel örneklerin inceleneceğine kadar her yapısal karar birincil yazara, yani Özcan Yazıcı olarak bana ait. Yazım sürecinde ise Claude'un iki kritik işlevi üstlendiğini belirtmeliyim: Birincisi, her bölümün yazılması öncesinde ve sırasında geniş bir literatür taraması gerçekleştirdi; akademik kaynaklara, güncel araştırmalara ve uluslararası deneyimlere erişim sağladı. İkincisi, belirlenen kavramsal çerçeve ve argüman yapısı içinde metin üretiminde etkin biçimde katkıda bulundu.

Bu sürecin sonucunda ortaya çıkan metin, ne salt benim kaleme aldığım ne de Claude'un tek başına ürettiği bir çalışmadır. Bu

metin, yazarın teorik-siyasi yönelimi ile yapay zekanın araştırma ve yazım kapasitesinin gerçek anlamda birlikte ürettiği bir insan-yapay zeka araştırma işbirliğinin ürünü. Bu gerçeği gizlemek, hem okuyucuya hem de akademik dürüstlük ilkesine karşı ciddi bir sorumluluk ihlali olurdu. Bu nedenle burada bunu açık ve net biçimde ifade ediyorum.

Peki bu tür bir işbirliği akademik ve entelektüel çalışma için ne anlama geliyor? Bu soru, bugün akademik camiada ve entellektüel üretim alanında tartışılmakta olan en önemli sorulardan biri. Bazı çevreler yapay zekanın yazıma dahil edilmesini akademik çalışmanın özgünlüğünü zedeleyen bir unsur olarak değerlendiriyor. Bu kaygı gerçek ve ciddiye alınmalı. Ama bu kaygının gerçekten korumaya çalıştığı değere, yani akademik dürüstlüğe, hizmet etmenin yolu, bu araçları gizlemek değil şeffaf biçimde açıklamaktır. Gizleme, sorunu çözmez; yalnızca görünmez kılar.

Akademik araştırmanın tarihine baktığımızda, araştırma sürecinin araçlardan bağımsız olmadığını görürüz. Dizgi makinelerinin ortaya çıkışı matbaanın karakterini değiştirdi; bilgisayarların yaygınlaşması araştırma ve yazım süreçlerini kökten dönüştürdü; dijital kütüphaneler ve arama motorları bilgiye erişim biçimimizi yapısal olarak değiştirdi. Her yeni araç hem yeni imkânlar hem de yeni etik sorular getirdi. Yapay zeka da bu bağlamda yeni ve güçlü bir araştırma ve yazım aracı. Onun insan düşüncesi ile nasıl ilişkileneceğine dair kurallar henüz oluşum hâlinde; ama bu kuralların şekillenmesinde en kritik ilke, şeffaflık.

'Evrensel Temel Hizmetler'in hazırlanma sürecinde **Claude**, geleneksel anlamda bir araştırma asistanının, bir

kütüphanenin ya da geniş bir uzman danışmanlar ağının sunabileceği işlevleri birleştiren bir kapasite sundu: Geniş bir akademik literatürü taramak, farklı teorik gelenekleri birbirine bağlamak, uluslararası deneyimleri sistematik biçimde derlemek ve bu malzemeyi belirlenen kavramsal çerçeve içinde düzenli biçimde ifade etmek. Bu kapasite, konunun gerektirdiği derinliği ve genişliği, tek bir araştırmacının pratik olarak ulaşabileceğinden çok daha kısa sürede ve çok daha kapsamlı biçimde sağlamayı mümkün kıldı.

Bu işbirliğinin bilimsel ve entelektüel değer açısından kritik sınırını da açık biçimde belirtmem gerekir: Yapay zeka modelleri, mevcut bilgi birikimini sentezleyebilir, var olan argümanları yeniden organize edebilir ve belirlenen bir çerçeve içinde tutarlı metin üretebilir. Ama özgün bir teorik perspektif geliştirmek, yeni bir kavramsal bağlantı kurmak ya da var olan tartışmayı yeni bir yönde ilerletmek; bunlar hâlâ insana özgü entelektüel kapasiteler. Bu kitabın **demokratik sosyalizm** ve **ETH** üzerine aldığı teorik-siyasi pozisyonlar, serinin birinci kitabında geliştirilen kavramsal çerçeveyle kurduğu süreklilik ve dünya ve Türkiye'nin siyasi bağlamına özgü stratejik vurgular; bunların tamamı birincil yazara, yani Özcan Yazıcı olarak bana ait ve yapay zekanın üretemeyeceği bir öznel-siyasi angajmanı temsil ediyor.

'Yapay Zekayı Kamulaştırmak' adlı ilk kitabın da **Gemini** ile birlikte yazıldığını belirtmiştim. O deneyim, bu kitabın nasıl hazırlanacağına ilişkin hem somut bir pratik zemin hem de metodolojik bir çerçeve sağladı. İki farklı yapay zeka modeliyle gerçekleştirilen bu iki araştırma işbirliği; yapay zekanın entelektüel üretim süreçlerine nasıl entegre edilebileceğine ve bu

entegrasyonun hem güçlü yanlarını hem de sınırlarını nasıl tartışabileceğimize dair gerçek bir birikim sunuyor. Bir anlamda bu iki kitap, **Dijital Sosyalizm Serisi**'nin hem içerik hem de yöntem bakımından yapay zeka çağında entelektüel üretimi yeniden düşünen deneysel bir çaba olduğunu gösteriyor.

Kitabın içeriğine dönecek olursak; **'Evrensel Temel Hizmetler'**, kapsamlı bir literatür taramasına, geniş bir tarihsel analiz çerçevesine ve demokratik sosyalist bir siyasi perspektife dayanan bir çalışma. Okuyucu; felsefi ve teorik tartışmalar, tarihsel deneyimler, ekonomi politikası analizleri, ekoloji ve dijital dönüşüm üzerine bütünleşik bir çerçeve ve nihayet yeni sol hareketler için somut bir program ve strateji önerisi bulacak. **Kitap; hem konu hakkında kafa yoranlara hem de sol, sosyalist siyasi partilere ve temsilcilerine hem de faşist ve aşırı sağ hareketlere karşı yeni bir sosyalist program arayan herkese hitap ediyor.**

Son olarak şunu belirtmek istiyorum: Bu kitabın var olması, pek çok insanın emeğinin, düşüncesinin ve mücadelesinin üzerine inşa edildi. ETH üzerine yazan onlarca akademisyen ve aktivist, dünya genelinde temel hizmetler için mücadele eden sayısız hareket ve örgüt ve bu kitabı okuyarak tartışmaya katılmayı seçen okuyucular; hepsi bu kolektif entelektüel ve siyasi projenin ortakları ve devam ettiricileridir. Kitabı size sunarken, bu ortaklığın sorumluluğunu taşıdığımın bilinciyle sunuyorum.

BAŞLARKEN

Kapitalizmin Krizi, Siyasi Boşluk ve Yeni Bir Toplumsal Program Arayışı

21. yüzyılın ilk çeyreği insanlığın büyük bir çelişkisiyle açıldı. Teknoloji tarihinde eşi görülmemiş bir üretim kapasitesine ulaştık. Yapay zeka, otomasyon, dijital ağlar ve küresel bilgi akışı insanlığın refahını artırabilecek muazzam bir potansiyel yaratıyor. Buna rağmen milyarlarca insan güvencesiz işlerde çalışıyor, temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanıyor ve geleceğe dair derin bir belirsizlik içinde yaşıyor.

Bu durum tesadüf değil. Bu, içinde yaşadığımız ekonomik sistemin yapısal bir sonucu.

Son kırk yıl boyunca dünyaya egemen olan neoliberal kapitalizm, piyasanın her şeyi düzenleyebileceği iddiasıyla kamusal alanı daralttı, sosyal devlet kurumlarını zayıflattı ve kolektif hakları bireysel rekabetin insafına bıraktı. Sağlık, eğitim, barınma, ulaşım ve enerji gibi temel ihtiyaçlar giderek daha fazla piyasa mallarına dönüştürüldü. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan hizmetler kamusal haklar olmaktan çıkarıldı ve satın alınabilir ayrıcalıklara dönüştürüldü.

Sonuç ortada.

Eşitsizlik tarihi seviyelere ulaştı. Küresel servetin büyük bölümü küçük bir azınlığın elinde yoğunlaştı. Giderek daha fazla insan güvencesiz yaşam koşulları içinde var olmaya çalışıyor. Barınma krizi birçok ülkede kronik bir sorun haline geldi. Eğitim ve sağlık hizmetleri piyasa mekanizmalarının baskısı altında

erişilemez hale geliyor. İklim krizi ve ekolojik yıkım ise kapitalist büyüme modelinin sürdürülemez olduğunu açıkça gösteriyor.

Bu tablo yalnızca ekonomik bir kriz değildir. Aynı zamanda derin bir **siyasi krizdir**.

Çünkü neoliberalizmin yarattığı bu toplumsal tahribata rağmen sol ve sosyal demokrat hareketler uzun süre güçlü bir alternatif program geliştiremediler. 1990'lardan itibaren birçok ülkede sosyal demokrat partiler piyasa merkezli politikalarla uzlaşmayı tercih etti. **"Üçüncü Yol"** olarak adlandırılan bu yaklaşım, kapitalizmi dönüştürmek yerine onu daha "insancıl" hale getirmeyi hedefliyordu. Ancak zaman içinde bu strateji sosyal devletin gerilemesini durduramadı ve geniş toplum kesimlerinin güvencesizlik duygusunu ortadan kaldıramadı.

Ortaya çıkan boşluğu başka siyasi güçler doldurdu.

Ekonomik güvencesizlik ve toplumsal öfke, birçok ülkede aşırı sağ ve otoriter hareketlerin yükselişine zemin hazırladı. Milliyetçi popülizm, göçmen karşıtlığı ve otoriter liderlik söylemleri, neoliberal düzenin yarattığı hoşnutsuzluğu manipüle ederek siyasi güç kazandı. Sistem karşıtı öfke çoğu zaman demokratik ve eşitlikçi bir yönelim yerine otoriter ve dışlayıcı ideolojilere kanalize edildi.

Bugün dünyanın birçok yerinde demokrasi geriliyor, otoriter eğilimler güçleniyor ve toplumlar giderek daha fazla kutuplaşıyor.

Bu durum bize açık bir gerçeği hatırlatıyor: **Ekonomik krizler yalnızca ekonomik çözümlerle değil, güçlü siyasi programlarla aşılabilir.**

Eğer eşitlikçi ve demokratik bir alternatif ortaya konmazsa, krizlerin yarattığı öfke otoriter güçler tarafından kullanılacaktır.

Bu nedenle bugün sol ve sosyalist hareketlerin önünde tarihsel bir görev bulunuyor. Bu görev yalnızca neoliberalizmi eleştirmek değil, aynı zamanda insanların günlük yaşamlarını somut biçimde dönüştürebilecek yeni bir toplumsal program geliştirmektir.

İşte bu kitap tam da bu ihtiyacın içinden doğuyor.

Bu kitap, refahın yalnızca gelir transferleriyle değil, **kamusal hizmetlerin evrensel olarak sağlanmasıyla** güvence altına alınabileceğini savunan bir yaklaşımı tartışıyor: **Evrensel Temel Hizmetler.**

Evrensel Temel Hizmetler yaklaşımı basit ama radikal bir soruyla başlar:

Bir toplumda herkesin insan onuruna yakışır bir yaşam sürdürebilmesi için hangi hizmetler kamusal hak olarak garanti altına alınmalıdır?

Sağlık, eğitim, barınma, ulaşım, enerji, su, dijital altyapı ve **bakım hizmetleri** gibi temel ihtiyaçların piyasa mekanizmalarına bırakılması yerine herkes için ücretsiz veya erişilebilir kamusal hizmetler olarak sağlanması, yalnızca sosyal refahı artırmakla kalmaz. Aynı zamanda demokrasiyi güçlendirir, eşitsizlikleri azaltır ve toplumsal dayanışmayı yeniden inşa eder.

Bu yaklaşım refahı bireysel satın alma gücüne değil, **kolektif haklara** dayandırır.

Son yıllarda özellikle teknolojik dönüşüm ve otomasyon tartışmalarıyla birlikte bir başka öneri de küresel ölçekte büyük ilgi gördü: **Evrensel Temel Gelir**. Bu öneri, herkese koşulsuz bir nakit ödeme yapılmasını savunur. Birçok düşünür ve politika yapıcı, teknolojik işsizliğin artacağı bir gelecekte bu modelin gerekli olacağını ileri sürmektedir.

Ancak bu kitap farklı bir soruya odaklanıyor.

Eğer insanlar sağlık, barınma, eğitim, ulaşım ve enerji gibi temel ihtiyaçlarını piyasadan satın almak zorunda kalmaya devam edecekse, yalnızca nakit transferleri toplumsal eşitsizlikleri gerçekten ortadan kaldırabilir mi?

Evrensel Temel Hizmetler yaklaşımı bu noktada önemli bir alternatif sunar. Refahı bireysel gelirden ziyade kamusal altyapı ve ortak hizmetler üzerinden örgütlemeyi önerir. Böylece insanların hayatlarını sürdürebilmesi piyasanın dalgalanmalarına değil, demokratik olarak yönetilen kamusal kurumlara dayanır.

Bu kitap Evrensel Temel Hizmetleri yalnızca bir sosyal politika önerisi olarak değil, daha geniş bir siyasal dönüşüm projesinin parçası olarak ele alıyor.

Çünkü bu yaklaşım yalnızca hizmetlerin nasıl sağlanacağı sorusunu değil, aynı zamanda şu temel soruları da gündeme getirir:

- Ekonomik değer kim tarafından üretilir ve kim tarafından paylaşılır?
- Kamusal altyapı toplumun refahını nasıl şekillendirir?

- Teknolojik gelişmeler kolektif refaha nasıl hizmet edebilir?
- Demokrasi yalnızca seçimlerden mi ibarettir, yoksa gündelik yaşamın ekonomik örgütlenmesini de kapsamalı mıdır?

Bu sorular bizi daha geniş bir perspektife götürür.

Evrensel Temel Hizmetler yalnızca refah devletinin güncellenmiş bir versiyonu değildir. Aynı zamanda **post-kapitalist** bir toplumsal düzenin mümkün olup olmadığı sorusuna verilen pratik bir yanıttır. Piyasaya bağımlılığı azaltan, kamusal altyapıyı güçlendiren ve kolektif refahı merkeze alan bir ekonomi modeli, **demokratik sosyalizmin** çağdaş biçimlerinden biri olarak düşünülebilir.

Bu nedenle bu kitap yalnızca akademik bir tartışma yürütmeyi amaçlamıyor.

Bu kitap aynı zamanda bir çağrıdır.

Sosyal ve ekonomik krizlerle sarsılan bir dünyada yeni bir sol programın inşa edilmesi için bir çağrı.

Kamusal hizmetlerin yeniden güçlendirilmesi için bir çağrı.

Yoksulların, güvencesiz çalışanların, dışlanmış toplulukların ve geleceği belirsiz genç kuşakların ortak çıkarlarını savunan yeni bir siyasi hareket için bir çağrı.

21. yüzyılın sosyalizmi yalnızca fabrikaların mülkiyetini tartışan bir ideoloji olamaz. Aynı zamanda insanların günlük yaşamlarını şekillendiren hizmetlerin nasıl örgütleneceğini de tartışmalıdır.

Eğer insanlık gerçekten daha eşitlikçi, daha demokratik ve daha özgür bir toplum kurmak istiyorsa, refahı piyasanın rastlantılarına bırakmayan yeni bir kamusal altyapı inşa etmek zorundadır.

Evrensel Temel Hizmetler bu altyapının en güçlü adaylarından biridir.

Bu kitap bu fikrin teorik temellerini, politik potansiyelini ve pratik uygulanabilirliğini tartışmayı amaçlıyor.

Çünkü geleceğin toplumu yalnızca **ne kadar ürettiğimizle değil, üretilen refahı nasıl paylaştığımızla** belirlenecektir.

GİRİŞ: KAPİTALİZMİN KRİZİ, SOLUN ÇÖKÜŞÜ VE AŞIRI SAĞIN YÜKSELİŞİ

Neoliberalizmin yapısal krizi: 1970'lerden 2008'e, 2008'den bugüne

Neoliberalizm bir politika tercihi olarak değil, bir kriz yönetimi stratejisi olarak doğdu. 1970'lerin başında Batı kapitalizmini sarsan stagflasyon dalgası, yani aynı anda patlayan enflasyon ve durgunluk, savaş sonrası onlarca yılda egemen olan **Keynesçi** uzlaşının meşruiyetini temelden sarstı. Hem yüksek enflasyon hem de durgun büyüme ile aynı anda baş edemediği görülen refah devleti modeli, sağdan yükselen yeni bir eleştiri dalgasıyla karşı karşıya kaldı. **Milton Friedman**'ın parasal disiplin teorisi ile **Friedrich Hayek**'in piyasa özgürlüğü felsefesi, on yıllar boyunca marjinal akademik pozisyonlarda bekledikten sonra, bu krizin sunduğu ideolojik boşlukta hızla ana akım politika söylemine dönüştü.

Margaret Thatcher'ın 1979'da İngiltere'de, **Ronald Reagan**'ın 1981'de Amerika Birleşik Devletleri'nde iktidara gelmesi, bu ideolojik dönüşümün siyasi ifadesiydi. **'Başka Alternatif Yok'** (TINA - There Is No Alternative) sloganıyla şekillenen bu yeni hegemonya; özelleştirmeleri, kamu harcamalarında kesintileri, sendikaların zayıflatılmasını, finansal piyasaların serbestleştirilmesini ve küresel sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılmasını arka arkaya hayata geçirdi. Kısa sürede bu model, IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum programları aracılığıyla küresel ölçeğe taşındı; 1980'ler ve 1990'lar boyunca

Latin Amerika'dan Afrika'ya, Doğu Avrupa'dan Güneydoğu Asya'ya uzanan geniş bir coğrafyada uygulamaya konuldu.

Neoliberal dönemin ilk yıllarında vaat edilen 'serbest piyasanın özgürleştirici gücü' gerçekleşmedi. Aksine, ücretler reel olarak geriledi, gelir eşitsizliği rekor düzeylere ulaştı, sosyal hareketlilik dondu ve kamusal altyapı sistematik biçimde tahrip edildi. Buna karşın model, 2008 yılına kadar kendi iç çelişkilerini özellikle finansal genişleme aracılığıyla örtbas edebildi. Hane halkları düşen reel ücretleri borçlanmayla telafi etti; kredi kartları, ipotek kredileri ve tüketici finansmanı bir refah yanılsaması yarattı. 2008 büyük mali kriziyle bu yanılsama paramparça oldu.

Lehman Brothers'ın çöküşüyle tetiklenen küresel finans krizi, kapitalizmin tarihindeki en derin meşruiyet krizlerinden birini gün yüzüne çıkardı. 'Çok büyük çökmesine izin verilemez' gerekçesiyle devletler, onlarca yılın neoliberal dogmasına ihanet ederek özel bankaları trilyonlarca dolarlık kamu parasıyla kurtardı. Ancak bu kurtarmanın faturası yine emekçilere, yoksullara ve güvencesizlere kesildi: Avrupa'da 'kemer sıkma' politikaları adı altında hayata geçirilen kesintiler sağlık, eğitim, bakım ve barınma alanlarındaki kamu hizmetlerini daha da geride bıraktı. İşsizlik fırladı, yoksulluk derinleşti ve sosyal dışlanma genişledi. Bu süreç, 2010'ların ortasından itibaren Avrupa'da ve Amerika'da birbirinden çok farklı ama hepsinin ortak paydasında derin bir hoşnutsuzluk barındıran siyasi hareketlerin zeminini hazırladı.

2020'lerin başında COVID-19 pandemisi bu tabloya yeni bir boyut kattı. Salgın, neoliberal dönemde tahrip edilen kamu sağlık altyapısının faturasını acı biçimde ortaya koydu. Öte yandan

devletler, bir gecede onlarca yılın kemer sıkma (austerity) söylemini askıya alarak büyük çaplı mali müdahaleler gerçekleştirdi. Paradoks tam burada ortaya çıktı: **Devletin geri çekilmesini ideolojik bir zorunluluk olarak sunan neoliberal paradigma, krizin şiddetlendiği her anda devlet müdahalesine ihtiyaç duydu.** Bu paradoks, neoliberalizmin yalnızca ekonomik bir program değil, aynı zamanda sınıfsal bir tahakküm projesi olduğunu gün ışığına çıkardı. Kriz yönetiminin maliyeti toplumsallaşırken kârların özelleştirilmesi, sistemin iç çelişkisini artık görmezden gelinemeyecek bir düzeye taşıdı.

Sol ve sosyalist hareketlerin ekonomik-siyasi alternatif geliştirme krizi

Neoliberalizmin yarattığı yıkımın derinliği, solun yanıtının zayıflığıyla kıyaslandığında, tablonun asıl trajiği ortaya çıkmaktadır. Tarihsel olarak sol ve sosyalist hareketler, kapitalist krizlerin en güçlü eleştirmeni ve en somut alternatiflerin taşıyıcısı olmuştur. Ancak 1980'lerden bu yana sol, neoliberal hegemonyanın basıncı altında hem teorik hem de siyasi olarak çözülme sürecine girdi. Bu çözülmenin kökleri, tek bir hataya değil birbiriyle iç içe geçmiş birden fazla stratejik yanlışa dayanmaktadır.

Birinci ve belki de en belirleyici dönüşüm, **solun sınıf siyasetini terk edip kültürel ve kimlik siyasetine yönelmesiydi**. Postmodernizmin yükselişiyle birlikte akademide de karşılık bulan bu dönüşüm, eşitsizliği ve sömürüyü yapısal bir ekonomik sorun olarak değil bireysel kimlik ve tanınma meselesine indirgen bir çerçevede ele almaya başladı. Ücretler, konut,

sağlık ve eğitim gibi somut maddi talepler giderek arka plana çekilirken, sol enerjinin önemli bir kısmı sembolik mücadelelere aktarıldı. Bu kaymayı **Nancy Fraser 'ilerici neoliberalizm'** kavramıyla kavramsallaştırdı: Feminist, antiracist ve LGBTQ+ hareketlerinin haklı talepleri, finansal kapitalizmin yeniden dağılım karşıtı gündemini örtbas eden bir görünürlük siyaseti içinde eritildi.

İkinci dönüşüm, **Sovyetler Birliği**'nin çöküşüyle birlikte yaşandı. 1991'de gerçekleştirilen bu tarihi dönüm noktası, her ne kadar gerçek anlamda **sosyalist olmayan devlet kapitalizminin** iflasını temsil etse de sol üzerinde yıkıcı bir ideolojik etki bıraktı. **'Tarihin Sonu'** tezi, **Francis Fukuyama**'nın ağzından çıkmasıyla birlikte, kapitalizmin tek mümkün ekonomik örgütlenme biçimi olduğu iddiasını kitlelere kabul ettirdi. Sol içindeki güçlü bir kesim bu basıncı içselleştirdi; piyasanın ötesine geçen herhangi bir öneri, otomatik olarak ütopik ya da tehlikeli ilan edildi. **Bu atmosfer, neoliberal dönüşümün hegemonyasını pekiştirdi ve solun kapitalizme sistematik bir alternatif geliştirme kapasitesini tahrip etti.**

Üçüncü önemli etken, **sendikal hareketin** ve **örgütlü işçi sınıfının** gerilediği koşullarda solun kitlesel kanallarını yitirmesiydi. Sanayi sektörünün dönüşümü, taşeronlaştırma ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaşmasıyla birlikte 20. yüzyılın sol hareketlerinin omurgasını oluşturan **örgütlü işçi kitlesi parçalandı**. Onun yerini ne tam anlamıyla örgütlenebilen ne de geleneksel sol araçlarla siyasallaşan**, güvencesiz, görünmez ve atomize edilmiş bir kalabalık aldı**. **Guy Standing**'in '**precarya**' olarak adlandırdığı bu yeni sınıf fraksiyonu, hem solun

hem de sağın ulaşmaya çalıştığı ama hiçbirinin tam olarak siyaseten kavrayamadığı bir kitleye dönüştü.

Sonuç olarak, neoliberal kapitalizmin her yeni krizi derinleştirdiği dönemde **sol, somut maddi talepleri temel alan, geniş kitlelere hitap eden ve gerçekçi bir post-kapitalist vizyonu olan tutarlı bir ekonomik-siyasi alternatif geliştirmekte başarısız oldu**. Bu başarısızlık, ideolojik bir felaketten çok, birikimsel bir stratejik erozyon olarak biçimlendi. Ve bu erozyonun yarattığı siyasi boşluk, farklı bir yerden doldurulacaktı.

"Üçüncü Yol"un iflası: Sosyal demokrasinin neoliberal teslimiyeti ve seçmen kaybı

1990'ların ortasında sosyal demokrat partiler, neoliberal hegemonyanın baskısına karşı koyabilecek güçlü bir ideolojik zemin oluşturmak yerine onunla uzlaşma yolunu seçti. Bu uzlaşmanın siyasi manifestosu **'Üçüncü Yol'** adıyla teorize edildi. **Anthony Giddens**'ın akademik çerçevesini çizdiği, **Tony Blair**'in İngiltere'de ve **Gerhard Schröder**'in Almanya'da hayata geçirdiği bu yaklaşım, sosyal demokrasiyi piyasa mantığıyla yeniden birleştirmeyi ve **'solun değerleriyle piyasanın araçlarını' sentezlemeyi vaat etti**.

Pratikte bu sentez, bir teslimiyete dönüştü. Blair'in **Yeni İşçi Partisi**, Thatcher döneminden devralınan özelleştirmeleri geri almak yerine derinleştirdi; kamu-özel ortaklığı modeliyle NHS ve eğitim alanında piyasa mekanizmalarını genişletti. Schröder hükümeti ise 2003 Hartz reformlarıyla Almanya'nın sosyal güvenlik sistemini köklü biçimde budadı ve 'mini iş' olarak

adlandırılan düşük ücretli, güvencesiz çalışma formlarının yaygınlaşmasının zeminini hazırladı. Her iki örnekte de sonuç, partiyi yeniden iktidara taşıyan seçmenlerin somut yaşam koşullarında değil, ancak mütevazı bir düzelme sağlandı; gelir eşitsizliği büyümeye devam etti.

Üçüncü Yol'un siyasi mantığı, bu partilerin kendi tarihsel seçmen tabanından uzaklaşmasına yol açtı. Sendikalı işçiler, düşük gelirli aileler ve yoksul bölge halkları, onlarca yıldır sol partilere sandıkta destek vermişlerdi. Çünkü bu partiler, ücretlerin korunması, kamu hizmetlerinin genişletilmesi ve sosyal güvencenin kalıcılaştırılması vaadini temsil ediyordu. Üçüncü Yol bu vaadi sulandırdı; **söylem 'işçi sınıfından' 'orta sınıfa', 'yeniden dağılımdan' 'fırsatlara', 'toplu güvenceden' 'bireysel sorumlulura' kaymaya başladı.** Bu kaymanın seçimsel sonuçları kısa vadede görünmedi; ancak 2008 krizi her şeyi gün yüzüne çıkardı. Bankaları kurtaran, ardından kemer sıkma politikalarını uygulayan sosyal demokrat partiler, kendi seçmen tabanının gözünde olağanüstü bir meşruiyet kaybı yaşadı.

Bu süreçte oluşan ideolojik boşluk son derece önemliydi. Solun terk ettiği sınıfsal söylem, yeniden dağılım talebi ve ekonomik güvence vaadi, boşlukta asılı kalmadı; başka aktörler tarafından dolduruldu. Ancak bu aktörler, tahmin edilenin aksine sosyalist ya da emekçi hareketleri değil, yabancı düşmanlığını ve ulusal kimlik politikasını sınıf öfkesiyle harmanlayan **popülist sağ hareketlerdi**. Sosyal demokrasinin, hatta sosyalist hareketlerin neoliberal teslimiyeti, farkında olmadan aşırı sağın yükselişini hazırlayan tarihsel koşulların en kritik halkalarından birini oluşturdu.

Pasokification: Sosyal demokrat partilerin çözülmesi

Yunan ekonomi politikası alanından devşirilen **'Pasokification'** kavramı, son derece yerinde bir adlandırmadır. 2009 seçimlerinde oyların yüzde 40'tan fazlasını aldığı tespit edilen PASOK, Yunanistan Sosyalist Hareketi, yalnızca birkaç yıl içinde, 2015 seçimlerinde yüzde beşin altına düştü. Bu dramatik çöküşün doğrudan nedeni, PASOK hükümetinin AB-IMF kurtarma paketiyle birlikte uygulanan sert kemer sıkma önlemlerini kabul edip hayata geçirmesiydi. Emekçilerin somut yaşam koşullarını ağırlaştıran bu politikaların mimarı olan PASOK, kendi seçmen tabanı tarafından kalıcı biçimde cezalandırıldı.

Ancak Pasokification yalnızca Yunanistan'a özgü bir olgu değildir; Avrupa çapındaki eğilimi tanımlamaktadır. **Fransa**'da Sosyalist Parti, **François Hollande**'ın neo-liberal politikaları sürdürdüğü dönemin ardından 2017 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yüzde altının altında oy alarak fiilen siyasi sahne dışına çıktı. **Hollanda**'da **Pvda**, **İspanya**'da **PSOE** ve **Avusturya**'da **SPÖ** benzer (her ne kadar farklı şiddetlerde de olsa) seçmen kayıpları yaşadı. **İtalyan Demokrat Partisi**'nin düşüşü, **Almanya**'da **SPD**'nin tarihsel zayıflama süreci de bu genel tablonun parçasıdır.

Bu çözülmenin anatomisi dikkatle incelendiğinde, yalnızca ekonomik kriz yönetiminden değil çok daha derin bir temsil krizinden kaynaklandığı görülmektedir. Sosyal demokrat partiler onlarca yıl boyunca ideolojik kimliklerini sulandırdıkça, içinden çıktıkları ve tarihsel olarak temsil ettikleri sınıflarla olan organik bağlarını yitirdiler. Örgütsel kanallar daralırken ideolojik

net bir çizgi de kalmadı. Sonuç olarak bu partiler, ne piyasacı merkez sağın, ne sosyalistlerin, ne de daha özgün bir çizgi arayan seçmenlerin gerçekten benimseyeceği bir kimliğe kavuşamadı. Oy tabanları eritildi; kalan seçmen havuzu giderek yaşlanan, kentli ve eğitimli orta sınıfa daraldı.

Bu tablonun bir diğer önemli boyutu da kurumsal güvenin genel çöküşüyle örtüşmesidir. Sosyal demokrat partiler, seçmenler nezdinde artık 'sisteme' dahil olmanın temsili olarak algılanmaya başladı. **Hükümet deneyimi, eskiden güvenilirliğin simgesiyken artık sistemle suç ortaklığının kanıtına dönüştü.** Bu algı kırılması, özellikle 2008 sonrası dönemde gençlerin ve düşük gelirli kesimlerin sandığa gitmemesini ya da alternatif partilere yönelmesini açıklamaktadır. Pasokification'ın geriye bıraktığı miras, sosyal demokrasinin neoliberal düzene uyum sağlamanın ötesinde anlamlı bir alternatif sunamamasının yarattığı uzun vadeli siyasi tasfiyedir.

Siyasi boşluğu dolduran aşırı sağ ve faşist hareketler

Sol ve sosyalist hareketlerin sistematik gerilediği, sosyal demokrat partilerin meşruiyetini yitirdiği ve neoliberalizmin yarattığı toplumsal yıkımın derinleştiği bu ortamda, devreye giren siyasi aktörler **aşırı sağ** ve **popülist milliyetçi hareketler** oldu. Bu hareketlerin yükselişi, onların ideolojik çekiciliğinin gücüyle değil, solun bıraktığı siyasi boşluğun büyüklüğüyle açıklanmak zorundadır. Onlarca yıldır yalnız ve sahipsiz bırakılan emekçi sınıfların öfkesi, **uluslararası finans kurumlarına** ve

küresel elitlere değil, **göçmenlere**, **azınlıklara** ve **'küreselci' karşıtı** imgelerle damgalanan bir düşmana yönlendirildi.

Bu sürecin coğrafyası çarpıcı biçimde geniştir. Macaristan'da **Viktor Orbán** (12 Nisan 2026'daki seçimde 16 yıllık iktidarını kaybetti), yalnızca iktidara gelmekle kalmadı; kurumları sistematik biçimde zayıflatarak liberal demokrasinin temel mekanizmalarını içten çürüten bir **'seçimli otoriter'** rejim inşa etti. **Polonya**'da **Hukuk ve Adalet Partisi**, yargı bağımsızlığına saldırırken aynı zamanda sosyal yardım programlarını genişleterek emekçi sınıfların desteğini kazandı; bu tablo, aşırı sağın zaman zaman sol boşluğu dolduracak refahçı bir söylem benimseyebildiğini göstermesi bakımından öğreticidir. **İtalya**'da **Fratelli d'Italia** ve bundan önce **Lega**, **Fransa**'da **Marine Le Pen** liderliğindeki **Rassemblement National**, **Almanya**'da **AfD**, **İspanya**'da **Vox** bu yükselişin Batı Avrupa biçimlerini temsil ediyor.

Amerika Birleşik Devletleri'nde **Donald Trump**'ın 2016 ve 2024 zaferine giden süreç, başka hiçbir örnek kadar analitik açıdan netleştirici değildir. Demokrat Parti'nin onlarca yıl boyunca sanayi işçilerinin bölgelerini ihmal etmesi, NAFTA'yı desteklemesi ve Wall Street ile yakın ilişkisini sürdürmesi; eski sanayi kentlerinde derin bir sınıfsal öfke biriktirdi. Trump bu öfkeyi bizzat yönlendirdi: **Küreselleşmenin kurbanlarına ekonomik güvenlik değil, ulusal kimlik ve dışarıya yönelik öfke sundu.** Gerçek sorunları gerçek olmayan çözümlere bağladı; ama öfkeyi kabul etmesi ve ona bir dil vermesi, kitlelerle kurduğu bağın temelini oluşturdu.

Küresel Güney'de bu tablo farklı ama bir o kadar çarpıcı biçimler aldı. **Brezilya**'da **Jair Bolsonaro**, emekçi yoksulluk karşısında çaresizleşen ve **Lula** döneminin sona ermesiyle siyasi referansını yitiren geniş kesimlere seslendi. **Arjantin**'de **Javier Milei**'nin 2023'teki seçim zaferi ise belki en radikal örnektir: Neoliberal düzenin kendi krizinin ürünü olan yoksullaşma ve çaresizlik, bu kez devlet karşıtı **anarko-kapitalist** bir programı benimseyen bir siyasi figüre destek olarak tezahür etti. Kriz ne kadar derinleşirse o kadar çılgınca çözümler sahne alabilir; bu tarihsel bir örüntüdür.

Tüm bu örneklerde ortak olan şey, aşırı sağın piyasanın yarattığı eşitsizliğe ve güvencesizliğe gerçek bir ekonomik çözüm sunmamasıdır. Sunduğu şey bunun yerine **kültürel kimlik, ulusal onur, dış düşman yaratma** ve **nostaljik bir geçmiş** imgesidir. Bu ikame, kalıcı değildir; ama sol somut, anlaşılır ve gerçekleştirilebilir bir alternatif sunamadığı sürece ideolojik çekim gücünü korumaya devam edecektir.

Popülizm, milliyetçilik ve sınıf öfkesinin yanlış adreslenmesi

Günümüz siyasi tartışmasında 'popülizm' kavramı son derece muğlak ve çoğu kez yanıltıcı biçimde kullanılmaktadır. Kavramı yalnızca **'demokrasi karşıtı'** ya da **'demagojik'** olarak tanımlamak, onun taşıdığı gerçek toplumsal içeriği göz ardı etmek anlamına gelir. **Popülist hareketler, gerçek bir öfkeyi ve gerçek bir adaletsizlik algısını yansıtmaktadır.** Sorun, bu öfkenin ve bu adaletsizlik duygusunun **hangi hedefe yönlendirildiğiyle** ilgilidir.

Sınıf öfkesi, kapitalist sömürü ilişkilerinden ve neoliberal dönemde yaşanan servet transferinden beslenmektedir. Bu öfkenin doğal ve tarihsel adresi, bu ilişkileri üreten ekonomik yapılar ve bu yapıları koruyan siyasi güç odaklarıdır. Ancak mevcut siyasi koşullarda, solun bu öfkeyi sistematik bir sınıf bilincine dönüştürecek **örgütsel kapasitesi** ve **ideolojik çerçevesi** zayıflamış olduğundan, öfke çoğu kez **'yanlış' adrese** yönlendiriliyor. **Göçmenler**, **azınlıklar**, **'uzak elitler'**, **'Brüksel bürokratları'** ya da **'kozmopolit medya'** bu yanlış adreslemenin hedefleri haline geliyor.

Bu mekanizmanın sosyolojik temellerini anlamak için **David Goodhart**'ın **'her yerde olanlar'** ve **'bir yerde olanlar'** ayrımı aydınlatıcıdır. Küreselleşmenin sağladığı coğrafi ve mesleki hareketlilikten yararlanan, uluslararası ağlara entegre olan ve kültürel çoğulculuğu kişisel bir avantaja dönüştürebilen **kentli profesyoneller** ile sanayi döneminin çöküşüyle birlikte harap olan yerel ekonomilerde yaşayan, köklü kimlik ve topluluk bağlarına sahip ama bu bağların değersizleştiğini hisseden **kalabalıklar** arasındaki derin bir kopuş oluşmuştur. **Aşırı sağ hareketler**, ikinci grubun meşru ama sistematik ekonomik taleplerini, birinci gruba karşı duyulan **kültürel bir kırgınlık diline** dönüştürmeyi başardı.

Milliyetçilik bu denklemde işlevsel bir yapıştırıcı görevi üstlenir. Sınıf temelli dayanışmanın çözüldüğü ve örgütlü kolektif kimliğin zayıfladığı ortamda, ulus kimliği sınıfın yerini alacak ikame bir kolektiflik sunar. **'Biz' ve 'onlar' ayrımı sınıfsal değil ulusal-kültürel bir dille kurulur**: 'Gerçek vatandaşlar' ile 'sistemin gözettiği yabancılar'. Bu söylemsel çerçeve, servetin yukarıya aktarılmasını görünmez kılarken yatay bir

düşmanlık yaratır. **Emekçiler, sermayeyle değil birbirleriyle çatıştırılır.**

Bu tablonun solun üzerine yüklediği sorumluluk açıktır: Milliyetçi ve kimlikçi aşırı sağa karşı mücadele, salt kültürel ya da söylemsel bir karşı-söylem düzeyinde verilemez. Gerekli olan, emekçi sınıfların somut maddi koşullarını iyileştirecek, sistematik güvencesizliğe gerçek yanıtlar üretecek ve sınıf öfkesini doğru adresine, yani kapitalist ekonomik ilişkilere yönlendirecek kapsamlı ve gerçekleştirilebilir bir ekonomik programdır.

Yeni bir sol programın zorunluluğu: ETH'nin çıkış noktası

Bu kitap, tam da bu noktadan doğmaktadır. Bir analiz kitabından çok bir öneri kitabıdır; ama öneri, analizden ayrılamaz. **Neoliberalizmin yarattığı yıkım ve solun bu yıkıma karşı yeterince güçlü bir yanıt üretememiş olması, siyasi bir boşluk yarattı.** Bu boşluk şimdilik aşırı sağ tarafından doldurulyor. Ama bu dolum geçici ve kırılgandır; çünkü aşırı sağ, kitlesel öfkenin asıl kaynağı olan ekonomik güvencesizliği ortadan kaldırmıyor, yalnızca hedef değiştiriyor. **Sorunun yapısal çözümü, hâlâ üretilmeyi bekliyor.**

Evrensel Temel Hizmetler (ETH), bu yapısal çözüme yönelik en somut, en kapsamlı ve en siyasi olarak gerçekleştirilebilir önerilerden biridir. ETH, **sağlık, eğitim, bakım, barınma, ulaşım, dijital erişim** ve **enerji** gibi temel alanlardaki hizmetlerin piyasanın dışında, kolektif olarak sağlanması gerektiği ilkesine dayanır. Bu ilke, teorik bir ütopya değil; zaten gerçekleşmiş, hayatın içinde test edilmiş ve kitlesel toplumsal destek

görmüş hizmet modellerinin genişletilmesi ve demokratikleştirilmesinden başka bir şey değildir.

ETH'nin bu kitapta savunulan çerçevesi, onu yalnızca bir sosyal politika öneri paketi olarak değil, demokratik sosyalizmin 21. yüzyıl için yenilenmiş bir siyasi programının merkezi olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçeve üç düzlemde işlemektedir: **Birincisi**, hizmetlerin kolektif sağlanması ilkesiyle piyasanın tahribatına karşı somut bir duvar örmek; **ikincisi**, dayanışmayı ve kolektif kimliği yeniden inşa ederek aşırı sağın yabancı düşmanlığına karşı bir karşı-hegemonya geliştirmek; **üçüncüsü**, emekçileri, yoksulları ve sistem dışına itilenleri aşağıdan yukarıya örgütleyerek bu programı taşıyacak bir toplumsal güç oluşturmak.

Bu kitap boyunca **Evrensel Temel Gelir (ETG)** önerisiyle ilişkisi tartışılacak, ETH'nin küresel tarihsel deneyimleri incelenecek, felsefi ve teorik temelleri ayrıntılı biçimde ele alınacak ve demokratik sosyalist bir hareket için somut bir siyasi strateji ve örgütlenme modeli önerilecektir. Seri içinde **Yapay Zekayı Kamulaştırmak** kitabının dijital kapitalizme getirdiği eleştiriden yola çıkarak, ETH bu serinin ikinci halkası olarak, dijital dönüşümü de kapsayan daha geniş bir kamulaştırma vizyonunun somut ekonomik-sosyal ayağını oluşturmaktadır.

Tarih, her büyük kriz döneminin aynı zamanda bir siyasi yeniden kuruluş fırsatı barındırdığını göstermektedir. 1930'ların **Büyük Buhranı**, hem faşizmin yükselişini hem de **Yeni Düzen** ve **Beveridge** refah devletinin doğuşunu mümkün kıldı. 2008 krizi ve ardından gelen otoriter popülist dalganın yarattığı tıkanıklık, benzer bir kavşak noktasıdır. Bu kavşakta solun

önünde iki seçenek var: Dağınık, savunmacı ve yalnızca mevcut durumu korumaya odaklanan bir siyaset; ya da gerçekten farklı ve iyi bir toplumun mümkün olduğunu somut politika önerileriyle gösteren, insanları aşağıdan örgütleyen ve geleceğe yönelik bir umut dili kuran bir siyaset. Bu kitap, ikinci seçeneğin mümkün olduğunu ve **Evrensel Temel Hizmetlerin** bu seçeneğin en güçlü siyasi aracını oluşturduğunu savunmaktadır.

BÖLÜM 1: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEMEL TANIMLAR

Evrensel Temel Hizmetler (ETH) nedir?

Evrensel Temel Hizmetler kavramı, ilk bakışta sezgisel bir sadelik taşıyor gibi görünür. Sağlık, eğitim, ulaşım, barınma gibi temel alanlardaki hizmetlerin herkese, gelir düzeyinden ve sosyal konumdan bağımsız biçimde sağlanması fikri; üzerine inşa edilmiş olduğu sezgi kadar güçlü ve köklüdür. Bununla birlikte kavramın gerçek içeriği, ne salt bir politika teknik önerisinden ibarettir ne de mevcut refah devleti uygulamalarının basit bir genişletmesidir. ETH, aynı zamanda piyasa toplumunun temel örgütlenme mantığına yönelik köklü bir itirazı ve **modern sosyal vatandaşlığın** yeniden tanımlanmasına ilişkin **sistematik bir felsefi teklifi bünyesinde barındırır**.

Kavramın sistematik bir siyasi öneri olarak gündeme girmesi, **UCL**'nin (University College London) **Küresel Refah Enstitüsü**'nün (Institute for Global Prosperity - IGP) 2017 yılında yayımladığı raporla başlar. Henrietta Moore'un yönetimindeki **Sosyal Refah Ağı** tarafından hazırlanan bu rapor, **'Geleceğin Sosyal Refahı: Evrensel Temel Hizmetler İçin Bir Öneri'** başlığını taşıyordu ve temel argümanını şu cümleyle özetliyordu: İnsanlığın yüz yüze geldiği güvencesizlik, eşitsizlik ve çevresel yıkım sorunlarına yanıt vermek için para transferlerinin ötesine geçen, kolektif olarak sunulan hizmet sistemlerinin genişletilmesi gerekmektedir. Bu öneri, dönemin **Evrensel Temel Gelir** tartışmasına doğrudan bir itiraz niteliği taşıyordu;

ama yalnızca teknik bir politika tartışmasının ötesinde, çok daha derin bir felsefi pozisyon alışı içeriyordu.

Peki ETH tam olarak ne yapar? **Anna Coote** ve **Andrew Percy**'nin 2020 tarihli kapsamlı çalışması bu soruyu şöyle yanıtlıyor: ***ETH, ortak ihtiyaçları karşılamak için kolektif sorumluluğun kullanılması, yönetimin en uygun düzeye devredilmesi, farklı mülkiyet modellerinde faaliyet gösterse de kamuya karşı açık yükümlülükler taşıyan kuruluşlar tarafından sunulması, ihtiyaca göre erişilebilir ve ücretsiz olması, hizmet kullanıcıları ve sakinlerin planlama ve sunuma anlamlı biçimde katılması temelinde örgütlenen bir hizmet sistemidir.*** Bu tanım yalnızca hizmetin ne olduğunu değil, nasıl örgütleneceğini ve kimin kontrolünde bulunacağını da içerir; bu özelliğiyle ETH siyasi bir proje olduğu kadar yönetimsel bir modeldir.

ETH'nin odağında, özellikle şu soru yatmaktadır: Hangi ihtiyaçlar kolektif olarak sağlanmalı, hangilerini piyasaya bırakmak mümkün? Bu soruya verilen yanıt, salt pragmatik değil, normatif bir içerik taşır. Bazı ihtiyaçların, nitelikleri gereği, piyasa mekanizması aracılığıyla adil ve evrensel biçimde karşılanamayacağını öne süren bir argüman söz konusudur burada. *Bu ihtiyaçlar; bireyin toplumsal yaşama tam katılımı için zorunlu olan, karşılanmaması durumunda eşitsizliği kalıcılaştıran ve karşılanması durumunda toplumun bütünü için dışsallıklar yaratan ihtiyaçlardır*. **Sağlık** ve **eğitim** bu kategorinin en açık örneklerini oluşturur; ama ETH, bu listeyi **barınma, ulaşım, bakım, dijital erişim** ve **enerji** alanlarına sistematik biçimde genişletir.

ETH'nin ne olduğunu anlamanın bir diğer yolu, **ne olmadığını** netleştirmekten geçer. ETH, bir **yardım** ya da **sosyal destek** programı değildir; evrensel olması, herhangi bir **gelir testi** ya da **ihtiyaç testi** içermediği anlamına gelir. ETH, **genel vergi gelirleriyle** finanse edilen ve **herkese eşit** koşullarda sunulan **kolektif bir hizmet** sistemidir; bu özelliğiyle **kamu sigortası** modellerinden de ayrılır. ETH aynı zamanda bir **nakit transfer programı** da değildir; **hizmetin bizzat kendisi sağlanır**, insanlara bu hizmeti satın almaları için **para verilmez**. Bu ayrım, ilerleyen bölümlerde ETG tartışmasında göreceğimiz üzere, son derece kritik siyasi ve normatif sonuçlar doğurur.

"Evrensel", "Temel" ve "Hizmet" kavramlarının ayrıştırılması

ETH adını oluşturan üç kavramın her biri, bağımsız bir anlam yükü taşır ve birlikte değil ayrı ayrı ele alındığında dahi önemli bir siyasi içerik ortaya çıkar. Bu üçlünün analitik ayrıştırılması, kavramın ne vaat ettiğini ve ne vaat etmediğini daha berrak biçimde anlamamıza zemin hazırlar.

'Evrensel' sıfatından başlamak gerekirse: Bu sözcük, yalnızca 'herkes için' anlamına gelmez. Özgül bir siyasi pozisyon içerir. Anlamlandırmanın farklı boyutları şu şekilde sıralanabilir: Birincisi, hizmetlerden yararlanmak **koşulsuzdur**; kişinin geliri, istihdamı, vatandaşlık statüsü ya da hizmetin finansmanına ne ölçüde katkı sağladığı, erişim hakkını belirlemez. İkincisi, evrensellik dışlayıcı değil **kapsayıcı bir ilkedir**; yani kimin sisteme dahil edileceği değil, kimin sisteme dahil edilmeyeceği

sorusu sorulmaz. Üçüncüsü, evrensellik **dayanışmanın kurumsal ifadesidir**; hizmetlerin herkes tarafından kullanılması, toplumsal sınırları aşan bir 'ortak' yaratır ve bu ortak üzerinden aidiyet duygusunu besler. Marjinal ya da yalnızca yoksulları hedefleyen programların aksine evrensel hizmetler, **toplumun tamamını tek bir çatı altında buluşturur** ve bu nedenle siyasi olarak daha savunulabilir ve dayanıklıdır.

'Temel' kavramı ise iki ayrı anlam katmanı içerir ve bu iki katmanın dikkatle ayrıştırılması gerekir. Birinci anlamda 'temel', **asgarî** ya da **yoksunluğun sınırını** işaret eder; bu yorum ETH'yi yalnızca hayatta kalma düzeyiyle sınırlı bir güvence sistemi olarak konumlandırır. Oysa **Coote** ve **Percy**'nin çalışmalarında ifadesini bulan ikinci ve daha güçlü anlamda **'temel'**, insanın yalnızca hayatta kalması için değil, **toplumsal yaşama tam** ve **etkin katılım** sağlayabilmesi için gerekli olan koşulları kapsar. Bu yorum, ETH'yi asgari yaşam standardı güvencesinin çok ötesine taşır; insan onurunu, özerkliği ve katılımcılığı hizmet tasarımının merkezine yerleştirir. ETH, bu anlamıyla **'yeterli ve sürdürülebilir'** bir standardı hedefler; **ne sefalet çizgisini** ne de piyasanın sunduğu **lüks seçenekleri** referans alır.

'Hizmet' kavramı ise belki de en çok üzerinde durulması gereken halka olup, nakit transferlerden ya da piyasa değişiminden en temel biçimde ayrıştığı yer burasıdır. **Hizmet, kolektif olarak üretilen ve doğrudan sunulan bir faaliyettir; para değil, somut bir edim, bir ilişki, bir kapasite devridir.** Sağlık hizmeti almak, parayı alıp doktora gidebileceğiniz anlamına değil, doktorun, hemşirenin, tesisin ve teknolojinin birlikte oluşturduğu bir sistem içinde karşılanmış bir ihtiyaç

anlamına gelir. Bu fark küçük görünse de devasa siyasi sonuçlar doğurur: Hizmet, kullanıcıyı **seçim yapan bir tüketici** değil, **kolektif bir sistemin üyesi** olarak konumlandırır. Hizmet, piyasada alınıp satılan bir meta değil, ortak yaşamın bir bileşenidir. Bu ontolojik ayrım, ETH'nin yalnızca bir politika aracı olmasının ötesinde neden aynı zamanda felsefi bir manifesto işlevi gördüğünü açıklar.

Bu üç kavramı bir araya getirdiğimizde ortaya çıkan tablo şudur: *ETH, toplumun her üyesinin, varoluşu ve topluma katılımı için zorunlu olan hizmetlere, herhangi bir piyasa ilişkisinden bağımsız biçimde, kolektif sorumluluk çerçevesinde ve insan onurunu merkeze alarak erişim hakkına sahip olduğunu ilan eden bir sistemdir*. Bu, salt teknik bir düzenlemeden öte, toplumun nasıl örgütleneceğine dair köklü bir siyasi tercihi ifade eder.

Hizmet, altyapı ve fayda: ETH'nin kapsamı

ETH'nin kavramsal çerçevesi belirginleştikçe, bir sonraki kritik soru kapsamla ilgilidir: ETH hangi alanları içermeli, hangileri dışında kalmalıdır? Bu soru, hem normatif (hangi ihtiyaçların kolektif sağlanmayı hak ettiği) hem de pratik (hangi hizmetlerin gerçekçi biçimde kolektif olarak sunulabileceği) bir boyut taşıdığından, üzerinde önemli tartışmalar yürütülmüştür.

Tarihsel açıdan bakıldığında, **sağlık** ve **eğitim** hizmetleri neredeyse evrensel olarak ETH'nin tartışmasız çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu iki alan, refah devletinin en erken kurumsallaşan ve toplumsal kabulü en güçlü bileşenleridir. Ancak **IGP**'nin 2017 raporu ve ardından gelen akademik çalışmalar, bu

çekirdeği anlamlı biçimde genişletti. Mevcut tartışmada ETH kapsamına dahil edilen ya da edilmesi tartışılan başlıca alanlar şunlardır: **Barınma** ve **konut güvencesi**; **çocuk, yaşlı ve engelli bakım hizmetleri**; **toplu taşıma ve kentsel ulaşım**; **temel gıda güvencesi ve beslenme**; **dijital bağlantı ve internet erişimi**; **enerji ve ısıtma**; **hukuki yardım ve adalete erişim**.

Bu alanların ETH kapsamına alınmasını meşrulaştıran ortak mantık, **Ian Gough**'un geliştirdiği **ihtiyaç ve sağlama sistemi** çerçevesinde en berrak biçimde ifade edilmektedir. Gough'a göre bir alanın ETH içinde yer alabilmesi için **üç temel koşulun** sağlanması gerekir: ***Birincisi***, söz konusu hizmetin karşıladığı ihtiyaç nesnel olarak **temel bir ihtiyaç olmalıdır**; yani bu ihtiyacın karşılanmaması, bireyin toplumsal yaşama katılım kapasitesini doğrudan zedeler. ***İkincisi***, **piyasa bu ihtiyacı adil ve evrensel biçimde karşılama kapasitesine sahip değildir**; ya bilgi asimetrisi, ya doğal tekel koşulları ya da piyasanın sistematik olarak dışladığı dezavantajlı grupların varlığı bu kapasiteyi sınırlar. ***Üçüncüsü***, söz konusu hizmetin kolektif olarak sunulması, bireysel piyasa satın alımının sağlayamayacağı **pozitif dışsallıklar** yaratır.

Altyapı boyutu bu tartışmanın özellikle önemli bir halkasıdır. **Foundational Economy Collective**'in (Temel Ekonomi Kolektifi) çalışmaları, 'sıradan' ya da 'günlük' ekonominin temelini oluşturan altyapı ve hizmet sistemlerine dikkat çeker. Yollar, elektrik şebekeleri, su sistemleri, dijital iletişim ağları, kamu taşımacılığı hatları; bunların hepsi piyasanın geri kalanının üzerine inşa edildiği temel altyapı unsurlarıdır. Bu altyapının özel **tekeller** ya da **finans piyasaları** tarafından kontrol edilmesi,

bir bütün olarak toplumun güvenlik açığını artırır **ve kâr güdüsüyle toplumsal ihtiyaç arasındaki çelişkiyi** kaçınılmaz kılar. ETH bu çerçevede yalnızca bireysel hizmet sunumunu değil, bu hizmetlerin dayandığı altyapının kolektif mülkiyetini ve demokratik yönetimini de kapsar.

'Fayda' kavramı ise özellikle enerji ve telekomünikasyon alanlarında ETH tartışmasında öne çıkan bir kategoridir. Bu alanlar, piyasa koşullarında çoğunlukla özel tekeller tarafından işletilmekte ve fiyatlandırılmakta, bu durum ise geliri düşük hane halklarının temel erişimini ciddi biçimde kısıtlamaktadır. Enerji yoksulluğu yalnızca konfor meselesi değil; ısınma yetersizliğiyle birleşerek sağlık sorunlarına, çocukların ev ödevlerini yapamamasına, yaşlıların hipotermi riskine maruz kalmasına yol açan ciddi bir sosyal eşitsizlik biçimidir. Benzer biçimde, dijital bağlantı günümüzde yalnızca bir iletişim aracı değil; iş bulmak, sağlık hizmetlerine ulaşmak, eğitime katılmak ve demokratik süreçlere katılım için kaçınılmaz bir altyapı bileşenidir. Bu kategoriler, ETH'nin kapsamının zamanla nasıl genişleyebileceğini ve toplumun değişen ihtiyaçlarına nasıl yanıt verebileceğini de göstermektedir.

Sosyal gelir ve ETH: Piyasa gelirinin ötesinde yaşam standardı

Modern ekonomilerde yaşam standardı tartışmaları neredeyse bütünüyle **ücret** ve **gelir** ekseninde yürütülmektedir. Bu dar çerçeve, hem eşitsizliği anlamamızı hem de çözüm önerilerini geliştirmemizi önemli ölçüde kısıtlamaktadır. ETH, bu

çerçevenin yetersizliğini açıkça ortaya koyar ve alternatif bir kavramsal araç önerir: **Sosyal gelir.**

Sosyal gelir kavramı, bireyin ve hanenin gerçek yaşam standardını belirleyen şeyin yalnızca piyasa ücreti olmadığını, bunun yanı sıra kamusal ve kolektif kaynaklardan sağlanan hizmetlerin de bu standardın ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu ileri sürer. Kısaca şöyle formüle etmek mümkündür: **Gerçek refah = piyasa geliri + sosyal ücret** (kolektif hizmetlerin toplam değeri). Bu denklemin ikinci terimi, yani sosyal ücret, görünmez ama son derece belirleyicidir. Ücretsiz kamusal sağlık hizmetleri, parasız eğitim, sübvanse edilmiş toplu taşıma, kamusal barınma desteği; bunların tamamı bir çalışanın piyasa ücretini doğrudan tamamlayan, onunla birlikte gerçek yaşam standardını belirleyen unsurlardır.

Bu perspektiften bakıldığında, **neoliberal dönemde yaşananlar** yalnızca ücret baskısı değil aynı zamanda **sosyal ücretin sistematik biçimde budanmasıdır**. Özelleştirmeler, kamu hizmetlerine yapılan kesintiler ve 'kamu-özel ortaklığı' modelleriyle hayata geçirilen ticarileştirme; bu hizmetlerin bir kısmını piyasaya taşımış, bu da onlara gerçekten ihtiyaç duyan ama satın alma gücü yetersiz olan kesimlerin erişimini kısıtlamıştır. Böylece **reel ücretlerdeki baskı** ile **sosyal ücretteki erozyon** birbirini pekiştirerek, özellikle alt gelir gruplarında yaşam standardının fiilen gerilemesine yol açmıştır. Bu süreç, istatistiklerin her zaman yakalayamadığı, ancak emekçi sınıfların günlük yaşamında son derece somut biçimler alan bir yoksullaşmaya karşılık gelir.

ETH bu çerçevede, sosyal ücreti güçlendirmenin sistematik bir aracı olarak işlev görür. Temel hizmetlerin kolektif olarak ve parasız sunulması, özellikle düşük gelirli hane halklarının gerçek satın alma gücünü doğrudan artırır; çünkü bu hane halkları, söz konusu hizmetleri piyasadan almak için gelirlerinin orantısız büyük bir bölümünü harcamak zorunda kalmaktadır. Hesaplamalara göre, İngiltere'de kapsamlı bir ETH programının hayata geçirilmesi, alt gelir grupları için sosyal geliri yüzde on beş ile yirmi beş arasında artırabilecektir; bu etki, büyük ölçekli bir asgari ücret artışının sağladığı etkiyle kıyaslanabilir bir büyüklüğe sahiptir.

Sosyal gelir perspektifinin bir diğer önemli boyutu, eşitsizliğin nasıl ölçüldüğüyle ilgilidir. Geleneksel eşitsizlik göstergeleri, Gini katsayısı gibi, yalnızca piyasa gelirlerini hesaba katar ve sosyal ücretin dağılımını görmezden gelir. Bu metodolojik kör nokta, kamusal hizmetlerin gerçek yeniden dağılım etkisini sistematik biçimde küçümser. ETH'nin güçlendirilmesi, piyasa gelir eşitsizliğini doğrudan azaltmadan dahi gerçek yaşam standartları eşitsizliğini önemli ölçüde törpüleyebilir. Bu bulgu son derece önemlidir: Eşitsizlikle mücadelede ücret artışı ya da vergi reformu kadar, belki bunlardan daha etkin biçimde, kamu hizmetlerinin genişletilmesi de anahtar bir araçtır.

Refah devleti ve ETH: Süreklilik mi, kopuş mu?

ETH tartışması kaçınılmaz olarak refah devleti mirasıyla diyalog içinde gelişir. 1945 sonrası Avrupa'da inşa edilen refah devleti, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımı üzerine yükselen ve

kapitalist piyasanın yaşattığı acılara karşı kolektif bir güvence tesis etmeyi amaçlayan kapsamlı bir toplumsal uzlaşmanın ürünüydü. **Bu uzlaşma; işsizlik sigortası, emeklilik güvencesi, sağlık hizmetleri ve konut yardımı gibi temel alanlarda devletin aktif müdahalesini meşrulaştıran bir ideolojik çerçeve sundu.** Beveridge Raporu İngiltere'de, Almanya'da **sosyal piyasa ekonomisi**, İskandinav ülkelerinde **evrensel refah modelleri**; bunların hepsi bu uzlaşmanın farklı biçimsel ifadeleriydi.

ETH, bu mirasın hem takipçisi hem de eleştirmenidir. **Takipçisidir**; çünkü ETH, savaş sonrası refah devletinin kurucu ilkelerini, yani kolektif güvence, evrensel erişim ve piyasanın dışında kalan bir kamu alanı fikrini sahiplenir ve onları 21. yüzyılın koşullarında yeniden etkinleştirmeye çalışır. **Eleştirmenidir**; çünkü geleneksel refah devleti modeli, hem yapısal sınırlılıklar hem de neoliberal dönemde maruz kaldığı baskılar açısından eleştirel bir yeniden değerlendirmeye tabi tutulmak zorundadır.

Geleneksel refah devletinin yapısal sınırlılıklarına bakıldığında, birkaç kritik nokta öne çıkar. ***Birincisi,*** savaş sonrası refah devleti büyük ölçüde tam **istihdam varsayımı** üzerine inşa edilmişti; sosyal sigortanın finansmanı, **istihdam üzerinden kurulan katkı sistemine bağlıydı**. Bu model, ücretli tam zamanlı çalışmanın norm olduğu bir dönem için işlevsel olsa da **güvencesiz çalışmanın**, **yarı zamanlı istihdamın** ve **platform ekonomisinin** yaygınlaştığı günümüzde ciddi boşluklar bırakmaktadır. ***İkincisi***, geleneksel refah devleti modeli çoğunlukla hanehalkını değil bireyi birimi olarak alıyor ve bu birey varsayımsal olarak ücretli bir erkek işçiydi. Kadınların ücretli

emeğe katılımı ve bakım emeğinin görünmez kılınması, bu modelin feminist eleştirisinin temel ekseni olmuştur. ***Üçüncüsü,*** geleneksel refah devleti hizmetlerin sunumunda büyük ölçüde **hiyerarşik, bürokratik** ve **tek tip** bir model benimsedi; kullanıcı katılımı ve yerel farklılıklara duyarlılık çoğunlukla göz ardı edildi.

ETH, bu sınırlılıkları aşmayı hedefleyen bir yeniden kuruluş projesi olarak okunabilir. Hizmetlerin evrensel ve koşulsuz sunulması, istihdam statüsünden bağımsız bir güvence zemini yaratır ve güvencesiz çalışmanın yarattığı boşlukları doldurur. Bakım hizmetlerinin ETH kapsamına dahil edilmesi, görünmez kılınan feminist refah taleplerini merkeze alır ve toplumsal yeniden üretimi piyasa dışı bir kamusal faaliyet olarak yeniden konumlandırır. Hizmet tasarımında katılım ve yönetişim vurgusu ise bürokratik merkeziyetçiliğin ötesine geçerek kullanıcı ve topluluk egemenliğini ön plana çıkarır.

Bununla birlikte ETH'nin refah devletiyle ilişkisini yalnızca bir 'yükseltme' ya da 'modernleştirme' olarak tanımlamak yetersiz kalır. ETH, daha köklü bir kopuşu da temsil eder: *Piyasanın 'asıl' dağılım mekanizması ve devlet müdahalesinin yalnızca piyasa başarısızlıklarını gidermeye yönelik 'istisna' olarak kabul edildiği geleneksel refah devleti anlayışına karşı,* ***ETH bazı ihtiyaç alanlarında piyasanın rolünü sistematik olarak dışlar***. Bu, neoliberal dönemin 'piyasa önce gelir, devlet yalnızca tamamlar' hiyerarşisini ters yüz eden bir pozisyondur. ETH'nin savunucuları, özellikle sağlık, eğitim ve bakım gibi alanlarda piyasa mekanizmasının yapısal olarak yetersiz kalacağını ve bu alanlarda devlet müdahalesinin bir 'ikincil seçenek' değil birincil ve zorunlu örgütlenme biçimi olduğunu ileri sürer.

Kamu hizmeti, ortak mülkiyet ve ETH ilişkisi

ETH'nin hizmet sunumu meselesi, **mülkiyet** ve **yönetişim** sorularıyla kaçınılmaz biçimde iç içe geçer. Kim sağlar? Kim yönetir? Kim denetler? Bu sorular, yalnızca teknik verimlilik meselesini değil, daha derin bir siyasi tercih sorununu gündeme getirir: Demokratik bir toplumda temel hizmetler üzerinde kontrol kimin elinde olmalıdır?

Kamu hizmeti, tarihsel olarak **devlet mülkiyeti** ve doğrudan **devlet sunumuyla** özdeşleştirilmiştir. Bu model, 20. yüzyılın ortasında Batı Avrupa'nın büyük bölümünde ve daha kapsamlı biçimlerde sosyalist ülkelerde uygulandı. Avantajları belirgindir: Ölçek ekonomilerinden yararlanma, kâr güdüsünü devre dışı bırakma ve siyasi hesap verebilirlik mekanizmalarının işletilebilmesi. Ancak bu modelin tarihsel deneyimi bazı ciddi sorunları da gün yüzüne çıkardı: Merkezi bürokratik yapıların hantallığı, yerel ihtiyaçlara duyarsızlık, çalışan motivasyonunu ve kullanıcı katılımını görmezden gelen hiyerarşik kültür ve zaman zaman siyasi atamalara zemin oluşturan yapısal eğilimler.

Neoliberal ideoloji, bu sorunlara 'çözüm' olarak **özelleştirmeyi** önerdi. Kamu tekellerinin özel şirketlere devredilmesinin piyasa rekabeti yoluyla verimliliği artıracağı ve hizmet kalitesini yükselteceği iddia edildi. Neoliberal deneyim bu iddiaları çürüttü. **İngiltere**'de **demir yollarının** özelleştirilmesi, ucuz ve güvenilir bir ulaşım sistemi yerine yüksek bilet fiyatları, karmaşık teşvik sistemleri ve kronik bakım eksiklikleriyle sonuçlandı. **Enerji** özelleştirmeleri, fiyat rekabeti yaratmak yerine birkaç büyük şirketin denetiminde yoğunlaşmış oligopolistik yapılar

oluşturdu. **Su** özelleştirmesi, hisse sahipliği ve kâr dağıtımı sürerken altyapı yatırımlarının sistematik biçimde ertelendiği bir model doğurdu. ***Özetle***: Doğal tekel özelliği taşıyan ya da toplumsal dışsallıkları yüksek olan hizmet alanlarında piyasa rekabeti vaadi gerçekleşmedi; yalnızca özel tekeller kamu tekellerinin yerini aldı.

ETH bu bağlamda ne önermektedir? **Coote** ve **Percy**'nin çerçevesi, mülkiyet biçimlerinin çoğulluğunu savunmakla birlikte her mülkiyet biçiminin kamuya karşı açık yükümlülükler taşıması gerektiğini vurgular. Bu yükümlülükler; **herkese erişim** güvencesi, fiyatlandırmada kâr güdüsünün değil **ihtiyaç ilkesinin belirleyici olması**, **hizmet kalitesi standartları** ve **demokratik hesap verebilirlik** mekanizmalarını içerir. Bu çerçevede doğrudan devlet sunumu, belediye ve yerel yönetim mülkiyeti, işçi ve kullanıcı kooperatifleri, kamu yararına çalışan sivil toplum kuruluşları; hepsi ETH sunumunun uygun araçları olabilir; ancak bunların hangi koşullarda hangi alanda etkin olacağı ampirik bir sorudur ve **belirli bir modelin dogmatik biçimde tüm alanlara uygulanması savunulamaz**.

Ortak mülkiyet kavramı ise ETH tartışmasının özellikle heyecan verici bir boyutunu oluşturmaktadır. Dijital platformların yarattığı veri ekonomisi, kentsel ortak alanlar, doğal kaynaklar ve yazılı olmayan bilgi birikimi; bunların tamamı toplumun birlikte ürettiği ama özel şirketler tarafından sahiplenilen varlıklardır. ETH bu perspektiften, bu ortak varlıkların kolektif kontrolünü ve bunlardan elde edilen değerin topluma yeniden dağıtılmasını savunur. Bu çerçevede ETH yalnızca bir hizmet sunumu modeli değil, aynı zamanda servetin kolektif temelli

yeniden örgütlenmesine yönelik daha kapsamlı bir siyasi vizyonun parçasıdır.

ETH'nin tarihsel kökleri: Beveridge'den NHS'e, İskandinav modelinden günümüze

ETH, köksüz bir teorik öneri değildir. Aksine, 20. yüzyılın en önemli toplumsal dönüşüm deneyimlerinin birikiminden beslenir ve bu deneyimlerin eleştirel bir değerlendirmesi üzerine inşa edilir. Bu kökleri anlamak, ETH'nin mümkün olduğunu kanıtlamak açısından olduğu kadar tarihsel tuzaklardan kaçınmak açısından da zorunludur.

William Beveridge'in **1942**'de yayımladığı rapor, modern refah devletinin kurucu belgeleri arasında özel bir yere sahiptir. **'Sosyal Sigorta ve Müttefik Hizmetler'** başlıklı bu rapor, toplumun beş büyük kötülükle, yani **yoksulluk, hastalık, cehalet, sefalet** ve **tembellikle** sistematik biçimde mücadele etmesi gerektiğini ileri sürdü. Beveridge'in önerisi; **işsizlik sigortası, evrensel sağlık hizmeti, çocuk yardımları** ve **emeklilik güvencesini** kapsayan ve herkes için temel bir güvence katı oluşturacak kapsamlı bir **sosyal sigorta** sistemiydi. Bu öneri, **Aneurin Bevan** liderliğinde 1948'de hayata geçirilen **Ulusal Sağlık Hizmeti**'nin, NHS'in, doğumunun zeminini hazırladı.

NHS, dünya tarihinde kapsamlı bir evrensel sağlık hizmetinin gerçekleştirilebilir olduğunu kanıtlayan en çarpıcı örneklerden biridir. Genel vergi gelirleriyle finanse edilen ve herkese ihtiyacına göre ücretsiz sağlık hizmeti sunan bu sistem, salt tıbbi başarıların ötesinde siyasi ve simgesel bir güç de taşımaktadır.

NHS, kamusal bir hizmetin piyasa alternatifleriyle gerçekten rekabet edebileceğini ve toplumun geneli tarafından yüksek bir siyasi sahiplenmeyle korunabileceğini göstermiştir. Neoliberal dönemde NHS'in özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi yönündeki baskılara karşı gösterilen toplumsal direncin yoğunluğu, evrensel kamu hizmetlerinin nasıl derin bir toplumsal dayanışma zemini oluşturabildiğinin de kanıtıdır.

İskandinav ülkeleri, özellikle **İsveç, Danimarka, Norveç** ve **Finlandiya**, ETH tartışmasının en çok atıfta bulunduğu tarihsel modellerdir. Bu ülkeler, 20. yüzyılın ortasından itibaren güçlü işçi hareketlerinin ve sosyal demokrat iktidarların öncülüğünde kapsamlı bir evrensel refah sistemi inşa etti. Ücretsiz eğitim, evrensel sağlık güvencesi, kapsamlı çocuk bakım hizmetleri, aktif istihdam politikaları ve yüksek sendikalaşma oranlarıyla desteklenen bu modeller; hem eşitsizliği kısıtlamada hem de yaşam kalitesini yükseltmede olağanüstü sonuçlar elde etti. Küresel eşitsizlik endekslerinde sürekli en alt sıralarda yer alan, dünya genelinde en yüksek insan gelişmişlik göstergelerine sahip bu ülkeler; piyasa ötesi bir kolektif güvence sisteminin mümkün olduğunu ve sürdürülebilir olduğunu on yıllar boyunca kanıtladı.

Ancak İskandinav modelinin sınırsız biçimde örnek alınabileceği yanılgısına düşmemek de önemlidir. Bu modeller belirli tarihsel koşulların, güçlü sendikal hareket, büyük ölçüde homojen nüfus yapısı, doğal kaynak gelirleri ve soğuk savaş döneminin yarattığı siyasi dinamikler ürünüdür. Dahası bu modeller de 1990'lardan itibaren neoliberal baskıya boyun eğmiş; hizmetlerde kısmi ticarileştirme, vergi reformları ve sosyal harcamalarda kesintiler yaşanmıştır. ETH tartışması için İskandinav

deneyiminin sunduğu ders, bu modelleri dogmatik biçimde kopyalamak değil; onların başarısını ve sonraki erozyonunu yaratan mekanizmaları anlayıp, 21. yüzyılın farklı koşullarına uyarlanmış yeni modeller geliştirmektir.

Bu tarihsel panorama, Kerala modelinden Küba'nın evrensel sağlık deneyimine, Singapur'un kamusal konut programından Latin Amerika'nın 'pembe dalga' döneminin sosyal politika deneyimlerine uzanarak zenginleştirilmelidir. Bu örneklerin hepsi, farklı siyasi ve ekonomik koşullarda ETH'nin farklı bileşenlerinin hayata geçirilebildiğini göstermekte; **'evrensel temel hizmetler yalnızca zengin ülkelerin lüksüdür'** argümanını çürütmektedir. Küresel Güney'deki deneyimler, aynı zamanda ETH'nin uygulanmasının tek tip bir model gerektirmediğini, aksine yerel koşullara, ihtiyaç önceliklerine ve siyasi dinamiklere göre biçimlenebilir bir çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır.

ETH'yi tanımlayan beş ilke: Kolektif sorumluluk, erişim, yeterlililik, sürdürülebilirlik, katılım

ETH'nin kavramsal çerçevesini netleştirmenin en sistematik yolu, onu birbiriyle bağlantılı beş temel ilke üzerinden tanımlamaktır. Bu ilkelerin her biri hem normatif bir taahhüdü hem de pratik bir tasarım kriterini ifade eder; bir arada ise ETH'yi hem soyut bir idealden hem de mevcut hizmet sistemlerinden ayıran özgül bir konum belirler.

Birinci ilke, **kolektif sorumluluk**tur. Bu ilke, bazı ihtiyaçların karşılanmasının bireysel tercihe ya da piyasa kapasitesine

bırakılamayacağını; bunların toplumun tamamının ortak sorumluluğu olduğunu ilan eder. Kolektif sorumluluk, yalnızca bir mali mekanizma değil, aynı zamanda **toplumsal dayanışmanın** ve **ortak kaderin** felsefi bir ifadesidir. Bu ilke, **Emile Durkheim**'ın toplumsal uyum teorisine, **T.H. Marshall**'ın sosyal vatandaşlık anlayışına ve daha güncel biçimiyle **Anna Coote**'un dayanışma kavramlaştırmasına dayanır. Kolektif sorumluluk ilkesi, ETH'nin yalnızca yoksullar için değil, toplumun tamamı için tasarlanmış evrensel bir sistem olduğunu da güvence altına alır; çünkü **herkesin sisteme dahil olması, siyasi desteği güçlendirir ve kaliteyi artırır**.

İkinci ilke, **erişim**dir. Hizmetlere erişimin **gelir, coğrafi konum, sağlık durumu, etnik köken, cinsiyet** ya da **diğer sosyal statü** göstergelerinden bağımsız olarak **tüm bireylere** açık olması zorunludur. Erişim ilkesi yalnızca 'hizmetin var olması' anlamına gelmez; hizmetin gerçek anlamda ulaşılabilir olmasını, yani **fiziksel yakınlık**, **dil engelleri, kültürel uyum** ve **başvuru süreçlerindeki karmaşıklık** gibi pratik engellerden de arındırılmış olmasını gerektirir. Bu çerçevede erişim, hem **negatif bir güvenceyi**, hiç kimsenin dışlanamayacağını, hem de **pozitif bir yükümlülüğü**, sistemin aktif biçimde kapsayıcı tasarlanması gerektiğini içerir. Özellikle göçmenler, evsizler, kırsal kesimlerde yaşayanlar ve dijital okuryazarlık düzeyi düşük olan gruplar için erişim güvencesi, sistemin en zorlu tasarım meselelerinden birini oluşturur.

Üçüncü ilke, **yeterlilik** ilkesidir. Sunulan hizmetlerin yalnızca sembolik ya da minimal değil, insan onurunu ve toplumsal katılımı gerçek anlamda destekleyecek bir standartta olması gerekir. Yeterlililik ilkesi, ETH'yi siyasi olarak savunulabilir kılan

ama aynı zamanda en fazla tartışmaya yol açan boyutlardan birini oluşturur. Neyin 'yeterli' olduğunu tanımlamak; toplumsal normlar, kaynakların sınırlılığı ve hizmetin niteliğine ilişkin değer yargıları arasında süregelen bir müzakereyi gerektirir. ETH bu müzakereyi ortadan kaldırmaz; aksine onu demokratik bir sürecin içine alır. **Yeterlilik hem zaman içinde revize edilebilir hem de topluluğa göre farklılaşabilir bir standarttır; bu esneklik, ETH'yi tek tip bürokratik dayatmadan ayırır ve yerel demokratik süreçlere alan açar.**

Dördüncü ilke, **sürdürülebilirlik**tir. Bu ilkenin hem **mali** hem de **ekolojik** boyutu bulunmaktadır. Mali sürdürülebilirlik, ETH'nin uzun vadede toplumun kaynakları içinde yeniden üretilebilir olmasını gerektirir; bu nedenle finansman modeli, büyük ölçüde borçlanmaya değil gerçek bir servet yeniden dağılımına dayanmak zorundadır. Ekolojik sürdürülebilirlik ise ETH'nin tasarımının gezegen sınırlarını aşan talepleri değil, bu sınırlar içinde insan ihtiyaçlarını karşılayan hizmet modellerini teşvik etmesini zorunlu kılar. Ulaşım alanında **toplu taşıma**nın genişletilmesi ve bireysel araç kullanımının azaltılması, enerji alanında **yenilenebilir enerji** altyapısına dayalı kamu hizmetleri, konut alanında **enerji verimliliği** standartları; bunların hepsi ETH'nin ekolojik sürdürülebilirlik ilkesiyle uyumlu tasarlanmasının somut örnekleridir.

Beşinci ve son ilke, **katılım**dır. ETH, hizmetlerin **'insanlar için' değil 'insanlarla birlikte'** tasarlanması ve yönetilmesi ilkesini savunur. Bu ilke; hizmet kullanıcılarının, yerel toplulukların ve hizmet çalışanlarının karar alma süreçlerine anlamlı biçimde dahil edilmesini gerektirir. Katılım ilkesi, paternalist bir devlet modelinin, 'biz en iyisini biliriz' yaklaşımının eleştirisini

içerir ve onun yerine **demokratik, çoğulcu** ve **kullanıcı deneyimine duyarlı bir yönetişim** anlayışını önerir. Pratik biçimleri arasında **topluluk meclisleri**, hizmet **kullanıcısı kurulları, çalışan kooperatifleri** ve **katılımcı bütçeleme** uygulamaları sayılabilir. Katılım ilkesi aynı zamanda ETH'yi, tepeden inme bir devlet projesinden ayırır; onu aşağıdan yukarıya inşa edilen, gerçek toplumsal mülkiyete sahip bir kolektif proje olarak konumlandırır. Bu boyutu, kitabın sonuç bölümünde ele alacağımız örgütlenme modelleriyle doğrudan bir süreklilik oluşturur.

Bu beş ilke; **kolektif sorumluluk, erişim, yeterlililik, sürdürülebilirlik** ve **katılım**, birlikte ETH'yi hem felsefi olarak tutarlı hem de siyasi olarak işlenebilir bir çerçeve haline getirir. Bunlar aynı zamanda birer değerlendirme kriteri işlevi de görür: Mevcut herhangi bir hizmet sisteminin ya da önerilen herhangi bir politikanın ETH idealine ne ölçüde yaklaştığı, bu beş ilke referans alınarak sistematik biçimde değerlendirilebilir. Bu çerçeve, kitabın geri kalan bölümlerinde hem tarihsel deneyimleri analiz etmek hem de gelecek politika önerilerini biçimlendirmek için referans ekseni olarak kullanılacaktır.

Kavramsal çerçeveyi bu şekilde ortaya koyduktan sonra, bir sonraki bölümde bu çerçevenin felsefi temellerine inilecektir. İnsan ihtiyaçları teorisi, kapasite yaklaşımı ve sosyal haklar anlayışı; ETH'nin yalnızca bir politika tercihi değil, aynı zamanda köklü bir normatif konum olduğunu ortaya koyan düşünsel kaynaklardır. Bu kaynakları derinlemesine anlamadan, ETH'yi savunmak ya da ona karşı tutarlı argümanlar geliştirmek mümkün değildir. Dolayısıyla kavramsal yerleştirmenin ardından zorunlu bir felsefi yolculuk başlamaktadır.

BÖLÜM 2: ETH'NİN TEORİK VE FELSEFİ TEMELLERİ

Bir politika önerisini diğerlerinden ayıran şey çoğunlukla onun dayandığı felsefi zemin değil, sunduğu pratik vaattir. Oysa ETH söz konusu olduğunda bu ayrımın yapılması hem yanıltıcı hem de zararlıdır. **ETH'nin güçlü yanlarından biri, pratik uygulanabilirliğiyle felsefi derinliğini aynı anda taşımasıdır.** Temel hizmetlerin evrensel biçimde sağlanması talebi; insan ihtiyaçları üzerine yüzyıllık felsefi birikimden, sosyal haklar teorisinden, kapasite yaklaşımından ve kolektif sorumluluk etiğinden beslenir. Bu felsefi temeller, ETH'yi geçici bir siyasi gündem maddesi olmaktan çıkarır ve onu uzun vadeli bir toplumsal dönüşüm projesinin normatif omurgasına yerleştirir.

Bu bölüm, ETH'nin dayandığı teorik ve felsefi kaynakları sistematik biçimde ele alıyor. Sırasıyla **insan ihtiyaçları teorisi**, **temel ve ara ihtiyaçlar ayrımı**, Amartya Sen ve Martha Nussbaum'un **kapasite yaklaşımı**, T.H. Marshall'ın **sosyal vatandaşlık anlayışı**, **dayanışma ve kolektif sorumluluk etiği**, **kolektif sağlama sistemlerinin piyasaya karşı argümanı** ve son olarak ETH'nin dört temel hedefi işlenecektir. Bu çerçeve, yalnızca entelektüel bir haritayı ortaya koymakla kalmayacak; ETH'yi eleştirenlerin argümanlarına da felsefi düzlemde yanıt verecektir.

İnsan ihtiyaçları teorisi: Nesnel ve evrensel ihtiyaçların varlığı

Modern siyaset felsefesinin en tartışmalı alanlarından biri, insan ihtiyaçlarının nesnel ve evrensel biçimde tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusudur. Bu soru, ETH'nin felsefi meşruiyeti açısından hayati önem taşır; zira ETH'nin bütünü, bazı ihtiyaçların kültür, coğrafya ve bireysel tercihten bağımsız olarak nesnel biçimde var olduğu ve bu ihtiyaçların karşılanmasının kolektif bir yükümlülük oluşturduğu varsayımına dayanır. Bu varsayımı reddeden bir felsefi konumdan hareket edildiğinde, ETH'nin normatif temeli çöker; dolayısıyla bu tartışmayı ciddiye almak zorunludur.

İhtiyaç kavramı, felsefi açıdan **istek** ya da **tercihten** köklü biçimde ayrılır. Bir şeyi istemek ya da onu tercih etmek, o şeyi ihtiyaç olarak nitelendirmek için yeterli değildir. Bir kimse bir şeye ihtiyaç duyuyorsa, bu ihtiyacın karşılanmaması onun varoluşsal kapasitelerini; yaşama, işlev görme ve topluma katılma yetkinliğini doğrudan zedeler. Bu çerçevede **ihtiyaçlar, tercihlerden farklı olarak, kültürel ve bireysel göreliliğin ötesinde nesnel bir içerik taşır.** Aristoteles'in 'iyi yaşam' anlayışından, Marx'ın ihtiyaç kavramına ve 20. yüzyıl sosyal teorisine uzanan uzun bir felsefi gelenekte bu ayrım defalarca yeniden üretilmiştir.

Peki hangi ihtiyaçlar bu anlamda nesnel sayılabilir? Bu soruya verilen yanıtlar arasında en sistematik ve en etkili olanlardan birini **Len Doyal** ve **Ian Gough**'un 1991 tarihli başyapıtı **'İnsan İhtiyaçları Teorisi'** (A Theory of Human Need) sunmaktadır. Doyal ve Gough'a göre tüm insan kültürlerinde ve

toplumlarında, bağımsız biçimde oluşmuş olsalar dahi, iki temel ihtiyacın evrensel olarak var olduğu gözlemlenir: **Beden sağlığı** ve **özerklik**, yani kişinin kendi yaşamı üzerinde belirli bir düzeyde aktif kontrol sahibi olma kapasitesi. Bu iki ihtiyaç, diğer tüm ihtiyaçların karşılanabilmesi için önkoşul niteliğindedir; birey bedensel sağlıktan ve asgari düzeyde özerklikten yoksun kaldığında, başka hiçbir ihtiyacının da anlamlı biçimde karşılanması mümkün değildir.

Doyal ve Gough'un bu argümanı, felsefi görecelilikle doğrudan bir hesaplaşmayı içerir. Kültürel görecelilik savunucuları, her toplumun kendi ihtiyaç hiyerarşisini belirlediğini ve bunlar arasında evrensel bir öncelik sıralaması yapmanın olanaksız olduğunu öne sürer. Bu itiraz, kültürel çoğulculuğa saygı adına önemli görünse de Doyal ve Gough'a göre pratikte ciddi tehlikeler barındırır: Kültürel farklılık adına başvurulan görecelilik, açlık, hastalık ya da baskı altında yaşayan insanların acılarını meşrulaştırmak için araçsallaştırılabilir. Nesnel ihtiyaç teorisi, aksine, bu acıları görünür kılar ve onlara müdahaleyi meşrulaştırır. Bu felsefi tercih, yalnızca teorik değil derinlikle siyasidir.

Nesnel ihtiyaç teorisinin ETH için taşıdığı sonuç şudur: **Belirli ihtiyaçlar nesnel olarak vardır ve bu ihtiyaçların karşılanmaması bireyin insani kapasitelerini zedeler, o hâlde bu ihtiyaçların karşılanması bireyin bireysel tercihine ya da piyasa gücüne bırakılamaz.** Konu bir tercih meselesi değil, bir insan hakları meselesidir. Bu geçiş, ETH'yi piyasa ekonomisinin dışında felsefi olarak meşrulaştıran en güçlü argümanlardan birini oluşturur: ***Piyasa, ihtiyaçları değil talepleri karşılar; talep ise satın alma gücüne bağlıdır.*** Satın alma gücü olmayan birey piyasada etkisizdir;

oysa nesnel ihtiyaçlar satın alma gücünden bağımsız olarak mevcuttur ve karşılanmayı bekler.

Bu teorik pozisyonun önemli bir itirazla karşılaştığını da belirtmek gerekir. Liberalizmin piyasa savunucuları, ihtiyaçların nesnel olarak tanımlanabileceğini kabul etseler dahi, bu ihtiyaçların karşılanmasının kolektif bir yükümlülük yaratıp yaratmadığını tartışmaya açar. Bireysel sorumluluk ve gönüllü hayırseverlik ilkeleri, devlet müdahalesi yerine önerilir. Bu itiraz felsefi açıdan tutarlı bir konfigürasyona sahip olsa da pratik düzlemde çöker: Piyasa ve gönüllü sektörün ihtiyaçları evrensel biçimde karşılama kapasitesi, tarihsel deneyim tarafından defalarca yanlışlanmıştır. Hem yatay eşitsizlikleri, yani aynı toplum içindeki ihtiyaç farklılıklarını, hem de dikey eşitsizlikleri, yani gelir farklılıklarına bağlı erişim uçurumlarını, piyasa mekanizması kendi başına ortadan kaldıramamıştır. Bu başarısızlık, **teorik** değil **ampirik** bir olgudur.

Temel ve ara ihtiyaçlar ayrımı: Sağlık, özerklik ve katılım

Doyal ve **Gough**'un teorisinin en özgün ve en verimli katkılarından biri, ihtiyaçları iki ayrı düzeyde kavramsallaştırmasıdır: **Temel ihtiyaçlar** ve **ara ihtiyaçlar**. Bu ayrım, felsefi soyutlukla politika pratiği arasında zorunlu bir köprü işlevi görür ve ETH'nin kapsam tartışmalarına son derece somut bir çerçeve sunar.

Temel ihtiyaçlar, daha önce belirtildiği üzere, **beden sağlığı** ve **özerklikten** ibarettir. Bunlar, kültürlerarası ve tarihötesi bir geçerliliğe sahip, insanın herhangi bir toplumsal yaşam

formuna katılabilmesi için zorunlu olan önkoşullardır. Beden sağlığı, yalnızca hastalık yokluğu değil; insanın **çevresinde aktif biçimde hareket edebilmesini**, **düşünebilmesini, üretebilmesini** ve **ilişki kurabilmesini** olanaklı kılan **fiziksel** ve **zihinsel** bir işlevsellik bütünüdür. **Özerklik** ise kişinin kendi yaşamına ilişkin kararları belirli bir **rasyonellik** ve **özgür irade** çerçevesinde verebilme kapasitesidir; bu kapasite, kişinin kendi kültürünü, amaçlarını ve eylem planlarını anlama yetkinliğini içerir.

Ara ihtiyaçlar ise bu temel ihtiyaçların pratikte nasıl karşılandığını gösteren ikinci bir katman oluşturur. Bunlar, temel ihtiyaçların kültürel içerikten bağımsız nesnel ön koşullarını ifade eder ve Doyal ile Gough tarafından on bir başlık altında sıralanır: *Yeterli beslenme ve temiz su; güvenli bir barınak ve fiziksel çevre; güvenli bir çalışma ortamı; sağlık hizmetlerine erişim; güvenli doğum kontrolü ve üreme sağlığı; çocuklukta güvenlik ve duygusal destek; anlamlı ilişkiler; fiziksel güvenlik; ekonomik güvenlik; eğitime erişim ve uygun bir hizmet sunucu tarafından gerçekleştirilen güvenli refah hizmetleri.* Bu liste; ETH'nin kapsam iddiasını felsefi açıdan meşrulaştıran ampirik bir harita niteliğindedir. Sağlık, eğitim, barınma, güvenli çalışma koşulları ve güvenli bakım hizmetleri, bu listede 'arzu edilir' değil 'zorunlu' kategorisinde yer alır.

Bu ayrımın ETH için taşıdığı önem çok boyutludur. Birincisi, **siyasi müzakereye** bir zemin sağlar. Temel ihtiyaçlar, hangi toplumsal koşullarda olursa olsun karşılanması gereken evrensel kategoriyi temsil ederken, ara ihtiyaçlar bu evrensel zorunluluğun hangi somut politikalar ve kurumlar aracılığıyla yerine getirileceğini belirlemede toplumların kendi koşullarına göre

esneklik tanır. Küçük bir kırsal toplulukta sağlık ihtiyacının karşılanma biçimi ile büyük bir şehirde bu ihtiyacın karşılanma biçimi farklılık gösterebilir; ama her iki durumda da sağlık ihtiyacının karşılanması yükümlülüğü değişmez.

İkincisi, bu ayrım, ETH'nin **piyasa eleştirisini** keskinleştirir. Piyasanın temel ihtiyaçlara değil taleplere yanıt verdiği argümanı, ara ihtiyaçlar düzeyinde somutlaşır. **Barınma bir ara ihtiyaçtır; piyasada ise konut bir yatırım aracına, spekülatif bir varlığa dönüşmüştür.** Piyasa barınmayı talep edene satar; oysa barınma ihtiyacı satın alma gücünden bağımsız biçimde var olmaya devam eder. Aynı mantık **sağlık, eğitim** ve **bakım** için geçerlidir. Bu argüman, salt ahlaki bir sezgiye değil; Doyal ve Gough'un çerçevesinde sistematik felsefi temellere oturur.

Üçüncüsü, **katılım boyutu** bu çerçevede özel bir yer tutar. Doyal ve Gough'un teorisinde **özerklik**, yalnızca bireysel karar alma özgürlüğü değil, aynı zamanda **toplumsal yaşama anlamlı katılım** kapasitesini de kapsar. Bu katılım kapasitesinin gerçekleşebilmesi için bireyin, içinde bulunduğu toplumun asgari işlevsellik standartlarını yerine getirebilecek düzeyde ihtiyaçlarının karşılanmış olması gerekir. Bir çocuk kronik açlık ya da konut yoksunluğu koşullarında okula devam edemez; yetişkin bir birey sürekli hastalık ya da ekonomik güvencesizlik içinde demokratik süreçlere anlamlı biçimde katılamaz. Bu çerçeve, ETH'yi salt bir yoksulluk mücadelesi programı olmaktan çıkarır; onu **demokratik vatandaşlığın** maddi altyapısını inşa etmenin aracına dönüştürür.

Yetenek (kapasite) yaklaşımı ve ETH: Özgürlük olarak gelişim

Amartya Sen'in 1980'lerde geliştirmeye başladığı ve **Martha Nussbaum**'un derinleştirip sistematize ettiği **kapasite yaklaşımı**, ETH'nin felsefi temellerini zenginleştiren en önemli kaynaklardan birini oluşturur. Bu yaklaşım, insan refahını ve özgürlüğü ölçmek için alışılagelen ekonomik göstergelerden, gelir düzeyi ve GSMH gibi, radikal biçimde farklı bir çerçeve önerir.

Sen'e göre gelişme, insanların gerçek anlamda özgür olup olmadığıyla ölçülmeli; bu özgürlük ise insanların **'işlevsellik'** olarak adlandırdığı şeyleri, yani değer verdikleri eylemleri ve var olma biçimlerini gerçekleştirme kapasiteleriyle değerlendirilmelidir. İşlevsellikler, insanın **yapabildiği** ya da **olabildiği** şeylerdir: Beslenebilmek, sağlıklı olmak, toplulukla birlikte yaşayabilmek, utanç duymaksızın toplumsal yaşama katılabilmek, okuyabilmek, kendi hayatı üzerinde denetim sahibi olmak. **Kapasite** ise bu işlevsellikler arasında gerçek bir seçim yapabilme özgürlüğüdür; yalnızca **biçimsel değil**, **gerçek** ve **etkin** bir özgürlük.

Bu ayrım, politika tartışmalarında çoğunlukla görmezden gelinen bir gerçeği gün yüzüne çıkarır. İki birey aynı gelire sahip olabilir; ancak biri kronik bir hastalıkla yaşıyorsa, diğeri bir engele sahipse ya da bakım sorumluluğu altında eziliyorsa, bu aynı gelir çok farklı gerçek özgürlük düzeylerine karşılık gelir. Gelir, kapasite için gerekli ama asla yeterli değildir. Bu içgörü, neden nakit transferlerinin, yani ETG'nin, bazı ihtiyaç alanlarında yetersiz bir yanıt oluşturabileceğini felsefi olarak açıklar: **Para, bireyin sağlık hizmetine fiilen erişim kapasitesini,**

barınma güvencesini ya da bakım desteğini otomatik olarak sağlamaz; bunların kendisi, doğrudan erişilebilir hizmetler olarak sunulduğunda ancak kapasite dönüşümüne yol açar.

Martha Nussbaum, Sen'in kapasite yaklaşımını daha ileri bir adım atarak on temel insan kapasitesinin normatif bir listesini oluşturdu. Bu liste şunları kapsar: *Yaşama kapasitesi; bedensel sağlık; bedensel bütünlük ve dokunulmazlık; duyular, hayal gücü ve düşünce; duygular; pratik akıl; diğer türlerle ve doğayla bağ kurma; toplumsal bağ ve toplulukla birlikte yaşama; oynama ve eğlenme; kendi çevresini denetleme kapasitesi, hem siyasi hem maddi anlamda*. Nussbaum, bu kapasitelerin herhangi birinin belirli bir eşiğin altına düşmesinin, söz konusu bireyi tam anlamıyla insanca bir yaşamdan yoksun kıldığını ileri sürer. Bu eşik anlayışı, ETH'nin 'yeterlililik' ilkesiyle doğrudan örtüşür: Hizmetler, insanların bu kapasiteleri belirli bir asgari eşiğin üzerinde gerçekleştirmesini mümkün kılacak düzeyde olmalıdır.

Kapasite yaklaşımının ETH için taşıdığı bir diğer önemli boyut, **bireysel farklılıkları** ciddiye almasıdır. İnsanlar aynı kaynakları ve aynı fırsatları farklı biçimlerde işlevselliğe dönüştürür; bu dönüşüm kapasitesi bireyden bireye farklılaşır. Yaşlı bir birey, kronik hastalığı olan biri ya da bakım sorumluluğu altındaki biri, aynı ücretle ya da aynı nakit transferiyle çok daha az kapasite elde eder. ETH, hizmetleri bireyselleştirerek değil evrenselleştirerek bu sorunu çözer: Herkes için sağlık hizmetinin, bakım desteğinin ve erişilebilir ulaşımın varlığı, bireysel dönüşüm kapasitesi farkı ne olursa olsun asgari bir kapasite zemini garanti eder. Bu, kapasite yaklaşımının en güçlü siyasi içeriğidir

ve ETH'yi piyasayla nakit transferinin ötesinde konumlandıran felsefi kaldıraçtır.

Sen'in yaklaşımı aynı zamanda **siyasi özgürlükleri** ve **demokratik katılımı** refahın bileşeni olarak ele alır. Bu genişletilmiş özgürlük anlayışında, bir toplumun vatandaşlarının demokratik süreçlere gerçek anlamda katılabilmesi, bu katılımı mümkün kılan maddi koşullara bağlıdır. Dolayısıyla ETH, yalnızca sosyal politikanın değil, demokratik öz yönetimin de felsefi altyapısına katkıda bulunur. **Demokratik vatandaşlık**, soyut bir hukuki statü değil; ancak **maddi koşullar sağlandığında** anlam kazanan bir pratiktir.

Sosyal haklar, yurttaşlık ve T.H. Marshall'ın mirası

Temel ihtiyaçlar teorisi ve **kapasite yaklaşımı**, ETH'nin felsefi altyapısının bireysel refahı ele alan boyutunu oluştururken, **T.H. Marshall**'ın **sosyal vatandaşlık teorisi** bu altyapının toplumsal ve siyasi boyutunu temsil eder. Marshall'ın 1950 tarihli ve son derece etkili olan **'Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf'** çalışması, modern refah devletinin en sağlam felsefi temellerinden birini oluşturmuş ve ETH tartışmasının da süregelen referans noktalarından biri olmayı sürdürmektedir.

Marshall, vatandaşlığı tarihsel bir gelişme süreci içinde üç birbirini izleyen evreden oluşan bir haklar bütünü olarak kavramsallaştırır. Birinci evre, **sivil haklara** karşılık gelir: *Bireysel özgürlükler, mülkiyet hakkı ve hukuk önünde* eşitlik; bunlar ağırlıklı olarak 17. ve 18. yüzyıllarda kurumlaşmıştır. İkinci evre**, siyasi haklara**, yani oy hakkı ve siyasi katılıma karşılık gelir; bu

haklar 19. yüzyıldan itibaren genişlemiştir. Üçüncü ve Marshall'ın en fazla ilgi gösterdiği evre ise **sosyal haklardır**: Ekonomik refah ve güvenceye, toplumun ortak mirasını paylaşmaya ve bu toplumda geçerli olan standartlara göre medeni bir yaşam sürmeye yönelik haklar. Bu sosyal hakların kurumsal karşılıkları, **eğitim sistemi** ve **sosyal hizmetler**dir.

Marshall'ın teorisinin özgünlüğü, sosyal hakları sivil ve siyasi haklarla eşit statüde konumlandırmasından kaynaklanır. **Liberalizmin geleneksel hak anlayışı, yalnızca negatif haklara, devletin müdahale etmemesi yükümlülüğüne, öncelik tanır**. Marshall ise sosyal hakların bu çerçeveyle çelişmediğini, aksine sivil ve siyasi hakların gerçek anlamda kullanılabilmesi için zorunlu maddi koşulları oluşturduğunu ileri sürer. **Oy hakkına sahip olmak** ama bu hakkı kullanacak eğitime, bilgiye ve ekonomik bağımsızlığa sahip olmamak, biçimsel bir özgürlüktür; gerçek değil. **Mahkemeye başvurma hakkına sahip olmak** ama hukuki yardım almanın maliyetini karşılayamamak, aynı biçimde içi boş bir güvencedir. Sosyal haklar, bu anlamda sivil ve siyasi hakları gerçekleştirilir kılan altyapıdır.

ETH, Marshall'ın sosyal haklar anlayışının 21. yüzyıl için güncellenmiş ve genişletilmiş biçimi olarak okunabilir. Marshall'ın döneminde sosyal hakların kurumsal karşılığı, ağırlıklı olarak eğitim ve temel sosyal sigortadan ibaretti. Günümüzün çok daha karmaşık toplumsal koşulları, hızla değişen emek piyasası ve derinleşen ekolojik kriz, sosyal hakların kapsamını zorunlu olarak genişletmektedir. **Barınma, dijital erişim, bakım, temiz enerji** ve **erişilebilir ulaşım**; bunlar 21. yüzyılda Marshall'ın öngördüğü 'medeni bir yaşam standardı'nın vazgeçilmez

bileşenleri hâline gelmiştir. Bu çerçevede ETH, sosyal haklar projesinin tamamlanmamış gündemini sürdürür.

Marshall'ın teorisi, önemli eleştirilere de konu olmuştur. Feminist düşünürler, Marshall'ın vatandaşlık anlayışının kadınları görünmez kılan erkek merkezli bir çalışma modeline dayandığını ve **bakım emeğini** sistematik biçimde dışarıda bıraktığını göstermiştir. Postkolonyal eleştirmenler ise Marshall'ın tarihsel anlatısının Avrupa merkezli olduğunu ve sömürge halklarının haklardan nasıl sistematik biçimde dışlandığını yeterince ele almadığını ileri sürmüştür. Bu eleştiriler haklıdır ve ETH'nin Marshall'ı yorumlama biçimi, bu eksiklikleri gidermek için feminist ekonomi politikasını ve küresel eşitlik tartışmalarını kapsam içine almak zorundadır. Bakım hizmetlerinin ETH'nin merkezine yerleştirilmesi, Marshall'ın çerçevesini feminist bir perspektiften tamamlayan en kritik adımlardan birini oluşturmaktadır.

Eşitlik, dayanışma ve kolektif sorumluluk: ETH'nin normatif temeli

ETH'nin felsefi meşruiyeti yalnızca ihtiyaçların nesnel varlığını ya da kapasite geliştirmenin değerini kanıtlamakla tamamlanamaz. Bir adım daha atılması gerekir: **Bu ihtiyaçların karşılanması neden bir kolektif yükümlülük oluşturmalıdır?** Bu soruyu yanıtlamak, ETH'nin normatif temelini inşa etmek anlamına gelir ve bu temelin üç sütun üzerine oturduğu söylenebilir: Eşitlik, dayanışma ve kolektif sorumluluk.

Eşitlik argümanından başlamak gerekirse: İnsan onurunun tüm insanlar için eşit değer taşıdığı kabulü, liberal ve sosyalist

geleneklerin büyük bölümünün paylaştığı bir başlangıç noktasıdır. Bu kabulden zorunlu olarak şu sonuç çıkar: Eğer bazı ihtiyaçlar insan onurunun ve toplumsal katılımın önkoşuluysa, bu ihtiyaçları karşılayıp karşılayamamak tamamen bireyin piyasadaki konumuna göre belirleniyorsa, eşit insan onuru ilkesi fiilen ihlal ediliyor demektir. Zengin ile yoksulun eşit siyasi haklar taşıdığı ama çok farklı sağlık, eğitim ve barınma koşullarında yaşadığı bir toplum, **biçimsel eşitliği** gerçekleştirmiş ama **öze ilişkin eşitlikten** uzak kalmıştır. ETH, bu biçimsel ve öze ilişkin eşitlik arasındaki uçurumu kapatma iddiasını taşır.

Eşitlik argümanının farklı felsefi gelenekler içinde nasıl biçimlendiğine bakmak aydınlatıcıdır. **John Rawls**'un **sözleşmeci adalet teorisinde**, adil bir toplumun temel yapısı, toplumun en dezavantajlı üyelerinin konumunu maksimize edecek biçimde tasarlanmalıdır. Bu 'fark ilkesi', doğrudan ETH'yi destekler: Temel hizmetlerin evrensel sunumu, sistematik olarak dezavantajlı konumda olanların durumunu iyileştiren ve toplumsal fırsatları daha adil dağıtan bir mekanizmadır. Rawls'un teorisi, bireylerin bilmeden hangi toplumsal konumda doğacaklarını seçtikleri 'bilgisizlik perdesi' düşünce deneyimine dayanır; bu perdenin ardında rasyonel bireyler, güvencesiz birinin konumuna düşme ihtimaline karşı kolektif güvence sistemlerini tercih ederdi.

Dayanışma kavramı, ETH'nin normatif temelinin ikinci sütununu oluşturur ve eşitlik argümanından hem ayrışan hem de onu tamamlayan bir içerik taşır. Eşitlik, bireyler arasında adil bir dağılımı zorunlu kılan hukuki ve ahlaki bir gereklilik olarak ortaya çıkarken, dayanışma bunun ötesinde **toplumsal bağı, ortak kaderi** ve **karşılıklı bağımlılığın** etik kabulünü ifade

eder. Dayanışma, toplumun üyeleri arasında **'ben'** sınırlarını aşan bir **'biz'** duygusunu ve bu duygudan doğan **karşılıklı sorumluluk** anlayışını temsil eder. **Anna Coote** ve **Jo Angel**'ın çalışmalarında sistematik biçimde ele alındığı üzere, dayanışma salt bir **duygusal yönelim değil** aynı zamanda toplumsal kurumlar aracılığıyla pratikleşen **bir etik ilkedir**.

Dayanışmanın ETH için taşıdığı özel önem şuradan kaynaklanır: **Evrensel hizmetler, toplumun farklı sınıf ve kesimlerini ortak bir deneyim zeminine taşır.** Çocuklarını aynı okula gönderen, aynı sağlık kurumlarında tedavi olan, aynı toplu taşıma araçlarını kullanan insanlar arasında ortak çıkara dayalı bir dayanışma zemi oluşur. Bu zemin, salt bireysel çıkar hesabını aşan toplumsal bağı besler. Aksine, **varlıklıların özel eğitime, özel sağlığa ve özel ulaşıma yöneldiği ve sistemden fiilen çıktığı koşullarda kamusal hizmetler için siyasi destek eriyip gider, bu hizmetler kalıcı biçimde yoksulların hizmetine dönüşür ve sosyal damgalanmayla birlikte daha da kötüleşir.** Evrensellik, bu aşınma sürecine karşı dayanışmanın kurumsal koruyucusudur.

Kolektif sorumluluk ise bu iki ilkenin pratik ifadesidir. Eşitlik ve dayanışma, ancak kolektif karar alma ve kolektif kaynak tahsisi mekanizmaları aracılığıyla gerçekleşir. **Bireysel hayırseverlik** ya da **piyasa mekanizması**, ne eşitliği ne de dayanışmayı sistemli biçimde üretemez; birincisi çünkü piyasa, güce değil satın alma gücüne yanıt verir; ikincisi çünkü **hayırseverlik tutarsız, koşullu ve onur kırıcı olabilir**. Kolektif sorumluluk, bu sorunların üstesinden gelmek için demokratik siyasi süreçler aracılığıyla **kaynak havuzu** oluşturmayı, karar alma yetkisini **kolektifleştirmeyi** ve güvenceyi bireysel

özgecilliğe değil **kurumsal taahhüde** dayandırmayı gerektirir. ETH'nin finansmanı, kamu hizmeti üretimi ve demokratik yönetişimi; bu kolektif sorumluluğun somutlaşma biçimleridir.

Kolektif sağlama sistemleri ve piyasanın sınırları

ETH'nin felsefi çerçevesinin en kritik pratik uzantılarından biri, temel ihtiyaçların piyasa aracılığıyla karşılanmasının neden yapısal olarak yetersiz kalacağını göstermektir. Bu argüman, salt ideolojik bir piyasa karşıtlığına değil; bilgi iktisadından refah ekonomisine, sosyal tercih teorisinden kurumsal iktisada uzanan geniş bir teorik birikime dayanır.

Piyasanın sınırlarını anlamak için ilk başvuru noktası, piyasa başarısızlıklarının sistematik bir sınıflandırmasıdır. İktisadın ana akım çerçevesinde bile kabul gören başlıca piyasa başarısızlığı kategorileri şunlardır: **Bilgi asimetrileri; dışsallıklar; kamusal mallar; doğal tekeller** ve **dağıtım adaletsizlikleri**. Bu kategorilerin her biri, ETH'nin kapsamındaki temel hizmet alanlarında doğrudan karşılık bulur.

Sağlık hizmetleri, bilgi asimetrisinin en çarpıcı biçimde tezahür ettiği alandır. Hasta, aldığı ya da alması gereken tedavinin içeriğini değerlendirme kapasitesine büyük ölçüde sahip değildir; bu kapasite asimetrik biçimde hizmet sunucunun elinde yoğunlaşmıştır. Bu asimetri, piyasa rekabetinin temelini oluşturan **'bilgili tüketici'** varsayımını geçersiz kılar. Tüketicinin hizmeti karşılaştırıp değerlendiremediği bir piyasada, rekabet mekanizması işlemez; aksine, **tedavi üretimini piyasa güdüleri belirlediğinde, en kârlı tedavilerin en gerekli**

olanlarla çakışmama riski yapısal bir sorun olarak ortaya çıkar.

Eğitim hizmetleri, dışsallıklar argümanının en güçlü biçimde uygulandığı alandır. Eğitimli bir toplumun yararı yalnızca eğitim alan bireyde değil, tüm toplumda dağılır: Daha sağlıklı demokratik kültür, daha yüksek verimlilik, daha düşük suç oranları, daha güçlü sivil toplum. Bu pozitif dışsallıklar, bireysel piyasa aktörlerinin hesaplamasında yer almaz; dolayısıyla **piyasa, eğitimi toplumsal optimumun altında üretir.** Bu eksikliği gidermek için **kamu müdahalesi zorunludur**.

Altyapı hizmetleri, doğal tekel argümanının geçerli olduğu alandır. **Su** şebekeleri, **elektrik** iletim hatları, **demiryolu** altyapısı; bunlar çok büyük sabit maliyetler gerektiren ve bir kez kurulduktan sonra aynı bölgede paralel bir rakip kurmanın ekonomik açıdan anlamsız olduğu sistemlerdir. Bu koşullarda piyasada rekabet değil tekel egemenlik kazanır; **özel tekel, hem tüketici artığını hem de yatırım kararlarını kendi kâr güdüsüne göre biçimlendirir.** Bu yapıda kamu düzenlemesi zorunlu olmakla birlikte, tarihsel deneyim özel tekelin kamu düzenlemesini büyük ölçüde etkisizleştirebildiğini defalarca göstermiştir.

Dağıtım adaletsizlikleri ise belki de en açık ve siyasi açıdan en önemli piyasa başarısızlığıdır. Piyasa, kaynakları etkin dağıtabilir; ancak etkin dağılım adil dağılım anlamına gelmez. **Piyasa, zenginlerin tercihlerine yoksulların ihtiyaçlarından daha çok yanıt verir**; çünkü talepler satın alma gücüyle ölçülür. Bu yapısal eğilim, temel ihtiyaçların mülkiyet dağılımına bağlı biçimde karşılanmasına yol açar ve eşitsizliği

kuşaktan kuşağa yeniden üreten mekanizmaları pekiştirir. Lüks konutun bol, uygun fiyatlı konutun kıt olduğu bir piyasa, 'başarısız' değil 'işlevini yerine getiriyor' anlamına gelir; ancak bu işlev, toplumsal ihtiyaçla değil kâr güdüsüyle tanımlanmıştır.

Kolektif sağlama sistemleri, bu piyasa başarısızlıklarının her birine karşı yapısal bir yanıt sunar. Bilgi asimetrisini demokratik hesap verebilirlik ve profesyonel etik standartlarıyla sınırlar; dışsallıkları kolektif finansman yoluyla içselleştirir; doğal tekelleri kamu mülkiyeti ya da güçlü düzenleme yoluyla toplumsal çıkara tabi kılar; dağıtım adaletsizliğini ihtiyaç ilkesine dayalı kaynak tahsisiyle giderir. Bu, kolektif sağlama sistemlerinin her zaman piyasadan daha verimli olduğu iddiasını içermez; ancak belirli alanlarda ve belirli değerlendirme kriterleri açısından kolektif sağlamanın piyasanın yerini almaktan başka anlamlı bir seçenek olmadığını gösterir.

ETH'nin dört hedefi: Eşitlik, verimlilik, dayanışma, sürdürülebilirlik

Bu bölümün felsefi ve teorik tartışmalarını politika değerlendirme çerçevesine bağlayan son halka, **Ian Gough**'un sistematize ettiği ETH'nin dört temel hedefidir: **Eşitlik, verimlilik, dayanışma** ve **sürdürülebilirlik**. Bu dört hedef, ETH'yi hem değerlendirirken hem de tasarlarken referans alınan normatif pusula işlevi görür ve bu bölümde geliştirilen felsefi argümanların politika pratiğine tercümesidir.

Eşitlik hedefi, bu dört arasında hem en köklü hem de en çok tartışılan olandır. ETH'nin eşitliğe katkısı yalnızca yeniden dağılım etkisiyle ölçülemez. Temel hizmetlerin evrensel sunumu,

her şeyden önce fırsatların eşitsizliğini azaltır: **Aynı kalitede eğitime, sağlığa ve barınmaya erişen çocuklar, başlangıç noktaları arasındaki uçurumu daraltır.** Yaşam boyu eşitsizliklerin büyük bölümünün bu başlangıç uçurumundan beslendiği düşünüldüğünde, bu etki hayati önem taşır. Öte yandan eşitlik, ETH içinde **biçimsel** mi yoksa **maddi** mi olması gerektiği tartışmasını da beraberinde getirir. **Biçimsel eşitlik**, herkesin aynı hizmetlere erişim hakkına sahip olduğunu söyler; **maddi eşitlik** ise bu hakkın gerçek anlamda kullanılabilmesi için farklı başlangıç koşullarına sahip bireylere farklı düzeylerde destek sunulmasını gerektirebileceğini kabul eder. ETH, bu gerilimi yalnızca biçimsel erişim güvencesini aşarak, hizmetlerin gerçekten ulaşılabilir olmasını sağlayan **aktif tasarım ilkeleriyle** yanıtlar.

Verimlilik hedefi, ETH'nin destekçilerinin zaman zaman yeterince öne çıkarmadığı bir boyuttur; oysa felsefi eşitlik iddiasını pratik uygulanabilirlikle birleştiren en güçlü argümanlardan birini sunar. ETH'nin verimliliğe katkısı birden fazla kanaldan akar. Birincisi, önleyici sağlık hizmetleri, erken çocukluk eğitimi ve zamanında bakım müdahaleleri, uzun vadede çok daha maliyetli acil müdahalelerin önüne geçer; bu etki, kolektif sağlık sistemleri literatüründe güçlü ampirik destekle kanıtlanmıştır. İkincisi, evrensel temel hizmetler aracılığıyla oluşturulan stabil **kamusal istihdam sektörü**, ekonomik çevrimleri yumuşatan **otomatik stabilizatörler** işlevi görür. Üçüncüsü, nüfusun tamamının kapasitelerini geliştirmesine imkân tanıyan bir sistem, **toplumsal üretkenlik** potansiyelini de maksimize eder. Bu üç kanal bir arada ele alındığında, ETH'nin 'karşılanamaz' iddiasının yalnızca kısa vadeli muhasebe mantığına

dayandığı ve **uzun vadeli toplumsal verimlilik** kazanımlarını sistematik biçimde göz ardı ettiği anlaşılır.

Dayanışma hedefi, bu bölümde defalarca vurgulanan kavramın politika tasarımına olan somut yansımasını temsil eder. Evrensel hizmetler, toplumun farklı kesimlerini ortak kurumsal deneyimler içinde bir araya getirir. Bu bir araya gelme, toplumsal güveni inşa eder, sosyal sermayeyi güçlendirir ve demokratik siyaset için zorunlu olan ortak kamusal zemini besler. Aksine, giderek ticarileşen hizmet sektörlerinde gözlemlenen tablo, toplumu paralel dünyalara böler: Varlıklıların özel okulları, özel klinikleri ve özel güvenlikli mahalleleri ile kalanın kaderini paylaştığı aşınan kamusal kurumlar. Bu bölünme, yalnızca eşitsizliği derinleştirmez; demokrasinin işleyişi için zorunlu olan **'ortak iyi'** anlayışını da tahrip eder. ETH'nin dayanışma hedefi, bu tahrip sürecine karşı kurumsal bir güvence oluşturma iddiasını taşır.

Sürdürülebilirlik hedefi, ETH'nin dört hedefi arasında belki de en güncel ve en acil olandır. İki boyutlu bu hedefin ilk boyutu, **mali sürdürülebilirlik**tir: ETH programlarının uzun vadede toplumun kaynaklarıyla yeniden üretilebilir olması, finansman modelinin sağlamlığına bağlıdır. Bu, gerçek bir **servet yeniden dağılımını** ve **güçlü bir vergilendirme kapasitesini** gerektirir; salt borçlanmaya ya da varlıklıların gönüllü katkısına dayanan bir model, sürdürülemezdir. İkinci boyut, **ekolojik sürdürülebilirliktir**: ETH'nin tasarımı, gezegensel sınırları aşan bir tüketim modelini teşvik etmemeli; aksine, bu sınırlar içinde herkes için yeterli refah sağlayan hizmet sistemlerini öne çıkarmalıdır. **Toplu taşıma, enerji verimliliği, sürdürülebilir gıda sistemleri** ve **ekolojik konut standartları**; bu

iki boyutu birleştiren ETH tasarımının somut alanlarını oluşturur.

Bu dört hedef, birbirleriyle çelişen değil birbirini pekiştiren bir bütün oluşturur. **Eşitlik, verimlilik yaratır**; çünkü toplumsal üretkenlik potansiyelinin yalnızca varlıklı azınlığa değil herkese açılması, **toplam çıktıyı artırır**. **Verimlilik**, **dayanışmayı besler**; çünkü ortak kazanımlar paylaşılan kurumlar aracılığıyla toplumun tamamına ulaştığında, **dayanışma duygusunu güçlendirir**. **Dayanışma**, **sürdürülebilirliği mümkün kılar**; çünkü kolektif eyleme kapasitesi, ekolojik krizin gerektirdiği uzun vadeli dönüşümler için zorunlu olan **siyasi iradeyi besler**. **Sürdürülebilirlik ise eşitliği garanti eder**; çünkü ekolojik yıkım her zaman **en savunmasız kesimleri** önce ve en çok etkiler. Bu döngüsel ilişki, ETH'nin dört hedefini birbirinden bağımsız amaçlar olarak değil, bütünleşik bir felsefi proje olarak anlamayı zorunlu kılar.

Bu bölümün sonunda ulaşılan tablo şudur: ETH, rastlantısal bir politika tercihinin değil, birbiriyle tutarlı teorik ve felsefi kaynaklardan beslenen köklü bir normatif projenin ifadesidir. İnsan ihtiyaçlarının nesnel varlığından kapasite yaklaşımına, sosyal haklar teorisinden dayanışma etiğine ve piyasa başarısızlıklarının sistematik analizine uzanan bu felsefi zemin, ETH'yi hem savunulabilir hem de zorunlu kılar. Bir sonraki bölümde, bu felsefi birikimi hayata geçiren düşünürlerin özgün katkıları ayrıntılı biçimde ele alınacak; her bir teorisyenin ETH'ye yaptığı katkılar ile sınırlılıkları birlikte değerlendirilecektir.

BÖLÜM 3: ETH ÜZERİNE DÜŞÜNCE GELİŞTİREN ÖNEMLİ AKADEMİK VE SİYASİ FİGÜRLER

Bu bölüm, Evrensel Temel Hizmetler (ETH) tartışmasına doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlamış on yedi akademik ve siyasi figürün düşünce mirasını sistematik biçimde ele almaktadır. Her bir alt bölüm; ilgili düşünürün teorik çerçevesini, temel argümanlarını, ETH ile kesişim noktalarını ve günümüz refah devleti tartışmalarına katkısını ayrıntılı olarak incelemektedir. Söz konusu figürler; sosyal politika, siyaset ekonomisi, feminist teori, ekolojik ekonomi ve post-kapitalist düşünce gibi birbirinden farklı ama birbiriyle derin biçimde eklemlenmiş disiplinlerden gelmektedir. Onların ortak zemini şudur: Piyasa mekanizmasının insan ihtiyaçlarını karşılama kapasitesine duydukları köklü kuşku ve kolektif sağlamanın (yani kamu hizmetlerinin) ahlaki, ekonomik ve siyasi olarak vazgeçilmezliğine olan inançları.

Len Doyal ve Ian Gough: İnsan İhtiyaçları Teorisi

Len Doyal ve **Ian Gough**, 1991 yılında yayımladıkları **A Theory of Human Need (İnsan İhtiyacının Teorisi)** adlı eserleriyle, refah felsefesi ve sosyal politika düşüncesinde köklü bir dönüşümün fitilini ateşlediler. Bu çalışma, hem liberal bireyciliğin hâkim anlayışlarına hem de postmodern kültürel göreceliliğin yükselmekte olan iddialarına karşı güçlü bir evrenselci yanıt olarak biçimlendi. Doyal ve Gough, insanların temel

ihtiyaçlarının kültürden kültüre değişmeyen nesnel bir temele sahip olduğunu savunarak, sosyal hakların ahlaki meşruiyetini sağlam bir zemine oturtmaya çalıştılar. Bu girişim, ETH'nin felsefi altyapısını inşa eden en kapsamlı akademik çabalardan biri olarak bugün hâlâ güncelliğini korumaktadır.

A Theory of Human Need (1991): ETH'nin Felsefi Temeli

Doyal ve **Gough**'un teorisi, refah tartışmalarındaki iki hâkim yaklaşımı (tercih tatminine dayalı liberal felsefeyi ve kültürel bağlama vurgu yapan göreceliliği) aynı anda reddeden bir üçüncü yol sunar. Onlara göre insan ihtiyaçları, bir kültürün içinde oluşmuş öznel tercihler olarak değil; insanın herhangi bir toplumsal ortamda yetkin bir katılımcı olabilmesi için zorunlu olan nesnel koşullar olarak anlaşılmalıdır. Bu ayrım, hem teorik hem de pratik açıdan son derece önemlidir: Eğer ihtiyaçlar yalnızca öznel tercihler ise, hiçbir refah politikası evrensel bir gerekçeyle savunulamaz; ama eğer ihtiyaçlar nesnel bir temele sahipse, devletin bu ihtiyaçları karşılamak için aktif rol üstlenmesi ahlaki bir zorunluluk hâline gelir.

Doyal ve Gough, bu çerçevede iki temel ihtiyaç kategorisi tanımlar: Birincisi, **fiziksel sağlık**; ikincisi, **özerklik**. Fiziksel sağlık, bireyin hayatta kalması ve ciddi zarar görmemesi için zorunlu olan **biyolojik** ve **tıbbi koşulların** tümünü kapsar. **Özerklik ise** bireyin neyin iyi olduğunu anlayabilmesi, hangi hedefler arasından seçim yapabileceğini kavraması ve bu hedeflerin peşinden gidebilmesi anlamına gelir. Bu iki temel ihtiyaç, birbirini karşılıklı olarak önsel koşul olarak gerektiren bir ilişki içindedir: Ciddi biçimde zarar görmüş ya da hasta olan bir

beden, özerk eyleme kapasitesini büyük ölçüde yitirir; özerkliği koşulları tarafından sistematik biçimde tahrip edilmiş bir birey ise fiziksel sağlığını koruma yetisini de kaybeder.

Bu felsefi çerçeve, ETH tartışması açısından kritik bir öneme sahiptir. ETH'nin temelinde yatan soru şudur: **Hangi hizmetlerin evrensel ve kolektif olarak sağlanması gerekir?** Doyal ve Gough'un teorisi, bu soruya açık bir yanıt verir: İnsanın temel ihtiyaçlarını karşılamaya doğrudan katkı sağlayan hizmetler, piyasaya bırakılamaz; çünkü piyasa mekanizması bu ihtiyaçları eşit biçimde karşılama kapasitesine sahip değildir. Sağlık, eğitim, beslenme, barınma ve benzeri hizmetler, bireyin özerkliğini ve fiziksel bütünlüğünü güvence altına almak için toplumun kolektif sorumluluğu kapsamında değerlendirilmelidir.

Doyal ve Gough'un yaklaşımı aynı zamanda güçlü bir evrenselci etik içermektedir. Temel ihtiyaçların kültürden bağımsız nesnel bir temeli olduğunu kabul etmek; farklı coğrafyalarda, farklı ekonomik sistemlerde ve farklı siyasi rejimlerde yaşayan insanların bu ihtiyaçların karşılanması bakımından eşit bir ahlaki iddiaya sahip olduğu anlamına gelir. Bu evrenselcilik, ETH'yi salt bir ulusal politika programı olmaktan çıkarıp küresel bir adalet talebi olarak konumlandırır. Gelişmekte olan ülkelerin kamu hizmetleri altyapısına küresel düzeyde yatırım yapılması gerektiği argümanı, büyük ölçüde bu felsefi zemine dayanmaktadır.

Temel İhtiyaçlar ve Ara İhtiyaç Tatmin Ediciler

Doyal ve Gough, yalnızca temel ihtiyaçları tanımlamakla kalmaz; bu ihtiyaçların hangi ara araçlar aracılığıyla

karşılanabileceğini de kapsamlı biçimde ele alır**. 'Ara ihtiyaç tatmin ediciler'** ya da **'ara mallar'** olarak adlandırılan bu araçlar, farklı toplumlarda farklı biçimler alabilmekle birlikte işlevsel olarak aynı amaca hizmet etmelidir: Temel ihtiyaçların giderilmesi. Doyal ve Gough bu araçları on bir başlık altında toplar: *Yeterli besin ve su, koruyucu barınak, güvenli bir çalışma ortamı, sağlıklı bir fiziksel çevre, uygun sağlık hizmetleri, güvenlik, güvenli doğum kontrolü ve doğum hizmetleri, çocuğun optimal gelişimini sağlayan koşullar, önemli birincil ilişkiler, fiziksel güvenlik ve ekonomik güvenlik.*

Bu kategorilerin sıradan bir liste olmadığını vurgulamak gerekir. Doyal ve Gough, her bir ara tatmin ediciyi sistematik biçimde işlevsel kıstaslarla tanımlar: Bir araç, ancak ve ancak temel ihtiyaçların karşılanmasına ampirik olarak katkıda bulunduğu ölçüde bu kategoriye dahil edilir. Bu, ETH'nin somut politika içeriğini belirleme sürecinde son derece güçlü bir analitik araç sunar. Hangi hizmetlerin evrensel olarak sağlanması gerektiğini sorusu artık yalnızca siyasi bir tercih meselesi değil, temel ihtiyaçların karşılanmasına katkı sağlayıp sağlamadığına dair ampirik bir soru olarak da yanıtlanabilir hâle gelir.

ETH literatürü açısından bakıldığında, Doyal ve Gough'un ara tatmin ediciler listesinin birçok ETH savunucusu tarafından dolaylı biçimde benimsendiği görülür. Ian Gough'un sonraki çalışmalarında da bu listenin dönüştürülerek sürdürüldüğü izlenmektedir. UCL IGP'nin 2017 tarihli ETH önerisi, bu listenin çağdaş versiyonu olarak okunabilir: Barınma, sağlık, bakım, ulaşım, dijital bağlantı ve demokratik yönetim, Doyal-Gough teorisindeki temel ihtiyaç kategorileriyle doğrudan örtüşen

alanlardır. Bu süreklilik, teorinin ne denli kurucu bir statüye sahip olduğunu göstermektedir.

Kültürel Görecelilik Karşısında Evrensel İhtiyaçların Savunusu

1980'lerin sonu ve 1990'ların başı, postmodern düşüncenin sosyal bilimlere yoğun biçimde nüfuz ettiği bir dönemdir. Bu atmosfer içinde, evrensel normlar iddiasında bulunmak giderek şüpheyle karşılanmakta; evrenselciliğin Batılı değerlerin küresel ölçekte dayatılmasından ibaret olduğu ileri sürülmekteydi. Doyal ve Gough, bu eleştiriyi ciddiye alır ama reddeder. Onlara göre kültürel görecelilik, tutarlı biçimde savunulduğunda kendi kendini çürüten bir teze dönüşür: Eğer tüm değerlendirmeler kültüre özgü ise, 'kültürel özgünlüğe saygı gösterilmelidir' önermesi de kültürel bir değerlendirmedir ve evrensel bir geçerliliği olamaz.

Doyal ve Gough'a göre asıl mesele, evrenselcilik ile görecelilik arasındaki felsefi tartışmada doğru tarafı seçmek değil; bu tartışmanın pratik sonuçlarını görmektir. **Kültürel görecelilik** siyasi bir tutuma dönüştürüldüğünde, en ağır yoksunluk biçimleri bile kültürel 'farklılık' adına meşrulaştırılabilir hâle gelir. Şiddet, açlık, hastalık ve eğitimsizlik gibi durumlar, belirli kültürlerin 'tercihleri' olarak sunulduğunda bu koşulları değiştirmeye yönelik her türlü kolektif müdahale, kültürel emperyalizm olarak damgalanabilir. Bu tutumun insanlığın en savunmasız kesimlerinin dezavantajına işlediğini vurgulayan Doyal ve Gough, evrensel bir ahlaki zemine duyulan ihtiyacı somut biçimlerde gerekçelendirir.

Bu bağlamda, Doyal ve Gough'un argümanı gerçek bir felsefi açılım içermektedir: Onlara göre **kültürel çeşitlilik ile evrensel ihtiyaçlar çelişmez. Farklı toplumlar, evrensel ihtiyaçları farklı araçlarla, farklı kurumsal düzenlemelerle ve farklı kültürel pratiklerle karşılayabilir.** Önemli olan nokta şudur: Bu araçların işlev gördüğü (yani temel ihtiyaçları gerçekten karşıladığı) ya da görmediği ampirik olarak değerlendirilebilir. Bir halk ilacının hastalığı tedavi edip etmediğine ilişkin ampirik kanıt, kültürel bir değerlendirme değil; evrensel bir biyolojik gerçekliğe ilişkin bir yargıdır. Doyal ve Gough bu zeminlerden hareketle, ETH'nin evrensel bir talep olarak savunulabileceğini göstermiş olur.

Bu teorik çerçevenin politika alanındaki yansımaları son derece önemlidir. Evrensel temel hizmetler, yalnızca ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak değil; insanın onurlu bir varoluş sürdürebilmesi için zorunlu olan nesnel koşulların yerine getirilmesi olarak meşrulaştırılabilir. Sağlık hizmetleri, temel besin güvencesi, barınma ve eğitim; belirli bir kültüre ya da tercihe bağlı 'lüks' değil, her insanın temel ihtiyaçlarını karşılamak için zorunlu olan evrensel sağlamalar olarak tanımlanır. Bu tanım, ETH'yi salt pragmatik bir politika aracı olmaktan çıkarıp normatif bir adalet talebi olarak konumlandırır.

Ian Gough: ETH İçin Teorik ve Ahlaki Çerçeve

Ian Gough, onlarca yıla yayılan akademik kariyeri boyunca refah devleti, insan ihtiyaçları ve ekolojik kriz arasındaki ilişkiyi araştıran nadir isimlerden biridir. Doyal ile birlikte geliştirdiği

İnsan İhtiyaçları Teorisi'nin ardından, Gough'un çalışmaları giderek artan biçimde **iklim değişikliğinin sosyal politikaya yönelik varolumsal sorularına** odaklanmıştır. 2019 yılında yayımlanan Universal Basic Services: A Theoretical and Moral Framework (**Evrensel Temel Hizmetler: Teorik ve Etik Bir Çerçeve**) başlıklı çalışmasıyla, ETH'nin sistematik bir savunusunu gerçekleştirmiş ve bu alanda referans bir metin üretmiştir. Gough'un özgünlüğü, ETH'yi hem geleneksel **sosyal politika** hem de **iklim adaleti** tartışmalarıyla birleştiren bütünleşik bir perspektiften kaynaklanmaktadır.

Evrensel Temel Hizmetler: Teorik ve Etik Bir Çerçeve (2019)

Gough'un 2019 tarihli çalışması, ETH'nin yalnızca pragmatik bir politika önerisi olmadığını; aksine, piyasa mekanizmasının temel insani ihtiyaçları karşılama kapasitesine ilişkin köklü bir eleştiriye dayanan sistematik bir teorik perspektif oluşturduğunu göstermeye çalışır. Gough bu çalışmada ETH'nin üç temel özelliğini öne çıkarır: **İhtiyaç temelli meşruiyet, kolektif sağlama zorunluluğu** ve **demokratik hesap verebilirlik**.

İhtiyaç temelli meşruiyet, Doyal-Gough teorisinin devamı niteliğindedir: Hizmetler, piyasadaki talep düzeylerine göre değil; nesnel insan ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerine göre değerlendirilir. Bu yaklaşım, **'müşteri memnuniyeti'** odaklı neoliberal kamu yönetimi anlayışından köklü bir kopuşu temsil eder. Neoliberal perspektifte kamu hizmetleri, en iyi şekilde piyasaları taklit ettiğinde (rekabet, tercih ve bireysel tercih arasında seçim yapma imkânı) işlevini yerine getirmiş sayılır.

Gough ise tam tersine, temel hizmetlerin tam da bu piyasa dinamiklerinden korunması gerektiğini savunur.

Kolektif sağlama zorunluluğu, Gough'un argümanının ikinci temel unsurudur. Belirli hizmetlerin neden piyasa yerine kolektif olarak sağlanması gerektiği sorusuna Gough üç yanıt verir. Birincisi, **ölçek ekonomileri**: Sağlık, eğitim ve su gibi hizmetler, merkezi ve koordineli biçimde sağlandığında birim başına maliyetleri dramatik ölçüde düşer. İkincisi, **dışsallıklar**: Bireyin bu hizmetlerden yararlanması yalnızca kendisine değil; tüm topluma fayda sağlar. Aşılama, halk sağlığı programları ve eğitim bu türden güçlü pozitif dışsallıklar üretir. Üçüncüsü, **adalet**: Piyasa mekanizmasına bırakıldığında bu hizmetlere erişim ödeme gücüyle doğru orantılı biçimde şekillenir; bu ise temel insan ihtiyaçlarının karşılanması bakımından kabul edilemez bir eşitsizliğe yol açar.

Demokratik hesap verebilirlik, Gough'un ETH anlayışının üçüncü temel unsurudur. Piyasa hizmetleri, müşteri tercihleri aracılığıyla dolaylı bir hesap verebilirlik mekanizmasına tabidir; ancak bu mekanizma, hem eşit olmayan ödeme gücüne hem de ciddi bilgi asimetrilerine dayanmaktadır. Kolektif sağlanan hizmetler ise (doğru kurumsal çerçeveler içinde) demokratik katılım ve siyasi denetim yoluyla hesap verebilir kılınabilir. Gough, ETH'nin bu demokratik boyutunu salt teknik bir etkinlik sorununa indirgeme eğilimine karşı uyarır: **ETH yalnızca hizmet sunmakla ilgili değil, toplumun kendini örgütleme biçimiyle de ilgilidir.**

Temel Sağlama Sistemleri ve Doğal Tekeller Olarak Temel Hizmetler

Gough, ETH kapsamında değerlendirilebilecek hizmetlerin ortak bir ekonomik özelliğe sahip olduğunu vurgular: Bunlar, büyük ölçüde **doğal tekel** niteliği taşıyan ya da güçlü **ağ dışsallıkları** sergileyen sağlama sistemleri aracılığıyla sunulur. Doğal tekel, bir hizmetin tek bir sağlayıcı tarafından birden fazla sağlayıcıya kıyasla daha düşük maliyetle sunulabildiği durumu tanımlar. Bu durum, **su ve kanalizasyon altyapısı, elektrik şebekeleri, demiryolları** ve **telekomünikasyon** gibi alanlarda açıkça gözlemlenir. Piyasa koşullarında doğal tekeller kaçınılmaz olarak özel tekellere dönüşür ve kâr güdüsüyle yönetilir; bu ise hem fiyat sömürüsüne hem de kapsam dışı kalan gruplara hizmet sunmaktan kaçınmaya yol açar.

Gough bu gözlemden hareketle, söz konusu hizmetlerin ya doğrudan kamu mülkiyeti altında ya da güçlü kamu denetimi altında işleyen özel ya da karma yapılar biçiminde örgütlenmesi gerektiğini savunur. **Millî sağlık sistemleri, kamu konutu, devlet okulları** ve **kamu ulaşım ağları**, bu mantığın somutlaşmış örnekleridir. 1980'lerden itibaren bu hizmetlerin özelleştirilmesi ve piyasalaştırılması, Gough'a göre hem teorik açıdan hatalı hem de sosyal açıdan yıkıcı sonuçlar doğurmuştur: Fiyatlar yükselmiş, eşitsizlik derinleşmiş ve uzun vadeli yatırımlar azalmıştır. ETH, bu tarihin bir dersini çıkarmak ve aynı hataların yinelenmesini önlemek için teorik bir zemin sunar.

Gough aynı zamanda, mevcut kamu hizmetlerinin ETH perspektifiyle yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürer. Birçok ülkedeki sağlık hizmetleri, belirli ölçüde ETH'nin ilkelerini

zaten somutlaştırmaktadır; ancak bu hizmetlerin kapsamı, kalitesi ve finansman yapısı bakımından ciddi eksiklikler söz konusudur. Örneğin, ruh sağlığı hizmetleri çoğu ülkede yetersiz kalmakta; bakım hizmetleri piyasaya terk edilmekte; dijital bağlantı ise bir kamu yükümlülüğü olarak değil, ticari bir hizmet olarak sunulmaktadır. ETH'nin görevi, bu boşlukları tespit etmek ve bunları kapatacak kolektif sağlama mekanizmalarını tasarlamaktır.

Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Sosyal Refah: İklim Krizi Boyutu

Ian Gough'un çalışmalarını çağdaş ETH literatüründe özellikle özgün kılan boyut, iklim kriziyle sosyal refah politikası arasında kurduğu sistematik ilişkidir. 2017 tarihli Heat, Greed and Human Need (Isı, Hırs ve İnsan İhtiyacı) adlı çalışmasında ve ardından gelen yazılarında Gough, şu temel gerilimi gündeme taşır: Refah devletleri tarihsel olarak ekonomik büyüme ile bağlantılı olarak gelişmiştir; ancak sınırsız ekonomik büyüme iklim açısından sürdürülemezdir. Bu gerilimi çözmek için Gough**, 'büyümeden bağımsızlaştırılmış refah'** kavramını önerir: **İnsan refahının, sürekli artan kaynak tüketimine bağlı olmaktan çıkarılması.**

ETH bu bağlamda merkezi bir stratejik işlev üstlenir. Konutlarda enerji verimliliğini artırmak, kamu ulaşımını güçlendirmek, sağlıklı beslenmeyi evrensel biçimde erişilebilir kılmak ve yenilenebilir enerjiyi temel bir hizmet olarak sunmak; hem karbon salımını azaltır hem de insan refahını artırır. Gough bu ikili kazanımı, ETH'nin iklim politikasıyla entegrasyonunun temel

gerekçesi olarak sunar. Bireysel tüketim, piyasa tarafından sağlanan yüksek karbon ayak izli mal ve hizmetlere yönelme eğilimindeyken; kolektif sağlama sistemleri bu tüketim kalıplarını daha düşük karbon yoğunluklu biçimlere yönlendirme kapasitesine sahiptir.

Gough'un bu entegre yaklaşımı, ETH tartışmasını yalnızca eşitsizlik ve refah sorunuyla değil; varolumsal iklim kriziyle de ilişkilendirmektedir. İklim değişikliğinin en ağır sonuçlarını taşıyan gruplar, çoğunlukla kamu hizmetlerine erişimi en kısıtlı olan nüfuslardır: **Kırsal yoksullar, düşük gelirli kentli nüfuslar, göçmenler** ve **azınlıklar**. ETH, bu gruplara yönelik hem iklim uyumu hem de sosyal adalet perspektifinden müdahale etme kapasitesine sahip bir politika çerçevesi olarak öne çıkmaktadır. Bu perspektif, ETH'nin neoliberal kemer sıkma politikalarına alternatif olarak yeniden inşa ettiği sosyal devlet vizyonuyla da derin bir örtüşme içindedir.

Anna Coote ve Andrew Percy: ETH İçin Pratik Çerçeve

Anna Coote ve **Andrew Percy**, 2020 yılında Polity Press tarafından yayımlanan The Case for Universal Basic Services (**Evrensel Temel Hizmetler İçin Gerekçe**) adlı çalışmalarıyla ETH söylemini teorik zeminden pratik politika önerilerine taşıyan en önemli isimlerden ikisidir. Coote, yıllar boyunca İngiltere'deki **Yeni Ekonomi Vakfı**'nda (NEF) sosyal politika ve eşitlik üzerine araştırmalar yürütmüş; Percy ise kamu hizmetleri yönetişimi ve finansmanı alanında uzmanlaşmıştır. Birlikte kaleme aldıkları bu çalışma, ETH'nin somut bir politika

programına nasıl dönüştürülebileceğini, hangi kurumsal mekanizmalarla hayata geçirilebileceğini ve nasıl finanse edilebileceğini ayrıntılı biçimde ele almaktadır.

Evrensel Temel Hizmetler İçin Gerekçe (2020, Polity Press)

Coote ve Percy'nin kitabı, ETH tartışmasında önemli bir analitik katkı sunar: Yazarlar, ETH'yi hem **ahlaki bir ideal** hem de **uygulanabilir bir politika** programı olarak konumlandırır ve bu iki boyut arasındaki köprüyü sistematik biçimde inşa eder. Kitabın temel argümanı şudur: Piyasa, belirli hizmetleri evrensel ve eşit biçimde sağlayamaz; çünkü bu hizmetlerin üretimi ve tüketiminde piyasanın işleyişini engelleyen yapısal özellikler mevcuttur. Bu yapısal özellikler arasında bilgi asimetrileri, dışsallıklar, güven gerektiren ilişkiler ve ölçek ekonomileri sayılabilir.

Yazarlara göre ETH, refah devletinin yeni bir versiyonu değil; 20. yüzyıl refah devletinin temel ilkelerine (evrensellik, dayanışma ve kolektif sağlama) güçlü bir şekilde sahip çıkarken bu ilkeleri 21. yüzyılın koşullarına (dijitalleşme, iklim krizi, yaşlanan nüfus, değişen iş biçimleri) uyarlayan bir vizyondur. Refah devletinin tarihsel başarıları, büyük ölçüde kolektif sağlamanın mantığına dayanmaktadır: Ulusal sağlık sistemleri, kamu okulları ve sosyal konut, bireysel ödeme gücünden bağımsız olarak tüm yurttaşların bu hizmetlere erişimini güvence altına almıştır. ETH bu mirası sahiplenerek genişletir.

Coote ve Percy aynı zamanda ETH ile Evrensel Temel Gelir (ETG) arasındaki tartışmayı doğrudan ele alır. ETG

savunucuları, nakit transferinin bireylere kendi ihtiyaçlarını en iyi biçimde kendilerinin belirleyeceği argümanına dayanır. Coote ve Percy ise bu argümana üç temel itirazla yanıt verir: Birincisi, bireysel nakit transfer mekanizmaları, toplu sağlama sistemlerinin ürettiği ölçek ekonomilerini ve koordinasyon faydalarını yok eder; ikincisi, piyasa mekanizması aracılığıyla alınan hizmetler bilgi asimetrileri nedeniyle eşitsizliği yeniden üretir; üçüncüsü, nakit transferleri büyük ölçekli altyapısal dönüşümü (karbonsuzlaşma, dijital bağlantı altyapısı, yaşlı bakım sistemleri) finanse edemez.

ETH'nin Yedi Alanı ve Genişletilmiş Kamu Hizmeti Anlayışı

Coote ve Percy, ETH kapsamını somut hizmet alanlarına dönüştürerek yedi temel alan tanımlar. Bu alanlar; **demokratik hükümet, adalet, altyapı, sağlık, eğitim, bakım** ve **barınma** olarak sıralanabilir. Her bir alan, hem mevcut hizmet açıklarını hem de bu açıkların nasıl kapatılabileceğini ayrıntılı biçimde ele alır. Bu yedi alan, geleneksel refah devleti hizmetlerinin (sağlık, eğitim) ötesine geçerek bakım, dijital altyapı ve demokratik kurumları da kapsayan genişletilmiş bir kamu hizmeti anlayışını temsil eder.

Bakım hizmetleri, Coote ve Percy'nin genişletilmiş ETH anlayışının belki de en özgün boyutunu oluşturur. Çocuk bakımı, yaşlı bakımı ve engelli bireylerin bakımı; çoğu ülkede ya piyasaya terk edilmiş ya da büyük ölçüde görünmez olan kadın emeğine dayalı olarak yürütülmektedir. Bu durum hem ciddi eşitsizlikler üretmekte hem de büyük ölçekli ekonomik verimsizliklere yol

açmaktadır. Yazarlara göre bakım hizmetlerinin ETH kapsamına alınması hem feminist bir adalet talebi hem de ekonomik akılcılığın gereğidir. Bakım emeğinin değersizleştirilmesi, toplumun bu emek olmadan işleyemeyeceği gerçeğiyle derin bir çelişki içindedir.

Dijital altyapı, Coote ve Percy'nin geleneksel ETH tartışmalarına kattığı bir diğer önemli boyuttur. İnternet erişimi ve dijital okuryazarlık, 21. yüzyılda iş hayatına katılımın, eğitime erişimin ve demokratik hayatın vazgeçilmez koşulları hâline gelmiştir. Ancak bu erişim hâlâ ödeme gücüne bağlı olarak son derece eşitsiz bir biçimde dağılmaktadır. Yazarlar, yüksek hızlı internet erişimini ETH kapsamına dahil ederek hem günümüzün pratik ihtiyaçlarına yanıt vermekte hem de ETH'nin statik bir liste olmadığını (toplumun değişen koşullarına göre genişleyip dönüşebilen dinamik bir çerçeve olduğunu) göstermektedir.

Sahiplik Modelleri, Yönetişim ve Katılımcılık

Coote ve Percy'nin çalışmasının belki de en az tartışılan ama en önemli katkılarından biri, ETH hizmetlerinin nasıl sahiplenilmesi ve yönetilmesi gerektiğine ilişkin ayrıntılı analizdir. Yazarlar, ETH'yi otomatik olarak **ulusal devlet mülkiyeti** ve **merkezi planlamayla** özdeşleştirmenin hatalı olduğunu vurgular. Kolektif sağlama, devlet sahipliğiyle aynı şey değildir: **Kooperatifler, belediyeler, kar amacı gütmeyen kuruluşlar** ve **karma ortaklıklar** da belirli koşullar altında ETH'nin uygulanmasında etkin bir rol oynayabilir.

Ancak bu çoğulculuğun bir sınırı olduğunu da yazarlar özenle vurgular: Sahiplik biçimi ne olursa olsun, **kamu hesap**

verebilirliği, evrensel erişim güvencesi ve **kâr güdüsünün** belirleyici olmadığı bir yönetişim modeli şarttır. Büyük ölçekli özelleştirme deneyimlerinden (İngiltere'de su ve demiryolu şirketlerinin özelleştirilmesi, enerji piyasalarının serbestleştirilmesi) çıkarılacak ders şudur: Kâr odaklı özel mülkiyet, temel hizmetlerde kapsam dışı kalma, yatırım azlığı ve kötüleşen hizmet kalitesi gibi sistematik sorunlar üretir.

Yönetişim meselesinde Coote ve Percy, katılımcı demokrasiye güçlü bir vurgu yapar. ETH hizmetleri yalnızca yetkililerce belirlenen standartları karşılamakla kalmayıp; hizmetlerden yararlananların (özellikle tarihsel olarak dışlanmış grupların) karar süreçlerine anlamlı biçimde dahil edilmesini gerektirir. Bu perspektif, ETH'yi bir 'devlet hizmetinden alma' ilişkisinden, toplumun ortak kaynaklarını kolektif olarak yönettiği bir 'commons' modeline dönüştürür. Bu demokratik ve katılımcı boyut, ETH'yi hem sol liberalizmin hem de sosyalizmin değerleriyle uyumlu kılan unsurlardan biridir.

Henrietta L. Moore ve UCL IGP: Sosyal Refah için ETH

University College London'ın Institute for Global Prosperity (IGP), **Henrietta L. Moore**'un akademik liderliğinde 2017 yılında yayımladığı Social Prosperity for the Future: A Proposal for Universal Basic Services (**Gelecek İçin Sosyal Refah: Evrensel Temel Hizmetler Önerisi**) başlıklı rapor, ETH kavramının kamuoyunda geniş yankı uyandırmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu rapor, akademik çevrelerde yıllardır tartışılan ETH perspektifini somut bir politika önerisi olarak

medyaya ve siyasi kamunun gündemine taşımıştır. Moore ve ekibinin katkısı yalnızca raporun kendisiyle sınırlı değildir; ETH'yi neoliberal 'bireysel tercih' paradigmasına karşı tutarlı ve ikna edici biçimde konumlandıran analitik çerçeve, sonraki tüm ETH tartışmalarını derinden etkilemiştir.

Gelecek İçin Sosyal Refah: Evrensel Temel Hizmetler Önerisi (2017)

IGP raporunun çıkış noktası, 2010'ların ortasında hız kazanan iki tartışmadaki belirgin boşluğa dikkat çekmekti: Bir yanda **otomasyonun işgücü piyasaları üzerindeki yıkıcı etkileri**ne ilişkin yoğun kaygılar, öte yanda ise bu sorunlara yanıt olarak giderek popülerleşen **Evrensel Temel Gelir** önerileri bulunmaktaydı. Moore ve ekibi, ETG savunuculuğunun altında yatan sezgiye saygı duymakla birlikte, nakit transferinin tek başına yeterli olmadığını ve hatta belirli koşullarda mevcut refah altyapısını geriletebileceğini ileri sürdü.

Rapor, ETH'yi altı temel hizmet alanı üzerinden tanımladı: **Barınma, ulaşım, dijital hizmetler, sağlık, demokratik katılım altyapısı** ve **çocuk bakımı**. Bu altı alan, insanların gündelik yaşamlarını sürdürmeleri, iş hayatına katılmaları, toplumsal ilişkiler kurmaları ve siyasi hayata dahil olmaları için zorunlu olan temel koşullar olarak belirlendi. Moore ve ekibinin temel argümanı şuydu: Bu hizmetler ne kadar yaygın, erişilebilir ve nitelikli olursa; bireyler piyasa işgücüne olan bağımlılıklarını o ölçüde azaltabilir, daha anlamlı etkinliklere zaman ayırabilir ve özgürce tercihler yapma kapasitelerini geliştirebilirler.

Bu perspektiften bakıldığında ETH, yalnızca bir refah politikası değil; toplumsal yeniden üretimi destekleyen, demokratik katılımı güçlendiren ve insani gelişmeyi besleyen bütüncül bir altyapı olarak görünür. Moore ve ekibi, bu bütüncül vizyonu hem **Doyal-Gough**'un ihtiyaçlar teorisinden hem de **Sen** ve **Nussbaum**'un kapasite yaklaşımından besleyerek geliştirmiş; bu sayede ETH'ye birden fazla teorik geleneğin kesişiminde güçlü bir entelektüel meşruiyet kazandırmıştır.

Otomasyon, İklim Krizi ve Toplumsal Dayanıklılık Çerçevesi

IGP raporunun en özgün katkılarından biri, ETH'yi üç eş zamanlı kriz bağlamında (**otomasyon, iklim değişikliği** ve **sosyal eşitsizlik**) ele almasıdır. Moore ve ekibine göre bu krizler birbirinden bağımsız değildir; tersine, birbirini besleyen ve pekiştiren bir kısır döngü oluşturmaktadır. İşsizlik artışı, ekonomik güvencesizliği derinleştirir; artan güvencesizlik, tüketim baskısını ve kısa vadeli ekonomik kararları körükler; bu kararlar ise çevresel tahribatı hızlandırır. ETH, bu kısır döngüyü kırma kapasitesine sahip yapısal bir müdahale olarak tanımlanır.

Otomasyon boyutunda Moore ve ekibi, standart 'işlerin otomasyona kurban gideceği' kötümser anlatısına karşı daha nüanslı bir tablo çizer. Otomasyon, gerçekten de birçok sektörde istihdamı dönüştürmektedir; ancak hangi işlerin ortadan kalkacağı, hangi yeni işlerin ortaya çıkacağı ve bu dönüşümün kimin aleyhine işleyeceği büyük ölçüde **kurumsal ve politika tercihlerine** bağlıdır. ETH, bu dönüşüm sürecinde insanların piyasa gelirinden bağımsız olarak temel ihtiyaçlarını

karşılayabilecekleri bir zemin sağlayarak hem bireysel güvensizliği azaltır hem de toplumun daha sağlıklı bir biçimde uyum sağlamasına imkân tanır.

İklim boyutunda rapor, kamusal ulaşım, enerji verimliliği ve sürdürülebilir konut gibi alanlardaki ETH yatırımlarının aynı zamanda karbon salımını azaltmanın en etkin yollarından biri olduğunu vurgular. Özel taşıt kullanımına olan bağımlılığı azaltacak kapsamlı bir kamu ulaşım ağı hem sosyal eşitlik hem de iklim politikası açısından birden fazla sorunu aynı anda çözer. Bu 'çifte kazanım' mantığı, ETH'nin çok farklı siyasi ve akademik perspektiflerden destek toplamasına zemin hazırlar.

Toplumsal dayanıklılık kavramı, Moore'un yaklaşımında özellikle önemli bir analitik araç olarak öne çıkar. Dayanıklılık (resilience), bir toplumun dış şoklara (ekonomik krizler, salgın hastalıklar, iklim afetleri) karşı uyum sağlama ve toparlanma kapasitesini ifade eder. Moore'a göre bu kapasite, bireysel varlık birikimiyle değil; güçlü kolektif altyapıyla inşa edilir. COVID-19 pandemisinin ardından bu argüman özellikle ikna edici bir çerçeve kazanmıştır: Sağlam kamu sağlığı altyapısına, konut güvencesine ve dijital bağlantıya sahip toplumlar, pandemi sürecini çok daha az yıkımla atlatmıştır.

Foundational Economy Collective (Karel Williams ve Diğerleri): Gündelik Yaşamın Temel Ekonomisi

Foundational Economy Collective, başta **Karel Williams** olmak üzere bir grup ekonomist ve sosyal bilimciden oluşan, Manchester Üniversitesi kaynaklı bir araştırma topluluğudur.

2018 yılında yayımlanan Foundational Economy: The Infrastructure of Everyday Life (**Temel Ekonomi: Gündelik Yaşamın Altyapısı**) adlı kitap, bu topluluğun en kapsamlı kolektif çıktısıdır. **'Foundational economy'** ya da **'temel ekonomi'** kavramı, ekonominin ana tartışma gündemlerinin (büyüme, inovasyon, rekabetçilik, verimlilik) büyük ölçüde görmezden geldiği; ancak gündelik yaşamın fiilen üzerine inşa edildiği temel mal ve hizmetler bütününü tanımlar. Bu kavramsal çerçeve, ETH tartışmasıyla derin bir örtüşme içindedir; ancak özgün bir analitik perspektif sunmaktadır.

Temel Ekonomi: Gündelik Yaşamın Altyapısı (2018)

Foundational Economy Collective'in argümanı, ekonomi politikasının yanlış varsayımlarla malul olduğunu gösteren sert bir eleştiriyle başlar. Ekonomi tartışması büyük ölçüde ihracat şampiyonlarına, teknoloji şirketlerine, uluslararası yatırım çekilmesine ve verimlilik artışına odaklanmaktadır; ancak bu alanlar istihdam ve ulusal gelir içinde küçük bir pay oluşturmaktadır. Buna karşın, gıda perakendeciliği, sağlık, eğitim, enerji, su, konut ve yerel ulaşım gibi 'sıradan' sektörler hem istihdamın hem de gündelik tüketimin büyük bölümünü oluşturmaktadır. Foundational Economy Collective, bu sıradan sektörlere odaklanmayı hem ampirik açıdan daha gerçekçi hem de politika açısından daha verimli bulur.

Temel ekonomi, iki alt katmana ayrılır. **'Maddi temel ekonomi'**, su, enerji, ulaşım ve telekomünikasyon gibi fiziksel altyapıyı kapsar. **'Toplumsal temel ekonomi'** ise sağlık, eğitim, bakım, sosyal hizmetler ve yerel perakende gibi bireyin

toplumsal hayata katılımını mümkün kılan hizmetleri içerir. Her iki katman da ortak bir özellik paylaşır: Bu hizmetler, **ödeme gücüne** ve **coğrafi konuma** bakılmaksızın tüm vatandaşlara erişilebilir olmalıdır; çünkü bunlar piyasanın fırsatlarından yararlanmak için zorunlu ön koşullar sağlar.

Kitabın temel tezi şudur: **Temel ekonominin kalitesi ve kapsamı, bir toplumun refah düzeyini belirler**; ancak hem sol hem de sağ ekonomi politikası bu gerçeği sistematik biçimde görmezden gelmiştir. Neoliberal politikalar, temel hizmetleri piyasalaştırarak bu altyapıyı zayıflatmış; sosyal demokrat ve sosyalist politikalar ise büyümeye ve işgücü piyasalarına odaklanarak temel ekonominin kalitesini yeterince önceleyen bir gündem oluşturamamıştır. **Foundational Economy Collective**, bu çifte körlüğü aşan bir çerçeve önerir: **Temel ekonomiyi sahiplenmek ve onarmak, hem refah hem de ekonomik dönüşüm politikasının merkezine yerleşmelidir.**

'Sıradan' Ekonomi: Gündelik Yaşamın Temel Altyapısı Olarak ETH

Foundational Economy Collective, **'sıradan'** sıfatını küçümseyici değil; analitik bir kategori olarak kullanır. Sıradan hizmetler, tam da sıradanlıkları nedeniyle gözden kaçmakta; ancak bu sıradanlık onların vazgeçilmezliğinin kanıtıdır. Süpermarkete gitmeden, suya erişmeden, çocukları için bakım bulmadan ya da tıbbi yardım almadan günlük yaşamını sürdüremeyen insanların sayısı, uluslararası fintech şirketlerinin hizmetlerine bağımlı olanların sayısından çok daha fazladır. Politika öncelikleri bu

gerçeği yansıtmıyorsa; bu, siyasi süreçlerin demografik temsil yapısındaki bozukluğun bir yansımasıdır.

Bu perspektiften ETH, temel ekonomiyi güçlendirmenin sistematik bir politika çerçevesi olarak görünür. Temel hizmetlerin **kâr güdüsü yerine ihtiyaç temelli** bir anlayışla sağlanması; bu hizmetlerin yaygınlığını, kalitesini ve erişilebilirliğini kökten değiştirir. Kâr güdüsüyle yönetilen **sağlık hizmetleri**, kârsız hastaları sistemin dışına iter; kâr güdüsüyle yönetilen **konut piyasası**, en az konut ihtiyacı duyanların en fazla konut sahibi olduğu bir tersine dağılım üretir; kâr güdüsüyle yönetilen **eğitim sistemi**, varlıklı ailelerin çocuklarını özel okullara yönlendirir. Temel ekonomiyi piyasa mantığından azade kılmak, bu çarpıklıkları gidermenin önkoşuludur.

Foundational Economy Collective, aynı zamanda **'franchise devlet'** kavramını geliştirir. Buna göre devlet, birçok temel hizmetin doğrudan sağlayıcısı olmak yerine; bu hizmetleri sunan özel ya da karma yapılara lisans ve düzenleme yetki yetkisi veren bir çerçeve belirleyici konumuna geri çekilmiştir. Bu dönüşüm (1980'lerden itibaren hız kazanan özelleştirme ve düzenleyici reform dalgasının ürünü) temel hizmetlerin erişilebilirliğini ve kalitesini sistematik biçimde aşındırmıştır. Foundational Economy Collective bu konuda açık bir tutum sergiler: **Franchise devlet modelinin başarısızlığı, daha kapsamlı ya da daha akıllı düzenlemeyle değil; temel ekonominin yeniden kamuya alınmasıyla aşılabilir.**

Bölgesel Ekonomi ve Yerel Sağlama Sistemleri

Foundational Economy Collective'in özgün katkılarından biri, **bölgesel** ve **yerel boyuta** yaptığı vurgudur. Ekonomi politikası büyük ölçüde ulusal ve küresel ölçeklerde düşünülür; ancak temel hizmetler yerel düzeyde sunulur ve yerel ekonomilerin can damarını oluşturur. Yerel hastaneler, okullar, kütüphaneler ve sosyal hizmet birimleri; salt hizmet sunan noktalar olmakla kalmayıp, aynı zamanda önemli yerel işverenleri, topluluk merkezleri ve mekânsal bağ noktalarıdır. Bu hizmetlerin kısıtlanması ya da özelleştirilmesi, yerel ekonomiyi doğrudan etkiler ve topluluk dokusunu tahrip eder.

Bu perspektif, ETH tartışmasına güçlü bir bölgesel eşitsizlik boyutu katar. Birleşik Krallık örneğinde, kamu hizmetlerinin gerilediği bölgeler (özellikle eski sanayi şehirleri ve kırsal alanlar) aynı zamanda en yüksek yoksulluk ve en düşük yaşam beklentisi oranlarına sahip bölgelerdir. Bu coğrafyalarda 'leveling up' (**dengeleme**) söylemi, temelsiz bir retorik olarak kalmaya mahkûmdur; çünkü bu bölgelerin gerisinde kalmasının yapısal nedeni tam da temel ekonominin gerilemesidir. Foundational Economy Collective, bu teşhise dayanan bir politika önerisi geliştirerek yerel temel hizmetlere yönelik hedefli kamu yatırımlarını bölgesel eşitsizliği gidermenin anahtarı olarak sunar.

Foundational Economy Collective'in politika önerileri, ETH tartışmasına kurumsal bir derinlik katar. 'Franchise devlet' modelinin yerine önerilecek alternatif, ülkeden ülkeye ve hizmet alanından alana değişebilir; ancak temel ilkeler ortaktır: Kamu hesap verebilirliği, evrensel erişim güvencesi, uzun vadeli yatırım ve demokratik katılım. Bu ilkeler, hem Gough'un teorik

çerçevesiyle hem de Coote ve Percy'nin pratik reform önerileriyle güçlü bir uyum içindedir.

Kate Raworth: Donut Ekonomisi ve Sosyal Temeller

Kate Raworth, 2017 yılında yayımlanan Doughnut Economics: Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist (**Donut Ekonomisi: 21. Yüzyıl Ekonomisti Gibi Düşünmenin Yedi Yolu)** adlı çalışmasıyla hem akademik çevrelerde hem de kamuoyunda geniş yankı uyandıran bir ekonomist ve düşünürdür. Raworth'un önerdiği **'donut'** ya da **'halka' metaforu**; piyasanın sınırsız büyüme mantığını ve sonsuz ilerleme ideolojisini köklü biçimde sorgulayan yeni bir ekonomi vizyonunun simgesi hâline gelmiştir. Bu vizyon, ETH tartışmasıyla derin bir örtüşme içindedir; çünkü her iki çerçeve de **ekonominin öncelikli amacının büyüme değil; insanların ihtiyaçlarının sürdürülebilir biçimde karşılanması olduğunu savunur**.

Donut Ekonomisi (2017): Sosyal Taban ve Ekolojik Tavan

Raworth'un **'donut' modeli**, iki eşmerkezli dairenin oluşturduğu halka biçiminde bir diyagram üzerine kuruludur. **Dışarıdaki daire, ekolojik tavanı temsil eder**: İnsanlığın gezegenin biyofiziksel sınırlarını aşmaması gereken on iki sınır bu katmanı belirler. Bu sınırlar arasında iklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, nitrojen ve fosfor döngüleri ile okyanus asitlenmesi sayılabilir. **İçerideki daire ise sosyal tabanı temsil eder**: İnsanın onurlu bir yaşam sürmesi için zorunlu olan asgari

koşulları belirleyen 12 sosyal boyut bu katmanı oluşturur. **Gıda, su, sağlık, eğitim, gelir ve iş, barış ve adalet, siyasi ses, sosyal eşitlik, toplumsal eşitlik, konut, enerji** ve **ağlara erişim** bu boyutlar arasında yer alır.

Bu çerçevede gerçek anlamda **adil** ve **sürdürülebilir** bir ekonomi, her iki daireyi aynı anda göz önünde bulundurmak zorundadır: **Ne ekolojik tavanı aşmak ne de sosyal tabanın altına düşmek.** Raworth bu alanı 'insanlık için güvenli ve adil bir alan' olarak tanımlar. Büyüme merkezli ekonomi anlayışı ise bu iki koşulu aynı anda sağlamak yerine; ikincisine odaklanma adına birincisini, birincisine odaklanma adına ise ikincisini görmezden gelme eğilimindedir. Donut modeli, bu ikiliği aşan entegre bir vizyon sunar.

ETH ile donut modelinin kesişim noktası son derece önemlidir. Raworth'un sosyal taban kategorilerinin büyük çoğunluğu, doğrudan ETH hizmet alanlarıyla örtüşmektedir: Sağlık, eğitim, konut, enerji ve su. Bu örtüşme tesadüf değildir; her iki çerçeve de insan refahını piyasa mekanizmasının sağlayamayacağı ya da eşit biçimde dağıtamayacağı temel koşullar üzerinden tanımlar. Raworth, bu koşulların karşılanması için kolektif sağlama mekanizmalarına (yani ETH'ye) duyulan ihtiyacı doğrudan ifade etmektedir.

ETH ve 'Güvenli ve Adil İnsanlık Alanı' Çerçevesi

Raworth'un çerçevesinin ETH tartışmasına özgün katkısı, **refah** ile **sürdürülebilirlik** arasındaki gerilimi çözme biçimindedir. Standart refah devleti anlayışı, ekonomik büyümeyle birlikte genişleyen kamu gelirlerine dayanır; bu ise büyüme ile

refah arasında organik bir bağ kurar. Ancak bu bağ, **ekolojik açıdan sürdürülemez** bir büyüme modeli dayatmaktadır. Raworth'a göre ETH'nin doğru biçimde tasarlanmış bir versiyonu, bu kısır döngüyü kırabilir: **Doğru hizmetleri doğru biçimlerde sağlamak, bireysel tüketimi azaltırken kolektif refahı artırabilir.**

Bu argüman, somut örneklerle güçlendirilmektedir. Kapsamlı bir **kamu ulaşım ağı**, hem bireysel araç tüketimini hem de karbon salımını azaltırken; fiziksel hareketlilik, sosyal bağlantı ve ekonomik fırsat açısından bireysel konforu artırabilir. **Erişilebilir kültürel ve rekreasyonel altyapı**, pahalı tüketim kalıplarına alternatif bir yaşam kalitesi sunar. Güçlü bir **birinci basamak sağlık sistemi** hem bireysel sağlık sonuçlarını iyileştirir hem de hane halkı sağlık harcamalarını azaltır. Bu örnekler, ETH'nin kaynak yoğunluğunu artırmadan yaşam kalitesini yükseltme kapasitesini somutlaştırmaktadır.

Raworth'un donut modelinin siyasi ağırlığı, onun hem **ampirik** hem de **normatif** bir çerçeve sunmasından kaynaklanır. Diyagram biçimindeki görselleştirme, son derece karmaşık ekonomik ve ekolojik ilişkileri anlaşılır kılmış; bu sayede politikacılar, aktivistler ve kamuoyu tarafından geniş çevrelerde benimsenmesini sağlamıştır. **Amsterdam, Barcelona** ve **Kopenhag** gibi şehirler, belediye politikalarını donut modeline göre yeniden düzenleme girişimlerine başlamıştır. Bu pratik etki, Raworth'un çerçevesini soyut bir akademik egzersizden çıkarıp gerçek dünya politika tartışmalarını biçimlendiren bir referans noktasına dönüştürmüştür.

Donut modelinin ETH tartışmasına getirdiği önemli bir ek boyut, **nesiller arası adalet** perspektifidir. Mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin gezegensel sınırları koruyabilmesi, ETH'nin salt teknik bir politika değil; geniş kapsamlı bir adalet talebi olduğunu gösterir. Raworth bu perspektifi ekonomi düşüncesinin merkezine taşımakta; böylece ETH'nin nasıl tasarlanması, finanse edilmesi ve değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin soruları da köklü biçimde dönüştürmektedir.

Amartya Sen ve Martha Nussbaum: Kapasite Yaklaşımı

Amartya Sen ve **Martha Nussbaum**, yirminci yüzyılın son çeyreğinde **refah felsefesini** ve **kalkınma teorisini** kökten dönüştüren **kapasite yaklaşımının** (capability approach) iki temel mimarıdır. Her ne kadar kapasite yaklaşımı kendi içinde önemli nüanslar barındırsa da her iki düşünür de insan refahının **para geliriyle** ya da **bireysel tercihlerin tatmin edilmesiyle** özdeşleştirilmesine karşı çıkar ve insanın gerçekten değerli gördüğü yaşamı sürdürebilme kapasitesini (yani sahip olduğu somut imkânları) refahın asıl ölçütü olarak önerir. Bu perspektif, ETH tartışmasıyla derin ve organik bir bağ içindedir: Kolektif sağlanan hizmetler, bireylerin bu kapasiteleri geliştirebilmesi için zorunlu olan araçların başında gelir.

Sen'in Özgürlük Olarak Kalkınma Perspektifi

Amartya Sen, 1999 yılında yayımlanan Development as Freedom (**Özgürlük Olarak Kalkınma**) adlı çalışmasında

kalkınma anlayışını köklü biçimde yeniden tanımlar. Standart kalkınma teorisi, kalkınmayı büyük ölçüde **kişi başı milli gelir** ya da **tüketim düzeyi** gibi maddi göstergelerle özdeşleştirir. Sen ise kalkınmayı, **insanların değer verdikleri yaşamı sürdürme özgürlüklerinin** ('substantive freedoms' ya da 'gerçek özgürlükler') genişlemesi olarak tanımlar. Bu tanım, gelir ve tüketimi araçsal bir konum düşürür: **Önemli olan ne kadar kazandığın değil; o kazancın sana neyi yapabilme imkânı sunduğudur.**

Sen'in kapasite yaklaşımının ETH bağlamındaki en önemli katkısı, hizmetlere erişimin gelir dağılımından bağımsız olarak insanların gerçek özgürlüklerini nasıl belirleyebileceğini göstermesidir. Aynı gelir düzeyine sahip iki birey; biri sağlıklı, diğeri kronik hastalıklı; biri iyi bir okula gidebilen, diğeri bunu yapamayan; biri güvenli bir mahallede yaşayan, diğeri suç yoğun bir bölgede ikamet eden; bu iki bireyin gerçek özgürlükleri arasındaki uçurum çarpıcı olabilir. Sen bu gözlemden hareketle, refahın değerlendirilmesinde hizmetlere erişim, sağlık durumu, eğitim düzeyi ve sosyal ilişkilerin kalitesi gibi çoklu boyutların dikkate alınması gerektiğini savunur.

Sen aynı zamanda **negatif özgürlükler** ile **pozitif özgürlükler** arasındaki klasik liberal ayrıma da meydan okur. Liberal gelenek, devlet müdahalesini negatif özgürlüklere (müdahale etmeme, bırakma) karşı bir tehdit olarak görme eğilimindedir. Sen ise pozitif özgürlüklerin (gerçekten yapabilme kapasitesinin) negatif özgürlüklerden çok daha belirleyici olduğunu ileri sürer. Kâğıt üzerinde tam haklar tanınmış ama gerçekte hastalık, eğitimsizlik ya da yoksulluk nedeniyle bu hakları kullanma kapasitesinden yoksun bir bireyin özgürlüğü, Sen'e göre gerçek

anlamda özgürlük değildir. Bu argüman, kolektif kamu hizmetlerine yapılan yatırımı bireysel özgürlüğün kendisini mümkün kılan bir koşul olarak sunar ve ETH'nin güçlü bir özgürlük gerekçesini oluşturur.

Nussbaum'un Merkezi İnsan İşlevsel Kapasite Listesi

Martha Nussbaum, Sen'in kapasite yaklaşımını hem derinleştirmiş hem de önemli ölçüde farklı bir yönde genişletmiştir. **Nussbaum'un en önemli katkısı, Sen'in kasıtlı olarak belirsiz bıraktığı kapasite listesini somutlaştırmasıdır**. Sen, hangi kapasitelerin öncelikli olduğunu belirlemeyi büyük ölçüde demokratik tartışmaya bırakır. Nussbaum ise Aristoteles'in işlevselci etiğinden ilham alarak onluk bir **'merkezi insan işlevsel kapasite'** listesi geliştirir: **Yaşam; bedensel sağlık; bedensel bütünlük; duyular, hayal gücü ve düşünme; duygular; pratik akıl; ortaklık; diğer türler; oyun ve çevre üzerinde denetim.**

Nussbaum'un listesi, ETH tartışmasıyla son derece güçlü bir örtüşme içindedir. Bedensel sağlık kapasitesi, sağlık hizmetlerine evrensel erişimi; eğitim kapasitesi, kaliteli kamusal eğitimi; ortaklık kapasitesi, hem siyasi katılım altyapısını hem de sosyal bağlar kurmayı mümkün kılan mekânsal ve kurumsal koşulları; bedensel bütünlük kapasitesi ise güvenli konut ve yaşam ortamlarını gerektirir. Nussbaum'un listesi bu perspektiften okunduğunda, ETH'nin kapsamını ve meşruiyetini destekleyen güçlü bir felsefi zemin oluşturduğu görülür.

Nussbaum'un yaklaşımının önemli bir özelliği, kapasitelerin eşiğin altında karşılanmasını başarısızlık olarak

tanımlamasıdır. Her bir kapasite, yalnızca var olup olmadığıyla değil; belirli bir asgari eşiği aşıp aşmadığıyla değerlendirilir. Bu eşik perspektifi, ETH açısından son derece değerlidir: **Kamu hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği değerlendirilirken, salt 'var mı yok mu' sorusu yerine 'gerçekten kapasiteyi geliştiriyor mu' sorusu ön plana geçer.** Düşük kaliteli, yetersiz personelli ve kronik finansman sıkıntısı içindeki bir kamu hastanesi, teknik olarak mevcut olsa bile sağlık kapasitesini geliştirme işlevini yerine getiremiyor olabilir.

ETH ve Kapasite Yaklaşımının Kesişimi

Sen ve Nussbaum'un kapasite yaklaşımı, ETH için iki farklı düzeyde kritik bir katkı sağlar. Birincisi, **normatif meşruiyet**: ETH'nin neden var olması gerektiği sorusuna kapasite yaklaşımı güçlü bir yanıt sunar. Belirli hizmetler, yalnızca ekonomik etkinlik ya da yeniden dağıtım adaleti gerekçesiyle değil; bu hizmetler olmaksızın insanların değer verdikleri yaşamı sürdürebilme kapasitelerinin sistematik biçimde kısıtlandığı gerekçesiyle kolektif olarak sağlanmalıdır. İkincisi, **değerlendirme çerçevesi**: ETH hizmetlerinin başarısını ölçmek için kapasite yaklaşımı, gelir ya da tüketim gibi kaba ölçütlerin ötesine geçen çok boyutlu bir değerlendirme çerçevesi sunar.

Bu iki düzeyde katkı, pratik politika tasarımı açısından son derece önemli sonuçlar doğurur. Kapasite yaklaşımı perspektifinden tasarlanmış bir ETH; yalnızca belirli hizmetleri sunmakla kalmayıp, bu hizmetlerin gerçekten kapasiteleri geliştirip geliştirmediğini sürekli olarak değerlendirir, sonuçları sorumluluk zinciri içinde ele alır ve en dezavantajlı gruplara (çocuklar,

yaşlılar, engelliler, göçmenler) yönelik özel dikkat ve kaynak tahsisini gerektirir. Bu bütüncül değerlendirme çerçevesi, ETH'yi bürokratik bir hizmet sunumu anlayışından çıkarıp gerçek anlamda insani gelişme odaklı bir politika pratiğine dönüştürür.

Manfred Max-Neef: İnsan Ölçeğinde Kalkınma

Manfred Max-Neef, Şilili bir ekonomist ve ekolojik düşünürdür. 1991 yılında yayımlanan Human Scale Development: Conception, Application and Further Reflections (**İnsan Ölçeğinde Kalkınma: Kavramlaştırma, Uygulama ve İleri Yansımalar**) adlı çalışmasıyla, standart kalkınma iktisat anlayışına kapsamlı ve özgün bir alternatif geliştirmiştir. Max-Neef'in temel tezi şudur: **Kalkınma, büyümenin bir işlevi olarak değil; insan ihtiyaçlarının gerçek anlamda tatmin edilmesinin bir işlevi olarak değerlendirilmelidir**. Bu sav, hem Doyal-Gough teorisiyle hem de kapasite yaklaşımıyla örtüşmekle birlikte; insan ihtiyaçlarını kategorilendirme biçimi ve tatmin edicilerin tasarımına yönelik sistematik çerçevesiyle özgün bir analitik katkı sunar.

İnsan İhtiyaçları Matrisi: Varoluşsal ve Aksiyolojik Kategoriler

Max-Neef'in ihtiyaçlar analizinin özgünlüğü, ihtiyaçları iki ayrı boyuta göre kategorize eden matris yapısında yatmaktadır. Aksiyolojik boyut (yani ihtiyaçların içerik bakımından ne olduğu) dokuz temel ihtiyaç kategorisini kapsar: **Geçim**

(subsistence), koruma, sevgi, anlama, katılım, boş zaman, yaratım, kimlik ve **özgürlük**. Bu dokuz kategori, Doyal ve Gough'un iki temel ihtiyacından çok daha ayrıntılı bir tablo sunar; ancak daha da önemlisi, bu kategorilerin birbirleriyle olan ilişkisi (birinin karşılanmamasının diğerlerini nasıl etkilediği) analitik olarak izlenebilir hâle gelir.

Varoluşsal boyut ise ihtiyaçların nasıl karşılandığıyla ilgilenir ve dört kategoriden oluşur: **Varlık** (being), **sahip olma** (having), **yapma** (doing) ve **etkileşim** (interacting). Bu dört kategorinin dokuz ihtiyaç kategorisiyle çaprazlanması, otuz altı hücreli bir matris üretir. Her hücre, belirli bir ihtiyacın belirli bir biçimde nasıl tatmin edileceğine ilişkin somut koşulları tanımlar. Örneğin, 'anlama' ihtiyacının 'sahip olma' boyutundaki tatmin edicileri; kitaplar, kütüphaneler, eğitim kaynakları ve bilgi sistemleriyken; 'yapma' boyutundaki tatmin edicileri araştırmak, denemek, analiz etmek ve yorumlamak gibi etkinlikleri içerir.

Bu matris yapısı, ETH tartışması açısından son derece değerli bir analitik araç sunar. **Max-Neef, ihtiyaç kategorilerinin evrensel olduğunu ama tatmin edicilerin kültüre, topluma ve tarihe göre farklılaştığını vurgular.** Bu ayrım, ETH'nin hem evrensel ilkeler üzerinde hem de yerel koşullara duyarlı politika tasarımı üzerinde temellendirilmesine imkân tanır: Temel sağlık, eğitim, koruma ve katılım hizmetleri evrensel bir gereklilik olarak savunulabilirken; bu hizmetlerin somut biçimleri toplumun özgün koşullarına göre uyarlanabilir.

ETH ve Tatmin Edici Sistemlerin Tasarımı

Max-Neef'in teorisinin ETH için en operasyonel katkısı, tatmin edici (satisfier) kavramı çerçevesinde yürüttüğü analizdir. **Tatmin ediciler, ihtiyaçları karşılamak için kullanılan araçlar, pratikler, ilişkiler ve kurumlar bütünüdür**. Ancak Max-Neef, tatmin edicilerin aynı ihtiyaç üzerinde çok farklı etkiler ürettiğini vurgular ve beş farklı tatmin edici türü tanımlar: **Yıkıcı tatmin ediciler** (birden fazla ihtiyacı tahrip edenler), **yalancı tatmin ediciler** (yüzeysel tatmin yaratan ama asıl ihtiyacı karşılamayanlar), **bastırıcı tatmin ediciler** (bir ihtiyacı karşılarken diğerlerini engelleyenler), **tekil tatmin ediciler** (yalnızca tek bir ihtiyacı karşılayanlar) ve **sinerji yaratan tatmin ediciler** (birden fazla ihtiyacı aynı anda karşılayanlar).

ETH perspektifinden bu sınıflandırma son derece değerlidir. İyi tasarlanmış kamu hizmetleri, sinerji yaratan tatmin ediciler olarak işlev görebilir. Bir kamu kütüphanesi; anlama, kimlik, katılım ve boş zaman ihtiyaçlarını aynı anda karşılayan sinerji yaratan bir tatmin edicidir. Kapsamlı bir kamu sağlık sistemi; geçim, koruma ve katılım ihtiyaçlarını birleşik biçimde destekler. Buna karşın, kötü tasarlanmış ya da yetersiz finanse edilmiş hizmetler, yalancı ya da bastırıcı tatmin edicilere dönüşebilir: Bürokratik bir refah sistemi, yararlanıcıyı güçsüzleştirerek özgürlük ve kimlik ihtiyaçlarını tahrip eden bastırıcı bir tatmin ediciye dönüşebilir.

Max-Neef'in **sinerji kavramı**, ETH tasarımında bütünsel düşünmenin önemini vurgulaması bakımından özellikle değerlidir. Kamu hizmetleri, birbirinden bağımsız sektörlere ayrışmış

parçalı bir yapı içinde değil; birden fazla ihtiyacı eş zamanlı olarak karşılayan bütünleşik sistemler olarak tasarlandığında çok daha etkin olabilir. Okul sonrası etkinlik programları, erişilebilir kültür merkezleri, toplum bahçeleri ve evsizlik hizmetleriyle entegre ruh sağlığı destekleri; Max-Neef'in sinerji mantığını somutlaştıran ETH uygulamalarına örnek gösterilebilir.

Max-Neef'in yaklaşımı aynı zamanda **ekonomik büyüme** ile **insan refahı** arasındaki ilişkiye dair önemli ampirik bulgular da sunar. Max-Neef, belirli bir eşiğin ötesinde GSYİH artışının insan refahını anlamlı biçimde iyileştirmediğini, hatta bazı koşullarda onu gerilettiğini göstermiştir; bu gözlem **'eşik hipotezi'** olarak bilinmektedir. Bu bulgu, ETH'nin ekonomik büyüme değil; doğrudan ihtiyaç tatmini üzerinden tanımlanması gerektiği argümanını güçlendirmektedir. Büyüyen ekonomilerdeki refah gerilimi ve gelişmekte olan ekonomilerdeki belirli refah göstergeleri bu hipotezi destekler niteliktedir.

Karl Polanyi: Büyük Dönüşüm ve Piyasa Toplumunun Eleştirisi

Karl Polanyi, 1944 yılında yayımlanan The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time (**Büyük Dönüşüm: Zamanımızın Siyasi ve Ekonomik Kökenleri**) adlı başyapıtıyla, yirminci yüzyılın en önemli siyaset ekonomisi eserlerinden birini kaleme almıştır. **Polanyi'nin temel argümanı, serbest piyasa ekonomisinin tarihsel açıdan doğal ya da kendiliğinden gelişen bir düzenek olmadığını; tersine, bilinçli siyasi müdahalelerle, hukuki düzenlemelerle ve ideolojik mobilizasyonla zorla**

inşa edilmiş yapay bir yaratım olduğunu göstermektir. Bu tarihsel sav, ETH'nin piyasanın 'doğal' işleyişine dışarıdan bir müdahale olduğu argümanını temelinden çürütür ve piyasanın kendisinin bir tür siyasi kurulumun ürünü olduğunu ortaya koyar.

Piyasanın Emeği, Toprağı ve Parayı Metalaştırması

Polanyi'nin analizinin merkezinde **'kurgusal metalar'** (fictitious commodities) kavramı yer alır. Polanyi'ye göre piyasa mekanizması, her şeyden önce gerçek anlamda emtia olmayan üç şeyi (emek, toprak ve para) emtia olarak muamele görmelerini zorlayan kurumsal bir düzenek kurar. ***Emek***, insan bedeninin ve zihninin ifadesidir; piyasa dışı sosyal ilişkiler ve topluluk içinde şekillenir. ***Toprak***, doğanın bir parçasıdır; üzerinde gerçek anlamda mülkiyet kurulamaz, yalnızca geçici kullanım hakları tesis edilebilir. ***Para*** ise fiziksel bir meta olmaktan çok, toplumsal bir ilişki ve devletin düzenleyici kapasitesinin bir ürünüdür. Bu üç şeyi piyasada serbestçe alınıp satılan emtiaya dönüştürmek; insanı, doğayı ve üretimin toplumsal organizasyonunu ciddi biçimde tahrip eder.

Emek piyasası bağlamında bu metalaşma şunu ifade eder: İnsan emeğinin fiyatı, insanın geçimini sağlamasına yetecek bir düzeyden bağımsız biçimde arz ve talep tarafından belirlenir. Polanyi'nin kaleme aldığı dönemde (19. yüzyıl İngiltere'si ve 20. yüzyıl kapitalizmi) bu süreç, kitlesel yoksulluğun, çalışma koşullarının ağırlaşmasının ve toplumsal çözülmenin temel nedeni olmuştur. Emeği bu biçimde metalaştırmak, sırf emtianın piyasa fiyatının belirleneceği mekanizmaları serbest bırakmakla

mümkün olmaz; bunun için emek piyasalarını düzenleyen geleneksel toplumsal pratiklerin, korporasyonların, loncaların ve yerel topluluk dayanışmasının bilinçli olarak çözülmesi gerekir.

Polanyi'nin bu analizi, ETH için son derece güçlü bir tarihsel ve teorik arka plan sağlar. Temel hizmetlerin (sağlık, eğitim, bakım, konut) piyasaya bırakılması, aslında bu hizmetlerin de kurgusal emtialara dönüştürülmesi demektir. Bir ebeveynin çocuğuna bakım sağlama kapasitesi, bir bireyin hastalık anında tıbbi yardım alma imkânı, bir aile için güvenli ve uygun fiyatlı konut erişimi; bunların piyasa fiyatlarına göre belirlenmesi, Polanyi'nin çerçevesinde tam da 'büyük dönüşüm'ün (toplumu metalaştırma projesinin) modern biçimlerinden biridir.

Karşı Hareket (Counter-Movement) ve ETH

Polanyi'nin analizinin en önemli boyutlarından biri, tarihsel süreçte piyasa toplumunun genişlemesinin kaçınılmaz biçimde bir karşı hareketi de beraberinde getirdiğini göstermesidir. Polanyi buna **'çift yönlü hareket'** (double movement) der: Piyasa her yayıldığında, bu yayılmadan zarar gören gruplar kolektif biçimde örgütlenerek piyasanın dışına çıkarılmaya çalışır. Sendikalar, tüketici kooperatifleri, korporasyonlar, kiracı hareketleri ve çeşitli toplumsal reformlar; bu karşı hareketin tarihsel biçimlerini oluşturur. Refah devletinin 20. yüzyılda yükselişi, Polanyi'nin çerçevesinden bakıldığında, bu karşı hareketin en kapsamlı kurumsal ürünüdür.

ETH, Polanyici bir perspektiften bu tarihsel karşı hareketin çağdaş bir devamı ve ileri taşınması olarak yorumlanabilir.

Neoliberal dönem (1980'lerden itibaren) piyasanın yeniden genişlemesini, refah devletinin gerilemesini ve temel hizmetlerin metalaşmasını hızlandırmıştır. Bu yeniden metalaştırma dalgası, Polanyi'nin 19. yüzyıla ilişkin analizinin modern bir tekrarıdır. ETH ise bu dalgaya karşı çift yönlü hareketin 21. yüzyıl versiyonunu temsil eder: Piyasanın tahrip ettiği toplumsal dokuyu onarmak, temel hizmetleri yeniden kolektif sağlama mantığı çerçevesine almak ve piyasa ilişkilerinin sızması durumunda en ağır zararı gören gruplara güvence sağlamak.

Polanyi'nin çerçevesi aynı zamanda ETH'nin neden salt teknik bir politika değil; temel bir siyasi mücadele zemini olduğunu da açıklar. Piyasanın temel hizmetlere sızması rastlantısal değil; güçlü ekonomik çıkarların ve bunları meşrulaştıran ideolojik aygıtın ürünüdür. Bu sızmaya direnmek, salt ekonomik etkinlik argümanlarıyla değil; piyasanın toplumsal yıkımını görünür kılan ve bu yıkıma karşı kolektif örgütlenmeye zemin hazırlayan alternatif bir anlatıyla mümkündür. Polanyi, bu anlatının en güçlü tarihsel ve teorik kaynaklarından birini sağlamaktadır.

Korunaklı Toplumun Yeniden İnşası: ETH'nin Polanyici Temeli

Polanyi'nin tezinin sonuç bölümü, **'korunaklı toplum'** (protected society) kavramı üzerine kuruludur. **Korunaklı toplum**, piyasanın toplumsal ilişkileri bütünüyle kapsamasının önüne geçen **kurumsal güvenceler, haklar** ve **dayanışma** mekanizmaları bütününü ifade eder. Polanyi, liberal ütopyayı (piyasanın toplumsal ilişkilerin düzenleyici ilkesi hâline gelmesini) gerçekleştirilmesi hem pratik olarak imkânsız hem de etik

olarak kabul edilemez bulur: İnsanı ve doğayı piyasanın işleyiş koşullarına tabi kılmak, zamanla insanın fiziksel ve toplumsal varlığını tahrip eder.

ETH, Polanyici perspektiften bu korunaklı toplumun çağdaş kurumsal ifadesi olarak okunabilir. Temel hizmetleri kolektif biçimde sağlamak, piyasanın sızmasına karşı toplumsal tampon bölgeler oluşturmak anlamına gelir. Piyasa dalgalanmalarından, işsizlik krizlerinden ya da gelir düşüşlerinden bağımsız olarak sağlık, eğitim ve bakım hizmetlerine erişimin güvence altında tutulması; insanın temel varolumsal güvencesini piyasa mekanizmasının çok değişkenli dalgalanmalarından koruyan bir zırh işlevi görür. Bu zırh olmadığında (neoliberal kemer sıkma politikaları bunu sistematik biçimde kaldırdığında) insanlar piyasanın anlık koşullarına karşı son derece savunmasız kalır.

Nancy Fraser: Aşamalı Neoliberalizm Eleştirisi

Nancy Fraser, çağdaş sol düşüncenin en üretken ve etkili isimlerinden biridir. Eleştirel teori, feminist felsefe ve siyaset ekonomisi kesişiminde konumlanan çalışmalarıyla hem akademik hem de siyasi tartışmaları derinden biçimlendirmiştir. Fraser'ın ETH tartışmasına katkısı dolaylı ama son derece önemlidir: Onun **'tanınma'** ile **'yeniden dağılım'** arasındaki gerilime ilişkin analizi, feminist ekonomi politikasına yönelik katkıları ve **'aşamalı neoliberalizm'** eleştirisi; ETH savunucularının güçlenmesine imkân tanıdıkları çelişkileri ve fırsatları tanımlamak açısından vazgeçilmez analitik araçlar sunar.

Tanınma ile Yeniden Dağılım Gerilimi

Nancy Fraser'ın akademik kariyerinde merkezi bir yer tutan soru şudur: Sol siyaset, yeniden dağılım talepleriyle (ekonomik eşitsizlik) tanınma taleplerini (kimlik, kültür, statü) nasıl birleştirebilir? 1990'lar ve 2000'lerde solun (özellikle sosyal demokrat partilerin) tanınma politikasına (cinsiyet eşitliği, ırk eşitliği, LGBTİ+ hakları) yönelirken yeniden dağılım taleplerini arka plana ittiğini gözlemleyen Fraser, bu ayrışmanın hem teorik hem de siyasi açıdan yıkıcı sonuçlar doğurduğunu savunur.

Fraser'ın bu analizinin ETH bağlamındaki önemi şuradan kaynaklanır: ETH, tanınma ve yeniden dağılım taleplerini bütünleştirme kapasitesine sahip nadir politika çerçevelerinden biridir. Evrensel sağlık hizmetleri, herkesin ödeme gücünden bağımsız olarak bu hizmetlere erişimini güvence altına alarak güçlü bir yeniden dağılım etkisi üretir. Aynı zamanda, bu hizmetlerin tasarımı ve sunumu süreçlerinde tarihsel olarak dışlanmış grupların (etnik azınlıklar, engelliler, göçmenler) ihtiyaçlarına duyarlı olmak, tanınma politikasının taleplerini de karşılar. Bu bütünleştirici kapasite, ETH'nin yalnızca ekonomik bir politika değil; aynı zamanda kimlik ve onur politikasının bir parçası olduğunu gösterir.

Fraser aynı zamanda, tanınma taleplerinin ekonomik yapıyı sorgulamadan savunulmasının nasıl neoliberal bir siyasetle eklemlenebildiğini göstermiştir. **'Aşamalı neoliberalizm'** (progressive neoliberalism) kavramı, bu paradoksun adıdır: Toplumsal çeşitliliği, kadın girişimciliğini ve kimlik politikasını desteklerken; emek haklarını, refah devletini ve kamu hizmetlerini sistematik biçimde aşındıran bir siyasi ittifak biçimi. ETH,

Fraser'ın çerçevesinden bakıldığında, bu aşamalı neoliberalizmin panzehiri olarak konumlandırılabilir: Hem tanınma hem de yeniden dağılım taleplerini yapısal bir politika çerçevesi içinde birleştiren, piyasa mantığından bağımsız bir kolektif sağlama vizyonu sunar.

Feminist Ekonomi Politikası ve Toplumsal Yeniden Üretim

Fraser'ın ETH tartışmasına en doğrudan katkısı, **toplumsal yeniden üretim** (social reproduction) alanındaki analizidir. Yeniden üretim; bireylerin ve toplumun devamlılığını sağlamak için zorunlu olan bakım, beslenme, yetişme, sosyalleşme ve topluluk örüntülerini kapsar. Kapitalist sistem, bu yeniden üretim emeğini büyük ölçüde karşılıksız ve **görünmez biçimde kadınlara yükleyerek** iki şeyi aynı anda gerçekleştirir: **Yeniden üretim emeğinden ücretsiz yararlanır ve bunu yaparken emeğin toplumsal değerini sistematik biçimde küçümser.**

Fraser bu yapıyı **'yeniden üretim krizinin'** kökeni olarak tanımlar. Neoliberal dönemde kadınların emek piyasasına kitlesel katılımı, yeniden üretim emeğini yapmak için daha az zaman bırakmış; ama kamu bakım hizmetleri bu boşluğu dolduracak ölçüde genişlememiş, piyasa bakım hizmetleri ise yalnızca varlıklı ailelere erişilebilir kalmıştır. Sonuç: Bakım emeği ya ücretli fakat kötü koşullu göçmen kadın emeğine kaymakta ya da görünmez biçimde evde taşınan bir yük olarak kalmaya devam etmektedir. Bu kriz, ETH'nin güçlü bir feminist gerekçe ile savunulabilmesi için kritik bir zemin oluşturur.

Kapsamlı bir bakım hizmetleri sistemi (çocuk bakımı, yaşlı bakımı, engelli bakımı) ETH'nin bu yeniden üretim krizine en doğrudan yanıtlarından birini oluşturur. Bu hizmetlerin kolektif ve evrensel biçimde sağlanması; hem kadın emeğini görünür ve değerli kılar hem de cinsiyetlendirilmiş bakım yüklerini daha adil biçimde dağıtır hem de bu hizmetleri varlıklı ailelerin ayrıcalığı olmaktan çıkarır. Fraser'ın feminist ekonomi politikası perspektifi, ETH'yi salt bir refah genişlemesi olarak değil; toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikleri kökten dönüştürme kapasitesine sahip yapısal bir müdahale olarak sunar.

ETH ve Feminist Refah Devleti Perspektifi

Fraser, feminist bir refah devleti anlayışının nasıl olması gerektiğine dair kapsamlı bir normatif çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçevede, feminist refah devleti yalnızca kadınlara özgü programlar sunmakla kalmaz; emek piyasası, bakım sistemi ve refah kurumlarının tüm yapısını cinsiyetlendirilmiş eşitsizlikleri giderecek biçimde yeniden örgütler. Fraser bu çerçevede üç farklı modeli karşılaştırır: **'Evrensel ekmek kazanan'** modeli (tüm yetişkinlerin tam zamanlı çalıştığı); **'bakıcı eşitliği'** modeli (cinsiyete dayalı iş bölümünü değiştirmeksizin bakımı destekleyen) ve **'evrensel bakıcı'** modeli (hem erkeklerin hem de kadınların bakım ile ücreti işi birleştirdiği).

Fraser'ın tercihi evrensel bakıcı modelidir; çünkü yalnızca bu model hem üretim hem de yeniden üretim alanlarındaki cinsiyete dayalı iş bölümünü köklü biçimde sorgulamaktadır. ETH, bu modelin kurumsal altyapısını sağlayan çerçeve olarak yorumlanabilir: Evrensel bakım hizmetleri, esnekleştirilmiş emek

piyasaları ve güçlü bakım hakları; ne kadınları yalnızca çalışmaya teşvik eden ne de bakım emeğini cinsiyete dayalı biçimde dağıtan; ama her ikisini de evrensel biçimde karşılayan sistemlere zemin hazırlar. Bu perspektiften ETH, Polanyici korunaklı toplum vizyonunu feminist temeller üzerine yeniden inşa eden bir politika çerçevesi olarak görünür.

Guy Standing: Prekarya ve Yeni Bir Sosyal Sözleşme

Guy Standing, Ekonomik Güvencenin Temel Geliri İçin Uluslararası Ağ'ın (BIEN) kurucu üyesi ve ETG'nin (**Evrensel Temel Gelir**) önde gelen savunucusu olarak tanınan bir ekonomisttir. Ancak Standing'in çalışması, yalnızca ETG bağlamında ele alındığında eksik kalır: Onun asıl katkısı, **prekarya** olarak kavramsallaştırdığı yeni sınıf oluşumunun analizidir ve bu analiz, ETH perspektifinden de son derece önemli bir zemin sağlamaktadır. Standing, 2011 yılında yayımlanan The Precariat: The New Dangerous Class (**Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf**) adlı çalışmasında güvencesizleşmenin sosyolojik ve ekonomi-politik boyutlarını kapsamlı biçimde ele almıştır.

The Precariat (2011): Güvencesizleşme ve Yeni Sınıf Oluşumları

Standing'in prekarya analizi, klasik Marksist sınıf teorisine yenilikçi bir katkı olmakla birlikte aynı zamanda önemli eleştirilere de konu olmuştur. Prekarya, Standing'e göre geçici işlerde, yarı zamanlı istihdam biçimlerinde, platform ekonomisinin parçalı iş ilişkilerinde ve kayıt dışı ekonomide çalışan;

emeklilik, hastalık ya da işsizlik gibi risklere karşı kurumsal güvenceden yoksun bireylerin oluşturduğu yeni bir sosyal kategoriye karşılık gelir. Bu kategori, hem ücretli işçi sınıfını hem de alt orta sınıfı kapsayan ve büyük ölçüde 1980'lerin neoliberal dönüşümüyle hız kazanan güvencesizleşme sürecinin ürünüdür.

Prekaryanın standart işçi sınıfından farkı, yalnızca düşük ücretler değil; kurumsal güvencelerden sistematik biçimde dışlanmadır. Prekaryanın üyeleri çoğunlukla sosyal güvenlik haklarından, sendika korumalarından, işten çıkarma güvencesinden ve kariyer güvenliğinden yoksundur. Bu durum, hem ekonomik hem de psikolojik açıdan derin bir belirsizlik yaratan bir yaşam koşulunu ifade eder. Standing, bu belirsizliğin salt bireysel bir başarısızlık olmadığını; yapısal ve sistemik bir politika tercihinin ürünü olduğunu güçlü biçimde vurgular.

ETH perspektifinden bakıldığında, prekarya analizi son derece önemli bir politika sonucu üretir: Piyasa geliriyle doğrudan ilişkili olmayan kolektif güvence mekanizmaları (sağlık, eğitim, konut, bakım) prekarya üyeleri için olağanüstü bir öneme sahiptir. Çünkü prekarya, gelir belirsizliği nedeniyle bu hizmetleri piyasadan karşılama kapasitesini en az tahmin edilebilir şekilde sahip olan gruptur. İyi ücretli ve güvenceli bir işe sahip bireyler, kötü bir dönemi tasarrufları ya da kurumsal yedeklerle atlatabilir; ama prekarya bu tampon mekanizmalarından yoksundur. ETH, tam bu yapısal savunmasızlığa yanıt vermenin en doğrudan aracıdır.

ETG Savunuculuğundan ETH'ye: Prekaryanın İhtiyaçları

Standing, genel itibarıyla ETG'yi ETH'ye tercih eden bir perspektifte konumlanmaktadır; ancak onun analizinin derinliği, bu iki yaklaşım arasındaki gerilimi ve tamamlayıcılığı netlikle görmeyi mümkün kılmaktadır. Standing'e göre ETG, prekaryanın özgürlük sorununa doğrudan yanıt veren bir araçtır: Bireyler sabit bir nakit gelire sahip olduğunda piyasa koşullarının dayattığı işlere katlanmak zorunda kalmaz ve müzakere gücü kazanır. Bu argüman güçlüdür; ancak tek başına yeterli değildir.

Prekaryanın ihtiyaçları incelendiğinde, nakit gelirin yanı sıra (hatta kimi durumlarda ondan da önce) kaliteli ve güvenilir kamu hizmetlerine erişimin belirleyici önem taşıdığı görülür. Güvencesiz bir işte çalışan bireyin en acil sorunlarından biri, hastalık anında tıbbi yardıma erişememektir. Bu, nakit gelirle kolayca çözülebilecek bir sorun değildir: Sağlık hizmetlerinin piyasadan satın alınması, yoğun bilgi asimetrisi, belirsizlik ve yüksek maliyet içerdiği için yoksul ve güvencesiz bireyler için büyük risk taşır. Benzer biçimde, çocuk bakım hizmetlerine erişim olmaksızın iş hayatına katılmak ya da eğitime yatırım yapmak son derece güçtür.

Bu tablo, Standing'in analizi ile ETH'nin tamamlayıcı olduğunu göstermektedir: ETG, bireyin müzakere özgürlüğünü pekiştirirken; ETH, bu özgürlüğün gerçek anlamda hayata geçirilebileceği kolektif altyapıyı oluşturur. Standing'in prekarya teorisi, ETH'nin neden yalnızca refah güvenliği ağını güçlendirmekten ibaret olmadığını (aynı zamanda piyasa işgücüne bağımlılığı azaltan yapısal bir dönüşüm aracı olduğunu) anlamamızı sağlar.

Güvence, Özgürlük ve Kolektif Haklar

Standing'in teorik çerçevesinin en değerli boyutlarından biri, **güvence** (security) ve **özgürlük** (freedom) kavramlarını birbirinden ayrılamaz biçimde ele almasıdır. Liberal gelenek bu iki kavramı çoğunlukla karşıt olarak sunar: Güvence devlet müdahalesini gerektirirken özgürlük müdahalesizliği gerektirir. Standing ise tam tersini savunur: Temel güvenceden yoksun bir birey (açlık, hastalık, evsizlik ya da sürekli istihdam kaygısı koşullarında yaşayan) gerçek anlamda özgür değildir; çünkü her kararı, anlık ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu tarafından belirlenir.

Kolektif haklar perspektifinde Standing, bireysel taleplerin ötesine geçen; ancak devlet tarafından garanti altına alınan kolektif güvence mekanizmalarının önemini vurgular. ETH, bu perspektiften prekaryanın yeni bir sosyal sözleşme talebinin kurumsal ifadesi olarak yorumlanabilir: Geçici iş ilişkilerine, parçalı güvencelere ve piyasanın anlık dalgalanmalarına mahkûm edilmek yerine; toplumun tüm üyelerine insanca bir yaşam için zorunlu olan kolektif altyapının güvence altına alınması. Bu talep, hem etik hem de siyasi açıdan güçlü bir meşruiyete sahiptir ve Standing'in prekarya analizi bu meşruiyetin ampirik temelini sağlamaktadır.

Erik Olin Wright: Gerçek Ütopyalar ve Emansipasyon

Erik Olin Wright, Marksist sınıf teorisini yenileme çabaları ve özellikle **'gerçek ütopyalar'** (real utopias) projesiyle tanınan Amerikalı bir sosyologdur. Wright, 2010 yılında

yayımlanan Envisioning Real Utopias (**Gerçek Ütopyaları Tasarlamak**) adlı eserinde, kapitalizmi aşmanın hem **normatif** olarak arzu edilebilir hem de **pratik** olarak gerçekleştirilebilir biçimlerini aramaktadır. Bu yönelim, ETH tartışmasıyla son derece verimli bir kesişim noktası oluşturmaktadır: ETH, Wright'ın çerçevesinde **'gerçek ütopya'** kategorisinin somut bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Gerçek Ütopyaları Tasarlamak: Sistemik Dönüşüm İçin Reformcu Araçlar

Wright'ın **'gerçek ütopya'** projesi, iki uç tutumu aynı anda reddeder: Yalnızca mevcut koşulların küçük iyileştirmelerine odaklanan kör pragmatizmi ve somut uygulama perspektifinden kopuk soyut sistem tasarımlarına takılan eleştiri geleneğini. Gerçek ütopyalar, Wright'a göre, mevcut toplumsal ilişkiler içinde ortaya çıkan, alternatif bir sosyal mantığı somutlaştıran ve zamanla daha kapsamlı dönüşümler için zemin hazırlayan kurumsal arayışlardır. Bu tanım; işçi kooperatifleri, katılımcı bütçeleme, piyasayı dışlayan ortak alan (commons) yapıları ve evrensel kamu hizmetleri gibi uygulamaları kapsar.

Wright, sosyalist stratejileri üç ana kategoride ele alır: **Kırılma stratejileri** (mevcut kurumları yıkarak dönüşüm), **simbiyotik stratejiler** (mevcut kurumlarla birlikte hareket ederek dönüşüm) ve **aralıklı stratejiler** (mevcut kurumların içinde anakara oluşturarak dönüşüm). ETH, Wright'ın sınıflandırmasında büyük ölçüde **simbiyotik** ve **aralıklı strateji** kategorilerinde yer alır: Mevcut devlet yapılarından yararlanarak ve mevcut refah kurumlarını dönüştürerek; piyasa ilişkilerinden

bağımsız kolektif değer üretimini genişleten bir alan açmaya çalışır.

Bu stratejik konumlandırma, ETH'nin hem **reformcu** hem de **dönüşümcü** bir perspektiften savunulabilmesini mümkün kılar. ETH, mevcut refah devletinin sınırları içinde hayata geçirildiğinde bile; piyasa ilişkilerinin kapsamını fiilen kısaltır, insanların piyasaya olan bağımlılığını azaltır ve alternatif değer üretim mantığını (ihtiyaç temelli, dayanışma eksenli, demokratik olarak yönetilen) yaşatır. Bu kümülatif etki, Wright'ın **'aralıklı strateji'** anlayışıyla tam bir örtüşme içindedir.

ETH ve 'Gerçekçi Ütopya' Olarak Post-Kapitalist Geçiş Stratejisi

Wright'ın çerçevesinin ETH tartışmasına en özgün katkısı, **post-kapitalist** dönüşümün nasıl kavranması gerektiğine ilişkin sunduğu stratejik perspektiftir. ***Wright'a göre kapitalizmi aşmak, birdenbire gerçekleşen büyük bir devrimci kopuşu değil; alternatif kurumsal mantıkları biriktiren, genişleten ve piyasa mantığını yavaş yavaş geri çeken sürekli bir yapısal dönüşüm sürecini ifade eder.*** Bu perspektiften ETH, bu tür kümülatif bir dönüşümün hem **araçlarından** hem de **meyvelerinden** biridir.

ETH'nin **'gerçekçi ütopya'** olarak konumlandırılması, önemli analitik ve siyasi sonuçlar doğurur. Birincisi, ETH gerçekleştirilemez bir ideal olarak sunulmaz; tersine, mevcut devlet kapasiteleri ve kurumsal çerçeveler içinde (kısmi biçimleriyle bile olsa) hayata geçirilebilecek somut bir politika programı olarak tasarlanır. İkincisi, ETH'nin kısmi gerçekleşmeleri (ulusal

sağlık sistemleri, kamu eğitimi, sosyal konut) daha kapsamlı dönüşümler için hem pratik deneyim hem de siyasi zemin biriktirir. Üçüncüsü, ETH'nin post-kapitalist dönüşüm sürecindeki rolü, belirli hizmet alanlarında piyasa ilişkilerini geri çekmekten ibaret değil; bu süreç boyunca işçilerin müzakere gücünü artırmak, demokratik siyasi katılımı canlandırmak ve dayanışma etikini yeniden üretmektir.

Wright'ın çalışması 2019 yılında yaşanan erken ölümüyle son bulmuştur; ancak geride bıraktığı entelektüel miras (sınıf analizi, gerçek ütopyalar projesi ve emansipasyon stratejileri üzerine derin araştırması) ETH literatürüne önemli katkı sağlamaya devam etmektedir. ETH'yi basit bir reformist politika aracı olarak değil; kapsamlı bir sosyal dönüşüm sürecinin parçası olarak kavramlaştırmak isteyenler için Wright'ın çerçevesi vazgeçilmez bir teorik kaynak olmayı sürdürmektedir.

Daniel Zamora ve Jacobin Okulu: ETG Eleştirisi ve ETH Savunusu

Daniel Zamora, Brüksel Özgür Üniversitesi'nden Belçikalı bir sosyolog ve tarihçidir. Jacobin dergisinin 2017 yılında yayımladığı The Case Against a Basic Income (**Temel Gelire Karşı Gerekçe**) adlı makalesiyle geniş yankı uyandıran Zamora; ETG eleştirisini hem tarihsel hem de güncel bir siyasi ekonomi perspektifinden geliştiren en sistematik isimlerden biridir. Zamora ve Jacobin dergisi çevresinde kümelenen düşünürler, sol siyasetin neoliberal dönüşümü nasıl içselleştirebileceğine dair keskin bir uyarı seslendirmektedir. Bu uyarı, ETH lehine dolaylı ama son derece önemli argümanlar barındırmaktadır.

Temel Gelire Karşı Gerekçe (Jacobin, 2017)

Zamora'nın ETG eleştirisi, tartışmanın hem tarihi hem de güncel boyutlarını kapsar. Tarihsel boyutta Zamora, ETG fikrinin hem sol hem de sağ perspektiflerden savunulabildiğine dikkat çeker ve bu esnekliğin ideolojik açıdan son derece sorunlu bir belirti olduğunu ileri sürer. Bir politika aracının hem Milton Friedman gibi piyasa yanlıları hem de sol sosyalistler tarafından savunulabilmesi, o aracın neyin yerine ne ürettiğine ilişkin köklü bir muğlaklığa işaret eder. Zamora'ya göre bu muğlaklık, ETG'nin kolayca neoliberal yeniden yapılanmanın aracına dönüştürülmesine zemin hazırlar.

Bu tarihsel argüman, somut örneklerle desteklenir. 1960'larda ve 1970'lerde ABD'de tartışılan negatif gelir vergisi önerileri (ETG'nin bir versiyonu) dönemin muhafazakâr çevrelerinde de ilgiyle karşılanmıştı; çünkü mevcut karmaşık ve bürokratik refah programlarını tek bir nakit transferine indirgemek ve böylece devletin sosyal hizmet kapasitesini küçültmek için kullanılabilecek bir araç olarak değerlendirilmişti. Bu tarihsel emsal, ETG'nin gerçek dünya politika süreçlerinde kamu hizmetlerinin tasfiyesinin tamamlayıcısı olarak işlev görebileceğini gösterir.

Zamora'nın güncel eleştirisi daha da keskindir: 2010'larda ETG tartışmasının yoğunlaşmasını büyük ölçüde **Silikon Vadisi**'nin desteğine borçlu olduğunu vurgular. Bu destek, insancıl bir kaygıdan değil; otomasyon teknolojilerinin işgücü piyasalarını yeniden yapılandırırken, toplumsal huzursuzluğu önlemek için en az maliyetli seçeneğin bireysel nakit transfer olduğu hesabından kaynaklanmaktadır. **Nakit transfer ne kamu hizmetleri altyapısını güçlendirir ne emek haklarını**

korur ne de piyasa ilişkilerini yeniden düzenler; yalnızca otomasyonun yarattığı gelir kayıplarının bireysel düzeyde telafisini sağlar ve böylece yapısal dönüşümü ertelemek için kullanılabilir.

ETG'nin Neoliberal İşleve Nasıl Hizmet Edebileceği

Zamora'nın analizinin en güçlü boyutu, ETG'nin belirli koşullarda refah devletinin tasfiyesinin aracına dönüşme mekanizmasını somutlaştırmasıdır. Bu mekanizma şöyle işleyebilir: Hükümetler, bireysel nakit transferini mevcut kamu hizmetleri (sağlık, eğitim, konut, bakım) yerine bir seçenek olarak sunarak; vatandaşları piyasadan hizmet satın almak için nakit kullanmaya yönlendirir ve bu şekilde devlet hizmetleri kademeli olarak geri çekilir. Bu sürecin sonunda, nakit transfer gerçekte azalmış olabilir; ama kamu hizmetleri de geri dönüşü güç biçimde tasfiye edilmiş olur.

Bu senaryonun spekülatif olmadığını vurgulamak gerekir. Çeşitli ülkelerde yürütülen refah reformu tartışmaları, **'sadeleştirme'** ya da **'bireye nakit'** söylemi altında tam olarak bu dinamiği içermiştir: **Karmaşık sosyal yardım sistemlerini basitleştirmek adına yapılan düzenlemeler, pratikte hizmet kapsamını azaltmış ve muhtaçları piyasaya yönlendirmiştir.** Zamora bu örnekleri ETG tartışmasının içine taşıyarak, iyi niyetle savunulan bir reformun nasıl tersine işleyebileceğini gösterir.

ETH, Zamora'nın çerçevesinden bakıldığında bu tehlikenin panzehiridir. Kolektif kamu hizmetleri, piyasayı belirli alanlardan fiilen dışlayan kurumsal yapılar oluşturur; bireysel nakit

transferi ise piyasayı güçlendirir ve bireyi piyasaya bağımlı kılar. Sağlık, eğitim ve bakım gibi alanları nakit transferiyle değil; kolektif kurumsal sağlamayla güvence altına almak; bu alanlarda kâr güdüsünün işleyişine yapısal bir set çeker. Zamora'nın ETG eleştirisi, dolaylı ama güçlü bir ETH savunusuna dönüşmektedir.

Emek Hareketi, Kamu Hizmetleri ve Sol Siyaset

Jacobin çevresinin Zamora dışındaki sesleri (Bhaskar Sunkara, Seth Ackerman ve diğerleri) de benzer bir sol politika anlayışını paylaşmaktadır: **Gerçek bir sol gündem, bireysel nakit transferlerini değil; kolektif gücü ve kurumsal kapasiteyi inşa etmeli; bunu da emek haklarını, kamu hizmetlerini ve demokratik kurumları güçlendirerek gerçekleştirmelidir.** Bu perspektiften ETH, yalnızca sosyal politika değil; aynı zamanda siyasi örgütlenme stratejisinin bir parçasıdır.

Emek hareketinin kamu hizmetleri üzerinden mobilizasyonu, bu perspektifin somut bir boyutunu oluşturur. Hemşireler, öğretmenler, bakım işçileri ve kamu ulaşım çalışanları hem kamu hizmetlerinin içinde çalışan hem de bu hizmetlerden yararlanan toplulukların üyesidirler. Bu çakışma hem sendika örgütlenmesini hem de toplumsal ittifakları güçlendiren eşsiz bir siyasi dinamik yaratır. ETH'nin genişlemesi, bu emek gruplarının örgütlülüğünü ve müzakere gücünü de güçlendirir; bu ise ETH'yi salt bir tüketici hakkı değil, emek hareketinin de çıkarına hizmet eden bir yapısal dönüşüm aracı olarak konumlandırır. Jacobin

okulu, solun bu siyasi potansiyeli görünür kılması gerektiğini sürekli olarak vurgular.

Mariana Mazzucato: Kalkınmacı Devlet ve Kamusal Değer

Mariana Mazzucato, UCL Institute for Innovation and Public Purpose'ın (İnovasyon ve Kamu Yararı Enstitüsü) direktörü ve Avrupa'nın en etkili ekonomistlerinden biridir. Onun akademik yolculuğu, **yenilikçi devlet** teorisinden **kamusal değer** anlayışına ve oradan **misyon odaklı politika** çerçevesine uzanmaktadır. Mazzucato'nun çalışmaları, devleti ekonomik dinamizmin yalnızca bir **kolaylaştırıcısı** olarak değil; doğrudan bir **yaratıcısı** ve **yönlendiricisi** olarak konumlandırmakta ve bu sayede kamu yatırımlarının (dahası ETH yatırımlarının) nasıl meşrulaştırılabileceğine dair yeni bir söylem çerçevesi sunmaktadır.

Girişimci Devlet (2013): Devletin Yenilik Motoru Olarak Rolü

Mazzucato'nun 2013 yılındaki The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths (**Girişimci Devlet: Kamu ve Özel Sektör Mitlerini Çürütmek**) adlı çalışması, hâkim yenilikçilik anlatısına köklü bir eleştiri yöneltmektedir. Bu anlatıya göre yenilik özel sektörden, risk almaya istekli girişimcilerden kaynaklanır; devlet ise yalnızca piyasanın yol açtığı piyasa başarısızlıklarını gidermeye çalışan pasif bir düzenleyici konumundadır. Mazzucato bu anlatının hem teorik olarak

hatalı hem de tarihsel olarak ampirik kanıtlarla çeliştiğini sistematik biçimde ortaya koyar.

Mazzucato'nun sunduğu kanıtlar son derece güçlüdür. **İnternet, GPS teknolojisi, dokunmatik ekran, Siri ve temel biyoteknoloji araştırmaları; hepsinin temelinde ABD federal hükümetinin DARPA ve NIH gibi kuruluşlar aracılığıyla yaptığı büyük ölçekli kamu araştırma yatırımları yatmaktadır.** Benzer biçimde, yenilenebilir enerji teknolojilerinin gelişimi büyük ölçüde kamu Ar-Ge fonları ve devlet garantileriyle mümkün olmuştur. Özel sektör; risk genellikle azaldıktan ve karlılık görünür hâle geldikten sonra bu alanlara girmekte ve kamunun yarattığı değerden yararlanmaktadır.

Bu analiz, ETH tartışması için şu kritik sonucu doğurur: Eğer devlet ekonomik dinamizmin yalnızca düzeltmeni değil; aktif bir yaratıcısıysa; o zaman temel hizmetlere yapılan kamu yatırımları yalnızca sosyal harcama değil, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik kapasiteyi inşa eden stratejik yatırımlardır. Eğitimli ve sağlıklı bir nüfus, yalnızca daha iyi bireysel yaşam koşullarının değil; daha verimli ekonomilerin, daha yenilikçi toplulukların ve daha dirençli toplumların da temel koşuludur. ETH bu perspektiften yeniden değerlendirildiğinde, salt harcama değil; üretken kapasite yatırımı olarak görünür.

Misyon Ekonomisi (2021): Toplumsal Misyon Olarak ETH

Mazzucato'nun 2021 tarihli Mission Economy: A Moonshot Guide to Changing Capitalism (**Misyon Ekonomisi: Kapitalizmi Değiştirmek İçin Bir Kılavuz**) adlı çalışması, 1960'lardaki Ay misyonunu model alan bir politika çerçevesi

önerir. Ay misyonunun başarısı, NASA'nın farklı teknoloji alanlarındaki kamu ve özel sektör aktörlerini ortak hedefler etrafında koordine edebilmesine bağlıdır. Mazzucato, benzer bir misyon odaklı yaklaşımın iklim değişikliği, sağlık, eşitsizlik ve dijital dönüşüm gibi çağımızın büyük zorluklarına da uygulanabileceğini savunur.

ETH, Mazzucato'nun misyon ekonomisi çerçevesinde temel bir bileşen olarak yer alır. Evrensel sağlık hizmetleri, iklim dostu konut, kapsamlı bakım sistemi ve dijital altyapı; salt piyasanın bıraktığı boşlukları doldurmak için değil; stratejik toplumsal misyonları gerçekleştirmek için tasarlanmış kolektif yatırım programları olarak kavramsallaştırılabilir. Bu yeniden çerçeveleme, ETH'nin finansmanı ve meşruiyeti bakımından da önemlidir: Misyon yatırımları, salt tüketim harcaması olarak değil; uzun vadeli getiri üretecek kamu sermayesi birikimi olarak değerlendirilmelidir.

Mazzucato aynı zamanda, misyon politikasının başarısının özel sektörün devlet tarafından yönlendirilmesi değil; kamu ile özel aktörler arasında karşılıklı yükümlülüklerin açıkça tanımlandığı ortaklıkların kurulmasına bağlı olduğunu vurgular. Kamu yatırımlarından yararlanan özel şirketlerin; bu yatırımların yarattığı değerin paylaşılması, istihdam güvencesi sağlanması ve vergi sorumluluklarından kaçınılmaması gibi koşulları yerine getirmesi beklenir. Bu ilke, ETH finansmanı için yeni gelir kaynakları arayanlar açısından da son derece değerli bir perspektif sunar.

Kamusal Değer Teorisi: Piyasa Değeriyle Toplumsal Değerin Ayrışması

Mazzucato'nun en temel teorik katkılarından biri, **değer yaratmanın** yalnızca piyasa fiyatlamasıyla değerlendirilemeyeceğini göstermesidir. Ekonomi teorisi, uzun süre piyasanın fiyat mekanizması aracılığıyla değeri doğru ve verimli biçimde yansıttığını varsaymıştır. Mazzucato bu varsayımın hem analitik hem de normatif açıdan sorunlu olduğunu sistematik biçimde ortaya koyar: Piyasa fiyatları, çok sayıda kritik toplumsal değeri (bakım emeğini, ekolojik hizmetleri, kamusal araştırma ve geliştirmeyi) ya olduğundan düşük değerlendirir ya da hiç değerlendirmez.

ETH perspektifinden bu analiz son derece güçlü bir sonuç doğurur: Kamu hizmetlerinin değeri, yalnızca onları sağlamanın maliyetiyle ya da piyasada bu hizmetlere biçilen fiyatlarla ölçülemez. Ulusal sağlık sistemi, yalnızca bireysel tedavi maliyetlerini düşürmez; aynı zamanda iş gücü piyasasının üretkenliğini artırır, toplumsal dayanışmayı güçlendirir ve ekonomik belirsizlik dönemlerinde toplumun dayanıklılığını korur. Bu değerlerin büyük bölümü piyasa fiyatlamasına yansımaz; ama bu, onların gerçek olmadığı anlamına değil; yalnızca piyasanın bu değerleri ölçme kapasitesinin yetersiz kaldığı anlamına gelir.

ETH'nin Finansmanı ve Kamu Yatırım Bankacılığı Modeli

Mazzucato'nun ETH tartışmasına en pratik katkılarından biri, kamu yatırım bankacılığı modeli çerçevesinde ETH'nin finansman sorununa yaklaşım biçimidir. Mevcut kamu maliyesi anlayışı, büyük ölçüde **'harcama'** ile **'yatırım'** arasında net bir

ayrım yapmakta ve temel hizmetleri genellikle harcama kategorisinde değerlendirmektedir. Mazzucato bu ayrımın hem analitik hem de pratik açıdan yanıltıcı olduğunu savunur: Sağlık, eğitim, bakım ve altyapı hizmetlerine yapılan kamu yatırımları uzun vadeli toplumsal ve ekonomik getiriler üretir.

Bu perspektiften, ETH'yi finanse etmek için salt vergi gelirlerine değil; uzun vadeli kamu yatırım mekanizmalarına (kalkınma bankaları, yeşil tahviller, kamusal servet fonları) başvurulabilir. Mazzucato, bu mekanizmaların salt neoliberal kemer sıkma argümanlarının dayattığı **'bütçe kısıtı'** çerçevesini aşmak için teorik ve pratik bir araç sunduğunu vurgular. Almanya Kalkınma Bankası (KfW), Avrupa Yatırım Bankası ve çeşitli ulusal kalkınma bankaları bu modelin mevcut örnekleri arasında yer almaktadır. Mazzucato'nun katkısı, bu araçların ETH finansmanı bağlamında da seferber edilebileceğini göstermesidir.

Nick Srnicek ve Alex Williams: Post-Kapitalist Ufuk

Nick Srnicek ve **Alex Williams**, 2015 yılında yayımlanan Inventing the Future: Postcapitalism and a World Without Work (**Geleceği İcat Etmek: Post-Kapitalizm ve Çalışmanın Olmadığı Bir Dünya**) adlı çalışmalarıyla sol siyasi düşünceye ve politika tartışmalarına özgün bir katkı sunmaktadırlar. Bu çalışma; hem solun mevcut örgütlenme ve talep biçimlerine ('folk politika' olarak nitelendirdikleri yaklaşımlara) sert bir eleştiri yöneltmekte hem de otomasyonu, azaltılmış çalışma süresini ve evrensel kamu hizmetlerini içeren kapsamlı bir post-kapitalist vizyon önermektedir. Srnicek ve Williams, solun

küçük ölçekli, yerel ve savunmacı siyasetini aşan hegemonik bir proje inşa etmesi gerektiğini savunmaktadır.

Geleceği İcat Etmek (2015): Tam Otomasyon, Azalan Çalışma Süresi ve ETH

Srnicek ve Williams, Inventing the Future'da dört temel talep etrafında örgütlenen bir sol platform önerisi sunar: **Tam otomasyon, azaltılmış çalışma süresi, evrensel temel gelir** ve **çalışma etiğinin zayıflatılması**. Bu talepler birbirini tamamlayan bir bütün oluşturur: **Otomasyon** verimliliği artırırken; **azaltılmış çalışma süresi** bu verimliliği topluma yayar; ETG ya da ETH bu geçiş sürecinde temel güvenceyi sağlar; **çalışma etiğinin** sorgulanması ise insanların değerini üretkenlikle özdeşleştiren ideolojik çerçeveyi yıkar.

Otomasyona ilişkin tutumları, solun hâkim savunmacı refleksini aşan bir perspektif içerir. Srnicek ve Williams, solun teknolojik değişime genellikle **dirençle** ve **kaygıyla** yaklaştığını gözlemler; oysa otomasyonun ürettiği sermaye ve verimlilik artışı, doğru dağıtıldığında insanların **zorunlu emek yükünü azaltma kapasitesine** sahiptir. Bu potansiyelin gerçekleşmesi, piyasa mekanizmasına bırakılarak değil; **bilinçli kamusal politikalarla** (ETH dahil) hayata geçirilebilir. Bu perspektif, ETH'yi otomasyonun kaçınılmaz yıkıcı etkilerine tepkisel bir yanıt değil; dönüşümden toplumun bütününe yayılan kazanımlar elde etmenin proaktif bir aracı olarak konumlandırır.

Srnicek ve Williams'ın çalışmasında ETG merkezi bir yer tutmakla birlikte, evrensel kamu hizmetlerine de önemli bir rol atfedilmektedir. Bu iki araç, birbirinin yerine geçmez; aksine

birbirini tamamlar: Evrensel temel hizmetler, bireylerin nakit gelirle karşılaması son derece güç ya da verimsiz olan kolektif ihtiyaçlarını karşılarken; ETG bireysel özgürlük alanını genişletir. Bu tamamlayıcılık perspektifi, ETG ve ETH tartışmalarını rakip çerçeveler olarak sunan yaklaşımların sınırlılığını ortaya koyar.

Hegemoni Mücadelesi ve Sol Bir Karşı-Hegemonya Projesi Olarak ETH

Srnicek ve Williams'ın entelektüel katkısını özgün kılan boyutlardan biri, Gramsci'nin **'hegemonya teorisini'** post-kapitalist politika tartışmasına uygulama yöntemleridir. Gramsci'nin analizinde **hegemonya**, yalnızca **ekonomik** ya da **askeri** güce değil; baskın sınıfların kendi dünya görüşlerini **'sağduyu'** olarak topluma mal etme kapasitesine dayanır. Neoliberal hegemonya, piyasayı doğal ve kaçınılmaz olarak sunan; alternatif kolektif sağlama biçimlerini verimsiz, bürokratik ya da özgürlük karşıtı olarak etiketleyen güçlü bir ideolojik aygıta dayanır.

Sol bir karşı-hegemonya projesi, bu aygıta yalnızca politika önerileriyle değil; **alternatif bir sağduyu** çerçevesi inşa ederek yanıt vermelidir. ETH, bu bağlamda hem **somut politika talebi** hem **de ideolojik meydan okuma** olarak işlev görebilir. Evrensel kamu hizmetleri deneyimi (sağlıklı işleyen bir kamu sağlık sistemi, kaliteli kamu eğitimi, erişilebilir kamu ulaşımı) insanların kolektif sağlamanın nasıl işleyebileceğine dair somut bir pratik anlayış geliştirmesine imkân tanır. Bu pratik deneyim, neoliberal 'sağduyu'nun çürütülmesinde ideolojik argümanlardan çok daha etkin bir araç olabilir.

Folk Politikasının Eleştirisi: Yerel ve Küçük Ölçekli Siyasetin Sınırları

Srnicek ve Williams'ın en tartışmalı argümanlarından biri, **'folk politika'** olarak nitelendirdikleri yaklaşıma yönelttikleri eleştiridir. Folk politika; anlık, yerel, yüz yüze ve küçük ölçekli; geniş ölçekli kurumsal ve sistemik dönüşümlerden ziyade doğrudan, acil ve somut eylemlere öncelik veren sol örgütlenme biçimlerini tanımlar. Srnicek ve Williams, bu yaklaşımın ahlaki açıdan değerli olduğunu kabul eder; ancak günümüzün ölçeği büyük sorunlarını (iklim değişikliği, eşitsizlik, otomasyon) çözme kapasitesinin yetersiz olduğunu savunur.

Folk politika eleştirisi, ETH tartışması için önemli bir perspektif sunar. Yerel ve küçük ölçekli topluluk hizmetleri değerlidir; ancak evrensel sağlık sistemi, kapsamlı kamu eğitimi ve çapraz bölgesel ulaşım altyapısı; yalnızca ulusal ya da ulusüstü ölçekte koordineli politika müdahaleleriyle inşa edilebilir. ETH'nin iddialı ve bütüncül biçimleri, yerel deneysel uygulamaların ötesine geçen geniş ölçekli kurumsal kapasiteyi gerektirmektedir. Srnicek ve Williams, solun bu kurumsal ölçeği küçümsemekten vazgeçmesi gerektiğini savunmaktadır.

ETH ve Evrensel Refah Taleplerinin Kitlesel Siyaseti

Srnicek ve Williams'ın önerisi, ETH'yi yalnızca bir politika aracı değil; aynı zamanda kitlesel siyasi mobilizasyonun zemini olarak değerlendirmektedir. Evrensel talepler (herkesin yararlandığı hizmetler) parçalı ve hedeflenmiş taleplere kıyasla çok daha geniş siyasi koalisyonlar yaratma kapasitesine sahiptir. Tarihsel olarak, evrensel sosyal politika programları (emeklilik sigortası,

ulusal sağlık sistemi, zorunlu eğitim) hem siyasi dayanıklılık hem de geniş tabanlı destek bakımından hedeflenmiş yardım programlarından çok daha güçlü olduğunu kanıtlamıştır.

Bu perspektiften ETH, yalnızca refah iyileştirmesi değil; sol siyasetin yeniden inşası için stratejik bir araçtır. Herkesin somut çıkarına hizmet eden evrensel hizmetler etrafında örgütlenen bir siyasi koalisyon; parçalı kimlik ve çıkar gruplarını aşan, emek ile orta sınıf arasındaki tarihsel kırılmaları onarma kapasitesine sahip olabilir. Srnicek ve Williams'ın önerdiği çerçeve, ETH'nin bu siyasi potansiyelini görünür kılar ve ETH savunuculuğuna kitlesel mobilizasyon stratejisi bağlamında yeni bir boyut katar.

Aaron Bastani: Tam Otomatik Lüks Komünizm

Aaron Bastani, Novara Media'nın kurucu editörü ve 2019 yılında yayımlanan Fully Automated Luxury Communism: A Manifesto (**Tam Otomatik Lüks Komünizm: Bir Manifesto**) adlı çalışmasıyla geniş tartışmalar arasında öne çıkan bir gazeteci ve siyasi düşünürdür. **Bu çalışma; teknolojik ilerlemeyi, özellikle otomasyonu ve yapay zekayı, kıtlık yerine bolluğa dayalı bir toplumun inşasında devrimci bir potansiyel olarak değerlendirmektedir.** Bastani'nin perspektifi, geleneksel sol düşüncenin kıtlık varsayımına meydan okuyarak; ETH'yi yalnızca mevcut sistemin yaralarını sarmak için değil; kalıcı bir bolluk toplumuna geçişin ilk adımı olarak konumlandırmaktadır.

Tam Otomatik Lüks Komünizm (2019): Teknoloji, Bolluk ve Kamu Hizmetleri

Bastani'nin temel argümanı şudur: **Yaşadığımız dönem, teknoloji kapasitesi açısından benzeri görülmemiş bir bolluk imkânı sunmaktadır; ancak bu imkân, mevcut mülkiyet ilişkileri ve ekonomik düzenleme biçimleri nedeniyle toplumun büyük çoğunluğundan sistematik biçimde saklanmaktadır.** Yenilenebilir enerji maliyetlerinin dramatik biçimde düşmesi, tarımsal üretimde büyük verimlilik artışları, tıbbi teknolojinin sunduğu imkânlar ve dijital ürünlerin marjinal maliyetinin sıfıra yaklaşması; tüm bu gelişmeler, kıtlık döneminin sona erdiğine işaret etmektedir. Ancak bu bolluk, hâlâ eski kıtlık çağının kurumsal mantıkları (mülkiyet hakları, piyasa dağıtımı, ücretli emek zorunluluğu) tarafından engellenmeye devam etmektedir.

ETH, Bastani'nin çerçevesinde bu teknolojik bolluktan toplumun bütününe yayılan faydalar elde etmenin birincil mekanizması olarak görünür. **Enerji, gıda, sağlık, eğitim** ve **iletişim** alanlarındaki teknolojik ilerleme; bu hizmetlerin kitlesel biçimde ve düşük maliyetle sunulmasını mümkün kılmaktadır. Bu imkânı gerçeğe dönüştürmek için gereken şey, **teknik kapasite** değil; **siyasi kararlılık** ve **kurumsal yeniliktir**: **Kamu sahipliği**, **açık kaynak modeller** ve **evrensel sağlama mekanizmaları**. Bastani bu perspektiften, ETH'yi kapitalizm öncesi kıtlık anlayışını aşan yeni bir bolluk ekonomisinin kurumsal çekirdeği olarak değerlendirir.

Bastani'nin bolluk tezi, bazı önemli analitik güçlükler içermektedir. **Teknolojik kapasitenin mevcudiyeti ile toplumsal**

dağılımın gerçekleşmesi arasında otomatik bir bağ kurmak sorunludur; tarih, teknolojik ilerlemenin eşitsizlikleri azaltmaktan çok derinleştirebildiğini de göstermiştir. Bastani bu eleştiriyi büyük ölçüde kabul eder ve bolluk potansiyelinin gerçekleşmesinin aktif siyasi müdahale (kamulaştırma, vergilendirme, kamu yatırımı, evrensel hizmetler) gerektirdiğini vurgular. Bu vurgu, onun analizini salt teknolojik determinizmden ayırır ve ETH'nin bu süreçteki kilit rolünü açıkça ortaya koyar.

Otomasyon Çağında ETH'nin Genişlemesi: Yeni İhtiyaç Kategorileri

Bastani'nin önemli katkılarından biri, ETH'nin kapsamını geleneksel refah devleti hizmetlerinin çok ötesine genişletmesidir. 19. yüzyılın sonlarında kurulan erken refah kurumları; yoksulluk, hastalık ve eğitimsizlik gibi 'sanayi kapitalizminin klasik sorunlarına' yanıt vermiştir. Ancak 21. yüzyılın ihtiyaç kategorileri bu sorunların ötesine geçmektedir: Dijital bağlantı, ileri tıp ve genetik, yenilenebilir enerji erişimi ve otomasyon tarafından yapılabilecek hâle gelen ama henüz herkes için karşılanmayan pek çok hizmet alanı bunlar arasında sayılabilir.

Bastani özellikle sağlık alanındaki dönüşüm üzerinde durur. Biyoteknoloji ve kişiselleştirilmiş tıp alanındaki ilerlemeler; bugün yalnızca varlıklıların erişebildiği tedavileri giderek daha geniş nüfus kesimlerine ulaştırma kapasitesi taşımaktadır. Ancak bu ilerlemelerin kamusal çerçevede ve evrensel erişim ilkesiyle hayata geçirilmesi; piyasaya bırakıldığında kaçınılmaz olan eşitsizlikleri derinleştirmeksizin bu teknolojik kazanımların

topluma yayılmasının biricik yoludur. Bu perspektif, ETH'nin kapsamını genetik testlerden, kişiselleştirilmiş tedavilere kadar uzanan yeni tıbbi teknoloji alanlarına genişletecek bir vizyon sunar.

Enerji erişimi, Bastani'nin genişletilmiş ETH anlayışının bir diğer kritik bileşenidir. Güneş enerjisi ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarının maliyetlerindeki dramatik düşüş; enerjiyi evrensel bir temel hizmet olarak sunmanın teknik koşullarını sağlamıştır. Enerji yoksulluğu (yani asgari düzeyde ısınma ve soğuma ile temel ev aletlerini kullanmaya yetecek enerjiyi karşılayamamak) hâlâ milyonlarca insanın gündelik gerçeğidir. Bastani, bu yoksulluğun teknolojik kıtlığın değil; siyasi ve kurumsal seçimlerin sonucu olduğunu vurgular ve **enerji erişimini** ETH kapsamına almayı savunur.

Kaynak Bolluğu ve Kamusal Lüks: ETH'nin Radikal Vizyonu

Bastani'nin en provokatif tezi, **'kamusal lüks'** kavramı etrafında şekillenir. Lüks, geleneksel olarak ayrıcalık ve özel tüketimle özdeşleştirilmiştir; yalnızca belirli kesimlerin erişebildiği pahalı mal ve hizmetleri ifade eder. **Bastani bu kavramı köklü biçimde dönüştürerek, lüksü kamusal biçimde sağlanabilecek ve herkesin erişebileceği yüksek kaliteli bir yaşam standardı olarak yeniden tanımlar.** Bu dönüşüm, yalnızca anlamsal bir manevra değil; derin bir siyasi ve ekonomik iddia barındırır: En nitelikli sağlık hizmetleri, en yüksek kaliteli eğitim, en iyi ulaşım altyapısı ve en zengin kültürel olanaklar yalnızca piyasanın varlıklılarına sunduğu lüksler

değil; toplumun tüm üyelerinin kolektif olarak paylaşabileceği kamusal iyilikler olabilir.

Bu vizyonun ETH ile olan bağı doğrudandır: ETH'nin en iddialı biçimi, yalnızca asgari standartları (temel sağlık, yeterli eğitim, makul konut) güvence altına almakla kalmaz; yüksek kaliteli yaşam koşullarını da evrensel biçimde erişilebilir kılar. Birinci sınıf tıbbi teknoloji yalnızca özel hastanelerde değil, kamu sağlık sistemlerinde de mevcut olmalı; en iyi okullar yalnızca varlıklı mahallelerde değil, her bölgede erişilebilir olmalı; zengin kültürel ve rekreasyonel olanaklar yalnızca metropolitan merkezlerde değil, her toplulukta bulunabilir olmalıdır. Bastani'nin **'kamusal lüks'** kavramı, ETH'nin bu iddialı vizyonunu ifade etmek için güçlü bir retorik araç sunar.

Sol İyimserlik ve ETH'yi Bir Geçiş Programı Olarak Konumlandırmak

Bastani'nin çalışmasının en belirgin tonunu, birçok çağdaş sol düşünürde görülmeyen **köklü bir iyimserlik** oluşturur. Geç kapitalizme ilişkin sol anlatılar çoğunlukla karamser bir ton taşır: **Artan eşitsizlik**, **iklim felaketi** ve **demokrasinin çöküşü** bu anlatılara hâkimdir. Bastani ise tam tersine, insanlığın sahip olduğu teknolojik kapasitenin gerçekten olağanüstü olduğunu ve bu kapasitenin doğru kurumsal düzenlemelerle herkesin yararına dönüştürülebileceğini ısrarla vurgular.

Sol iyimserlik, ETH tartışması açısından stratejik bir siyasi öneme sahiptir. Kamu hizmetleri savunuculuğu tarihsel olarak iki tondan birine bürünmüştür: Ya **savunmacı** (mevcut olanı kaybetmeyelim) ya da **asgari güvenceci** (en kötü

sonuçları önleyelim). Bastani'nin vizyonu bu iki tonun ötesine geçerek, ETH'yi insanlığın olanaklarını genişleten bir ilerleme projesinin parçası olarak sunar. Bu iyimser çerçeve, özellikle genç seçmenler için güçlü bir çekim alanı oluşturabilir ve ETH'nin kitlesel siyasi desteğini artırma kapasitesine sahiptir.

Jonathan Portes: ETH'nin Ekonomik Analizi ve Uygulanabilirliği

Jonathan Portes, King's College London'dan bir ekonomist ve ekonomi politikası analisti olup; ETH tartışmasına **normatif** ya da **felsefi** bir perspektiften değil, **analitik** ve **ampirik** bir ekonomi politikası perspektifinden yaklaşmaktadır. Bu yaklaşım, ETH literatüründe son derece değerli bir tamamlayıcı işlev üstlenmektedir: **İdealist ve vizyon odaklı argümanların yanı sıra, somut politika tasarımı, maliyet analizi, uygulanabilirlik değerlendirmesi ve refah sistemi üzerindeki dağılım etkilerine odaklanan teknik bir tartışma zemini inşa eder.** Portes'ın çalışmaları, ETH'yi hem uygulanabilir bir politika programı olarak savunmak hem de bu savunuyu aşırı basitleştirme tuzaklarından korumak açısından kritik bir referans noktası oluşturmaktadır.

ETH'nin Makroekonomik Değerlendirmesi ve Mali Sürdürülebilirlik

ETH'nin uygulanabilirliğine ilişkin en sık dile getirilen itiraz, mali sürdürülebilirlik sorunudur: **Kapsamlı evrensel hizmetlerin sağlanması, çok büyük kamu harcamaları gerektirir ve bu kaynakların nereden geleceği sorusu**

yanıtsız bırakılamaz. Portes, bu soruya kaçamak yanıtlar vermek yerine doğrudan ve ayrıntılı biçimde yanıt vermeyi tercih eder. Onun analizi, **mali sürdürülebilirlik tartışmasının** neden büyük ölçüde **yanlış çerçevelendiğini** de ortaya koymaktadır.

Yanlış çerçevelemenin ilk boyutu, ETH harcamalarının **'net maliyet'** olarak değerlendirilmesidir. Oysa **sağlık, eğitim, bakım** ve **konut** gibi alanlara yapılan kamu yatırımları hem doğrudan hem de dolaylı olarak önemli ekonomik getiriler üretir. Önleyici sağlık hizmetleri, acil servis ve yoğun bakım maliyetlerini azaltır. Kapsamlı çocuk bakımı, ebeveynlerin (özellikle kadınların) emek piyasasına katılımını artırır. Kaliteli eğitime erişim, uzun vadede işgücü verimliliğini ve gelir düzeyini artırır. Bu getirilerin büyük bölümü vergi gelirleri olarak kamu bütçesine geri döner. Bu perspektiften **ETH, salt gider değil; uzun vadeli yatırım olarak değerlendirilmelidir**.

Portes aynı zamanda, mevcut durumun **'bedava'** olmadığını da vurgular. **Kötü düzenlenmiş piyasa sağlık hizmetleri, toplam maliyetleri düşürmez; aksine yükseltir**: Amerikan sağlık sistemi, birçok evrensel kamu sağlık sistemine kıyasla çok daha yüksek toplam harcamayla çok daha kötü halk sağlığı göstergeleri üretmektedir. Piyasa konut hizmetleri, düşük gelirli hanelerin gelirinin orantısız büyük bir bölümünü rant olarak talep ederken; konut güvencesizliğinin ürettiği sağlık sorunları ve düşük eğitim başarısı biçiminde ciddi toplumsal maliyetler oluşturur. ETH'nin maliyetini bu karşı-olgusal çerçevede değerlendirmek, tartışmayı köklü biçimde değiştirir.

Eşitsizlik, Yoksulluk ve Refah Tartışmasında ETH'nin Konumu

Portes'ın çalışmalarının önemli bir bölümü, ETH'nin eşitsizlik ve yoksullukla mücadeledeki etkinliğini değerlendirmeye yöneliktir. Bu değerlendirme, önce eşitsizlik ölçümünün son derece karmaşık bir alan olduğunu hatırlatmakla başlar. Standart eşitsizlik ölçütleri (Gini katsayısı, gelir dağılımı) büyük ölçüde hanehalkı gelir verilerine dayalıdır ve kamu hizmetlerinin 'ayni' katkısını (bedava ya da sübvansiyonlu hizmetlerin hanehalkı refahına gerçek katkısını) ölçmekte yetersiz kalır. Kamu hizmetleri ayni olarak hesaba katıldığında, eşitsizlik ölçütleri önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

Bu metodolojik sorunu çözmek için Portes ve meslektaşları; sağlık, eğitim ve benzeri kamu hizmetlerinin dağılım etkilerini **'geniş gelir'** (broad income) kavramı üzerinden ölçmeye çalışmışlardır. Bu yaklaşım, kamu hizmetlerinin en düşük gelirli gruplara orantısız biçimde fayda sağladığını (çünkü bu hizmetler piyasada satın alınırsa, düşük gelirli haneler için bu hizmetlerin maliyeti gelirlerine oranla çok daha büyük olacaktır) ampirik olarak göstermektedir. Bu bulgu, ETH'nin güçlü bir yeniden dağılım aracı olduğunu doğrulamaktadır.

Portes aynı zamanda, yoksullukla mücadelede koşullu yardım programlarından evrensel hizmetlere geçişin pratik avantajlarını da ele alır. Koşullu programlar (yalnızca belirli eşiğin altındaki gelire sahip bireylere yönelik) ciddi uygulama sorunları içerir: Yüksek idari maliyetler, hak sahibi olduğu hâlde yararlanamayan grupların oluşması (take-up sorunu), damgalama etkileri ve piyasa teşvik çarpıklıkları. Evrensel hizmetler bu

sorunların büyük bölümünü ortadan kaldırır: **Herkes kapsam dahilindeyse, kapsam dışı kalma ya da damgalama sorunu kalmaz.**

ETH Karşısında ETG: Maliyet-Etkinlik ve Dağılım Etkilerinin Analizi

Portes'ın en dikkat çekici katkılarından biri, **ETH** ile **ETG** arasındaki **maliyet-etkinlik** karşılaştırmasına yönelik sistematik analizidir. Bu karşılaştırma, salt ideolojik tercihler üzerinden değil; somut ampirik kanıtlar ve analitik kıstaslar üzerinden yürütülmektedir. Portes'ın analizi şu temel bulguyu ortaya koymaktadır: **Belirli hizmet alanlarında (özellikle sağlık, eğitim ve bakım) kolektif sağlama, bireylerin bu hizmetleri piyasadan satın almasına kıyasla hem çok daha düşük maliyetle hem de çok daha yüksek evrensel kalite standardıyla sunulabilmektedir.**

Bu sonuç, bilgi asimetrileri, ölçek ekonomileri ve pozitif dışsallıklar gibi sektörün yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Portes özellikle sağlık hizmetleri üzerinde ayrıntılı biçimde durmaktadır: Piyasalaşmış sağlık sistemlerinde, bireyler bilgi asimetrisi nedeniyle gereksiz ya da yetersiz tedavilere yönlendirilmekte; sigorta şirketleri risk seçimi yaparak en muhtaç olanları kapsam dışında bırakmakta ve kâr marjları toplam harcamaları fiyatları yükseltmektedir. Bu yapısal sorunlar, sağlık hizmetlerinde piyasa çözümlerinin sistematik olarak yetersiz kalmasının nedenidir.

ETG karşılaştırmasında Portes şu temel argümanı öne sürer: Eğer amacımız belirli hizmet alanlarında evrensel erişimi

güvence altına almak ve toplam sosyal refahı artırmaksa; bu alanlarda bireylere nakit vererek piyasadan satın almalarını beklemek, bu alanların kolektif olarak sağlanmasına kıyasla hem daha pahalı hem de daha eşitsiz sonuçlar üretmektedir. Bu, salt teorik bir argüman değil; uluslararası karşılaştırmalı ampirik verilerle desteklenen bir bulgudur.

Uygulama Koşulları: Ekonomi Politikası ve Siyasi Ekonomi Arasında ETH

Portes'ın çalışmasının belki de en değerli boyutu, ETH'yi yalnızca teorik bir ideal olarak değil; somut kurumsal ve siyasi bağlamlarda nasıl uygulanabileceğini araştıran pragmatik bir perspektiften ele almasıdır. Bu perspektif, ETH tartışmasında sıklıkla göz ardı edilen uygulama sorunlarını (kurumsal kapasite, siyasi ekonomi, uluslararası rekabet kısıtları ve bürokrasi dinamikleri) ön plana çıkarır.

Kurumsal kapasite meselesinde Portes, ETH'nin uygulanmasının yalnızca siyasi irade değil; **güçlü ve işlevsel kamu kurumları** gerektirdiğini vurgular. Zayıf ve bölünmüş kamu kurumları koşullarında ETH uygulamaları, kaynakların erişimcilere ulaşmadan bürokraside eridiği ya da hizmet kalitesinin sistemin içinden çöktüğü verimsiz yapılara dönüşme riski taşır. Bu gözlem, ETH'nin koşulsuz bir garanti olmadığını ve kurumsal yapı ile kapasite inşasının da ETH gündeminin ayrılmaz bir parçası olması gerektiğini göstermektedir.

Siyasi ekonomi boyutunda Portes, ETH'nin güçlü çıkar gruplarının (özel sağlık sigortası şirketleri, özel eğitim kurumları, özel konut piyasasının büyük aktörleri) direnciyle

karşılaşacağını dürüstçe kabul eder. Bu direnci aşmak için salt teknik ve ekonomik argümanlar yetmez; ETH'nin çok daha geniş siyasi koalisyonları harekete geçirecek biçimde çerçevelenmesi ve aşamalı uygulama stratejileriyle bu direnç dinamiklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Portes, bu gerçekçi yaklaşımıyla ETH tartışmasında hem teknik ekonomi bilgisini hem de siyasi strateji anlayışını birbiriyle ustalıkla bütünleştirmektedir.

Portes'ın son katkısı, **uluslararası rekabet kısıtları** meselesidir. Bazı çevreler, kapsamlı kamu hizmetlerine yönelik yüksek vergilerin uluslararası sermayeyi ülkeden uzaklaştıracağını öne sürmektedir. Portes bu argümanı kabul etmekle birlikte önemli ölçüde sınırlandırır: Verimli kamu hizmetleri, nitelikli işgücü, güvenilir altyapı ve yüksek toplumsal uyum; uluslararası yatırımcılar için güçlü çekim unsurları oluşturur. Kuzey Avrupa ülkelerinin deneyimi, kapsamlı kamu hizmetleri ile uluslararası rekabetçiliğin birbirini dışlamak zorunda olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Portes bu ampirik kanıtı kullanarak, ETH'nin ekonomik açıdan uygulanabilir olduğunu ve hatta uzun vadede ekonomik kapasiteyi güçlendirdiğini güçlü biçimde savunur.

Bölüm 3 Değerlendirmesi: Düşünsel Bir Sentez

Bu bölümde ele alınan on yedi düşünür ve akademisyen, birbirinden **farklı disiplinlerin, metodolojilerin** ve **siyasi perspektiflerin** temsilcileridir. Ancak bu çeşitliliğin altında ortak bir zemin bulunmaktadır: Piyasa mekanizmasının temel insani ihtiyaçları adil ve evrensel biçimde karşılama

kapasitesine yönelik derin bir kuşku ve kolektif sağlama mekanizmalarının (kamu hizmetlerinin) **ahlaki, ekonomik** ve **demokratik** açıdan vazgeçilmezliğine olan güçlü bir inanç.

Bu düşünürlerin katkıları farklı düzeylerde konumlanmaktadır. Doyal ve Gough, Nussbaum ve Sen, Max-Neef ile Polanyi; ETH'nin **felsefi** ve **teorik** temellerini inşa etmektedir. Coote ve Percy, Moore ve IGP, Foundational Economy Collective, Portes; **somut politika tasarımı** ve **uygulanabilirlik** analizine odaklanmaktadır. Fraser ve Standing; **eşitsizlik, güvencesizlik** ve **feminist** eleştiri perspektifinden ETH'nin siyasi gerekçesini güçlendirmektedir. Raworth ve Gough; ETH'yi **iklim krizi** ve **ekolojik sürdürülebilirlikle** bütünleştiren bir çerçeve sunmaktadır. Mazzucato, Srnicek-Williams, Bastani ve Wright; ETH'yi **post-kapitalist dönüşüm stratejileri** ve **sol siyaset** anlayışı içinde konumlandırmaktadır. Zamora ise ETG'nin tuzaklarına karşı sağlam bir uyarı niteliği taşıyan eleştirisiyle, ETH tartışmasını **ideolojik açıdan** titizleştirmektedir.

Bu bütünsel tablo, ETH'nin salt teknik bir politika alanı olmadığını; aksine, refah felsefesi, siyaset teorisi, feminist düşünce, ekolojik ekonomi ve post-kapitalist strateji alanlarının kesişiminde konumlanan zengin ve çok katmanlı bir entelektüel mirasın üzerine inşa edildiğini göstermektedir. **Evrensel Temel Hizmetlerin** geleceği, bu düşünürlerin biriktirdiği bu teorik zenginlikten ne ölçüde beslenilebildiğine bağlı olacaktır.

BÖLÜM 4: ETH VE EVRENSEL TEMEL GELİR (ETG): KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Günümüzün sol politika tartışmalarında **Evrensel Temel Gelir** ile **Evrensel Temel Hizmetler** arasındaki tercih, belki de en derin ideolojik hat ayrımını çizen meselelerden biridir. Bu iki öneri, yüzeysel bakışta birbirini tamamlayan ya da aynı amaca farklı araçlarla ulaşmayı hedefleyen politikalar gibi görünebilir. Her ikisi de yoksulluğu azaltmayı, güvencesizliği ortadan kaldırmayı ve bireyin piyasa baskısından bağımsız bir yaşam sürmesini mümkün kılmayı hedeflemektedir. Her ikisi de eşitsizlikle mücadele iddiasıyla sahneye çıkmaktadır. Ancak bu yüzeysel benzerliğin altındaki derin farklılıklar; ideolojik varsayımlar, pratik sonuçlar ve uzun vadeli siyasi etkiler bakımından, iki öneriyi birbirinden köklü biçimde ayırmaktadır.

Bu bölüm, ETG ile ETH arasındaki bu derin karşılaştırmayı sistematik biçimde ele alıyor. Önce ETG'nin tarihsel kökleri ve düşünsel arka planı ortaya konulacak, ardından bu öneriyi savunan başlıca düşünürlerin argümanları incelenecektir. Tartışmanın yeniden canlanmasına yol açan güncel koşullar değerlendirildikten sonra, iki öneri arasındaki kavramsal, felsefi, mali ve siyasi farklar adım adım açılacaktır. Bölüm, neden ETH'nin sol siyasi stratejinin odağında yer alması gerektiğini savunan bir sonuç değerlendirmesiyle kapanacaktır.

ETG nedir? Tarihsel kökler ve düşünsel arka plan

Evrensel Temel Gelir, *en yalın tanımıyla, bir topluluğun her üyesine, herhangi bir koşul aranmaksızın, düzenli ve yeterli bir nakit ödeme yapılması öneridir*. Bu tanımdaki üç unsur (düzenlilik, koşulsuzluk ve evrensellik) ETG'yi hem geleneksel sosyal yardım programlarından hem de diğer gelir güvencesi modellerinden ayırt eden özgül niteliklerdir. Geleneksel yardım programları muhtaçlık testi, iş arama yükümlülüğü ya da başka koşullar içerirken ETG bunların hiçbirini gerektirmez. Bu özellik, ETG'nin hem sağdan hem soldan çok çeşitli siyasi aktörler tarafından desteklenmesini mümkün kılmakta; aynı zamanda en derin felsefi tartışmaları da tetiklemektedir.

ETG fikrinin tarihsel kökleri şaşırtıcı derecede eskiye uzanmaktadır. 18. yüzyılda **Thomas Paine**, 1797 tarihli **'Agrarian Justice'** (Tarımsal Adalet) adlı çalışmasında, doğal kaynakların toplumun ortak mirası olduğu gerekçesiyle her yetişkine toprak rantından pay verilmesini savundu. Bu öneri, hem mülkiyet hakkını hem de bu hakkın toplumsal bedelini aynı anda kavramaya çalışan erken bir dağılım adaleti teorisiydi. Paine'in ardından **John Stuart Mill**, 19. yüzyılın ortasında, toprak rantının kamusallaştırılmasından sağlanacak gelirin topluma dağıtılması fikrini tartıştı. 20. yüzyılın başında ise **Bertrand Russell** ve güvencesiz bir gelir zemini yaratarak yaratıcı özgürlüğü açacağını savunan diğer düşünürler bu fikri farklı biçimlerde yeniden formüle etti.

ETG'nin modern düşünce tarihinde belirleyici bir kırılma noktası, **Milton Friedman**'ın 1962'de önerdiği **negatif gelir**

vergisidir. Bu model, belirli bir eşiğin altında kalan bireylere vergi sistemi üzerinden otomatik bir ödeme yapılmasını ve bunu yaparak bürokratik sosyal yardım aygıtının tasfiyesini öngörüyordu. Friedman'ın önerisindeki temel motivasyon yeniden dağılım değil verimliliktir: Mevcut refah bürokratizmi yerine piyasa aktörü olarak bireyin gücünü artıracak etkin bir mekanizma. Bu köken son derece önemlidir; zira **ETG, sol bir fikirden çok, piyasa odaklı sağ liberalizmin içinde bir çözüm olarak da formüle edilmiş bir öneridir**. Bu ideolojik çok kimlikliliği, ETG'nin hem en büyük siyasi gücünü hem de en büyük stratejik belirsizliğini açıklar.

1980'lerde ve 1990'larda ETG tartışmasını dünya gündemine taşıyan asıl hareket, **Philippe Van Parijs** ve arkadaşlarının kurduğu **Temel Gelir Avrupa Ağı**'nın (BIEN) çalışmalarıdır. Van Parijs, ETG'yi sol egalitaryanizmin (Egalitarianism – Eşitllikçilik) bir projesi olarak yeniden formüle etti: Sermayenin, teknolojinin ve doğanın ortak mirasından pay talep eden bir hak olarak konumlandırdığı ETG, piyasa gelirlerinin onurunu aşındıran koşullu yardım sistemlerinin yerini alacak köklü bir özgürleştirme aracıydı. Bu dönemde ETG tartışması ağırlıklı olarak akademik çevrelerde kaldı; kamuoyuna ve ana akım siyasete sınırlı biçimde sızdı. Ancak 2010'ların ortasından itibaren bu tablo dramatik biçimde değişti.

ETG'nin önemli savunucuları: Van Parijs, Vanderborght, Standing, Bregman

ETG tartışmasının günümüzdeki biçimini anlayabilmek için bu tartışmayı şekillendiren başlıca düşünürlerin argümanlarını

ayrı ayrı ele almak zorunludur. Her birinin ETG savunusu farklı felsefi kaynaklardan beslenmekte, farklı siyasi sonuçlara açılmakta ve farklı eleştirel sorularla yüzleşmektedir.

Philippe Van Parijs ve **Yannick Vanderborght**, 2017 tarihli 'Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy' (**Temel Gelir: Özgür Bir Toplum ve Sağlıklı Bir Ekonomi İçin Radikal Bir Öneri**) adlı kapsamlı çalışmalarıyla ETG tartışmasının en sistematik felsefi temellerini ortaya koydular. Van Parijs'in temel argümanı, gerçek özgürlük kavramı üzerine inşa edilmiştir. Biçimsel özgürlük, yani hukuki kısıtlamaların yokluğu, gerçek özgürlük için yeterli değildir; gerçek özgürlük, bireyin sahip olduğu kaynaklarla gerçekten yapabileceklerinin kapsamıyla ölçülmelidir. Bu çerçevede ETG, bireyin yaşam seçimleri üzerindeki maddi kısıtlamaları azaltarak gerçek özgürlüğü artırmanın en doğrudan aracıdır. Van Parijs, özellikle sörf yapan ve dolayısıyla toplumun üretim sistemine katkıda bulunmayan bireyin de ETG'ye hak kazanacağını savunan ünlü argümanıyla, ETG'nin çalışma yükümlülüğünden bağımsız olması gerektiğini felsefi olarak meşrulaştırdı. Bu 'sörfçülerin de beslenmesi gerekir' argümanı, ETG tartışmasının en tartışmalı düşünsel iddialarından biri olmayı sürdürmektedir.

Guy Standing, ETG tartışmasına farklı ve son derece etkili bir sosyolojik perspektiften katkıda bulunmaktadır. Standing'in 2011 tarihli 'The Precariat: The New Dangerous Class' (**Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf**) adlı eseri, küresel ekonomide güvencesiz çalışmanın yaygınlaşmasını ve buna bağlı olarak yeni bir sınıf fraksiyonunun, **'prekarya**'nın oluşumunu analiz eder. Standing'e göre geleneksel refah devleti modelleri,

özellikle istihdam statüsüne bağlı sigorta sistemleri, bu yeni güvencesiz kitleye yeterli bir güvence zemini sunamaz. ETG, istihdam statüsünden bağımsız olarak herkese garantili bir gelir zemini sunarak, prekaryanın güvencesizlik tuzağını aşmasını mümkün kılar. Standing'in argümanı, ETG'yi salt bir yeniden dağılım aracı olarak değil, aynı zamanda çalışma ilişkilerindeki güç dengesini emek lehine dönüştürecek yapısal bir müdahale olarak konumlandırır. Güvenceli bir gelir zeminine sahip olan işçi, kötü koşulları kabul etmek zorunda kalmaz; bu reddetme kapasitesi, emeğin pazarlık gücünü artırır.

Rutger Bregman ise 2017 tarihli 'Utopia for Realists' (**Gerçekçiler İçin Ütopya**) adlı çalışmasıyla ETG'yi geniş kamuoyuna ulaştıran en etkili popüler isim oldu. Bregman'ın yaklaşımı felsefi derinlik yerine tarihsel vakalar ve ampirik kanıtlar üzerinden ilerler: Kanada'daki Mincome deneyi, Namibya pilot programları ve diğer ETG uygulamalarının sonuçlarını aktararak ETG'nin yoksulluğu azalttığını, eğitim çıktılarını iyileştirdiğini ve girişimciliği teşvik ettiğini savunur. Bregman'ın katkısı, ETG tartışmasını akademik çevrelerden çıkarıp küresel siyasi tartışmanın gündemine taşımak bakımından son derece önemlidir. Bununla birlikte Bregman'ın ampirik seçiciliği ve önerisinin kaynak ihtiyacını sistematik biçimde ele almayışı, ciddi eleştiri konusu olmuştur.

Bu dört ismin ötesinde, ETG tartışmasına farklı perspektiflerden katkıda bulunan çok sayıda düşünür mevcuttur. Feminist teorisyenler, ETG'nin ücretlendirilmemiş bakım emeğinin değerini dolaylı olarak tanıyabileceğini ileri sürmüştür. Ekolojist düşünürler, ETG'nin büyümeyi zorunlu kılmayan bir refah zemini oluşturabileceğini savunmuştur. Ancak bu argümanların

her biri, aşağıda ele alınacağı üzere, ETG'ye özgü güçlü itirazlarla karşı karşıyadır.

ETG tartışmasının yeniden canlanmasının nedenleri: Otomasyon, eşitsizlik, ekoloji

2010'ların ortasından itibaren ETG tartışması akademik çevrelerin sınırlarını aşarak ana akım siyasi tartışmanın merkezine oturdu. Finlandiya, Hollanda ve Kanada'da pilot uygulamalar başlatıldı; İskoçya ve İspanya'da benzer programlar gündeme geldi; Silikon Vadisi'nin önde gelen figürleri, politikacılar ve sosyal hareketler ETG'ye ilgi göstermeye başladı. Bu ilgi patlamasının ardında birbiriyle bağlantılı üç temel dinamik yatmaktadır: **Otomasyon** korkusu, derinleşen **eşitsizlik** ve **ekolojik sınırlar** tartışması.

Otomasyon argümanı, ETG tartışmasının güncel biçiminin en güçlü argümanlarından birini oluşturur. Yapay zekanın, robotik sistemlerin ve dijital platformların hızla yaygınlaşmasıyla birlikte, mevcut işlerin önemli bir bölümünün makineler tarafından ikame edileceği öngörüsü giderek daha yaygın biçimde dile getirildi. Eğer yakın gelecekte milyonlarca insan işini kaybedecekse, istihdam üzerine kurulu geleneksel sosyal güvenlik sistemleri temelini yitirecektir; bu boşluğu dolduracak mekanizmanın ETG olduğu ileri sürüldü. Bu argüman, özellikle **Silikon Vadisi**'nin önde gelen isimlerinin ağzından tekrarlanması nedeniyle muazzam bir kamuoyu ilgisi çekti. Ancak otomasyon korkusunun siyasi işlevine dikkat etmek gerekir**: İşlerin ortadan kalkmasından 'doğal' bir süreç olarak söz eden bu çerçeve, çalışma ilişkilerini ve servetin mülkiyetini**

kimin kontrol ettiği sorusunu görünmez kılar ve asıl siyasi itirazı yapısal bir dönüşüm olarak değil bireysel bir gelir güvencesi olarak formüle eder.

Derinleşen eşitsizlik, özellikle 2008 krizi sonrasında tüm gelişmiş ekonomilerde dramatik biçimde görünür hâle geldi. Toplumun en üst yüzde birinin servetindeki muazzam büyüme ile geniş kitlelerin yaşam standartlarının gerilediğinin eş zamanlı gerçekleşmesi, yeniden dağılım talebini her zamankinden daha güçlü kıldı. ETG, bu talebin somut bir politika biçimi olarak formüle edilmesine zemin sağladı. Ancak bu noktada kritik bir soru gündeme gelir: *Mevcut eşitsizliğin asıl kaynağı piyasadaki **güç dengesizlikleri** ve **mülkiyet yapısı** ise, bu yapıyı dokunulmaz bırakarak üzerine bir **nakit transfer sistemi** eklemek gerçek bir dönüşüm mü, yoksa sistemin meşruiyetini yeniden üretmeye yarayan bir **palyatif** mi oluşturmaktadır?*

Ekolojik sınırlar tartışması, ETG'nin üçüncü güncel bağlamını oluşturur. Gezegensel sınırlar içinde insan refahını sürdürmenin yollarını arayan post-büyüme ve duraklama iktisadı literatürü, istihdam ve büyümeye bağlı olmayan bir refah modelinin zorunluluğuna dikkat çeker. Bu çerçevede ETG, insanları sürekli büyüme ve tam istihdam baskısından kurtarabilecek bir gelir zemini olarak değerlendirilir. Ancak bu argüman da ciddi itirazlarla karşı karşıyadır: Nakit transferleri doğrudan tüketim harcamalarını artırır ve bu harcamaların ekolojik ayak izini kontrol etmenin nakit bazlı bir sistemde neredeyse imkânı yoktur. ETH ise tersine, hizmetlerin nasıl sunulacağını tasarlama kapasitesi sayesinde, ekolojik sürdürülebilirlik ilkelerini doğrudan hizmet modeline entegre etme imkânı tanır.

ETH ve ETG arasındaki temel kavramsal ayrımlar: Nakit ve hizmet, bireysel ve kolektif

ETH ile ETG arasındaki tartışmanın özü, görünüşte teknik bir politika tercihinin çok ötesinde, **toplumun nasıl örgütleneceğine** ilişkin köklü bir kavramsal ayrılığa dayanmaktadır. Bu ayrılığı en açık biçimde ortaya koyan iki eksen, nakit ile hizmet arasındaki fark ve bireysel ile kolektif çözüm arasındaki felsefi tercihtir.

Nakit ile hizmet arasındaki fark, ilk bakışta salt teknik bir araç seçimi gibi görünebilir. Oysa bu seçim, piyasanın toplumsal örgütlenmedeki rolüne dair derin bir tutum içerir. **Nakit transferi, bireyi piyasadaki bir satın alma gücüne dönüştürür**; bireyin bu parayı neye harcayacağı, özerklik ve seçim özgürlüğü adına, kendisine bırakılır. Bu yaklaşım, bireyi haklarını kullanan özerk bir özne olarak konumlandırır ve bu anlamda felsefi açıdan güçlü bir liberal damardan beslenir. **Hizmet sunumu ise bireyi seçen bir tüketici olarak değil, kolektif bir sistemin üyesi olarak konumlandırır.** Bireysel tüketim tercihleri değil, toplumun ortak belirlediği ihtiyaç standartları merkeze alınır. Bu fark, ETG ile ETH'nin yalnızca farklı araçlar değil, farklı toplumsal modeller olduğunu gösterir.

Bireysel çözüm ile **kolektif çözüm** arasındaki ayrım da aynı ölçüde derindir. ETG, bireyin piyasadaki konumunu güçlendiren bir araç olarak çalışır; serveti nakit biçiminde bireyselleştirir ve her bireyin kendi ihtiyaçlarını kendi tercihlerine göre karşılamasına imkân tanır. Bu yaklaşımda toplumsal sorunlara yanıt, kolektif kurumlar yerine güçlendirilmiş bireyler aracılığıyla verilir. ETH ise tam tersine, bazı sorunların yapısal niteliği

gereği ancak kolektif eylemle çözülebileceğini savunur. **Sağlık sisteminin varlığı, eğitim altyapısının kurulması, toplu taşımanın işletilmesi; bunlar bireysel satın alma tercihlerinin toplamına indirgenemez; koordinasyona, ölçek ekonomilerine ve uzun vadeli kolektif yatırıma ihtiyaç duyar.** ETH, bu kolektif boyutu zorunlu ve değerli olarak kabul eder; ETG ise onu mümkün olduğunca bireysel tercih alanına geri iterek görünmez kılmaya yönelir.

Bu kavramsal ayrılığın pratikte taşıdığı anlam son derece somuttur. Sağlık sigortası satın almak için ETG parasını kullanan bir birey, teorik olarak sağlık ihtiyacını karşılayabilir; ama bu satın alma, piyasanın dayattığı fiyatlandırmaya, bilgi asimetrisine ve kâr güdüsüne tabi kalır. Evrensel sağlık hizmeti ise bu kâr güdüsünü sistemin dışında bırakır, ölçek ekonomisinden yararlanır ve herkesin aynı kalitede hizmete erişmesini güvence altına alır. Bu iki model arasındaki fark, aynı sağlık ihtiyacını çok farklı biçimlerde karşılar; eşitlik, verimlilik ve toplumsal dayanışma açısından birbirinden köklü biçimde ayrışan sonuçlar doğurur.

Değiştirilebilirlik (fungibility) sorunu: Paranın serbestliği, hizmetin belirleyiciliği

ETG savunucularının en sık öne sürdüğü argümanlardan biri, paranın 'fungible', yani değiştirilebilir ve esnek bir kaynak olduğudur. Para, bireyler arasında tercihler farklılaştığında herkesin kendi önceliğine göre kullanabildiği nötr bir araçtır. Hizmetler ise belirli bir kullanım için tasarlanmış, değiştirilemez kaynaklardır; kişi bu hizmete ihtiyaç duymasa da, bu hizmetin kendisi

için doğru biçimde tasarlanmamış olsa da, onu kabul etmek ya da reddetmek zorunda kalır. Bu argüman, felsefi açıdan bireysel özerklik ilkesine dayanır ve gerçek bir güce sahiptir: Farklı bireylerin gerçekten farklı ihtiyaçları vardır ve tek tipleştirici hizmet modelleri bu farklılıkları görmezden gelebilir.

Bu argüman ciddiye alınmayı hak etmekle birlikte, bir dizi kritik sınırlılığı göz ardı etmektedir. Birincisi, paranın fungibilite (değiştirilebilir) özelliği pratikte son derece asimetrik biçimde gerçekleşir. Temel ihtiyaçları karşılamak için yetersiz bir gelire sahip olan birey, nakit transferini zorunlu olarak en acil ihtiyacına ayırmak durumundadır; tercih özgürlüğü kısıtlı kalan nakit, teorik esnekliğini pratikte yitirir. Öte yandan temel ihtiyaçları rahatça karşılayan varlıklı birey için para, gerçekten geniş bir tercih özgürlüğü sunar. Yani 'fungibilite' argümanı, paradoks biçimde, en çok ihtiyaç sahipleri için en az geçerlidir.

İkincisi ve daha önemli olarak, paranın bireysel düzeyde 'fungible' olması, toplumsal düzeyde de 'fungible' olduğu anlamına gelmez. Bireyler nakit transferlerini sağlık harcamalarına yönlendirdiğinde, piyasadaki sağlık hizmetleri sektörü büyür; bu büyüme, fiyatları artırabilir, kalite denetimini zorlaştırabilir ve kamusal sağlık sistemlerinin meşruiyet zeminini aşındırabilir. Bireysel düzeyde rasyonel olan tercihler, toplumsal düzeyde arzu edilmeyen sistemik sonuçlar üretebilir. Kolektif sağlama sistemleri, bu sistemik boyutu bireysel tercih toplamına indirgemeden yönetme kapasitesi sunar.

Üçüncüsü, **paranın serbestliği** ile **hizmetin belirleyiciliği** arasındaki gerilim, hangi özgürlük anlayışından hareket edildiğine göre değişir. **Negatif özgürlük** perspektifinden, yani

'bana karışma' özgürlüğü anlayışından bakıldığında, nakit transfer üstündür. Ancak **pozitif özgürlük** perspektifinden, yani **gerçek anlamda yapabilme ve olabilme kapasitesi** olarak özgürlük anlayışından bakıldığında, hizmetler bazı durumlarda nakitten daha değerli bir özgürlük katkısı sunar. Daha önce kapasite yaklaşımı çerçevesinde tartışıldığı üzere, aynı miktarda para, bireyden bireye çok farklı kapasite düzeylerine karşılık gelir. Kronik bir hastalığı olan bireyin sağlık hizmetine erişmesi, nakit alıp bu parayı sağlık pazarında harcamasından çok daha güçlü bir özgürlük katkısı içerir.

Ian Gough bu **meseleyi 'güçlü bir yeni vergi motoru, küçük bir araba çekiyor'** metaforuyla ifade eder. ETG'nin gerçekten anlamlı bir özgürlük katkısı yapabilmesi için son derece yüksek bir düzeyde belirlenmesi gerekir; bu düzey ise onu mali açıdan karşılanamaz hâle getirir. Düşük bir düzeyde belirlenen ETG ise, temel ihtiyaç piyasalarında fiyatları yükselterek gerçek satın alma gücünü iyileştirmekten çok piyasa aktörlerine bir sübvansiyon işlevi görme riskiyle karşı karşıyadır. Hizmetlerin değiştirilemezliği bu perspektiften bir sınırlılık değil, bir güvencedir: Sağlık hizmetinin fiilen sunulması, bu hizmetin piyasada fiyatlanmasından ve bireyin bu fiyatı ödeyip ödeyemeyeceği belirsizliğinden bağımsız bir güvence sağlar.

Maliyet ve finansman karşılaştırması: Hangisi daha uygulanabilir?

ETG'ye yönelik en güçlü pratik itirazlardan biri, mali sürdürülebilirlik sorunudur. Gerçek anlamda evrensel ve yeterli düzeyde bir ETG programının maliyeti, herhangi bir gelişmiş

ekonomi için astronomik rakamlara ulaşmaktadır. Yetişkin nüfusun tamamına aylık makul bir yaşam standardı sağlayacak düzeyde nakit ödeme yapılması, çoğu tahmine göre **GSYH'nin yüzde otuzundan fazlasını** gerektirmektedir. Bu rakam, mevcut sosyal harcamaların toplamını çoğu kez aşar.

ETG savunucuları bu itirazı birkaç yolla yanıtlamaya çalışır. Birincisi, mevcut sosyal transfer sistemlerinin büyük bölümü ETG ile ikame edilebilir ve bu sayede idari maliyetler düşürülerek net ek harcama azaltılabilir. Ancak bu çözüm, kendi başına ciddi sorunlar yaratır: Mevcut hedefli yardımların kaldırılması, en savunmasız gruplara yönelik özel destek mekanizmalarını tasfiye eder ve evrensel bir transferin bu savunmasız gruplara aynı korumayı sağlayıp sağlamayacağı tartışmalıdır. İkincisi, kısmi ya da 'aşamalı' bir ETG önerilebilir; yalnızca belirli gruplara ya da daha düşük miktarlarda başlanarak zamanla genişletilebilir. Ancak bu yaklaşım, ETG'nin özgün iddiasından, yani evrensel yeterlilik güvencesinden, önemli ölçüde taviz verir. Üçüncüsü, yeni vergilendirme araçları, servet vergileri, finansal işlem vergileri ya da karbon vergileri aracılığıyla ek gelir yaratılabilir. Bu argüman gerçekçidir, ancak aynı vergi kapasitesinin ETH finansmanında da kullanılabileceği göz ardı edilemez.

ETH'nin maliyet yapısı ETG'den köklü biçimde farklıdır. ETH, bireysel nakit ödemeleri yerine kolektif hizmet sistemlerine yatırım yapar. Bu fark, hem maliyet hem de etkinlik açısından belirleyici sonuçlar doğurur. Birincisi, **kolektif sağlama sistemleri ölçek ekonomilerinden yararlanır**: Toplu sağlık alımları, tek bir ülkede binlerce hanenin ayrı ayrı sigorta yaptırmasından çok daha düşük birim maliyetle sağlık hizmeti sunar. İkincisi, ETH'nin önleyici sağlık, erken çocukluk eğitimi ve

bakım hizmetleri bileşenleri, uzun vadede çok daha yüksek maliyetli acil müdahaleler, sosyal sorunlar ve ekonomik yük azalmalarıyla telafi edilir. Bu uzun vadeli önleyicilik etkisi, ETH'nin mali değerlendirmesinde sistematik biçimde dikkate alınmayan ama son derece belirleyici bir etkendir. Üçüncüsü, **ETH işlevini sürdüren bir kamu hizmetleri sektörü yaratır**; bu sektör istikrarlı bir istihdam havuzu, bir ekonomik stabilizatör ve vergi tabanını genişleten bir üretkenlik kaynağı olarak da işlev görür.

Jonathan Portes'in değerlendirmeleri bu karşılaştırmayı ampirik düzlemde netleştirir. Portes'a göre ETH programlarının maliyeti, aynı refah düzeyini hedefleyen kapsamlı bir ETG programının maliyetinin çok altında kalmaktadır; üstelik ETH, piyasanın dağılım başarısızlıklarını daha doğrudan giderdiği için aynı kaynakla daha yüksek etkinlik sağlar. Maliyet argümanı bağlamında sıkça işaret edilen başka bir etken, İngiltere örneğinde IGP'nin hesaplamasıyla, kapsamlı bir ETH programının ortalama hanehalkının gerçek satın alma gücünü, özellikle alt ve orta gelir gruplarında, nakit değeri bakımından önemli ölçüde artırmasıdır. Bu etki, bir nakit transferine kıyasla 'görünmez' olmakla birlikte somuttur: **Sağlık, eğitim ve ulaşım için harcama yapmak zorunda kalmayan bir hane, aynı gelirle çok daha fazla şey yapabilir.**

Piyasalaşma riski: ETG'nin özelleştirme ve refah yıkımını besleyebileceği senaryo

ETG'nin sol kesimler içinde en ciddi itirazı, onun amaçlanmamış ya da kasıtlı olarak, mevcut kamusal

hizmet sistemlerini tasfiye etmenin aracına dönüştürülme riskidir. Bu risk hem teorik hem de tarihsel açıdan son derece ciddi biçimde ele alınmak zorundadır. **Daniel Zamora**'nın Jacobin dergisindeki çözümlemesinin de merkezinde yer alan bu argüman, ETG'nin siyasi ekonomi içindeki konumunu şöyle özetler: **Eğer ETG mevcut kamusal hizmetlerin yerine geçerse, bu hizmetler piyasaya açılır ve toplumun en savunmasız kesimleri hem yetersiz bir nakit transferiyle hem de artık kamusal güvenceden yoksun kalmış piyasa hizmetleriyle baş başa kalır.**

Bu senaryonun gerçekçi olduğunu kanıtlayan en güçlü delil, ETG'yi destekleyen aktörlerin ideolojik yelpazesine bakmaktır. Bir yanda **Philippe Van Parijs** gibi sol egalitaryanlar (egalitarian – eşitlikçi), öte yanda **Milton Friedman**'ın mirasını sahiplenen libertaryanlar ve piyasa liberalleri; çok farklı gerekçelerle aynı politikayı destekliyorsa, bu politikanın gerçekleştirileceği kurumsal bağlam belirleyici önem taşıyor demektir. Piyasa yanlısı bir hükümet tarafından hayata geçirilen ETG, büyük olasılıkla kamu sağlığını, kamu eğitimini ve kamu konutunu 'gereksiz' ilan eden ve 'bireyler artık kendi seçimlerini yapabilir' söylemiyle bu hizmetleri tasfiye eden bir programın eşlikçisi olacaktır. Bu tasfiye tamamlandığında, yetersiz ETG transferiyle piyasada temel ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan bireyler, hem daha az gelire hem de çok daha pahalı hizmetlere muhatap olur.

Bu senaryonun teorik bir kaygı olmadığını göstermek için 1970'lerin ABD deneyimine bakmak yeterlidir. Nixon yönetiminin desteklediği negatif gelir vergisi önerisi, **Daniel Patrick Moynihan**'ın etkisiyle şekillendirilmişti ve geleneksel yardım bürokrasisini tasfiye etmeyi açıkça hedefliyordu. Daha güncel

örnekte, **Silikon Vadisi**'nin ETG savunuculuğunun arka planında çoğu kez şu hesap yatmaktadır: **Otomasyon nedeniyle büyük ölçekte işi kaybeden işçilere asgari bir nakit güvencesi verilirse, bu hem sosyal patlamayı önler hem de kamu hizmetlerine ve düzenleyici devlete olan ihtiyacı azaltır.** Bu mantık, ETG'yi küresel teknoloji sermayesinin hem toplumsal sorumluluğunu yerine getirdiği görünümü vermesini hem de gerçek anlamda servetin yeniden dağıtılması ve piyasanın denetlenmesi baskısından uzak durmasını sağlayan bir araç olarak işlevselleştirir.

ETH, bu piyasalaşma riskiyle çok farklı biçimde ilişkilenir. ETH'nin güçlendirilmesi, tanım gereği, piyasanın temel ihtiyaç alanlarındaki rolünü daraltır. Kamusal sağlık sistemi güçlendirildiğinde, özel sağlık sigortasına ihtiyaç azalır; kamusal konut genişletildiğinde, konut piyasasındaki spekülatif baskı zayıflar; kamusal bakım hizmetleri yaygınlaştığında, bakım piyasasının büyümesi önüne geçilir. Bu nedenle ETH, ideolojik güdüden bağımsız olarak, piyasalaşmanın araçsallaştıramayacağı bir politika seçeneğidir; zira piyasanın rolünü azaltmak, onun mantığından vazgeçmek değil, onunla sınır koymaktır.

Silikon Vadisi'nden neoliberallere: ETG'nin ideolojik ittifakları

ETG'nin ideolojik ittifakları, onun sol siyasi bir araç olarak güvenilirliğini sorgulatan en önemli kanıtlardan birini sunar. Bu ittifakların anatomisini anlamak; kimin neden ETG'yi desteklediğini ve bu desteğin arkasında hangi çıkarların yattığını görmek, ETG'yi salt teknik bir politika tercihi olarak değil siyasi

ekonomi içinde bir güç mücadelesi konusu olarak ele almayı zorunlu kılar.

Silikon Vadisi'nin ETG ile kurduğu ilişki hem en görünür hem de en çarpıcı olanıdır. **Y Combinator**'ın kurucusu **Sam Altman, Elon Musk, Mark Zuckerberg** gibi teknoloji dünyasının süper zenginleri, ETG'ye verdikleri destekle küresel çapta büyük ilgi topladı. Bu desteğin arka planını anlamak, bir hayırseverlik jesti olarak değil rasyonel bir çıkar hesabı olarak okumak gerektirir. **Teknoloji şirketleri, büyük ölçekte otomasyonun yarattığı işsizliğin yaratacağı toplumsal öfkeye karşı bir tampon mekanizma arıyorlardır.** ETG, hem bu öfkeyi absorbe eden bir sosyal güvence zemini hem de insanların platform ekonomisine katılımını destekleyen bir satın alma gücü kaynağı olarak işlev görebilir. Üstelik bu şirketler için en önemli olan husus, ETG'nin güçlü bir kamu düzenlemesi, otomasyon vergisi ya da servet vergisi talep etmeksizin toplumsal sorumluluğun yerine getirildiği görüntüsü vermeye imkân tanımasıdır.

Libertaryan ve piyasacı sağın ETG ilgisi de son derece öğreticidir. **Friedrich Hayek** ve **Milton Friedman**'ın entelektüel mirasçıları, ETG'yi geleneksel sosyal yardım bürokrasisinden kurtulmanın en pragmatik yolu olarak görmektedir. Bu kesim için ideal senaryo şöyle işler: Koşullu, bürokratik ve paternalist sosyal yardım programları lağvedilir; herkes küçük bir nakit transfer alır; bu transferi nasıl kullanacağına birey kendisi karar verir; devletin sosyal altyapıdaki rolü kalıcı olarak küçülür. Bu senaryoda ETG hem siyasi hem ekonomik anlamda neoliberal tasarımın mükemmel bir tamamlayıcısıdır: Piyasanın gücü

korunur, servetin yapısal yeniden dağılımı engellenir, güvencesiz insanlara yeterince küçük bir güvence zemini tanınır.

ETG'nin bu ideolojik genişliği, zaman zaman onun en büyük gücü olarak sunulmaktadır: Sağdan ve soldan destek alabilen bir politika, daha geniş bir koalisyon inşa edebilir ve siyasi olarak daha uygulanabilir görünür. Ancak bu argüman tam tersine okunabilir: İdeolojik olarak birbirinin karşısında duran aktörler aynı politikayı destekliyorsa, bu politika her birinin hedeflediği sonuçları gerçekleştirme kapasitesinden yoksundur ya da gerçekleştireceği sonuçlar bağlama göre köklü biçimde değişmektedir. Sol için bu belirsizlik kabul edilemez. Sol siyasi strateji, destekçilerinin geniş yelpazesiyle ölçülmez; hedeflediği dönüşümü gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğiyle ölçülür.

Emek, çalışma ve özgürlük: Her iki öneri hangi özgürlük anlayışına dayanır?

ETG ile ETH arasındaki felsefi ayrışmanın belki de en derinlemesine tartışılması gereken boyutu, her iki önerinin **çalışma** ve **özgürlük** arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğuyla ilgilidir. Bu ilişki, hem sol siyasetin tarihsel köklerini hem de günümüz emek ekonomisi tartışmalarını doğrudan ilgilendiren kritik bir eksendir.

ETG savunucuları, özellikle Van Parijs ve Standing, ETG'nin emeğin müzakere gücünü artıracağını ve bireyleri kötü çalışma koşullarını kabul etmek zorunda bırakmayacağını savunur. Güvenceli bir gelir zeminine sahip olan işçi, sömürücü koşulları reddedebilir; bu reddetme kapasitesi, emek piyasasındaki güç dengesini emek lehine dönüştürür. Bu argüman, soyut düzeyde

doğru bir içgörü taşımaktadır. Ancak pratikte gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, ETG'nin düzeyi, mevcut kamusal hizmetlerin korunup korunmadığı ve emek örgütlenmesinin gücüne bağlı son derece koşullu bir önermedir.

ETG'nin çalışma anlayışı konusundaki derin bir itiraz ise sol gelenekten gelir: **ETG, emeği kolektif bir sınıf pratiği olarak değil, bireyin piyasayla kurduğu ilişki içinde yeniden konumlandırır.** Tarihsel olarak sol siyaset, özgürlüğü bireysel satın alma gücünden değil, kolektif örgütlenme, sendika gücü ve demokratik denetimden türetmiştir. ETG ise bireyi emek piyasasının baskısından kurtarmayı hedeflerken, bu bireysel kurtuluşu emekçilerin kolektif örgütlenmesinin yerine ikame etme riskini taşır. Kolektif sınıf bilinci ve örgütlenmesi yerine piyasada güçlenmiş bireyler; bu, sol siyasetin tarihsel özünden köklü biçimde ayrışan bir özgürlük anlayışıdır.

ETH'nin emek ve özgürlük anlayışı farklı bir yerde durur. **ETH, sağlık güvencesi, barınma desteği, bakım hizmetleri ve eğitim aracılığıyla emeğin yeniden üretim maliyetini toplumsallaştırır.** Bu toplumsallaştırma, işçinin emek gücünü yeniden üretmek için piyasaya olan bağımlılığını azaltır; geçimini sağlamak için her koşulda her işi kabul etmek zorunda kalan bireyden, temel ihtiyaçları güvence altında olduğu için daha özgür biçimde müzakere edebilen biri yaratır. Üstelik ETH, kamusal istihdam sektörünü genişleterek doğrudan kolektif çalışma ilişkileri ve güçlü sendikalaşma potansiyeli olan alanlar oluşturur. Bakım, sağlık, eğitim ve kamu altyapısı; bunlar hem büyük ölçüde piyasanın koordinasyonuna bırakılamayan hem de kolektif emek örgütlenmesi için verimli zeminler sunan sektörlerdir.

Çalışmanın geleceği tartışmasında ETG'nin önerdiği model, otomasyon karşısında bireyleri nakit ile 'telafi eden' bir modeldir. ETH'nin önerdiği model ise otomasyonun yarattığı dönüşümü, kamusal hizmet sektörünün insan emeğine ihtiyaç duyan alanlarını genişleterek yanıtlamayı tercih eder. Bu ikinci model, emekçileri pasif gelir alıcısına dönüştürmek yerine onları temel toplumsal hizmetlerin aktif üreticileri olarak konumlandırır. Bu ayrım, çalışmanın insanlar için taşıdığı sosyal, psikolojik ve kolektif anlam göz önüne alındığında, salt ekonomik bir verimlilik hesabının çok ötesinde önem taşımaktadır.

Dayanışma ve kolektif kimlik: ETH'nin ETG'ye karşı siyasi üstünlüğü

ETH ile ETG arasındaki karşılaştırmanın siyasi boyutu, felsefi boyutundan ayrı ele alınamaz. Sosyal politikaların, salt kaynakları dağıtmakla kalmayıp toplumsal kimliği, kolektif bağı ve siyasi güç ilişkilerini de şekillendirdiği bilinmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, ETH ile ETG çok farklı siyasi sonuçlar üretmektedir.

ETG, bireysel bir haktır; her bireye kişisel olarak ödenen ve bireysel tercihleri güçlendirmeyi hedefleyen bir transfer. Bu bireysellik, ETG'nin toplumsal bağları pekiştirme kapasitesini sınırlar. İnsanlar kendi hesaplarına yatan parayı almak için bir araya gelmezler; bu deneyim ortak bir kurumsal zemin oluşturmaz, paylaşılan bir pratik yaratmaz. ETG, bu anlamda toplumsal dayanışmayı değil, bireyleri güçlendiren ama birbirinden bağımsız tutan bir özgürleşme modeli önerir.

ETH ise tam tersine, birlikte kullanılan kurumlar aracılığıyla bir ortak deneyim zemini yaratır. Aynı okula giden, aynı sağlık kurumunda tedavi olan, aynı toplu taşıma araçlarını kullanan insanlar arasında kolektif kimliğin ve dayanışmanın tohumları atılır. Bu kurumsal ortaklık, sınıf, etnik köken, yaş ve cinsiyet çizgilerini aşan ortak çıkarlar yaratır; bu ortak çıkarlar ise bu hizmetlerin korunması ve geliştirilmesi için siyasi bir güç tabanının oluşmasını mümkün kılar. NHS'in İngiltere'de kazandığı olağanüstü siyasi dokunulmazlık bu dinamiğin en güçlü örneğidir: Onlarca yıllık neoliberal baskıya rağmen NHS'i tasfiye etmeye hiçbir hükümet cesaret edememiştir; çünkü toplumun neredeyse tamamı bu sistemle kişisel bir tarih ve kimlik bağı kurmuştur.

Aşırı sağa karşı mücadele bağlamında bu siyasi fark son derece belirleyicidir. Giriş bölümünde ayrıntılı biçimde tartışıldığı üzere, aşırı sağ hareketler sınıf öfkesini ulusal-kültürel bir kimlik çerçevesine kanalize etmeyi başarmıştır. Sol bu çerçeveye karşı koyabilmek için gerçek bir kolektif kimlik, somut bir dayanışma deneyimi ve birlikte yaşamanın maddi zeminini sunan kurumsal bir yapı inşa etmek zorundadır. ETH, bu inşanın en doğrudan aracıdır: Ortak sağlık kurumları, ortak okullar, ortak ulaşım sistemleri; bunlar soyut bir dayanışma söylemini değil, gündelik hayatın dokusuna işlenmiş bir dayanışma pratiğini temsil eder. ETG ise bu kolektif zemin inşasına katkıda bulunmaz; aksine toplumu rekabetçi bireyler toplamına indirgeyen piyasa anlayışıyla paralel bir toplumsal model önerir.

Birlikte mi, karşı karşıya mı? ETH ve ETG'nin tamamlayıcılık imkânı

Bu bölümde yürütülen karşılaştırmalı analizin sertliği, her iki önerinin birbirini dışlayan rakipler olduğu izlenimini yaratabilir. Peki bu gerçekten böyle midir? ETH ve ETG, ilkesel olarak birbirini dışlayan mı yoksa tamamlayan mı öneri setleridir?

Bu soruya verilecek yanıt büyük ölçüde hangi tür bir ETG'den ve hangi bağlamda söz ettiğimize bağlıdır. Eğer ETG, mevcut kamusal hizmetlerin yerini alacak ve onların finansmanını kurutacak biçimde tasarlanmışsa, bu iki öneri arasındaki çelişki uzlaşmaz niteliktedir. Bu senaryo, hem analitik hem de siyasi düzlemde karşı çıkılması gereken bir modeldir. Ancak ETG, kapsamlı ve iyi finanse edilmiş bir ETH sistemiyle birlikte, bu sistemin üzerine bir ek gelir zemini olarak tasarlanırsa, tablo farklılaşabilir.

Bu tamamlayıcılık senaryosunda akılda tutulması gereken birkaç kritik koşul vardır. Birincisi, ETG'nin eklenmesinin ETH finansmanını tehdit etmemesi gerekir; kaynak havuzunun genişletilmesi ve yeni vergilendirme araçlarıyla her ikisinin de finanse edilmesi zorunludur. İkincisi, ETG'nin düzeyi, insanları temel hizmet sistemlerinden çıkarmaya teşvik edecek kadar yüksek olmamalıdır; aksi hâlde ETH kurumlarının siyasi tabanı zamanla erimektedir. Üçüncüsü, ETG'nin siyasi mesajının ETH'yi 'zorunlu ama yetersiz bir iskele' olarak konumlandırması gerekir; ETG'nin yerine geçmeye çalıştığı bir gelecek hedefi olarak sunulması değil.

Bununla birlikte, bu tamamlayıcılık senaryosu, sol siyasi strateji açısından ciddi bir hiyerarşi sorununu beraberinde getirir:

Hangi öneri merkeze alınmalı, hangisi tamamlayıcı konumda kalmalıdır? Bu soruya verilecek yanıt salt felsefi değil, stratejik bir yanıttır. Sınırlı siyasi enerji ve sınırlı mali kaynaklar söz konusu olduğunda, önceliklendirme kaçınılmazdır. ETG önce konumlanırsa, siyasi enerji nakit transfer tartışmasına yönelir ve kamusal hizmetlerin güçlendirilmesi ikincil sıraya düşer. ETH önce konumlanırsa, kolektif sağlama sistemleri pekiştirilir ve ETG, bu sistemlerin üzerine belirli dezavantajlı gruplar için ek gelir güvencesi olarak tasarlanabilir. Sol siyaset için doğru öncelik sıralaması açıktır.

Sonuç: Neden ETH sol siyasi stratejinin odağı olmalı?

Bu bölüm boyunca yürütülen kapsamlı karşılaştırmalı analizin ardından, ETH'nin neden sol siyasi stratejinin odağında yer alması gerektiğine ilişkin bütünlüklü bir değerlendirme yapma zamanı gelmiştir. Bu değerlendirme, ETG'ye felsefi, pratik ve stratejik üç düzlemde itiraz ederken ETH için güçlü ve birbirini pekiştiren bir dizi argüman sunar.

Felsefi düzlemde ETH, ETG'nin benimsediği bireyci-liberal özgürlük anlayışından köklü biçimde ayrılarak daha güçlü ve daha tutarlı bir pozisyon alır. İnsan ihtiyaçlarının nesnel varlığı, bu ihtiyaçların karşılanmasının kolektif bir yükümlülük oluşturduğu ve piyasanın bu yükümlülüğü yerine getirme kapasitesinden yapısal olarak yoksun olduğu argümanları; ETH'yi salt bir politika tercihinin değil, kapsamlı bir normatif projenin ifadesi kılar. ETG, en iyi yorumunda bile, bireyin piyasadaki konumunu güçlendirirken bu piyasanın temel sorunlarını

dokunulmaz bırakır. ETH ise temel ihtiyaç alanlarında piyasanın rolünü sistematik biçimde sınırlayarak toplumsal örgütlenmenin mantığını daha köklü biçimde dönüştürür.

Pratik düzlemde ETH, ETG'ye kıyasla hem daha uygulanabilir hem de daha etkilidir. Kolektif sağlama sistemlerinin ölçek ekonomileri, önleyici etkileri ve uzun vadeli verimlilik kazanımları; ETH'yi aynı mali kaynakla çok daha büyük bir toplumsal refah iyileştirmesi sağlayan bir model yapar. ETG'nin gerçekten yeterli düzeyde uygulanabilmesi için gereken mali kaynak, tüm gelişmiş ekonomilerde son derece yüksektir ve bu kaynağı mobilize etmek kadar, gerçekten yeterli bir ETG düzeyi belirlemek de son derece güçtür. Öte yandan **ETG, piyasalaşma riskiyle olan yapısal ilişkisi nedeniyle, iyi niyetle başlayan uygulamaların zamanla neoliberal tasarımın aracına dönüştürüldüğü bir hikâye olma riskini taşımaktadır.**

Stratejik düzlemde ETH, sol için ETG'nin sunamayacağı üç kritik avantaj sunar. ***Birincisi***, **ETH toplumsal dayanışmayı ve kolektif kimliği inşa eden kurumlar yaratır**; bu kurumlar hem demokratik siyasetin sağlıklı işleyişi için hem de sol hareketlerin güç tabanı için vazgeçilmez zemin oluşturur. ***İkincisi*, ETH'nin ideolojik ittifakları ETG'ninkiyle kıyaslanamayacak ölçüde temizdir**; ETH'nin güçlendirilmesi için neoliberallerle, Silikon Vadisi teknoloji milyarderleryla ya da kamu hizmetlerini tasfiye etmek isteyen libertaryanlarla ortak bir payda bulmak mümkün değildir. Bu ideolojik netlik, sol için bir zayıflık değil güçtür. ***Üçüncüsü*, ETH yoksulları ve sistem dışına itilenleri pasif gelir alıcıları değil, kolektif bir sistemin aktif üyeleri olarak konumlandırır**; bu

konumlandırma, sınıf öfkesini örgütlü bir siyasi güce dönüştürme kapasitesini barındırır.

ETG'ye karşı bu net tutum, ETG savunucularının haklı içgörülerini göz ardı etmek anlamına gelmez. Güvencesizliğin derinleşmesi, otomasyon dinamikleri, bakım emeğinin görünmez kılınması ve geleneksel sosyal güvenlik sistemlerinin yarı zamanlı ve güvencesiz çalışanları kapsamaktaki yetersizliği; bunların hepsi gerçek sorunlardır ve yanıt gerektirmektedir. ETH çerçevesi içinde bu sorunlara güçlü yanıtlar üretilebilir: Bakım hizmetlerinin kamulaştırılması, esnek çalışanlar için kolektif sağlık güvencesi, koşulsuz asgari gelir güvencesiyle birleştirilmiş kapsamlı kamu hizmetleri. Sorun ETG fikrinde değil, ETG'nin kolektif hizmet sistemlerinin yerine ikame edilmesinde ya da onların finansmanını tehdit edecek biçimde önceliklendirilmesindedir.

Sonuç olarak demokratik sosyalist bir perspektiften bakıldığında, **ETH'nin sol siyasi stratejinin odağında yer alması gereken öneri olduğu açıktır**. Bu tercih, insanların kolektif olarak karşılanmasını gerektiren ihtiyaçlarının piyasa mekanizmasına bırakılamayacağına, kolektif sağlama sistemlerinin yalnızca bir kaynak transferi değil toplumsal dayanışmanın kurumsal inşası olduğuna ve sol siyasetin güç tabanının ancak bu kurumlar etrafında örgütlenebileceğine dair köklü bir felsefi ve siyasi taahhüdü ifade eder. **ETH, hem mevcut sistemi içinden dönüştürecek kadar reformcu hem de uzun vadede post-kapitalist bir toplumsal örgütlenme için zemin hazırlayacak kadar köktenci bir programdır.** Bu ikili özellik, onu hem günümüzün somut koşullarında

savunulabilir hem de geleceğe dönük transformatif bir vizyon olarak koruyan en temel niteliğidir.

Bir sonraki bölümde, ETH'nin kapsamı ve bileşenleri alan alan (sektör sektör) incelenecek, ETH'nin sistemik mantığı ayrıntılarıyla ele alınacaktır.

BÖLÜM 5: ETH'NİN KAPSAMI VE BİLEŞENLERİ: ALAN ALAN İNCELEME

Evrensel Temel Hizmetler kavramını felsefi ve teorik düzlemde tartışmak, onu uygulanabilir kılmak için zorunlu ama yeterli değildir. Kavramın gerçek anlamda canlanması ve toplumsal bir proje olarak somutlaşması, onun hangi alanlarda, nasıl ve hangi ilkeler doğrultusunda hayata geçirileceğinin ayrıntılı biçimde ortaya konulmasını gerektirir. Bu bölüm, ETH'nin dokuz temel bileşenini alan alan inceliyor: **Sağlık, eğitim, bakım, barınma, ulaşım, dijital erişim, beslenme, enerji** ve **hukuki-demokratik katılım**. Her bileşen; mevcut durumun eleştirisi, tarihsel ve uluslararası deneyimler ile demokratik sosyalist bir perspektiften nasıl dönüştürülebileceğine dair somut bir çerçeve içinde ele alınmaktadır.

Bu alan incelemesi aynı zamanda teorik argümanın ampirik sınavıdır. Sağlık, eğitim ve bakım alanlarındaki piyasalaşmanın somut sonuçlarına, kamusal modellerin başarı ve sınırlılıklarına, küresel deneyimlerin sunduğu derslere ve her alanda ortaya çıkan özgül siyasi-ekonomik dinamiklere dikkat çekilecektir. Bu süreçte gösterilecek olan, ETH'nin soyut bir ütopya değil; zaten var olan, tarihsel ve güncel örnekleri bulunan ve demokratik siyasi irade mevcutsa genişletilip derinleştirilebilecek bir sistemler bütünü olduğudur.

Sağlık: Evrensel sağlık güvencesi ve NHS modeli

Sağlık hizmetleri, ETH'nin hem en yerleşik hem de en güçlü biçimde savunulmuş bileşenini oluşturur. Dünya genelinde neredeyse hiçbir gelişmiş ekonomi, sağlığın tamamen piyasaya bırakılması gerektiğini savunmamakta; tartışma, piyasanın ne ölçüde rol oynayacağı ve kamusal sistemin nasıl yapılandırılacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yerleşiklik, sağlık alanını ETH tartışmasının hem en güçlü referans noktası hem de en aydınlatıcı karşılaştırma zemini hâline getirmektedir.

Sağlığın neden piyasaya bırakılamayacağına ilişkin argümanlar, önceki bölümlerde teorik düzlemde ele alındı. Burada bu argümanları somutlaştıran ampirik tabloya bakmak gerekir. Sağlık hizmetlerini büyük ölçüde piyasaya bırakan ülkelerin deneyimi, teorinin öngördüğü başarısızlıkları dramatik biçimde doğrulamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, dünyanın en pahalı sağlık sistemine sahip olmasına karşın, gelişmiş ekonomiler arasında yaşam beklentisi, anne ölüm oranları ve önlenebilir hastalık yükü bakımından sürekli en alt sıralarda yer almaktadır. Piyasa sağlık sisteminin yarattığı eşitsizlikler çarpıcıdır: **Gelir**, **ırk** ve **coğrafi konuma** göre sağlık çıktılarında muazzam farklılıklar gözlemlenmektedir. İlaç fiyatlandırmasındaki kâr güdüsü, tedaviye erişimi doğrudan satın alma gücüyle ilişkilendirmekte; sigorta sisteminin karmaşıklığı hem idari maliyetleri hem de dışlanmayı artırmaktadır.

Buna karşın **İngiltere**'nin 1948'de kurduğu **Ulusal Sağlık Hizmeti, NHS**, bugün hâlâ dünyanın en güçlü evrensel sağlık sistemi örneklerinden biri olmayı sürdürmektedir. **'İhtiyaca**

göre erişim, katkıya değil' ilkesi üzerine inşa edilen bu sistem; muayene, tedavi ve hastaneye yatış hizmetlerini, hasta herhangi bir ödeme yapmaksızın, vergi finansmanlı bir çerçevede sunar. NHS'in yalnızca sağlık çıktıları bakımından değil, siyasi ekonomi açısından da son derece öğretici bir yanı bulunmaktadır: Onlarca yıllık neoliberal baskı, özelleştirme tehditleri ve kısmi ticarileştirme girişimlerine karşın NHS, hâlâ İngiltere'nin en güçlü toplumsal dayanışma kurumlarından biri olarak ayakta durmaktadır. Bu dayanıklılık, evrensel sağlık sistemlerinin yarattığı siyasi sahiplenme gücünün somut kanıtıdır.

İskandinav ülkeleri, Japonya, Tayvan, Avustralya ve Kanada gibi ülkelerin deneyimleri de benzer biçimde; evrensel kapsamlı sağlık sistemlerinin hem daha adil hem de daha maliyet etkin sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır. Çok sayıda uluslararası karşılaştırmalı çalışma, kamusal ya da sıkı biçimde düzenlenmiş sağlık sistemlerinin, piyasaya dayalı sistemlere kıyasla GSYH'nin daha küçük bir payıyla çok daha iyi sağlık çıktıları ürettiğini göstermektedir. Bu bulgu, ETH'nin 'karşılanamaz' argümanına sağlık alanında verilen en güçlü ampirik yanıtlardan birini oluşturmaktadır.

Demokratik sosyalist bir ETH çerçevesinde sağlık hizmetleri nasıl yapılandırılmalıdır? Birincisi, **kapsam evrensel** ve **koşulsuz** olmalıdır: Birincil bakımdan uzmanlık hizmetlerine, ruh sağlığından diş ve göz sağlığına kadar tüm sağlık hizmetleri **ihtiyaca göre** ve **ücretsiz** sunulmalıdır. İkincisi, **finansman genel vergi gelirleri üzerinden sağlanmalı**; sigorta primlerine ya da kullanım ücretlerine dayanan karma modeller, gelire duyarlı olmayan finansman eşitsizlikleri yarattığı için tercih edilmemelidir. Üçüncüsü, **hizmet**

sunumu çok katmanlı olabilir; kamu hastaneleri ve birincil bakım merkezleri çekirdeği oluştururken, kooperatif ve sivil toplum modelleri tamamlayıcı roller üstlenebilir; ancak bu modellerin hepsinin kâr güdüsünü değil kamu yararını merkeze alan açık yükümlülükler taşıması zorunludur. Dördüncüsü, **ruh sağlığı, uzun süreli bakım** ve **toplum temelli sağlık hizmetleri**; hasta bakımının kurumsal sağlık yapılarına mahkûm edilmemesi için güçlü biçimde geliştirilmelidir. Son olarak, sağlık sisteminin örgütlenmesinde, planlama süreçlerine hem sağlık emekçilerinin hem de yerel toplulukların anlamlı katılımı güvence altına alınmalıdır.

Eğitim: Beşikten yaşam boyu öğrenmeye

Eğitim, sağlıkla birlikte ETH'nin en köklü biçimde kurumsallaşmış bileşenidir. Zorunlu eğitimin kamulaştırılması, modern ulus devletin en erken ve en geniş kapsamlı sosyal yatırımlarından birini oluşturmuş; bugün dünya genelinde eğitim, piyasaya en az bırakılan hizmet alanlarından biri olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte eğitimde piyasalaşma baskısı, özellikle neoliberal dönemde son derece güçlü biçimde hissedilmektedir: Özel okul yayılması, özel üniversitelerin büyümesi, üniversite harçlarının artışı ve devlet okullarında performansa dayalı finansman modellerinin yaygınlaşması; kamusal eğitim sistemini her geçen gün daha fazla aşındırmaktadır.

Eğitimin neden piyasaya bırakılamayacağının ekonomik argümanı, güçlü pozitif dışsallıklarında yatmaktadır: Eğitimli bir toplum, yalnızca eğitim alan bireye değil tüm topluma fayda sağlar. Demokratik katılım kalitesi, ekonomik üretkenlik, suç

oranları, toplum sağlığı ve sivil hayatın zenginliği; bunların hepsi eğitim düzeyiyle güçlü biçimde ilişkilidir. Bu dışsallıklar, eğitimi kamusal bir mal yapar ve piyasanın bu malı toplumsal optimum düzeyde üretme kapasitesinin neden yetersiz kaldığını açıklar. Ekonomik argümanın ötesinde, eğitim aynı zamanda bir nesiller arası eşitlik meselesidir: Hangi ailede doğduğu, hangi gelir düzeyine sahip olduğu, hangi coğrafyada yaşadığı fark etmeksizin her çocuğun kaliteli eğitime eşit erişim hakkı bulunduğu iddiası, liberal demokrasinin en temel taahhütlerinden birini oluşturur. Piyasa eğitim sistemleri ise bu taahhüdü sistematik biçimde ihlal eder; çünkü eğitim kalitesi doğrudan satın alma gücüyle ilişkilenir.

'Beşikten yaşam boyu öğrenmeye' çerçevesi, ETH bağlamında eğitimi yalnızca zorunlu okul çağıyla sınırlamadan, bireyin tüm yaşam döngüsüne yayılan bir süreklilik içinde ele alır. Bu çerçevenin dört temel katmanı bulunmaktadır. **Birincisi, erken çocukluk eğitimi ve bakımıdır:** Sıfır ile altı yaş arasındaki dönemde beyin gelişiminin ve öğrenme kapasitesinin ne denli kritik olduğuna ilişkin nörobilimsel kanıtlar tartışmasız biçimde güçlüdür. Kaliteli erken çocukluk eğitimine erişim, yoksul ailelerden gelen çocukların dezavantajını en etkin biçimde azaltan müdahalelerden biri olarak defalarca kanıtlanmıştır. Bu alandaki kamu yatırımının uzun vadeli sosyal getirisi, Nobel ödüllü ekonomist James Heckman'ın çalışmalarıyla güçlü biçimde belgelenmiştir. **İkincisi, zorunlu temel ve orta eğitimdir:** Kamusal olarak finanse edilen, herkes için erişilebilir ve yüksek kalite standartlarını güvence altına alan bir temel eğitim sistemi, eşitlik açısından en kritik katmanı oluşturur. **Üçüncüsü, yükseköğretimdir:** Üniversite eğitiminin

giderek daha büyük kitlelere açılması ve bireysel kapasiteyle ilişkilendirilmesi, onu artık yalnızca bir seçkin ayrıcalığı değil toplumsal yeniden üretimin temel bileşenlerinden biri hâline getirmiştir. Üniversite harçlarının kaldırılması ya da ciddi biçimde azaltılması, İskandinav ülkelerinde ve Almanya'da bugün halihazırda uygulanmakta; bu uygulamanın eşitsizlik azaltıcı etkileri ampirik olarak belgelenmiş bulunmaktadır. **Dördüncüsü, yetişkin eğitimi ve mesleki dönüşümdür:** Otomasyon, ekonomik yapısal dönüşümler ve ekolojik geçiş, emekçilerin yaşamları boyunca defalarca yeni beceriler kazanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu gereksinim, yetişkin eğitimini artık bir bireysel tercih değil kolektif bir yükümlülük hâline getirmektedir.

Eğitimde demokratik sosyalist bir ETH yaklaşımı, yalnızca kamusal finansmanın genişletilmesini değil aynı zamanda eğitimin nasıl organize edildiğinin de yeniden düşünülmesini gerektirir. **Standart testlere dayalı performans değerlendirmesi ve bunun finansmanla ilişkilendirilmesi, eğitimi bir yarış ve eleme mekanizmasına dönüştürür**; bu mekanizma hem eşitsizliği pekiştirir hem de eğitimin insani boyutunu törpüler. Öte yandan katılımcı müfredat geliştirme süreçleri, yerel topluluklarla güçlü bağlar kuran okullar ve eleştirel düşünme ile demokratik vatandaşlık kapasitelerini güçlendiren pedagojik yaklaşımlar; ETH'nin yeterlililik ve katılım ilkeleriyle uyumlu bir eğitim modelinin bileşenlerini oluşturur.

Bakım hizmetleri: Çocuk, yaşlı, engelli bakımının kamulaştırılması

Bakım hizmetleri, ETH'nin en acil biçimde genişletilmesi gereken ve aynı zamanda feminist siyaset ekonomisinin en uzun süredir gündeminde olan alanını oluşturmaktadır. Sağlık ve eğitimin görece kurumsallaşmış evrenselliğine karşın bakım hizmetleri, çoğu ekonomide ya tamamen aile içi, görünmez ve ücretlendirilmemiş emeğe bırakılmakta, ya piyasada son derece pahalı özel hizmetlere mahkûm edilmekte ya da devletin son derece sınırlı ve çoğunlukla hedefli bir biçimde sunduğu yardımlarla kısmen desteklenmektedir. Bu üç seçeneğin hiçbiri, bakım ihtiyacının gerçek boyutuna ve önemine uygun yanıt vermemektedir.

Bakımın görünmez kılınması, feminist ekonomi politikasının en derinlemesine irdelediği yapısal sorunlardan biridir. Aile içinde, özellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilen çocuk, yaşlı ve engelli bakım emeği; ulusal gelir hesaplarında yer almaz, emek piyasası istatistiklerinde görünmez ve sosyal koruma sistemlerinin büyük bölümünde kapsanmaz. Bu görünmezlik ideolojik değil teknik bir eksiklik değildir; tam tersine, kapitalist ekonominin bakım emeğini bedavaya el koymasına yarayan bir sistemik tasarımın sonucudur. **Nancy Fraser**'ın ifadesiyle, sermaye birikiminin bakım emeğinin toplumsal yeniden üretimine olan borcu hiçbir zaman geri ödenmemektedir. ETH'nin bakım bileşeni, bu borcu tanıyan ve geri ödemeyi kurumsal güvenceye bağlayan bir yanıttır.

Çocuk bakımı, bu bağlamda hem en acil hem de ekonomik getirisinin en güçlü biçimde belgelendiği alandır.

Yüksek kaliteli ve evrensel erişilebilir çocuk bakım sistemleri; kadınların emek piyasasına eşit katılımını mümkün kılar, çocukların erken gelişimini destekler, yoksulluk kuşakları arası geçişini kırar ve ekonomiye önemli bir üretkenlik katkısı sağlar. İsveç'in 1970'lerden itibaren inşa ettiği evrensel çocuk bakım sistemi, hem cinsiyet eşitliği hem de çocuk gelişim çıktıları bakımından dünyanın en başarılı örneklerinden birini oluşturmakta ve hem sağa hem de merkeze ait hükümetlerin bu sistemi köklü biçimde tasfiye etmeye cesaret edemediğini göstermektedir.

Yaşlı bakımı, demografik geçişin hız kazandığı günümüzde giderek daha kritik bir boyut kazanmaktadır. Pek çok gelişmiş ekonomide yaşlanan nüfus, kurumsal bakım kapasitesini aşmakta; bu açık, ağırlıklı olarak yine aile içi kadın emeğiyle kapatılmaya çalışılmaktadır. Özel bakım evleri ise maliyetleri nedeniyle orta ve düşük gelirli aileler için büyük ölçüde erişilemez durumdadır; öte yandan bu sektördeki kâr güdüsü, bakım kalitesi ile finansal verimlilik arasında kronik bir gerilim yaratmaktadır. Topluluk temelli yaşlı bakım hizmetleri, yaşlıların kendi evlerinde bağımsız yaşamalarını destekleyen kamu bakım işçileri ağı ve evrensel uzun süreli bakım güvencesi; bu soruna ETH perspektifinden verilebilecek somut yanıtları oluşturmaktadır.

Engelli bireylerin bakım ve destek ihtiyaçları ise bu tablonun üçüncü ve en çok dışlanmış bileşenini oluşturmaktadır. Engeli olan bireyler; piyasada ücret düzeyi, istihdam güvencesi ve sosyal destek bakımından sistematik dezavantajlarla karşı karşıyadır. Bağımsız yaşamı destekleyen kişisel destek hizmetleri, erişilebilir konut, ulaşım ve kamusal alan

tasarımı ve özel eğitim desteği; ETH'nin engelli hakları perspektifinden tamamlanmasının vazgeçilmez bileşenleridir. Bu bileşenlerin yokluğu ya da piyasa güdümlü yetersizliği, engelli bireyleri hem ekonomik bağımlılığa hem de toplumsal dışlanmaya mahkûm etmektedir.

Bakım hizmetlerinin kamulaştırılması, aynı zamanda güçlü bir istihdam politikası anlamına gelir. Bakım sektörü, otomasyon tarafından kolaylıkla ikame edilemeyen, doğası gereği insani ilişki ve empatiye dayanan ve hizmetin verildiği coğrafyaya bağlı bir sektördür. Bu özellikleri, bakım sektörünü hem kaliteli istihdamın hem de topluluk ekonomisinin güçlü bir kaynağı hâline getirebilir. Ancak bunun için bakım emeğinin finansman, çalışma koşulları ve sosyal statü bakımından yeniden değerlenmesi zorunludur. Bakım emeğinin bugün maruz kaldığı düşük ücret, güvencesizlik ve sosyal görünmezlik; onun değeri hakkında toplumsal bir değer yargısını değil, bu emeğin ağırlıklı olarak kadınlar ve göçmenler tarafından yapılmasına bağlı tarihsel bir devalüasyonu yansıtmaktadır.

Barınma: Erişilebilir konut hakkı ve kamusal konut modelleri

Barınma, çağdaş ETH tartışmasının en çarpıcı ve siyasi açıdan en yüklü bileşenlerinden birini oluşturur. Bunun temel nedeni, konutun hem temel bir insan ihtiyacı hem de spekülatif bir yatırım aracı olarak eş zamanlı biçimde var olduğu derin bir çelişkidir. Bu çelişki, neoliberal dönemde konut piyasalarının serbestleşmesi ve finansallaşmasıyla birlikte keskinleşmiş; büyük şehirlerde konut fiyatları ile ortalama ücretler

arasındaki uçurum son yirmi yılda dramatik biçimde genişlemiştir.

Konut piyasasının temel sorunu, arzın talebin gerisinde kalmasının ötesinde yapısal bir nitelik taşımaktadır. Konut, arazi üzerine inşa edilmektedir ve arazi miktarı sabitken arzına müdahale edilemeyen bir faktördür. Arazi mülkiyeti, konut piyasasının fiyat dinamiklerinin merkezinde yer alan spekülatif bir artı değer kaynağına dönüşmüştür. Bu dinamikte konut yatırımcıları, kira ve fiyat artışlarından elde ettikleri rantları kendi üretimleri olmaksızın toplarken, kiracılar ve ev almaya çalışan gençler bu rantların faturasını öder. **Sonuç; barınma maliyetlerinin gelirlerin önüne geçtiği, banliyöleşmenin derinleştiği, evsizliğin büyüdüğü ve konut yoksulluğunun kronikleştiği bir tablo ortaya çıkarmıştır.**

ETH perspektifinden barınma meselesine yaklaşıldığında, birbirini tamamlayan birkaç müdahale katmanı öne çıkmaktadır. ***Birincisi***, büyük ölçekli **sosyal konut** üretimidir. **Viyana**'nın **Gemeindebauten modeli**, bu alanda dünyanın en kapsamlı ve en başarılı deneyimlerinden birini sunmaktadır. Viyana'da konut stokunun yaklaşık yüzde altmışı belediye ya da kâr amacı gütmeyen kooperatif mülkiyetinde bulunmaktadır; bu konutlara geniş bir gelir yelpazesindeki aileler erişebilmekte, kira fiyatları piyasa düzeyinin çok altında tutulmaktadır. Bu yapı, hem barınma eşitsizliğini azaltmakta hem de konut piyasasındaki spekülatif baskıyı sınırlamaktadır. ***İkincisi***, **kiracı hakları ve kira denetimidir:** Güçlü kira kontrol mekanizmaları ve uzun vadeli kiracılık güvencesi, mevcut kiracıların piyasadan sürülmesini önleyen kritik bir araçtır. ***Üçüncüsü***, **boş ve spekülasyon amaçlı tutulan konutların vergilendirilmesidir:**

Bu mekanizma hem arzı artırır hem de konutun yatırım aracı olarak kullanımını caydırır. ***Dördüncüsü*, topluluk arazi fideliği ve kooperatif konut modelidir:** Arazinin kalıcı olarak piyasanın dışında tutulduğu bu modeller, uzun vadeli uygun fiyatlı barınma güvencesini en sağlam biçimde koruma altına almaktadır.

Evsizlik, barınma krizinin en görünür ve en acil boyutunu oluşturmaktadır. Önce ev ver yaklaşımı, yani **Housing First modeli**; koşulsuz olarak kalıcı konut sağlandıktan sonra destekleyici hizmetlerin sunulmasının, hem etik hem de pratik olarak en etkili evsizlikle mücadele stratejisi olduğunu güçlü kanıtlarla ortaya koymuştur. **Finlandiya**, bu modeli sistematik biçimde uygulayan tek Avrupa ülkesi olup evsizlik oranlarını son on beş yılda dramatik biçimde düşürmeyi başarmıştır. Bu başarı, barınmanın bir ticari mal olarak değil, koşulsuz bir temel hak olarak ele alındığında ne kadar güçlü sonuçlar üretilebildiğini göstermesi bakımından son derece öğreticidir.

Ulaşım: Kamusal taşıma ve ücretsiz ulaşım deneyimleri

Ulaşım hizmetleri, ETH'nin kapsamı içinde hem pratik hem de sembolik açıdan son derece güçlü bir bileşendir. Pratik anlamda, insanların iş, eğitim, sağlık ve sosyal yaşama erişimi büyük ölçüde ulaşım sistemlerine bağlıdır; ulaşım erişiminin yetersizliği, diğer tüm fırsatlara erişimi de kısıtlayan bir eşitsizlik çarpanı işlevi görmektedir. Sembolik anlamda ise ücretsiz ya da çok düşük maliyetli toplu taşıma, insanların günlük hayatlarında ETH'yi en doğrudan hissettikleri

deneyimlerden birini oluşturur ve kolektif hizmet sistemlerine olan toplumsal bağlılığı güçlendirir.

Mevcut durumda ulaşım hizmetleri, pek çok ülkede ya **özel tekellere** teslim edilmiş ya da **yetersiz finanse edilen** ve giderek bozulan kamusal sistemler aracılığıyla sunulmaktadır. İngiltere'de demiryollarının özelleştirilmesi, Avrupa'nın en pahalı ve en düzensiz demiryolu sistemlerinden birinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Büyükşehirlerde toplu taşıma ücretleri, özellikle düşük gelirli çalışanlar için önemli bir mali yük oluşturmaktadır; kırsal alanlarda ise toplu taşıma ağlarının yetersizliği, otomobil sahipliğini zorunlu kılmakta ve bu da hem hane ekonomileri üzerinde hem de çevresel sürdürülebilirlik üzerinde ciddi olumsuz etkiler doğurmaktadır.

Ücretsiz toplu taşıma, son yıllarda dünya genelinde pek çok şehir ve ülkede hayata geçirilmiş ve son derece öğretici deneyimler sunmuştur. ***Lüksemburg***, **2020 yılında tüm ülke genelinde toplu taşımayı ücretsiz hâle getiren ilk ülke oldu.** Bu karar yalnızca seyahat maliyetlerini düşürmekle kalmadı, aynı zamanda bireysel araç kullanımını azaltma, karbon emisyonlarını düşürme ve kentsel tıkanıklıkla mücadele hedeflerinin ulaşım politikasıyla bütünleştirilmesinin güçlü bir örneğini sundu. **Tallin** ve diğer **Estonya** şehirleri 2013'ten bu yana yurttaşlarına ücretsiz ulaşım sunarken; **Fransa**'da **Montpellier** ve diğer kentler benzer uygulamalara geçmiştir. Bu deneyimler, ücretsiz toplu taşımanın hem mali olarak mümkün hem de sosyal eşitlik ve çevre politikası bakımından son derece değerli sonuçlar ürettiğini göstermektedir.

Ulaşımın ETH çerçevesinde ele alınması, salt toplu taşımanın ücretsiz ya da uygun fiyatlı hâle getirilmesinin ötesine geçer. **Ulaşım altyapısının planlanması, kentsel mekânın örgütlenmesiyle doğrudan ilişkilidir**: Kâr güdümlü konut gelişiminin öngördüğü düşük yoğunluklu banliyöleşme ile çevreci ve eşitlikçi kentsel planlama ilkelerinin öngördüğü karma kullanımlı, toplu taşıma erişimli yerleşim alanları arasındaki tercih, on yıllar boyunca ulaşım ihtiyacını ve enerji tüketimini şekillendirmektedir. ETH'nin ulaşım bileşeni, bu nedenle yalnızca mevcut sistemin finansmanıyla değil, kentsel ve bölgesel planlama politikasının dönüşümüyle de iç içe geçmiş bir boyut taşır.

Kırsal ulaşım, **bu tartışmanın sistematik olarak göz ardı edilen ama son derece kritik bir boyutunu oluşturur.** Büyük şehirlerde ETH'nin en görünür katkısı toplu taşımanın güçlendirilmesi olurken, kırsal alanlarda temel sorun toplu taşıma ağının yokluğudur. Esnek güzergahlı küçük araçlardan oluşan talep duyarlı kamu ulaşım sistemleri, kırsal toplulukları izolasyondan kurtaracak yenilikçi modellerden biri olarak öne çıkmaktadır. Kırsal nüfusun maruz kaldığı ulaşım yoksunluğunun sağlık, eğitim ve ekonomik fırsat üzerindeki yıkıcı etkilerini gidermek, ETH'nin coğrafi eşitlik boyutunun vazgeçilmez bir parçasıdır.

Dijital erişim ve bilgi: İnternet ve enformasyon altyapısı

Dijital erişim, diğer ETH bileşenlerine tarihsel kıyasla son derece yakın zamanda eklemlenen ama giderek

vazgeçilmez hale gelen bir alandır. İnternetin ve dijital teknolojilerin iş, eğitim, sağlık, kamu hizmetleri ve demokratik katılım üzerindeki dönüştürücü etkisi; dijital erişimi artık bir lüks ya da tercih olmaktan çıkarıp temel bir altyapı ihtiyacına dönüştürmüştür. COVID-19 pandemisi bu gerçeği son derece acımasız biçimde ortaya koydu: Evden çalışamayan, uzaktan eğitime erişemeyen, telesağlık hizmetlerinden yararlanamayan ve kamu desteklerine dijital kanallar üzerinden ulaşamayan milyonlarca insan, dijital erişimsizliğin nasıl sistematik bir dışlanma biçimi oluşturduğunu somut olarak deneyimledi.

Dijital eşitsizlik, tek boyutlu değildir. Erişim eşitsizliği; **fiziksel altyapının yokluğunu**, yani kırsal ya da dezavantajlı kentsel alanlarda **genişbant internet bağlantısının bulunmamasını** içerdiği gibi, **cihaz yetersizliğini** ve **dijital okuryazarlık eksikliğini** de kapsar. Bu üç boyutun hepsi bir arada ele alınmadığında, altyapı yatırımları bile dijital uçurumu kapatmada yetersiz kalabilir. ETH çerçevesinde dijital erişim; geniş bant internet altyapısının evrensel ve ücretsiz ya da son derece uygun fiyatlı biçimde sunulmasını, cihaz ve yazılım desteğini ve topluluk temelli dijital okuryazarlık programlarını birlikte kapsamalıdır.

Dijital altyapının mülkiyeti ve kontrolü, bu tartışmanın en kritik boyutunu oluşturmaktadır. Günümüzde internet altyapısının büyük bölümü, çoğunlukla oligopolistik yapılar oluşturan özel telekomünikasyon şirketlerinin elindedir. Bu yapı, hem fiyatlandırma gücünü hem de hizmet kalitesini piyasanın kâr güdüsüne tabi kılmaktadır. Kârlı olmayan kırsal ve dezavantajlı kentsel bölgelerde özel sektörün yatırım yapmaktan kaçınması, dijital eşitsizliği derinleştiren yapısal bir

etkendir. ETH perspektifinden dijital altyapı, elektrik şebekesi ya da su boruları gibi, tüm toplumun eşit erişim hakkına sahip olduğu temel bir kamusal altyapı olarak ele alınmalıdır. **Belediye ağları**, **kamu telekomünikasyon işletmeleri ve kooperatif internet sağlayıcıları**; bu alanda özel tekel modeline alternatif olarak pek çok ülkede başarılı örnekler sunmaktadır.

Dijital egemenlik **meselesi ise bu tartışmanın ideolojik derinliğini ortaya koyar.** Dijital altyapıya kimin sahip olduğu ve internetteki veri akışlarını kimin kontrol ettiği, yalnızca bir erişim meselesi değil aynı zamanda bir demokratik güç meselesidir. Büyük platform şirketlerinin, kullanıcı verilerini ticari değere dönüştürdüğü, kamuoyunu etkileyen algoritmik sistemleri şeffaflıktan uzak biçimde işlettiği ve düzenleyici denetimden büyük ölçüde kaçındığı bir dijital ekonomide, dijital erişim güvencesi yeterli değildir; bu erişimin demokratik denetim ve egemenlik güvenceleriyle desteklenmesi zorunludur. ETH'nin dijital bileşeni, bu nedenle hem altyapı eşitliği hem de veri egemenliği ve platform ekonomisinin demokratik denetimine yönelik politikaları kapsamalıdır. Bu boyut, serinin ilk kitabı olan **'Yapay Zekayı Kamulaştırmak'**ta geliştirilen çerçeveyle doğrudan bir süreklilik içindedir ve iki kitabı bir arada ele alınan bir bütün hâline getiren teorik köprüyü oluşturmaktadır.

Beslenme ve gıda güvencesi: Gıda egemenliği ve kamusal beslenme sistemleri

Gıda güvencesi, ETH'nin kapsamı içinde en az tartışılmış ama belki de en temel bileşeni oluşturmaktadır.

Yeterli ve sağlıklı beslenme, insan hayatının sürdürülebilmesi için mutlak önkoşul niteliğindedir; açlık ve yetersiz beslenme, pek çok diğer ihtiyacın karşılanmasını anlamsız kılan temel bir yoksunluktur. Buna karşın gıda güvencesi, neoliberal refah devletinin en zayıf kaldığı alanlardan biridir: Gıda bankalarına bağımlılık, çocuk açlığı ve beslenme yetersizliği, pek çok zengin ülkede utanç verici boyutlara ulaşmaktadır.

Gıda güvencesi tartışmasında iki farklı kavramsal çerçeve öne çıkmaktadır: **Gıda güvencesi** ve **gıda egemenliği**. *Gıda güvencesi, bireylerin yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya erişimini ifade ederken; gıda egemenliği, toplulukların kendi gıda sistemleri üzerinde demokratik kontrole sahip olma hakkını vurgular*. Bu ikinci kavram, **La Via Campesina** hareketiyle özdeşleşen ve küçük çiftçilerin, yerel toplulukların ve kamusal kurumların küresel gıda zincirlerine ve tarım tekellerin gücüne karşı kendi gıda sistemlerini belirleme kapasitesini savunur. ETH'nin bu boyutu, yalnızca bireysel beslenme güvencesini değil gıda üretim ve dağıtım sistemlerinin demokratik örgütlenmesini de kapsar.

Kamusal beslenme sistemleri, ETH bağlamında gıda güvencesini sağlamanın en somut araçlarından birini oluşturmaktadır. Okullarda evrensel ücretsiz öğün programları, bu alandaki en yerleşik uygulamalardan biridir ve sağlık, eğitim ve eşitlik açısından birbirine kilitli çoklu faydalar sunar. **İsveç**'te tüm öğrencilere sunulan ücretsiz okul öğünleri, yalnızca çocukların beslenmesini güvence altına almakla kalmaz; aynı zamanda damgalanmayı ortadan kaldırır, beslenme eğitimini destekler ve toplumsal aidiyet duygusunu pekiştirir. **Brezilya**'nın **'Fome Zero'** ve **'Bolsa Familia'** programları ise düşük gelirli aileler

için gıda güvencesini sağlayan kapsamlı transferler yoluyla gıda yoksulluğunu dramatik biçimde azaltmanın mümkün olduğunu göstermiştir.

Gıda güvencesinin ekolojik boyutu, bu tartışmanın ayrıca ele alınması gereken bir halkasını oluşturmaktadır. Mevcut küresel gıda sistemi; yoğun enerji tüketimi, sera gazı emisyonları, biyoçeşitlilik kaybı ve su kaynaklarının aşırı kullanımı açısından gezegensel sınırları ciddi biçimde tehdit eden bir üretim modeline dayanmaktadır. ETH'nin sürdürülebilirlik ilkesiyle tutarlı bir gıda politikası; agrokolojik tarım yöntemlerini, kısa tedarik zincirlerini, yerel üretimi, gıda israfının azaltılmasını ve kamusal kurumların satın alma gücünü sürdürülebilir gıda sistemlerini desteklemek için kullanmasını kapsamalıdır. Bu yaklaşım, hem gıda güvencesini hem de ekolojik sürdürülebilirliği birlikte ele alan bütünleşik bir gıda politikasını gerektirir.

Enerji: Enerji yoksulluğuna karşı kamu enerjisi modelleri

Enerji, 21. yüzyılın ETH tartışmasında giderek artan bir önem kazanan bileşenlerden biridir. Bu önem, iki birbirini pekiştiren krizden beslenmektedir: Enerji yoksulluğunun derinleşmesi ve iklim değişikliğiyle mücadelenin zorunlu kıldığı enerji dönüşümü. Bu iki kriz, enerji politikasını hem en acil hem de en karmaşık ETH alanlarından birine dönüştürmektedir.

Enerji yoksulluğu; hane halkının temel enerji ihtiyaçlarını, ısınma, soğutma, aydınlatma ve temel elektrikli cihazlar gibi, karşılamak için gelirinin orantısız büyük bir bölümünü harcamak zorunda kalması ya da bu ihtiyaçları hiç karşılayamaması

durumunu ifade eder. Bu durum yalnızca maddi bir konfor meselesi değildir: Yetersiz ısınma, özellikle yaşlılar ve kronik hastalığı olan bireyler için ciddi sağlık riskleri oluşturmaktadır; enerji maliyetleri, düşük gelirli hane halklarının bütçesinde barınma ve gıdayla rekabet eden büyük bir kalem oluşturmaktadır; enerji yetersizliği çocukların eğitim aktivitelerini kısıtlamaktadır. Avrupa Birliği genelinde milyonlarca hane enerji yoksulluğu içinde yaşarken, Küresel Güney'de elektrik erişiminden büsbütün yoksun olan milyarlarca insan bulunmaktadır.

Enerji piyasalarının özelleştirilmesi, **bu tablonun büyük bölümünü yaratmış ya da derinleştirmiştir.** Doğal tekel özelliği taşıyan enerji dağıtım şebekeleri özel şirketlerin eline geçtiğinde, enerji fiyatları piyasanın kâr güdüsüne tabi kılınmış; bu da fiyatları hem yüksek hem de öngörülemez biçimde dalgalanır hâle getirmiştir. 2021-2022 yıllarında yaşanan enerji fiyatları krizi, bu bağımlılığın nasıl milyonlarca haneyi ani bir yoksullaşma riskiyle karşı karşıya bıraktığını acı biçimde gösterdi. Bu krizin en ağır faturasını ödeyenler, sabit ve düşük gelirlilerin olduğu gerçeği, enerji dağılımındaki eşitsizliğin kaçınılmaz yapısal sonuçlarından biriydi.

ETH perspektifinden enerji politikası iki temel ilke üzerine inşa edilmelidir. ***Birincisi*, temel enerji ihtiyaçlarına evrensel ve uygun maliyetli erişim güvencesidir:** Her hanenin asgari düzeyde ısınma, aydınlatma ve elektrik ihtiyacını karşılayabilmesi, piyasanın fiyatlandırma kararlarından bağımsız bir güvence olarak tanımlanmalıdır. Bu güvence; kamu sahipliğindeki enerji şirketleri, güçlü fiyat düzenlemeleri ya da evrensel enerji sübvansiyonları aracılığıyla sağlanabilir. ***İkincisi*, enerji sisteminin ekolojik dönüşümüdür:** Fosil yakıtlardan

yenilenebilir enerjiye geçiş, hem iklim hedefleri bakımından zorunludur hem de uzun vadede enerji yoksulluğunu azaltma potansiyeli taşımaktadır; güneş ve rüzgar enerjisi marjinal maliyetlerin sıfıra yaklaştığı bir modeli temsil ettiğinden, kamulaştırılmış bir yenilenebilir enerji sistemi uzun vadede enerji fiyatlarını köklü biçimde düşürebilir.

Hamburg'da, Berlin'de ve diğer Avrupa şehirlerinde başlatılan enerji şebekelerinin yeniden **belediyeleştirme dalgası**; Almanya'nın enerji dönüşümünde **kooperatif enerji üretiminin** oynadığı rol; **Danimarka**'da **rüzgar enerjisi kooperatiflerinin** başarısı ve **Fransa**'nın **EDF modeli**; bunların hepsi, farklı biçimlerde enerji alanında kamu ve kolektif mülkiyetin hem sürdürülebilirlik hem de eşitlik hedeflerine nasıl hizmet edebileceğini gösteren somut deneyimlerdir. Bu deneyimler, enerji alanında ETH'yi gerçekleştirmenin tek bir model gerektirmediğini; yerel koşullara, kurumsal kapasiteye ve siyasi bağlama göre biçimlenebilecek çoğul bir çerçeve sunduğunu göstermektedir.

Hukuki erişim ve demokratik katılım: Temel hakların güvencesi

ETH'nin dokuzuncu ve son bileşeni, diğerleriyle kıyaslandığında belki de en az görünür ama dolaylı biçimde diğer tüm bileşenleri mümkün kılan bir alana karşılık gelmektedir: **Hukuki erişim** ve **demokratik katılım güvencesi.** Bu bileşen, iki birbirine kenetlenmiş halkadan oluşmaktadır: **Bireyin hukuk sistemi karşısında temsil edilme kapasitesi ve**

vatandaşın demokratik süreçlere anlamlı biçimde katılabilmesi.

Hukuki erişim, pratikte ciddi sınıf temelli eşitsizlikler barındırmaktadır. Hukuk sistemleri biçimsel olarak herkese açık olmakla birlikte, bir avukatı finanse edebilme kapasitesi büyük ölçüde ekonomik güçle ilişkilidir. Bu asimetri; ceza davalarında, ev sahibi-kiracı uyuşmazlıklarında, iş hukuku davalarında, göç ve iltica süreçlerinde ve aile hukuku meselelerinde son derece belirleyici sonuçlar doğurmaktadır. Avukat tutamayan birey, hukuki süreçlerde sistematik bir dezavantajla karşı karşıya kalmaktadır; bu dezavantaj, meşru haklarından yararlanamamak anlamına gelir. Kamu hukuk yardımı sistemleri birçok ülkede yasal olarak mevcuttur, ancak bu sistemlere ayrılan kaynaklar genellikle son derece yetersizdir; neoliberal kemer sıkma politikaları bu alanda da derin izler bırakmıştır.

ETH çerçevesinde hukuki erişim; iyi finanse edilmiş, erişilebilir ve yüksek kaliteli bir kamu hukuk yardımı sistemi anlamına gelir. Bu sistem; yalnızca ceza davalarıyla değil, bireylerin günlük yaşamlarında en çok muhatap kaldığı hukuki sorunların bütünüyle ilgilenmelidir: Konut uyuşmazlıkları, tüketici hakları, emeklilik ve sosyal güvenlik talepleri, ayrımcılık davaları, küçük borç sorunları ve göç hukuku. **Erişilebilirlik** yalnızca **mali boyutu** değil; **dil engellerinin** aşılmasını, **fiziksel erişimi** ve **bürokratik süreçlerin** anlaşılırlığını da kapsamalıdır. Topluluk hukuk merkezleri, hukuk fakülteleriyle işbirliği yapan yasal yardım klinikleri ve dijital platformlar üzerinden sunulan temel hukuki yönlendirme hizmetleri; bu alanda ETH'nin pratiğe dönüştürülmesinin somut araçlarını oluşturmaktadır.

Demokratik katılım boyutu ise ETH'nin siyasi ekonomisini tamamlayan ve ona özgün bir anlam katan unsurlardandır. **T.H. Marshall**'ın **sosyal vatandaşlık teorisinde** ele alındığı üzere, demokratik siyasi katılım boş biçimsel bir statü olmaktan çıkıp gerçek bir pratik hâline gelebilmesi için maddi koşullara ihtiyaç duyar. Evsiz, açlıktan bunalan ya da sağlık sorunlarıyla boğuşan bir birey, demokratik süreçlere anlamlı biçimde katılacak zamanı, enerjiyi ve bilgisel kapasiteyi büyük ölçüde yitirmiştir. Bu çerçevede ETH'nin diğer tüm bileşenleri, demokratik katılımın maddi altyapısını inşa eden unsurlar olarak da okunabilir.

Ötesinde, demokratik katılımın kendisi de aktif biçimde desteklenmesi gereken bir hizmet alanı olarak değerlendirilebilir. **Seçmenlik süreçlerinin kolaylaştırılması, sivil eğitim programları, yerel demokrasi mekanizmalarının güçlendirilmesi, katılımcı bütçeleme uygulamaları** ve **deliberatif meclisler**; demokratik katılımı salt bir hak olmaktan çıkarıp aktif bir pratik hâline getiren araçlardır. **Porto Alegre**'nin katılımcı bütçe deneyimi, **Japonya** ve **İrlanda**'nın anayasa tartışmalarında kullanılan vatandaş meclisleri ve **Madrid** ile diğer şehirlerde uygulanan **açık veri ve dijital katılım platformları**; bu alanda uluslararası deneyim birikiminin son derece zengin olduğunu göstermektedir.

Hukuki erişim ve demokratik katılım bileşeni, ETH'nin normatif tutarlılığı açısından da kritik bir işlev üstlenir. ETH, insanlara salt hizmet sunmayı değil, onları bu hizmetlerin şekillendirilmesinde etkin özneler hâline getirmeyi hedefler. Bir sağlık hizmetinin, bir okulun ya da bir konut programının gerçekten ihtiyaç sahiplerine hizmet edip etmediğini denetleyecek,

yetersizlikleri ifade edecek ve değişimi talep edecek kapasiteye sahip vatandaşlar olmadan, ETH kurumları zamanla bürokratik inertia (eylemsizlik) ya da siyasi araçsallaştırmaya yenik düşebilir. Hukuki güvenceler ve demokratik katılım mekanizmaları, bu anlamda ETH'nin kendisini dönüştürme kapasitesini korumasını sağlayan iç denetim hatlarıdır.

Dokuz Bileşeni Bir Arada Okumak: ETH'nin Sistemik Mantığı

Bu bölüm boyunca dokuz farklı alan, birbirinden bağımsız politika paketleri olarak değil ETH'nin birbiriyle iç içe geçmiş bileşenleri olarak ele alındı. Şimdi bu bütüncül bakışı bir kez daha netleştirmek ve dokuz alanın birlikte oluşturduğu sistemik mantığı görünür kılmak gerekir.

***Birincisi*, bu bileşenler birbirini tamamlamakta ve güçlendirmektedir.** Kaliteli barınmadan yoksun bir birey, sağlık hizmetlerinden en verimli biçimde yararlanamaz; yetersiz beslenen bir çocuk, eğitimden tam anlamıyla faydalanamaz; enerji yoksulluğu içindeki bir aile, dijital erişim güvencesinden gerçek anlamda yararlanamaz. Bu karşılıklı bağımlılıklar, ETH'nin parçalara bölünmüş sektörel politikalar değil bütünleşik bir sistem olarak tasarlanması gerektiğini zorunlu kılar. Bir alandaki eksiklik, sistemin diğer alanlarındaki kazanımları aşındırır.

***İkincisi,* dokuz bileşenin her biri, kendi alanında piyasanın sistematik başarısızlıklarını giderme iddiasını taşımaktadır; ama bu başarısızlıklar yalnızca teknik değil, yapısal ve siyasi niteliktedir.** Konut

spekülatörlerinin, enerji tekellerinin, özel sağlık sigortacılarının ve platform ekonomisi devlerinin kazanılmış çıkarları, ETH'nin her bileşeninin önünde güçlü bir siyasi direniş oluşturmaktadır. Bu direnişin varlığı, ETH'yi salt bir teknik politika tartışmasından çıkarıp sınıf çatışmasının somutlaştığı bir siyasi mücadele zeminine taşır.

***Üçüncüsü,* bu bileşenler bir arada ele alındığında ETH'nin yarattığı *'sosyal ücret'* etkisinin gerçek büyüklüğü görünür hâle gelir.** Sağlık, eğitim, bakım, barınma, ulaşım, dijital erişim, beslenme, enerji ve hukuki güvence; bunların tamamı piyasadan satın alınmak zorunda kalındığında, bu harcamalar özellikle düşük ve orta gelirli hanelerin bütçesinden orantısız büyük pay alır. ETH, bu harcamaları toplumsal havuza alarak gerçek satın alma gücünü en az ihtiyaç sahiplerinin elinde yoğunlaştırır. Bu etki, yeniden dağılımın en dolaysız ve en eşitlikçi biçimlerinden birini temsil eder.

***Dördüncüsü* ve belki de en önemlisi, bu dokuz alandaki kolektif hizmetlerin bir arada varlığı, toplumsal dayanışmanın kurumsal ifadesini oluşturur.** İnsanlar bu hizmetleri birlikte kullandıklarında, onları birlikte ürettiklerinde ve onların sürdürülmesi için birlikte mücadele ettiklerinde; bu ortak deneyim, **aşırı sağın** ulusal kimlik çerçevesiyle inşa etmeye çalıştığı suni birliğin çok daha güçlü ve somut bir alternatifini yaratır. ***Kolektif hizmetler*, soyut bir dayanışma söylemini değil gündelik hayatın dokusuna işlenmiş bir dayanışma pratiğini temsil eder.**

Sonraki bölümde, bu dokuz bileşeni hayata geçirmenin önünde duran en kritik pratik soruya geçilecektir: ***ETH'nin***

finansmanı. Hangi **vergilendirme** modelleri, hangi **kamu yatırım araçları** ve hangi **servet** yeniden dağılım mekanizmaları, bu kapsamlı programı gerçekleştirilebilir kılmaktadır? 'ETH karşılanamaz' iddiasına verilen yanıt, salt retorik değil ampirik, teorik ve siyasi düzlemleri birlikte kapsayan bütünlüklü bir argüman gerektirmektedir.

BÖLÜM 6: ETH'NİN FİNANSMANI: EKONOMİ POLİTİKASI VE KAYNAK SORUSU

Evrensel Temel Hizmetlere yönelik en yaygın ve en sistematik biçimde tekrarlanan itiraz, **mali bir itirazdır**: 'Bunun için para nereden gelecek?' sorusu, ETH tartışmalarında neredeyse kaçınılmaz biçimde gündeme gelir ve çoğunlukla tartışmayı sona erdirme işlevi görür. **Bu soruyu yanıtlamak, ETH'nin savunucuları için hem en zorlu hem de en elzem görevdir.** ***Zorludur;*** çünkü yanıt, salt rakamsal bir hesabın ötesinde, ekonomi politikasının temel tercihlerine ilişkin köklü bir tutum içermek zorundadır. ***Elzemdir;*** çünkü finansman sorusu yanıtsız kaldığında, ETH'nin tüm felsefi ve pratik güçlü yanları siyasi düzlemde etkisizleşir.

Bu bölüm, söz konusu soruyu birden fazla düzlemde yanıtlamayı hedeflemektedir. Önce **kamu harcaması** ve **vergilendirmenin temel mantığı** ele alınacak; ardından **servet vergileri, kurumlar vergisi** ve **finansal işlem vergileri** gibi somut araçlar incelenecektir. Özelleştirmeye karşı kamulaştırma tartışması yeniden dağılımın **mülkiyet boyutunu** ortaya koyacak; **kamu bankacılığı** ve **demokratik yatırım modelleri** alternatif finansman kanallarını gösterecektir. ETH'nin ekonomik çarpan etkisi ve istihdam boyutu, programın uzun vadeli mali sürdürülebilirliğini temellendiren kritik argümanları sunacak; son olarak 'ETH karşılanamaz' iddiasına kapsamlı ve çok katmanlı yanıtlar verilecektir.

Bölüm boyunca savunulan temel argüman şudur: **ETH'nin finansmanı, verilen kaynakların azlığı ya da yokluğu sorunu değil, mevcut servetin ve üretilen değerin kimin elinde biriktiği ve kimin denetiminde kullanıldığına ilişkin bir siyasi ekonomi sorunudur.** Kaynaklar mevcuttur; sorun onların adil ve kolektif bir amaç doğrultusunda tahsis edilip edilmeyeceğini belirleyecek siyasi iradeyle ilgilidir.

Kamu harcaması ve vergilendirme: Sermayeyi yeniden dağıtmak

Modern ekonomilerde devletin ekonomiye katılım büyüklüğü, salt **teknik bir tercih** değil köklü biçimde **siyasi bir karardır**. Neoliberal dönemin egemen söylemi, devlet harcamalarını verimsizliğin ve bürokrasinin kaynağı olarak konumlandırırken kamu harcamalarının GSYH içindeki payının düşürülmesini meşru bir politika hedefi olarak sundu. Bu söylem, yalnızca yanlış değil aynı zamanda sistematik biçimde yanıltıcıdır: Devlet harcamaları, ekonomik faaliyetin dışından gelen bir müdahale değil, ekonominin kendisinin kurucu bileşenlerinden biridir. Temel altyapı yatırımları, eğitim ve sağlık harcamaları, araştırma-geliştirme finansmanı; bunların hepsi özel sektörün üzerine inşa edildiği zemin olan ekonomik kapasitenin bizzat kendisini yaratır.

Mariana Mazzucato'nun **'The Entrepreneurial State'** adlı çalışmasında güçlü biçimde ortaya koyduğu üzere, modern kapitalizmde en dönüştürücü teknolojik yeniliklerin büyük bölümü, dokunulmaz piyasa dinamiklerinin değil devletin risk üstlenen öncü yatırımlarının ürünüdür. İnternetin temel

altyapısı, GPS teknolojisi, dokunmatik ekran, akıllı telefon işletim sistemleri, modern ilaçların büyük bölümü ve güneş enerjisi teknolojisi; bunların hepsi kamusal araştırma finansmanının ya da kamu kurumlarının doğrudan yatırımlarının sonucunda ortaya çıkmıştır. Özel sektör bu yenilikleri ticarileştirip muazzam kârlar elde ederken, yatırımın riskini ve maliyetini üstlenen kamusal aktöre çoğu kez hiçbir getiri aktarılmamaktadır. Bu asimetri, neoliberal dönemde sistemleşmiş ve servetin yukarıya doğru yeniden dağılımının en gizli ama en etkili mekanizmalarından birini oluşturmuştur.

Bu tablonun ETH finansmanı için taşıdığı sonuç şudur: **Kamusal yatırım, özel servet birikimine katkı sunmak yerine toplumsal getiriyi toplumsal hizmetlere kanalize eden mekanizmalar aracılığıyla yeniden yapılandırılmalıdır.** Bu yapılandırma, vergilendirme politikasının radikal bir gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Neoliberal dönemde sistematik biçimde uygulanan sermaye vergilerindeki indirimler, en üst gelir dilimlerindeki vergi oranlarının düşürülmesi ve kurumlar vergisinin uluslararası vergi rekabeti gerekçesiyle aşındırılması; vergi tabanını büyük ölçüde emek gelirlerine, dolayısıyla nüfusun büyük çoğunluğuna yüklemiştir. **Bu vergi yapısının yeniden dengelenmesi, ETH'nin finansmanı için hem ahlaki hem de pratik açıdan zorunlu bir başlangıç noktasıdır.**

Kamu harcamasının ETH finansmanındaki rolü, salt 'daha fazla harcama' meselesi olarak ele alınamaz; hangi harcamalar ve hangi öncelik sırasıyla sorusu da aynı ölçüde belirleyicidir. Savunma harcamalarının sistematik olarak yeniden değerlendirilmesi, vergi kaçakçılığı ve aşındırmasına yol açan yasal

boşlukların kapatılması, verimsiz sübvansiyon sistemlerinin yeniden yapılandırılması ve spekülatif finans faaliyetlerine yönelik aşırı teşvik mekanizmalarının kaldırılması; ETH hizmetlerine yönlendirilebilecek önemli kaynakları görünür kılar. **Mevcut kamu harcama sisteminin kendisi, büyük ölçüde varlıklıların çıkarlarını koruyan yapısal bir tercih içermektedir; ETH'nin finansmanı bu tercihle doğrudan yüzleşmeyi gerektirir.**

Modern Para Teorisi çerçevesi bu tartışmaya önemli ama tartışmalı bir katkı sunar. Kendi para birimini ihraç eden hükümetlerin, geleneksel hane halkı bütçesi mantığıyla kısıtlanamayacağını ve gerçek kaynak kısıtının finansal değil enflasyonist kapasitede yattığını savunan bu çerçeve, özellikle COVID-19 pandemisinde merkez bankalarının gerçekleştirdiği büyük ölçekli parasal genişlemenin ardından ana akım tartışmada ciddi bir yer edindi. Bu yaklaşım, ETH finansmanında yararlı bir perspektif sunmakla birlikte, enflasyon riskini ve para arzı ile reel kapasite arasındaki ilişkiyi sistematik biçimde ele almadan kullanılmamalıdır. **ETH'nin en güçlü finansman argümanı, parasal genişleme değil gerçek servet yeniden dağılımı üzerine kurulmalıdır**; zira ikincisi hem ekonomik açıdan daha sağlam hem de siyasi açıdan daha savunulabilir bir pozisyon sunmaktadır.

Servet vergileri, kurumlar vergisi ve finansal işlem vergileri

ETH'nin finansmanı için en somut ve en doğrudan vergi araçları, **servet vergisi, kurumlar vergisi reformu** ve

finansal işlem vergileridir. Bu üç araç, hem mevcut servet birikiminin görece adil biçimde vergilendirilmesini hem de ETH için sürdürülebilir bir kaynak akışı yaratılmasını mümkün kılar.

Servet vergisi, neoliberal dönemde büyük ölçüde gündem dışına itilmiş bir araçtır. Pek çok gelişmiş ekonomide 20. yüzyılın ortasında işlev gören servet ve miras vergi sistemleri, sermayenin vergi arbitrajı kapasitesinden yararlanması ve lobicilik faaliyetleriyle zayıflatılmış; birçok ülkede ya büsbütün kaldırılmış ya da pratikte işlevsiz düzeylere indirilmiştir. Oysa servet vergilendirmesinin etkinliği yeniden tesis edildiğinde, hem eşitsizlik azaltıcı hem de ETH finansmanı için çok önemli kaynaklar sağlayan bir mekanizma olarak çalışabileceği güçlü biçimde savunulmaktadır. **Thomas Piketty**'nin kapsamlı tarihsel verilere dayanan çalışması, 20. yüzyılın ikinci yarısında görülen görece eşitlikçi servet dağılımının büyük ölçüde güçlü servet vergilendirmesiyle ilişkili olduğunu ortaya koymakta; bu vergilendirmenin aşındırılmasının servet eşitsizliğini hızla yeniden ürettiğini göstermektedir.

Miras vergisi bu çerçevede özellikle güçlü bir araçtır. Miras vergisi, kaynağının üretken faaliyetten değil servetin kuşaklar arası aktarımından oluşması nedeniyle ekonomik teşvikler üzerindeki çarpıtıcı etkisi minimumdur; aynı zamanda fırsat eşitliği ilkesiyle en uyumlu vergi araçlarından birini temsil eder. **Milyonlarca dolarlık servetin vergi ödenmeksizin kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir sistemde, başlangıç noktasındaki eşitsizliğin zaman içinde kapanması değil derinleşmesi kaçınılmazdır.** Güçlü bir miras vergisi

reformu, bu süreci köklü biçimde yavaşlatabilir ve ETH'nin kalıcı finansmanı için istikrarlı bir kaynak yaratabilir.

Kurumlar vergisi reformu, ETH finansmanının ikinci temel sütununu oluşturmaktadır. Neoliberal dönemde kurumlar vergisi oranları, özellikle 1980'lerden itibaren, uluslararası vergi rekabeti gerekçesiyle sistematik biçimde düşürülmüştür. 'Vergi tabanı aşınması ve kâr kaydırması' olarak bilinen BEPS sorunları, çok uluslu şirketlerin kârlarını vergi cenneti ülkelere kaydırarak fiilen çok düşük etkin vergi oranları ödemesini mümkün kılmıştır. OECD'nin 2021'de hayata geçirdiği asgari küresel kurumlar vergisi anlaşması bu soruna tarihsel bir yanıt niteliğinde olmakla birlikte, belirlenen yüzde on beşlik asgari oran etkin yeniden dağılım için yetersiz kalmaktadır. ETH finansmanı için kurumlar vergisi oranlarının yüzde yirmi beş ile otuz arasında kıta düzeyinde uyumlu mekanizmalarla yeniden tesis edilmesi ve vergi kaçakçılığına zemin hazırlayan yasal boşlukların kapatılması, son derece önemli kaynaklar açığa çıkaracaktır.

Dijital ekonominin ortaya çıkardığı vergi sorunları, kurumlar vergisi tartışmasının 21. yüzyıla özgü en kritik boyutunu oluşturmaktadır. ***Alphabet, Meta, Amazon*** *ve* ***Apple*** *gibi platform devleri, faaliyet gösterdikleri ülkelerde fiziksel varlıklarını ve vergilendirilebilir kârlarını minimize eden yapılar kurarak muazzam değer üretmekte ama bu değerin son derece küçük bir bölümünü vergi biçiminde topluma geri vermektedir*. Bu şirketlerin değer üretiminin büyük bölümünün, milyarlarca kullanıcının ürettiği veri ve dikkat ekonomisine dayandığı düşünüldüğünde, bu değerden toplumsal pay almak için daha kapsamlı dijital vergi mekanizmalarının geliştirilmesi hem

meşru hem de uygulanabilirdir. Dijital hizmet vergileri bu alandaki bir başlangıç adımı olmakla birlikte, söz konusu şirketlerin yarattığı değerin gerçek büyüklüğüyle orantılı değildir.

Finansal işlem vergisi, Tobin vergisi olarak da bilinen bu araç, 1970'lerden bu yana sol ekonomistlerin gündeminde olan ama uzun süre uygulamaya geçirilemeyen bir mekanizmadır. **Hisse senedi, tahvil** ve **türev işlemler** dahil tüm finansal işlemlere küçük bir vergi oranı, örneğin binde bir ile binde beş arasında, uygulanması, hem spekülatif yüksek frekanslı alım satım faaliyetlerini caydırıcı etkisiyle kısıtlama hem de önemli miktarda kamu geliri yaratma kapasitesi taşımaktadır. Finansal sektörün neoliberal dönemde devasa boyutlara ulaşan işlem hacmi göz önüne alındığında, mütevazı bir oran bile önemli gelirlere karşılık gelebilir. Avrupa Birliği içinde on bir ülkenin başlattığı güçlendirilmiş işbirliği girişimi bu alanda önemli bir adımı temsil etmekte; ancak geniş kapsamlı bir finansal işlem vergisinin etkinliği büyük ölçüde uluslararası koordinasyona bağlı olduğu için bu mekanizmanın tek başına yeterli olmadığını da kabul etmek gerekir.

Karbon vergisi, ETH finansmanını ekolojik geçişle bütünleştiren son derece değerli bir araçtır. Fosil yakıt kullanımına ve karbon emisyonlarına uygulanan vergi; hem iklim hedefleriyle uyumlu bir fiyat sinyali gönderir hem de toplumsal çapta önemli gelirler yaratır. Bu gelirlerin ETH hizmetlerine, özellikle enerji dönüşümünü ve ekolojik geçişi destekleyen bileşenlere, yönlendirilmesi, karbon vergisini hem siyasi olarak meşrulaştırır hem de iklim politikasıyla sosyal politikayı sistematik biçimde buluşturur. Bununla birlikte karbon vergisinin eşitsizlik üzerindeki etkisi dikkatle yönetilmek zorundadır: Enerji harcamalarının

düşük gelirli hane halklarının bütçesinde orantısız büyük pay kapladığı düşünüldüğünde, karbon vergisi gelirlerinin yeniden dağılımı güçlü bir sosyal boyutla tasarlanmadığında regresif sonuçlar üretebilir.

Özelleştirmeye karşı kamulaştırma: Kamu mülkiyetinin yeniden genişletilmesi

ETH'nin finansmanı yalnızca vergi reformuyla sınırlı bir mesele değildir; aynı zamanda kimin neye sahip olduğu ve bu mülkiyetin topluma nasıl bir getiri sağladığı sorusunu da kapsar. Neoliberal dönemde dalgalar hâlinde gerçekleştirilen özelleştirmeler, kamusal varlıkları özel şirketlere aktarırken bu varlıklardan elde edilen gelir akışlarını da kamudan uzaklaştırmıştır. Kamu mülkiyetinin yeniden genişletilmesi, yani kamulaştırma, bu süreci tersine çevirir ve ETH'nin hem finansmanı hem de doğrudan sunumu için kritik bir siyasi araç olarak öne çıkar.

Özelleştirme programlarının yarattığı tabloya bakıldığında, sözü edilen verimlilik ve rekabet kazanımlarının büyük ölçüde gerçekleşmediği görülmektedir. İngiltere'de su, enerji, demiryolu ve telekomünikasyon alanlarındaki özelleştirmelerin yarattığı tablo, bu sonucu son derece açık biçimde ortaya koymaktadır. Hissedarlar ve yöneticiler yüksek temettüler ve primler alırken, altyapı yatırımları ertelenmiş; hizmet kalitesi çoğu alanda görece gerilemiş ve fiyatlar hem nominal hem de reel anlamda yükselmiştir. **Thames Water** gibi su şirketleri, borç yükledikleri işletmeleri iflastan kurtarmak için düzenleyici kurumlara başvururken hissedarlarına milyarlarca pound temettü

dağıtmayı sürdürmüştür. Bu tablo, **özelleştirmenin bir verimlilik projesi değil bir servet aktarım projesi olduğunu açıkça göstermektedir.**

Kamulaştırmanın ETH finansmanı için taşıdığı doğrudan anlam birkaç kanaldan akar. ***Birincisi,*** özelleştirilmiş kamu hizmetlerinin yeniden kamulaştırılması, bu hizmetlerin **kâr marjlarını ve temettü ödemelerini kamuya aktarır**; bu kaynaklar doğrudan ETH bileşenlerinin finansmanına yönlendirilebilir. ***İkincisi***, kamulaştırılmış işletmeler; **kâr güdüsünden bağımsız** biçimde, toplumsal çıkara göre tasarlanmış yatırım ve fiyatlandırma kararları alabilir. Enerji şebekesinin kamu mülkiyetinde olması, enerji fiyatlarının spekülatif dalgalanmalardan korunmasını ve yenilenebilir enerji dönüşümüne yönelik uzun vadeli yatırımların gerçekleştirilmesini mümkün kılar. ***Üçüncüsü,*** **stratejik altyapı varlıklarının** kamu kontrolünde olması, bu varlıkların ETH sistemiyle bütünleşik biçimde işletilmesini kolaylaştırır: **Kamu ulaşım ağları, kamu sağlık tesisleri ve kamu konut stoku, birbirlerini tamamlayan bir altyapı bütünü oluşturur.**

Kamulaştırmanın nasıl gerçekleştirileceği, ideolojik bir tercihten çok pratik bir tasarım sorusudur. Tam devlet mülkiyeti, yerel yönetim sahipliği, çalışan kooperatifleri, kullanıcı kooperatifleri ve karma kamu-kooperatif modeller; farklı sektörlerde farklı koşullarda birbirinden farklı sonuçlar üretmektedir. Bu farklılıkları görmezden gelen tek tip bir kamulaştırma tarifesi hem dogmatik hem de pratik açıdan savunulamaz. Bununla birlikte hangi mülkiyet modeli seçilirse seçilsin, kamuya hesap verebilirlik, demokratik yönetişim ve kâr güdüsünün kamu

yararının önüne geçmesinin engellenmesi; zorunlu tasarım ilkeleri olarak her koşulda geçerliliğini korur.

Arazi değer vergisi, kamulaştırma tartışmasıyla doğrudan ilişkili ve özellikle barınma alanında son derece güçlü bir araçtır. Arazi sahipleri, toplumsal yatırımların, kamusal altyapının ve kentsel gelişmenin yarattığı değer artışını kendi üretimleri olmaksızın edinmektedir. Konut fiyatlarındaki artışın büyük bölümü, arazi değerindeki bu pasif kazanımdan kaynaklanmaktadır. Arazi değer vergisi, bu kazanımın bir bölümünü topluma geri aktarır ve hem konut fiyatları üzerindeki spekülatif baskıyı azaltır hem de ETH'nin barınma bileşeni dahil çeşitli alanları için kaynak yaratır. Henry George'un 19. yüzyılda savunduğu bu fikir, günümüzde Hong Kong, Singapur ve bazı Avustralya bölgelerinde farklı biçimlerde uygulanmaktadır.

Kamu bankacılığı ve demokratik yatırım modelleri

ETH'nin finansmanı, yalnızca vergilendirme ve özelleştirme politikalarının ötesinde, ekonomideki yatırım kararlarının kim tarafından ve hangi kriterlerle alındığı sorusunu da içermektedir. Neoliberal dönemde **yatırım kararları** büyük ölçüde **özel finans sektörüne** bırakılmış; kısa vadeli kâr beklentisi ve hissedar değeri maksimizasyonu, **uzun vadeli toplumsal ve ekolojik ihtiyaçları** sistematik biçimde geri plana itmiştir. **Kamu bankacılığı** ve **demokratik yatırım modelleri**, bu soruna doğrudan yanıt veren kurumsal mekanizmaları temsil etmektedir.

Kamu yatırım bankaları, bu alandaki en yerleşik ve en güçlü biçimde belgelenmiş kurumsal modeldir. **Almanya**'nın **KfW**'si, yani **Kalkınma Kredisi Bankası**, bu modelin en başarılı ve en kapsamlı örneğini sunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'nın yeniden yapılanması için kurulan ve zamanla dönüşen KfW, bugün konut yenileme, yenilenebilir enerji yatırımı, KOBİ finansmanı ve eğitim gibi alanlarda piyasanın sağlamadığı uzun vadeli, düşük faizli krediler sunmaktadır. Bu yapı; kâr güdüsünün kısa vadeye mahkûm ettiği yatırımları, toplumsal fayda kriterine göre uzun vadeli biçimde finanse etme kapasitesi taşımaktadır. **Fransa**'nın **Caisse des Dépôts**'su, **İtalya**'nın **Cassa Depositi e Prestiti**'si **ve Avrupa Yatırım Bankası**; benzer ama farklı kurumsal biçimlerde kamu yatırım bankacılığının diğer örneklerini oluşturmaktadır.

Mariana Mazzucato'nun **'Mission Economy'** çalışmasında teorize ettiği misyon odaklı kamu yatırımı çerçevesi, bu tartışmaya son derece değerli bir boyut katmaktadır. Mazzucato'ya göre kamu yatırımının etkinliği yalnızca belirli projeleri finanse etmekten değil, toplumsal misyonlar doğrultusunda koordineli yatırım ekosistemlerini organize etmekten kaynaklanmaktadır. Tıpkı Apollo programının uzay araştırmalarını örgütleyip sayısız teknolojik yan ürün üretmesi gibi, ETH'nin belirli alanları da bir misyon çerçevesinde ele alınabilir: Herkes için yeşil enerji erişimi, tüm çocuklar için kaliteli erken eğitim ya da evrensel dijital bağlantı; bu misyonlar etrafında örgütlenen kamu yatırım stratejileri, hem doğrudan hizmet kapasitesi yaratır hem de özel sektör yatırımlarını bu hedefe yönlendiren çarpan etkileri üretir.

Belediye bankaları ve ***yerel kamu finans kuruluşları***, demokratik yatırım modelinin yerel düzeydeki tamamlayıcısını oluşturmaktadır. **Almanya**'daki **Sparkassen sistemi**, yani tasarruf bankaları ağı; kâr amacı gütmeyen, yerel ekonomiye kök salmış ve bölgesel ihtiyaçlara duyarlı bir bankacılık modelinin sürdürülebilir biçimde işleyebileceğini yüz elli yılı aşkın bir deneyimle kanıtlamaktadır. Bu bankalar, büyük özel finans kuruluşlarının kârlı bulmadığı yerel projeleri, küçük işletmeleri ve topluluk altyapısını finanse eder. ETH'nin yerel bileşenlerinin, özellikle barınma, topluluk enerji sistemleri ve kırsal altyapı alanlarında, bu tür kurumlar aracılığıyla finanse edilmesi; hem kaynakları yerel ekonomide tutma hem de demokratik katılımı finansman kararlarına yansıtma bakımından büyük değer taşımaktadır.

Emeklilik fonları ve ***sendikal fonlar***, ETH finansmanı tartışmasında çoğunlukla göz ardı edilen ama son derece önemli bir kaynak tabanını oluşturmaktadır. Dünya genelinde emeklilik fonlarında biriken servet, astronomik büyüklüklere ulaşmaktadır; bu servetin büyük bölümü spekülatif finans araçlarında değerlendirilmektedir. Bu fonların bir bölümünün, özellikle **kamu sektörü emeklilik fonlarının**, ETH altyapısına uzun vadeli, düşük riskli ve toplumsal getiri odaklı yatırımlar biçiminde yönlendirilmesi, hem emeklilerin uzun vadeli güvencesini hem de ETH'nin finansmanını aynı anda destekleyen bir model sunar. **İsveç**'te AP fonlarının altyapı yatırımlarındaki rolü ve **Danimarka**'nın emeklilik fonu sisteminin yenilenebilir enerji yatırımlarıyla ilişkisi, bu yaklaşımın gerçekçiliğini göstermektedir.

ETH'nin ekonomik çarpan etkisi ve istihdam boyutu

ETH'nin finansman tartışmasında en sık göz ardı edilen ama belki de en belirleyici argüman, programın kendi kendini kısmen finanse eden dinamikleriyle ilgilidir. ETH yatırımları salt bir harcama kalemi olarak değil, ekonomi genelinde **üretkenlik, istihdam, sağlık** ve **eşitlik** üzerinde güçlü dalgalanma etkileri yaratan bir yatırım olarak ele alındığında, mali değerlendirmenin tablosu köklü biçimde değişmektedir.

Kamu harcamasının çarpan etkisi, **Keynesyen** iktisadın temel kavramlarından biridir ve ampirik araştırmaların büyük bölümü tarafından doğrulanmıştır. Özellikle ekonominin kapasitesinin altında çalıştığı dönemlerde, yani atıl işgücü ve kullanılmayan üretim kapasitesinin mevcut olduğu koşullarda, **kamu harcamaları birden büyük bir çarpan etkisi üretir**: Her bir lira kamu yatırımı ekonomide birden fazla lira değerinde ek çıktı ve gelir yaratır. ETH'nin hizmet bileşenleri büyük ölçüde emek yoğun sektörlere yönelik olduğundan, bu çarpan etkisi özellikle güçlüdür. **Sağlık, eğitim, bakım** ve **ulaşım** sektörlerinde yaratılan **kamusal istihdam**; toplam talep üzerinde güçlü canlandırıcı etkiler üretir ve bu etkiler vergi gelirleri yoluyla kısmen geri döner.

ETH'nin istihdam boyutu, finansman tartışmasının en az değerlendirilen ama en güçlü argümanlarından birini sunar. **Sağlık, eğitim, bakım** ve **topluluk hizmetleri sektörleri**, hem yüksek istihdam kapasiteli hem de otomasyonla kolaylıkla ikame edilemeyen sektörlerdir. Bu özellikleri, ETH'yi tek bir boyutu olan bir sosyal harcama programından değil, aynı zamanda

sistematik bir istihdam politikası olarak konumlandırır. Bakım sektörünün kapsamlı kamulaştırılması yalnızca bakım ihtiyacını karşılamaz; aynı zamanda milyonlarca insan için iyi koşullarda, sendikalı ve topluluk temelli istihdam fırsatları yaratır. Bu istihdam, hem bireysel gelir hem de vergi tabanı üzerinden ETH'nin mali sürdürülebilirliğine katkıda bulunur.

Önleyicilik etkisi, ETH'nin çarpan etkisi tartışmasının en önemli ama en zor ölçümlenen boyutunu oluşturmaktadır. **Erken çocukluk eğitimine** yapılan yatırımın, yirmi yıl sonra daha yüksek eğitim düzeyi, daha düşük suç oranları ve daha yüksek vergi ödeyen bir nüfus yaratmak yoluyla nasıl geri döndüğü; ya da **kapsamlı birincil sağlık hizmetlerinin** kronik hastalıkların erken tedavisi yoluyla çok daha pahalı hastane tedavilerini ve uzun süreli işgücü kayıplarını nasıl önlediği; kısa vadeli muhasebe mantığıyla görülmesi mümkün olmayan ama son derece gerçek ekonomik kazanımlardır. **James Heckman**'ın erken çocukluk eğitimine her dolar yatırımın yedi ila on üç dolar arasında ekonomik getiri sağladığını gösteren hesaplamaları; bu önleyicilik etkisinin boyutuna ilişkin en sık atıfta bulunulan ampirik kanıtlardan birini oluşturmaktadır. Benzer hesaplamalar sağlık hizmetleri, konut ve ulaşım alanları için de yapılmış ve her durumda uzun vadeli ekonomik getirinin kısa vadeli harcamanın önemli ölçüde üzerinde kaldığı görülmüştür.

ETH'nin eşitlik etkisi ve bu etkinin uzun vadeli ekonomik büyüme üzerindeki katkısı da finansman tartışmasında dikkate alınmaya değer bir boyuttur. IMF'nin son dönem araştırmaları dahil pek çok ampirik çalışma, **gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu toplumların** hem daha düşük büyüme oranları hem de daha kırılgan ekonomik dinamikler sergilediğini ortaya

koymaktadır. Eşitsizliğin azaltılması; tüketimin tabana yayılması, toplam talebin istikrarı ve sosyal güven ortamının iyileşmesi üzerinden ekonomik verimliliği olumlu etkiler. Bu çerçevede ETH, yalnızca bir yeniden dağılım aracı değil aynı zamanda ekonomik istikrar ve uzun vadeli büyüme kapasitesi için de değerli bir yatırım olarak okunabilir. Bu argüman, ETH'yi salt sol siyaset perspektifinden değil, geniş bir ekonomik gerekçeyle savunma imkânı sunar.

Cinsiyet eşitliği boyutu, ETH'nin çarpan etkisi tartışmasına eklenmesi gereken bir diğer kritik unsurdur. **Bakım hizmetlerinin kamulaştırılması** ve kadınların maruz kaldığı görünmez emek yükünün hafifletilmesi; kadınların emek piyasasına katılımını artırır, bu katılım vergi tabanını genişletir ve cinsiyet ücret açığını daraltır. Uluslararası Çalışma Örgütü ve OECD araştırmaları, kapsamlı çocuk bakım hizmetlerine yapılan yatırımın kadın istihdamı üzerindeki çarpan etkisinin son derece güçlü olduğunu defalarca ortaya koymuştur. Bu etki, ETH'nin cinsiyet eşitliğine olan katkısını yalnızca normatif bir iyilik olarak değil, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ekonomik bir verimlilik kazanımı olarak da çerçevelememizi mümkün kılmaktadır.

Ekolojik dönüşümün ekonomik boyutu da bu tartışmanın ayrılmaz bir parçasıdır. İklim değişikliğiyle mücadele için kaçınılmaz olan altyapı dönüşümü, yenilenebilir enerji yatırımları, enerji verimliliği yenilemeleri, toplu taşıma ağlarının genişletilmesi ve sürdürülebilir konut standartları; yalnızca çevresel bir zorunluluk değil aynı zamanda büyük bir ekonomik fırsat alanı da oluşturmaktadır. Bu yatırımların kamu öncülüğünde ve ETH çerçevesiyle bütünleşik biçimde organize edilmesi, hem

doğrudan istihdam yaratır hem de özel sektörü bu dönüşüme sürükleyen güçlü sinyal ve teşvik yapıları oluşturur. Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın kamu yatırım bileşeni bu yaklaşımın önemli bir adımını temsil etmekte; ancak sosyal boyutu ile mülkiyet dönüşümü gündemine ilişkin zafiyetleri nedeniyle ETH perspektifinden yetersiz kalmaktadır.

ETH karşılanamaz mı? Maliyet iddialarına karşı yanıtlar

'ETH karşılanamaz' iddiası, bu tartışmada en sık karşılaşılan ve en sistematik biçimde yanıt verilmesi gereken argümandır. Bu iddia genellikle birkaç farklı formda ortaya çıkmaktadır: Toplam maliyetin GSYH'ye oranla taşınamaz olduğu iddiası; gereken vergi artışlarının ekonomiyi zedeleyeceği iddiası; benzer programları hayata geçirmiş ülkelerin yüksek kamu borçlarının sürdürülemezliği iddiası ve hizmetlerin bürokratik verimsizliği nedeniyle kaynakların boşa harcandığı iddiası. Bu iddiaların her biri, hem ampirik hem de felsefi düzlemde yanıt gerektirmektedir.

İlk ve en temel yanıt, *maliyet hesabının sistematik biçimde eksik yapıldığıyla ilgilidir*. 'ETH'nin maliyeti ne kadardır?' sorusu, yalnızca doğrudan harcama rakamlarıyla yanıtlanamaz; programın yarattığı tasarruflar, çarpan etkileri, önleyicilik kazanımları ve uzun vadeli verimlilik artışları da hesabın içine girmek zorundadır. **Kapsamlı bir birincil sağlık sistemi**, acil servis başvurularını ve hastaneye yatış maliyetlerini azaltır. **Erken çocukluk eğitimi**, ilerideki özel eğitim, sosyal yardım ve suç önleme harcamalarını düşürür. **Kapsamlı konut desteği**,

evsizliğin yarattığı sağlık, sosyal hizmet ve ceza adaleti maliyetlerini bertaraf eder. Bu tasarruflar program maliyetinin önemli bir bölümünü karşılar; yalnızca net ek maliyet gerçek anlamda yeni bir kaynak tahsisi gerektirmektedir.

İkinci yanıt, karşılaştırmalı bir perspektif sunar: ETH'nin kapsamlı biçimde uygulandığı ülkeler, bu programların ekonomilerini çöküşe götürdüğünü değil aksine hem sosyal hem de ekonomik açıdan daha iyi performans gösterdiklerini ortaya koymaktadır. **İskandinav ülkeleri**; yüksek kamu harcaması, güçlü vergilendirme ve kapsamlı evrensel hizmetlere karşın, hem en yüksek yaşam kalitesi hem de sürdürülebilir ekonomik büyüme rakamlarını bir arada başarmıştır. Bu ülkeler ne ekonomik durgunluğa girmiş ne de kamu borç krizine sürüklenmiştir. Tersine, bu modelden uzaklaşan ve neoliberal kemer sıkma politikalarını benimseyen ülkeler, hem ekonomik büyüme hem de toplumsal refah bakımından sistematik biçimde daha kötü sonuçlar almıştır. **Yunanistan**'ın kamu hizmetlerini dramatik biçimde kestiği kemer sıkma döneminin ardından yaşadığı hem ekonomik hem de insani kriz, bu tablonun en çarpıcı örneğini sunmaktadır.

Üçüncü yanıt, 'karşılanabilirlik' söyleminin siyasi inşasını deşifre eder. **'Buna para yok' önermesi**, teknik bir gerçeklik değil **siyasi bir tercihtir**. Banka kurtarma operasyonları için trilyonlarca dolar mobilize edilebilmişse, pandemi döneminde kamu harcamaları sınırlamasız biçimde artırılabilmişse ve savunma sanayiine devasa kaynaklar aktarılabiliyorsa, seçim meselesinin kaynakların varlığıyla değil onların neye tahsis edileceğiyle ilgili olduğu açıkça görülmektedir. **Neoliberal dönemde 'karşılanabilirlik' söylemi, toplumun**

tamamının ihtiyacına değil sermayenin çıkarına yönelik harcamaları normalleştirmek için sistematik biçimde araçsallaştırılmıştır. ETH'nin finansmanını savunmak, bu normalliğe itiraz etmek ve kaynakların kime tahsis edildiği konusundaki gerçek siyasi çatışmayı görünür kılmaktır.

Dördüncü yanıt, bürokratik verimsizlik iddiasına yönelir. Bu iddia, kamu hizmetlerinin piyasa rekabetinden yoksun olduğu için kaçınılmaz biçimde verimsiz olduğunu öne sürer. Bu önerme hem teorik hem de ampirik düzlemde çürütülmüştür. ***Teorik düzlemde***: Piyasa rekabetinin verimliliği artıracağı varsayımı, bilgi asimetrileri, doğal tekeller ve dışsallıklar gibi temel piyasa başarısızlıklarının hüküm sürdüğü sağlık, eğitim ve bakım gibi alanlarda geçerliliğini yitirir. ***Ampirik düzlemde***: ABD'nin özel sağlık sistemi, GSYH'nin yaklaşık yüzde on yedisini sağlığa harcarken pek çok evrensel kamu sağlık sistemine kıyasla çok daha düşük sağlık çıktıları üretmektedir. Bu karşılaştırma, piyasanın bazı hizmet alanlarında kamu sistemlerinden sistematik olarak daha verimsiz olduğunu göstermektedir.

Beşinci yanıt, vergi artışlarının ekonomik büyümeyi frenleyeceği iddiasına yönelir. Bu iddia, teorik düzlemde hem güçlü hem de güçsüz yanları olan bir argüman içermektedir. Vergilendirmenin ekonomik teşvikler üzerinde etkisi olduğu doğrudur; ancak bu etkinin negatif yönde baskın olduğu iddiası, ampirik destek açısından son derece zayıf kalmaktadır. Kurumlar vergisi ve sermaye geliri vergilerindeki artışların yatırımları dramatik biçimde kaçıracağı tezi, özellikle 1980'lerin neoliberal düşünce ortamında son derece abartılmış biçimde sunulmuştur. Oysa tarihsel kanıtlar, en yüksek marjinal vergi oranlarının geçerli olduğu 1950'lerin ve 1960'ların Amerika'sında ya da İskandinav

ülkelerinde sürdürülebilir büyümenin gerçekleştiğini göstermektedir. Arzdan ziyade talebi pekiştiren kamu harcamaları, vergi artışlarının olası caydırıcı etkisini hem kısmen hem de bazı koşullarda tamamen telafi etmektedir.

Altıncı ve son yanıt, uluslararası koordinasyon sorununa ilişkindir. ETH finansmanı için gerekli vergi reformlarının büyük bölümü, sermayenin ülkeler arasında serbestçe hareket edebildiği bir dünyada tek bir ülkenin tek başına hayata geçirmesinin zorluğuyla karşılaşmaktadır. Ancak bu zorluk, söz konusu reformları imkânsız kılmaz; koordinasyonu gerekli kılar. OECD'nin küresel asgari kurumlar vergisi anlaşması bu koordinasyonun mümkün olduğunu göstermiştir. Avrupa Birliği çerçevesinde daha kapsamlı finansal işlem vergileri, karbon sınır düzenlemeleri ve servet vergileri için koordinasyon mekanizmaları; hem teknik hem de siyasi açıdan gerçekçi bir ufkun içindedir. Bunun ötesinde, birden fazla büyük ekonominin eş zamanlı biçimde kapsamlı ETH programlarını hayata geçirmesi, uluslararası baskıyı güçlendirir ve geride kalanlar üzerinde emsal etkisi yaratır.

Finansman Meselesini Siyasi Bir Çatışma Olarak Okumak

Bu bölüm boyunca ETH'nin finansmanına ilişkin çok katmanlı bir argüman geliştirildi. Servet vergisi reformundan kurumlar vergisine, finansal işlem vergisinden kamulaştırmaya, kamu bankacılığından çarpan etkisine; bu araçların her biri ETH'nin gerçekleştirilebilir bir proje olduğunu farklı perspektiflerden desteklemektedir. Bu araçlar birlikte değerlendirildiğinde, **ETH finansmanının teknolojik bir imkânsızlıkla değil**

siyasi bir irade sorunuyla karşı karşıya olduğu net biçimde görülmektedir.

Bu gerçeği kavramak, ETH'nin savunucuları için hem güçlendirici hem de zorlaştırıcıdır. ***Güçlendiricidir***; çünkü 'kaynaklar yoktur' söylemi bir gerçeklik değil bir iktidar ilişkisinin ürünüdür ve bu iktidar ilişkisi siyasi mücadeleyle dönüştürülebilir. ***Zorlaştırıcıdır;*** çünkü ETH'nin finansmanını mümkün kılacak politika dönüşümleri, mevcut durumdan kazançlı çıkan son derece güçlü ekonomik aktörlerin çıkarlarıyla doğrudan çatışmaktadır. Büyük servet sahipleri, finans sektörü, özelleştirilmiş kamu tekelleri ve vergi cenneti kullanan çok uluslu şirketler; ETH'yi finanse edecek mekanizmalara karşı güçlü bir siyasi direniş oluşturmaktadır.

Bu direniş, ETH'nin yalnızca teknik değil siyasi bir proje olduğunu göstermektedir. **Finansman meselesi nihayetinde bir sınıf çatışması meselesidir:** Neoliberal dönemde yukarıya doğru aktarılan servetin yeniden dağıtılması, güçlü veto oyuncularının aşılmasını ve bu aşmayı mümkün kılacak toplumsal güç tabanının inşa edilmesini gerektirmektedir. Bu güç tabanının nasıl örgütleneceği sorusu, bu kitabın sonuç bölümünde ele alınacaktır. Önce ise ETH'nin ekolojik sürdürülebilirlik boyutuna ve dijital dönüşümle olan ilişkisine geçilecek; ardından dünya genelindeki somut tarihsel deneyimler ayrıntılı biçimde incelenecektir.

BÖLÜM 7: ETH VE EKOLOJİK SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: GEZEGENSEL SINIRLAR İÇİNDE REFAH

Modern solun belki de en köklü gerilimlerinden biri, **sosyal refah talebi** ile **ekolojik sürdürülebilirlik** zorunluluğu arasında yaşandığı düşünülen çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bu gerilim çoğunlukla şöyle formüle edilir: Daha fazla hizmet ve refah, daha fazla kaynak tüketimi ve dolayısıyla daha ağır bir çevresel yük anlamına gelir. Bu çerçevede sosyal ve ekolojik gündemlerin birbirini zorunlu olarak sınırladığı, ikisini aynı anda gerçekleştirmenin ya çok güç ya da olanaksız olduğu sonucuna varılır. Evrensel Temel Hizmetler'in bu gerilimle nasıl ilişki kurduğu ve onu nasıl aştığı sorusu, ETH'nin 21. yüzyıl için ne denli özgün ve elzem bir çerçeve olduğunu anlamamıza doğrudan katkıda bulunmaktadır.

Bu bölüm, söz konusu gerilimin büyük ölçüde yanlış biçimde kurulduğunu ve ETH'nin bu kurgusal ikilemden çıkış yolunu hem teorik hem de pratik düzlemde sunduğunu savunmaktadır. Argüman birkaç katmanda ilerleyecektir. İlk olarak **iklim krizi** ile **sosyal krizin** birbiriyle nasıl iç içe geçtiği, aynı kökleri paylaştığı ve birbirinden ayrı ele alınamayacağı gösterilecektir. Ardından **Kate Raworth**'un çerçevesi aracılığıyla ETH'nin gezegensel sınırlar içinde refahı nasıl yeniden tanımladığı incelenecektir. **Yeşil Yeni Düzen** tartışmasıyla bağlantı kurulacak, tüketimi azaltırken refahı artırmanın nasıl mümkün olduğu ortaya konulacak; son olarak enerji, ulaşım ve konut alanlarında ekolojik dönüşümün somut politika boyutları ele alınacaktır.

İklim krizi ve sosyal kriz: Birbirine kilitli iki kriz

İklim krizi ve sosyal kriz, günümüz tartışmalarında çoğunlukla birbirinden bağımsız, hatta zaman zaman rekabetçi gündem maddeleri olarak ele alınmaktadır. Bir yanda iklim aktivistleri ve çevre hareketleri; öte yanda emekçi sınıfların ekonomik güvencesini ve somut yaşam koşullarını ön plana alan sol ve sosyalist hareketler ve bu iki gündemin zaman zaman birbirini dışlayan talepler olarak algılandığı bir siyasi ortam. Bu algı sistematik biçimde yanıltıcıdır. **İklim krizi** ve **sosyal kriz** aynı tarihsel sürecin, yani sermaye birikiminin önündeki her türlü sınırı ortadan kaldırmayı hedefleyen **neoliberal kapitalizmin, birbirinden ayrılamaz iki yüzüdür.**

İklim krizinin sosyal boyutu, yalnızca gelecekte yaşanacak felakette değil bugünün eşitsizliklerinde zaten görünür durumdadır. **İklim değişikliğinin en ağır etkilerine maruz kalanlar, sistematik olarak en az sorumlu olan kesimlerdir**: Küresel Güney'in yoksul toplulukları, kıyı şeridindeki kırılgan ekosistemler, sıcak hava dalgalarına en savunmasız olan düşük gelirli kentsel nüfuslar ve iklim kaynaklı göç baskısıyla en çok yüzleşen dezavantajlı topluluklar. **Öte yandan küresel karbon emisyonlarının tarihsel ve güncel birikiminin çok büyük bölümü, dünyanın en varlıklı bireylerinin ve en büyük şirketlerinin faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır.** Bu çarpıcı asimetri, iklim krizini aynı zamanda bir adalet krizi olarak çerçevelemektedir.

Sosyal krizin ekolojik boyutu da en az bunun kadar derindir. Neoliberal ekonomik modelin yarattığı güvencesizlik,

insanları kısa vadeli hayatta kalma stratejilerine mahkûm eder ve uzun vadeli ekolojik sürdürülebilirlik kaygılarını lüks bir tercih hâline getirir. Öğün parasını ya da kira parasını nasıl bulacağını düşünen biri için yenilenebilir enerji fiyatları ya da karbon ayak izi kolayca öncelikli bir kaygı olamaz; bu bireysel anlık tercih değil, güvencesizliğin yapısal sonucudur. Benzer biçimde, ekonomik büyümeye bağlı istihdam ve vergi gelirleri modeli, hükümetleri fosil yakıt endüstrisiyle açık bir çıkar ilişkisine sokmakta ve ekolojik dönüşümü siyasi olarak maliyetli hâle getirmektedir. Bu yapısal bağ, sosyal güvencenin zayıf olduğu koşullarda ekolojik dönüşümün siyasi tabanının da zayıf olacağını göstermektedir.

Bu iki kriz arasındaki bağı kavramak için **Andreas Malm**'ın **'fosil kapitalizm'** kavramı ve **Jason Hickel**'in **'bölünmüş dünya'** çerçevesi son derece aydınlatıcıdır. ***Malm'a göre*** iklim krizinin kökü, kömür ve petrol gibi fosil yakıtların tarihsel olarak kapitalist üretim biçiminin vazgeçilmezi hâline gelmesinde yatmaktadır; bu tercih teknolojik bir zorunluluk değil, işçi sınıfı üzerinde denetim kurma ve ucuz enerji aracılığıyla sermaye birikimini hızlandırma mantığının ürünüdür. ***Hickel ise*** küresel ekolojik yıkımın coğrafi dağılımını incelediğinde, aşırı tüketimin çok büyük bölümünün küresel Kuzey'in zengin ekonomilerinde yoğunlaştığını; ancak bunun maliyetinin büyük bölümünün hem ekolojik hem de sosyal boyutlarıyla Küresel Güney'in yoksul toplulukları tarafından ödendiğini ortaya koymaktadır. Bu küresel eşitsizlik, iklim krizini ve sosyal krizi yalnızca birbirine bağlamakla kalmaz; her ikisini de aynı sistematik sömürünün ürünü olarak tanımlar.

İki krizin bu köklü birlikteliği, her ikisine birden yanıt verebilecek politika çerçevelerini zorunlu kılmaktadır. ETH bu açıdan son derece özgün bir konumda durmaktadır: Temel hizmetleri kolektif ve ekolojik ilkeler çerçevesinde sunan bir sistem, hem sosyal krizin yarattığı güvencesizliği hem de ekolojik krizin gerektirdiği dönüşümü aynı anda ele alabilir. Bu ikili kapasite, ETH'yi yalnızca bir sosyal politika aracı olmaktan çıkarıp kapsamlı bir toplumsal dönüşüm stratejisinin merkezine taşır. Öte yandan iklim hareketi ile sol hareketler arasındaki koalisyon inşası için de ETH son derece değerli bir buluşma zemini sunar: Her iki hareketin de ortak çıkara sahip olduğu somut bir politika gündemi, soyut ideolojik birliktelikten çok daha güçlü bir dayanışma zemini oluşturur.

Ama bu birlikteliğin örgütlenebilmesi için önce bir yanılgının bertaraf edilmesi gerekmektedir**: İklim krizinin ağırlıklı olarak bireysel tüketim tercihlerinin sonucu olduğu yanılgısı. 'Karbon ayak izi'** kavramının **BP** petrol şirketi tarafından 2000'lerin başında piyasaya sürüldüğü ve bireylerin dikkatini şirket pratiklerinden bireysel sorumluluğa yönlendirme işlevi gördüğü artık iyi bilinmektedir. **Sistemik iklim eylemi, bireylerin alışkanlık değiştirmesinden değil; enerji sistemlerinin, ulaşım altyapısının ve konut stokunun toplu dönüşümünden geçmektedir.** Bu dönüşüm ise tanım gereği **kamusal bir irade** ve **kamusal bir yatırım** sorunu olup ETH'nin tam da güçlü olduğu alandır.

ETH ve ekolojik tavan: Raworth'un çerçevesinde ETH

Kate Raworth'un 2017 tarihli **'Doughnut Economics'** yani **Donut Ekonomisi** adlı çalışması, ETH tartışmasıyla en verimli biçimde kesişen ekolojik çerçevelerden birini sunmaktadır. Raworth'un çerçevesi, insan refahı için zorunlu olan bir **'sosyal temel'**, yani herkesin güvence altında olması gereken asgari yaşam koşulları ile gezegenin taşıyabileceği maksimum baskıyı tanımlayan bir **'ekolojik tavan'** arasındaki güvenli ve adil insanlık alanını kavramlaştırır. Bu çerçevede hem yeterince yüksek refah düzeyinin hem de gezegensel sınırların aşılmamasının aynı anda gerçekleştirilmesi, politika tasarımının temel hedefi olarak belirlenmektedir.

Raworth'un sosyal temeli, ETH'nin bileşenleriyle neredeyse bire bir örtüşmektedir. Beslenme, sağlık, eğitim, gelir ve çalışma, barış ve adalet, siyasi ses, sosyal eşitlik, cinsiyet eşitliği, konut, ağlar ve enerji; bu on iki boyut, ETH'nin kapsam tartışmasında ele aldığı alanların doğrudan karşılığıdır. Raworth'un sosyal temel anlayışı, **Doyal** ve **Gough**'un **insan ihtiyaçları teorisiyle** ve **Nussbaum**'un **kapasite listesiyle** derin bir yakınlık içindedir; ama buna ekolojik boyutu sistematik olarak entegre etmesi bakımından özgün bir katkı sunar. Bu entegrasyon, ETH'nin felsefi çerçevesini tamamlayan ve onu 21. yüzyılın çok boyutlu krizleriyle bütünleştiren çok değerli bir teorik köprüdür.

Ekolojik tavan, Raworth'un çerçevesinin ikinci ve aynı ölçüde kritik bileşenidir. İklim değişikliği, biyoçeşitlilik kaybı, ozon tabakasının incelmesi, okyanusların asitlenmesi, tatlı su

döngüsünün bozulması ve öteki gezegensel sınırlar; insanlığın güvenli işletim aralığını tanımlayan bu sınırlar, Stockholm Esneklik Merkezi'nin geliştirdiği **'gezegensel sınırlar'** çerçevesiyle somutlaştırılmıştır. Bu sınırların önemli bir bölümünün zaten aşılmış olduğu ya da aşılma eşiğine yaklaşıldığı bugünkü tabloda, refah politikalarının bu sınırları daha da zorlayan değil tersine onların içine çeken bir mantıkla tasarlanması zorunludur.

ETH'nin bu çerçeveyle ilişkisi son derece verimlidir. **ETH, geliri bireyselleştirip tüketicileri piyasada serbest bırakmak yerine, ihtiyaçları doğrudan kolektif hizmetler aracılığıyla karşılar.** Bu yaklaşım, tüketim yapısı üzerinde bir dereceye kadar kolektif denetim imkânı tanır: Bir **toplu taşıma sistemi**, aynı ulaşım ihtiyacını bireysel araçların toplamından çok daha düşük karbon yoğunluğuyla karşılar. **Kamusal bir ısıtma ve soğutma altyapısı**, aynı konfor düzeyini bireysel sistemlerden çok daha verimli biçimde sağlayabilir. **Kolektif gıda sistemleri**, sürdürülebilir üretim yöntemlerini piyasanın tersine döndüremeyeceği güçlü bir satın alma politikasıyla teşvik eder. Bu örneklerin her biri, ETH'nin **ekolojik tavan** ile **sosyal temel** arasındaki gerilimi azaltmaya yönelik spesifik kapasitesini göstermektedir.

Raworth'un çerçevesinin ETH tartışmasına kattığı belki de en değerli boyut, **büyüme** ve **refah** arasındaki alışılagelen özdeşleşmeyi sorgulamasıdır. Geleneksel refah devleti modelleri büyük ölçüde ekonomik büyümeye bağlı **vergiler** ve **tam istihdam** varsayımı üzerine inşa edilmiştir. Büyümenin yavaşladığı ya da duraksadığı koşullarda bu modeller ciddi baskıya girmektedir; bu basıncın neoliberal kemer sıkma politikalarının

meşrulaştırılmasında araçsallaştırıldığı da görülmüştür. ETH ise refahı büyüme bağımlılığından kısmen kurtaran bir yapı sunar: **Hizmetler büyümenin yarattığı vergi gelirleriyle değil sistematik servet yeniden dağılımıyla finanse edildiğinde, ekonomik büyüme yavaşlasa da temel refah güvencesi korunabilir.** Bu özellik, post-büyüme ekonomisi tartışmasıyla ETH arasındaki felsefi ve pratik köprüyü oluşturmaktadır.

Raworth'un Donut çerçevesinin **Amsterdam** ve diğer şehirlerde yerel politika uygulamalarına dönüştürülmesi, ETH tartışması için son derece öğretici somut deneyimler sunmaktadır. **Amsterdam Belediyesi** 2020'de Donut modelini resmi politika çerçevesi olarak benimseyerek hem sosyal hem ekolojik hedefleri bütünleşik bir strateji içinde ele almaya başladı. Bu deneyim henüz yeni olmakla birlikte, teorik çerçevenin yerel yönetim ölçeğinde hayata geçirilmesinin mümkün olduğunu ve ETH bileşenlerinin ekolojik sürdürülebilirlik ilkeleriyle nasıl bütünleştirilebileceğine ilişkin değerli dersler sunduğunu göstermektedir.

Yeşil Yeni Düzen ve ETH: Ekolojik geçişin sosyal boyutu

Yeşil Yeni Düzen, 2018'den bu yana özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve ardından pek çok ülkede gündem bulan ve iklim kriziyle ekonomik eşitsizliği aynı anda ele almayı hedefleyen kapsamlı bir politika çerçevesi olarak öne çıkmaktadır. **Alexandria Ocasio-Cortez** ve **Ed Markey**'nin ABD Kongresi'ne sunduğu karar önergesinden **Avrupa Yeşil**

Mutabakatı'na ve çeşitli ulusal uyarlamalarına uzanan bu çerçeve; yenilenebilir enerjiye büyük ölçekli kamu yatırımı, yeşil istihdam garantisi ve bu dönüşümün maliyetinin adil biçimde paylaşılmasını aynı paket içinde birleştirme iddiasını taşımaktadır. ETH ile bu çerçeve arasındaki ilişki, birbirini tamamlayan ve birbirini güçlendiren bir bütünsellik içermektedir.

Yeşil Yeni Düzen'in en önemli katkısı, ekolojik dönüşümü salt **çevre politikası** olarak değil aynı zamanda bir **sınıf politikası** ve **istihdam politikası** olarak konumlandırmasıdır. Fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçiş, hem kaçınılmaz hem de yıkıcı ekonomik dönüşümler içermektedir: Kömür madenciliği, petrol rafinerileri ve bağlı endüstrilerde çalışan milyonlarca işçi, bu dönüşümün ağırlığını hissedecektir. Bu gerçeği göz ardı ederek salt ekolojik bir anlatı üzerine kurulu iklim politikaları; emekçi sınıfları iklim eylemine karşı konumlandıran siyasi bir dinamik yaratır ve aşırı sağın bu kesimleri iklim karşıtı bir söylem etrafında mobilize etmesine zemin hazırlar. **Fransa**'daki **Sarı Yelekliler hareketi**, bu dinamiğin son derece somut bir örneğini sunmaktadır: Mazot vergileriyle hayata geçirilmeye çalışılan karbon fiyatlandırması, sosyal güvenceden yoksun kırsal ve banliyö nüfuslarını salt iklim politikasına değil, onları temsil ettiğini iddia eden siyasi sistemin tamamına karşı ayaklandıran bir kıvılcıma dönüştü.

ETH, Yeşil Yeni Düzen çerçevesinin bu açığını kapatma kapasitesi taşımaktadır. ***Ekolojik dönüşümün sosyal boyutu***; enerji yoksulluğunun giderilmesi, yeşil ekonomide nitelikli ve sendikalı istihdam garantisi, fosil yakıt sektöründen etkilenen bölgeler için kapsamlı geçiş destekleri ve temiz enerjinin herkes için erişilebilir kılınması; bunların hepsi ETH'nin doğal

bileşenleridir. Bu bileşenlerin Yeşil Yeni Düzen çerçevesiyle sistematik biçimde entegre edilmesi, ekolojik dönüşümü yalnızca çevreci seçmen kitlesinin değil emekçi sınıfların da çıkarıyla uyumlu bir proje olarak konumlandırır. Bu siyasi bütünleşme, iklim hareketinin çoğunlukla başaramadığı geniş toplumsal koalisyon inşasını mümkün kılar.

Adil Geçiş kavramı, bu tartışmanın son derece kritik bir halkasını oluşturmaktadır. Adil Geçiş, ekolojik dönüşümün maliyetinin mevcut durumdan kazançlı çıkan varlıklı azınlığa değil dönüşümün yükünü taşıyan emekçi topluluklara yüklenmemesi gerektiğini savunur. Bu ilke hem normatif hem de stratejik boyutlar taşımaktadır: ***Normatif olarak***, dönüşümün hakkaniyetli biçimde yönetilmesi temel bir adalet gerekliliğidir; ***stratejik olarak ise*** ekolojik dönüşümün emekçi sınıfların aktif desteğini kazanabilmesi için bu sınıfların yeni ekonomide gerçek kazanımlar elde etmesi zorunludur. ***ETH'nin Adil Geçiş bileşenleri***; *geçiş döneminde gelir desteği, meslek dönüşümü için kapsamlı eğitim, etkilenen bölgelerde yeni yeşil endüstrilere yatırım ve yerel toplulukların enerji dönüşümü kararlarına anlamlı katılımı gibi somut mekanizmaları kapsar.*

Avrupa Yeşil Mutabakatı, bu bütünleşme çabasının en büyük ölçekli kurumsal denemesini temsil etmektedir. 2019'da açıklanan ve 2050 yılına kadar iklim nötrlüğünü hedefleyen bu çerçeve; devasa kamu yatırım taahhütleri, sektörel dönüşüm hedefleri ve Adil Geçiş Fonu gibi sosyal mekanizmaları içermektedir. Bununla birlikte **Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın ETH perspektifinden ciddi eksiklikleri bulunmaktadır**: *Sosyal boyutun zayıflığı, özellikle konut ve bakım gibi kritik alanlarda sistematik bir ETH çerçevesinden yoksunluk, piyasa*

mekanizmalarına ve özel sektör yatırımlarına aşırı güven ve ulusal düzeylerde uygulamanın ne denli tutarlı ve iddialı olacağına ilişkin derin belirsizlikler. Bu eksiklikler, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nı ETH çerçevesinin tamamlayıcısı değil, onun gereksindiği dönüşümün yalnızca kısmen gerçekleşmiş bir ön adımı olarak değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır.

İklim finansmanı meselesi, Yeşil Yeni Düzen ve ETH tartışmasının küresel boyutunu açmaktadır. Küresel Güney'in hem iklim değişikliğinin en ağır etkilerine en fazla maruz kalan hem de bu değişikliğe en az katkıda bulunan ülkeleri, ekolojik dönüşüm için ihtiyaç duydukları finansmana büyük ölçüde erişememektedir. Küresel iklim finansmanı mekanizmalarının bu çelişkiyi gidermesi, hem ekolojik hem de ahlaki bir zorunluluktur. ETH perspektifinden bu sorun şöyle çerçevelenebilir: **Gezegensel sınırlar içinde herkes için yeterli refahı gerçekleştirmek, yalnızca zengin ülkelerin kendi iç politika dönüşümleriyle değil küresel düzeyde adil bir kaynak paylaşımı mekanizmasıyla mümkündür.** Bu çerçeve, ETH tartışmasını ulusal ölçekten küresel adalete taşıyan önemli bir köprü oluşturmaktadır.

Tüketimi düşürürken refahı artırmak: ETH'nin post-büyüme imkânı

Modern iktisat tartışmasının en köklü varsayımlarından biri, refahın artmasının kaçınılmaz biçimde daha fazla üretim ve tüketimi gerektirdiğidir. Bu varsayım, ulusal gelirin büyümesini refah artışının göstergesi olarak kullanan GSYH merkezli kalkınma anlayışının temel taşını

oluşturmaktadır. Post-büyüme ve duraklama iktisadı perspektifinden yürütülen eleştiri, bu varsayımın hem ampirik olarak yanılgı içerdiğini hem de gezegensel sınırlar çerçevesinde sürdürülemez olduğunu ortaya koymaktadır. ETH, bu eleştiriye felsefi düzlemde en güçlü pratik yanıtı sunan politika çerçeveleri arasında yer almaktadır.

'Tüketimi azaltırken refahı artırmak' iddiasının paradoksal göründüğü açıktır; ama bu paradoks ancak refahı maddi tüketim miktarıyla özdeşleştiren dar bir çerçeve içinde ortaya çıkar. Refahı, kapasite yaklaşımı ya da insan ihtiyaçları teorisi gibi zengin felsefi çerçevelerle tanımladığımızda, tablo değişir. ***Gerçek refah***; *insanın sağlıklı, güvende, özgür, bağlı ve anlamlı bir yaşam sürmesini kapsar.* Bu tanımın bileşenlerinin büyük bölümü, maddi tüketim miktarıyla değil hizmet kalitesi, sosyal bağlar, güvenlik ve katılım kapasitesiyle ilişkilidir. Üstelik bu bileşenlerin pek çoğu, bireysel tüketim yerine kolektif sağlama yoluyla çok daha düşük bir kaynak girdisiyle gerçekleştirilebilir.

Tim Jackson'ın **'Prosperity Without Growth'**, Türkçesiyle **Büyüme Olmadan Refah** adlı çalışması bu argümanı sistematik biçimde geliştirmektedir. Jackson, büyümenin duraksadığı ya da gerilediği koşullarda refahın zorunlu olarak bozulmayacağını; bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin büyük ölçüde o toplumun kaynaklarını nasıl organize ettiğine bağlı olduğunu göstermektedir. Kolektif hizmet sistemleri, rekabetçi tüketim kalıplarının yerine geçebilecek toplumsal tatmin kaynakları yaratır; bu ikame, hem bireysel refahı korur hem de toplam kaynak tüketimini azaltır. ETH, tam da bu ikame mekanizmasının kurumsal ifadesidir.

Bu argümanın somutlaştığı en güçlü örneklerden biri, **sağlık alanından** gelmektedir. Pahalı, bireysel ve piyasa güdümlü bir sağlık sisteminde her birey, sağlık ihtiyaçlarını karşılamak için büyük miktarda maddi kaynak harcamak zorunda kalır; bu harcama hem kişisel hem de toplumsal düzeyde yüksek bir ekonomik aktivite yaratır. **Evrensel bir kamu sağlık sistemi** ise aynı sağlık çıktısını, hatta çoğu durumda daha iyi çıktıları, çok daha az maddi kaynak gerektirerek üretir. **Kolektif havuzlama, ölçek ekonomileri ve önleyici bakımın yaygınlaştırılması; hem bireysel hem de toplumsal refahı artırırken toplam kaynak tüketimini azaltır.** Bu, tüketimi düşürürken refahı artırmanın teorik olarak değil pratikte gerçekleştiğinin en güçlü örneklerinden biridir.

Benzer bir mantık **ulaşım, konut** ve **enerji** alanlarında da işlemektedir. Yüksek kaliteli toplu taşıma sistemleri, aynı ulaşım ihtiyacını bireysel araçların toplamından çok daha az enerji ve materyal yoğunluğuyla karşılar. Enerji verimliliği yüksek kamusal konut, hem ısınma maliyetlerini hem de karbon emisyonlarını bireysel konut piyasasının sunabileceği düzeyin çok altına indirir. Bu örneklerin ortak özelliği şudur: Piyasanın bireysel tüketim yoluyla karşıladığı ihtiyaçlar, kolektif organizasyon yoluyla hem daha adil hem de ekolojik olarak çok daha hafif bir ayak iziyle karşılanabilmektedir.

Post-büyüme tartışmasıyla ETH arasındaki felsefi bağ, **'yeterlilik'** kavramı üzerinden de kurulabilir. ***Post-büyüme iktisadı***, sonsuz büyüme yerine yeterliliği, yani ihtiyaçların karşılandığı ama fazlasının kovalanmadığı bir ekonomik denge anlayışını savunur. ETH, bu anlayışla derin bir yakınlık içindedir: 'Temel' ifadesi, ETH'nin yalnızca bir asgari düzeyi değil tam

katılım için yeterli ama piyasa lüksünü referans almayan bir standart hedeflediğini gösterir. Bu **'yeterlilik' ilkesi**, hem ekolojik sürdürülebilirlik hem de siyasi kabul edilebilirlik açısından son derece güçlü bir norm sunar.

Degrowth yani büyüme karşıtı düşünürlerin bir kesimi, ETH'nin bu dönüşümü tamamlayıp tamamlayamayacağına ilişkin haklı bir çekince taşımaktadır. Eğer ETH, kapitalist büyüme dinamiğinin temelde değişmediği ama üzerine evrensel hizmetler eklenen bir model olarak uygulanırsa, ekolojik dönüşüm için gerekli köklü değişimin yalnızca yüzeysel bir varyantı olarak kalacaktır. Bu endişe gerçektir ve ETH savunucularının sistematik biçimde yanıt vermesi gereken ciddi bir eleştiriyi içermektedir. Yanıt şöyle formüle edilebilir: **ETH, köklü bir ekolojik dönüşüm için hem zorunlu hem de yeterli bir koşul değildir; ama bu dönüşüm için zorunlu olan ekonomik güvence zeminini inşa etmeden, ekolojik geçişin siyasi tabanının oluşması güçtür.** ETH, büyüme karşıtı dönüşümün hem önkoşulunu hem de kurumsal çerçevesini sağlar; ama bu çerçevenin ekolojik ilkelerle tutarlı biçimde tasarlanması zorunludur.

Enerji, ulaşım ve konut: Ekolojik dönüşümde ETH'nin rolü

ETH'nin ekolojik sürdürülebilirlik boyutunu en somut biçimde anlayabilmek için enerji, ulaşım ve konut alanlarındaki dönüşümü ayrıntılı biçimde ele almak gerekmektedir. Bu üç alan, hem karbon emisyonlarının en büyük kaynaklarını oluşturmakta hem de ekolojik dönüşümün en iddialı ve en maliyetli

adımlarını içermektedir. Aynı zamanda bu üç alan, ETH'nin bileşenleri olarak ele alındığında, piyasanın sağlayamayacağı ekolojik dönüşümü kolektif organizasyonun nasıl mümkün kılabileceğini en açık biçimde göstermektedir.

Enerji alanında ekolojik dönüşüm, fosil yakıtlara dayalı mevcut enerji sisteminin yenilenebilir kaynaklara dayalı bir sisteme dönüştürülmesini gerektirmektedir. Bu dönüşümün hem teknik hem de ekonomik olarak mümkün olduğu artık tartışmasız biçimde kabul görmektedir; sorun büyük ölçüde bu dönüşümün kimin kontrolünde ve kimin çıkarına gerçekleşeceğiyle ilgilidir. ***Piyasa güdümlü enerji dönüşümü***, büyük enerji şirketlerinin karlılık hesabına göre biçimlenmekte; bu hesap çoğunlukla kârlı kentsel ve ticari alanları öncelikli kılmakta, kırsal ve dezavantajlı alanlarda yatırımları ertelemekte ve dönüşümün maliyetini tüketicilere yükleme eğilimi göstermektedir. ***Kamusal enerji dönüşümü ise*** bu hesabı toplumsal çıkar ve ekolojik hedef lehine yeniden yapılandırabilir.

Kamu sahipliğindeki yenilenebilir enerji sistemleri, bu yeniden yapılandırmanın en güçlü aracını sunmaktadır. **Danimarka**'da **rüzgâr enerjisi kooperatiflerinin** tarihsel başarısı, topluluk mülkiyetindeki yenilenebilir enerji üretiminin hem ekolojik hem de ekonomik açıdan son derece etkin sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Danimarka rüzgâr enerjisinin önemli bir bölümü, yerel kooperatifler tarafından üretilmekte ve elde edilen gelir yerel topluluklarda kalmaktadır. Bu model, enerji dönüşümünü hem demokratikleştiren hem de yerel ekonomiyi güçlendiren bir yapı sunmaktadır. **Almanya**'da **Energiewende** (enerji dönüşümü) sürecinde ortaya çıkan topluluk enerji modellerinin benzer sonuçlar ürettiği görülmektedir. Bu

deneyimler, enerji üretiminin büyük şirketlerin elinde yoğunlaşması yerine topluluklara ve yerel yönetimlere dağıtılmasının hem teknik hem de sosyal açıdan üstün bir model olduğunu ortaya koymaktadır.

Enerji verimliliği yatırımları, enerji dönüşümünün en önemli ama en az tartışılan boyutunu oluşturmaktadır. Mevcut konut ve bina stoğunun büyük bölümü, modern enerji verimliliği standartlarının çok gerisinde kalmaktadır; bu stokun yenilenmesi hem karbon emisyonlarını dramatik biçimde düşürecek hem de enerji faturalarını azaltarak enerji yoksulluğuna doğrudan müdahale edecektir. Ancak bu yatırım, özellikle kiracı olan ve binalar üzerinde dönüşüm kararı alma yetkisi bulunmayan düşük gelirli haneler için büyük ölçüde piyasanın sağlayamayacağı bir finansman ve koordinasyon gerektirir. Büyük ölçekli kamu yatırım programları ve zorunlu standartların hayata geçirilmesi, bu dönüşümü mümkün kılan ama piyasanın kendi başına gerçekleştiremeyeceği müdahalelerdir.

Ulaşım alanında ekolojik dönüşümün üç birbirini tamamlayan bileşeni bulunmaktadır. ***Birincisi*, yüksek kaliteli ve erişilebilir toplu taşıma ağlarının genişletilmesidir**: Bu genişleme hem bireysel araç kullanımını azaltır hem de düşük gelirli hanelerin pahalı araç sahipliği zorunluluğundan kurtulmasını sağlar; böylece hem ekolojik hem de sosyal eşitlik kazanımları birlikte gerçekleşir. ***İkincisi,* aktif ulaşım altyapısının, yürüme ve bisiklet yollarının güçlendirilmesidir**: Bu altyapı hem sıfır emisyonlu hem de kamusal sağlığa katkıda bulunan kentsel mobilite biçimlerini teşvik eder. ***Üçüncüsü*, kalan bireysel araç filosunun elektrifikasyonu ve kamu taşımacılığının elektrifikasyonudur:** Ancak bu

elektrifikasyonun tamamlanması için önce elektrik şebekesinin yenilenebilir enerjiye dayanır hâle gelmesi zorunludur; aksi hâlde yalnızca emisyonların mekân değiştirmesi söz konusu olur.

Hollanda'nın bisiklet kültürü ve ulaşım planlaması bu tartışma için son derece öğretici bir örnek sunmaktadır. Hollanda'nın bisiklet odaklı kentsel planlamasının kısmen tarihsel bir birikim olduğu doğrudur; ancak bu birikimin büyük bölümünün 1970'lerin petrol krizine verilen bilinçli bir kamu politikası yanıtının ürünü olduğu, yani bir teknolojik ya da kültürel zorunluluk değil siyasi bir tercih olduğu görülmektedir. Bu tercih bugün hem en düşük karbon yoğunluklu şehir içi ulaşım sistemlerinden birini hem de en yüksek kentsel yaşam kalitesi göstergelerinden bazılarını üretmektedir. Siyasi irade ve sistematik kamu yatırımıyla ulaşım sisteminin dönüştürülmesinin mümkün olduğunu ve bu dönüşümün hem ekolojik hem de sosyal refah açısından son derece olumlu sonuçlar ürettiğini bu örnek açıkça göstermektedir.

Konut alanında ekolojik dönüşümün boyutu hem en büyük hem de en karmaşık olandır. Mevcut konut stoku, küresel karbon emisyonlarının yaklaşık yüzde otuzundan sorumludur; bu payın büyük bölümü **ısıtma, soğutma** ve **sıcak su** sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Fosil yakıt bazlı ısıtma sistemlerinden, doğalgaz kazanları ve petrol sobalar, elektrikli ısı pompalarına ya da yeşil hidrojen sistemlerine geçiş ve mevcut bina stoğunun kapsamlı enerji verimliliği yenilenmesi; bu dönüşümün teknik içeriğini oluşturmaktadır. Ancak bu dönüşümün gerçekleşmesinin önünde ciddi piyasa engelleri bulunmaktadır.

En belirleyici engel, mülk sahibi ile kiracı arasındaki çıkar uyuşmazlığıdır: Enerji verimliliği yatırımlarından faturalar azaldığı için esas olarak kiracı yararlansa da yatırım maliyetini ev sahibinin üstlenmesi gerekmektedir. Piyasa bu çelişkiyi kendi kendine çözemez; bu nedenle güçlü zorunlu standartlar, finansman desteği ve kamu yatırım programları kaçınılmazdır. **Sosyal konut stoğunun genişletilmesi, bu sorunu doğrudan çözer**: Kamu mülkiyetindeki konutta yatırım kararını alan ve bundan yararlanan aynı aktördür; bu da enerji dönüşümü yatırımlarını hem daha hızlı hem de daha kapsamlı biçimde gerçekleştirmeyi mümkün kılar.

Bölgesel ısıtma ve soğutma ağları, konut alanında ekolojik dönüşümün özellikle güçlü ama yeterince tartışılmayan bir aracını oluşturmaktadır. **Bireysel kazan** ve **klima sistemleri** yerine bir bölgenin tamamına hizmet eden **merkezi ısıtma ve soğutma ağları**; hem çok daha yüksek enerji verimliliği sunar hem de **yenilenebilir** ya da **atık ısı kaynaklarıyla** çalışabilir. İskandinav ülkelerinde, özellikle **Danimarka**'da, bölgesel ısıtma ağları yaygın biçimde uygulanmakta ve hem düşük karbon hem de düşük maliyet açısından son derece başarılı sonuçlar üretmektedir. Bu ağlar, bölgesel planlama kapasitesi ve uzun vadeli kamu yatırımı gerektirdiğinden piyasanın tek başına sağlayamayacağı ama yerel yönetim ve kamu işletmeciliği kapsamında başarıyla hayata geçirilebilecek sistemlerdir.

Ekolojik Dönüşümü Adil Kılmak: ETH'nin Kritik Rolü

Bu bölüm boyunca ortaya konulan tablonun genel çerçevesini bir kez daha netleştirmek gerekir. **Ekolojik dönüşüm kaçınılmazdır**; ama bu **dönüşümün nasıl gerçekleşeceği**, **kimin yükünü taşıyacağı** ve **kimin kazanımlarından yararlanacağı** belirlenmiş değildir. ***Piyasa güdümlü bir ekolojik dönüşüm***; maliyeti düşük gelirli hanelere yükleyen karbon vergilerini, işçilere değil hissedarlara yarar sağlayan yeşil yatırımları ve ekolojik geçişi zenginlerin hem statülerini koruduğu hem de sermayelerini yeni sektörlere aktardığı bir süreç hâline getiren asimetrik güç ilişkilerini yeniden üretir.

ETH bu asimetrik dinamiğe köklü bir alternatif sunar. Enerji dönüşümünün kamu sahipliğinde ve topluluk kooperatiflerinde örgütlenmesi, yararların demokratik biçimde paylaşılmasını sağlar. Toplu taşımanın genişletilmesi ve ulaşım maliyetlerinin düşürülmesi, düşük gelirli hanelerin karbon vergisi gibi yükler altında ezilmesini önler. Sosyal konut stoğunun ekolojik standartlarla yenilenmesi, hem kira ödeyen kiracılara hem de enerji faturası olan herkese doğrudan fayda sağlar. Adil Geçiş mekanizmaları, fosil yakıt sektöründeki işçilerin bu dönüşümden değil kendi kaderlerinden söz hakkı olmayan kurbanlar değil yeni ekonominin onurlu üyeleri olarak yer almalarını güvence altına alır.

Ekolojik dönüşümü adil kılan bu mekanizmaların aynı zamanda dönüşümün siyasi sürdürülebilirliğini de güçlendirdiğini vurgulamak gerekmektedir. Enerji yoksulluğunu artıran, emekçi sınıfların mobilite maliyetini yükselten ve fosil yakıt işçilerini

güvencesizliğe mahkûm eden bir iklim politikası; orta ve uzun vadede hem geniş toplumsal destek hem de siyasi istikrar açısından ciddi riskler barındırmaktadır. ETH bu riskleri minimize eder; ekolojik dönüşümü yalnızca çevreci seçmen kitlesinin değil emekçilerin, kiracıların, yoksulların ve orta gelirli ailelerin de somut çıkarıyla buluşturan bir yapı sunar. Bu buluşma, iklim politikasının uzun vadede hem demokratik hem de ekolojik açıdan sürdürülebilir olmasının belki de en önemli güvencesidir.

Son olarak, bu bölümde geliştirilen argümanı kitabın genel teorik çerçevesine bağlamak gerekmektedir. **ETH'nin ekolojik sürdürülebilirlik boyutu, onu soyut bir çevre politikası aracı değil demokratik sosyalizmin 21. yüzyıl programının organik bileşeni yapan unsurları içermektedir***: Kolektif mülkiyet ve yönetişim, dayanışma ilkesi üzerine kurulu yeniden dağılım, emekçi sınıfların aktif örgütlenmesi ve hem bugünkü hem de gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeten uzun vadeli perspektif.* Bu unsurların bütünü, ETH'yi hem en acil güncel sorunlara yanıt veren hem de geleceğe yönelik dönüştürücü bir vizyonu somutlaştıran bir çerçeve olarak konumlandırmaktadır.

Bir sonraki bölümde ETH ve dijital dönüşüm ilişkisi, otomasyon, yapay zeka ve kamusal altyapı arasındaki bağ incelenecektir.

BÖLÜM 8: ETH VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM: OTOMASYON, YAPAY ZEKA VE KAMUSAL ALTYAPI

Dijital teknolojilerin yükselişi ve yapay zekanın hızla yaygınlaşması, Evrensel Temel Hizmetler tartışmasını hem yeni bir aciliyet boyutuyla hem de yeni bir fırsat çerçevesiyle buluşturmaktadır. Bir yanda teknolojik dönüşümün yarattığı güvencesizlik, işsizlik ve dijital eşitsizlik; öte yanda bu teknolojilerin kolektif amaçlar doğrultusunda kullanılması durumunda açılabilecek dönüştürücü kapasiteler. **ETH'nin dijital dönüşümle ilişkisi, yalnızca savunmacı bir yanıt değil aynı zamanda ofansif bir strateji içermektedir**: *Dijital teknolojiyi piyasanın tahakkümünden kurtararak onu evrensel hizmetlerin en güçlü aracına dönüştürmek.*

Bu bölüm, serinin ilk kitabı olan **'Yapay Zekayı Kamulaştırmak'** ile doğrudan bir teorik süreklilik içinde ilerlemektedir. O kitapta dijital kapitalizmin anatomisi ve yapay zekanın toplumsallaştırılmasının neden zorunlu olduğu ayrıntılı biçimde ele alınmıştı. Bu bölüm o analizin üzerine inşa edilerek, ETH'nin dijital boyutunu beş kritik eksen üzerinden derinleştirmektedir: **Teknolojik işsizlik ve güvencesizleşme; dijital altyapı olarak ETH; platform ekonomisine kamusal alternatifler; yapay zekanın ürettiği değerin toplumsallaştırılması; veri egemenliği** ve **dijital kamu hizmetleri**. Bu eksenler bir arada ele alındığında, 'dijital sosyalizm' kavramının teorik bir slogan olmaktan öte, somut kurumsal ve politika içeriklerle doldurulabileceği görülmektedir.

Teknolojik işsizlik ve güvencesizleşmenin derinleşmesi

Teknolojik işsizlik, ne yeni ne de çözümsüz bir sorundur. Makine çağının başlamasından bu yana her büyük teknolojik dalgalanma, yeni iş biçimleri ortadan kalkarken yenilerini yaratmış; bu dönüşüm sürecinde emekçiler geçiş maliyetlerini çoğunlukla ağır biçimde ödemek zorunda kalmıştır. **Luddistlerin** fabrika makinelerine olan isyanından 20. yüzyıl ortasındaki **otomasyonun** sanayi işçileri üzerindeki etkisine uzanan tarihsel süreç, bu örüntüyü defalarca doğrulamıştır. Günümüzün yapay zeka ve otomasyon dalgası ise hem hızı hem de kapsamı bakımından tarihsel eşlenikleriyle kıyaslandığında niteliksel farklılıklar içermektedir.

Güncel otomasyon dalgasının önceki dalgalardan ayrışan birkaç temel özelliği bulunmaktadır. *Birincisi,* bu dalgayla birlikte yalnızca rutin manuel işler değil **bilişsel** ve **idari görevler** de otomasyonun kapsamına girmektedir. Hukuki belge analizi, muhasebe, müşteri hizmetleri, temel yazılım kodlama ve tıbbi görüntü yorumlama; yapay zekanın yetkinlik kazandığı bu alanlar, eğitimli orta gelir grubunun istihdam tabanını hedef almaktadır. ***İkincisi,*** dönüşümün hızı, **emek piyasasının uyum kapasitesini** zorlayan bir ritimle ilerlemektedir; yeni iş biçimlerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olsa da bu çıkışın hangi ölçekte ve hangi zaman dilimiyle gerçekleşeceği son derece belirsizdir. ***Üçüncüsü***, **otomasyon ile güvencesiz çalışmanın eş zamanlı yükselişi** birbiriyle güçlendirici bir dinamik oluşturmaktadır: İş güvencesi zayıflayan emekçiler, hem doğrudan işlerini kaybetme hem de kalan işlerin

koşullarının sistematik biçimde kötüleşmesi baskısıyla karşı karşıya kalmaktadır.

Otomasyon ve yapay zekanın istihdam üzerindeki etkisine ilişkin tahminler son derece geniş bir aralıkta değişmektedir. **McKinsey Global Institute**'ün 2017 raporu, mevcut işlerin yaklaşık yüzde kırkının 2030'a kadar otomasyon riski taşıdığını ileri sürerken; Oxford Üniversitesi ekonomistleri **Frey** ve **Osborne**, bu oranı yüzde kırk yediye kadar yükseltmiştir. Öte yandan daha temkinli tahminler, otomasyonun mevcut görevlerin bir bölümünü ortadan kaldırırken insan emeğini gerektiren yeni görevler de yaratacağını vurgulamaktadır. Bu tahminler arasındaki fark salt metodolojik değil, aynı zamanda siyasi bir içerik taşımaktadır: Yüksek tahminler acil önlem gerekliliğini dayatırken, düşük tahminler mevcut politika çerçevelerinin yeterli olduğu izlenimini güçlendirebilmektedir. Her iki tutum da yanıltıcı olabilir; ***asıl kritik olan***, *otomasyon ne ölçüde ilerlerse ilerlesin, emekçilerin güvencesizlik karşısında sistematik bir koruma zemininden yoksun olduğu gerçeğidir.*

Güvencesizleşme, *otomasyon dalgasından bağımsız olarak neoliberal dönemin en belirgin emek piyasası eğilimlerinden birini oluşturmaktadır.* Taşeronlaştırma, geçici istihdam, sıfır saatli sözleşmeler, serbest çalışmanın zorla benimsenmesi ve platform ekonomisinin yarattığı sahte bağımsız çalışan statüsü; bunların hepsi emek gücünü hem maddi güvencesizliğe hem de kolektif örgütlenmenin önündeki ciddi engellerle karşı karşıya bırakan yapısal eğilimlerdir. Uber sürücüsü, Deliveroo kuryesi ya da dijital platformlar üzerinden müşteri bulan serbest çalışan; bunların hepsi hem işverenlerin çalışma ilişkilerindeki sorumluluklarından kaçınmasına hem de geleneksel

sendikacılığın örgütleyemediği yeni bir işçi kategorisinin oluşmasına yol açmaktadır.

ETH, bu tabloya hem **savunmacı** hem de **yapısal** bir yanıt sunmaktadır. ***Savunmacı boyutu***; istihdam statüsünden bağımsız olarak sağlık, eğitim, barınma ve dijital erişim gibi temel güvenceler sağlayarak güvencesiz işçilerin piyasa tarafından tamamen dışlanmasının önüne geçmektir. ***Yapısal boyutu ise*** daha köklüdür: ETH kapsamındaki hizmet sektörlerinin kamulaştırılması ve genişletilmesi, otomasyon tarafından kolaylıkla ikame edilemeyen, doğrudan insan ilişkisine dayanan ve topluluklarda kök salmış nitelikli istihdam alanları yaratmaktadır. Bakım, eğitim, sağlık ve topluluk hizmetleri, hem yapay zekanın ikame edemediği hem de kolektif emek örgütlenmesi için verimli zemin sunan sektörlerdir. Bu nedenle ETH, otomasyon çağında hem piyasanın yarattığı güvencesizliğe karşı bir sosyal tampon hem de alternatif istihdam ekosistemi inşasının politika çerçevesidir.

Teknolojik işsizliğin siyasi boyutu, *bu tartışmanın belki de en dikkat gerektiren halkasıdır.* Otomasyon nedeniyle işini kaybeden ya da kaybetme kaygısıyla yaşayan emekçi kitleler, eğer **güçlü bir sol alternatifle karşılaşmazsa**, öfkelerini mevcut ekonomik düzene değil **göçmenlere**, **azınlıklara** ya da **'küreselci elitin' sembolik hedeflerine** yönlendiren aşırı sağ hareketlerin en kolay mobilize edebileceği siyasi kaynağa dönüşebilir. Bu dinamiğin önüne geçmek için gereken şey, yalnızca sosyal yardım programları değil emekçilerin teknolojik dönüşümün öznesi olduğunu hissettiren, onlara bu dönüşümde gerçek kazanımlar sunan ve kolektif güçlerini yeniden inşa eden

bir siyasi program ve örgütlenme modelidir. ETH bu programın somut içeriğini oluşturabilir.

Dijital altyapı olarak ETH: Evrensel internet erişimi

İnternetin toplumsal bir temel altyapıya dönüştüğü günümüzde, evrensel dijital erişim artık bir lüks ya da tercih değil, ETH'nin zorunlu bir bileşenidir. Bu dönüşümün boyutlarını kavramak için şu soruyu sormak yeterlidir*: İnternet erişimi olmaksızın sağlık randevusu almak, kamu yardımlarına başvurmak, iş aramak, eğitime katılmak, vergi ödemek ya da demokratik süreçlere katılmak bugün ne ölçüde mümkündür?* Bu sorunun yanıtı, giderek 'neredeyse imkânsız' yönünde somutlaşmaktadır. Dijital erişimsizlik artık salt bir iletişim yoksunluğu değil; temel haklardan ve hizmetlerden sistematik dışlanmanın en güçlü mekanizmalarından biri hâline gelmiştir.

Dijital uçurum, çoğulcu ve birbirini pekiştiren eşitsizlik boyutlarından oluşmaktadır. ***Fiziksel erişim boyutu***, yani geniş bant internet bağlantısının mevcut olup olmadığı; ***cihaz erişimi boyutu***, yani bireyin bağlantıyı kullanabilecek donanıma sahip olup olmadığı ve ***dijital yetkinlik boyutu***, yani bireyin teknolojiyi işlevsel biçimde kullanma kapasitesine sahip olup olmadığı. Bu üç boyutun kesiştiği noktada en derinden dışlanan gruplar; **yaşlılar, düşük gelirli haneler, kırsal nüfuslar, göçmen topluluklar** ve **eğitim düzeyi düşük bireyler** olarak öne çıkmaktadır. Bu gruplar, zaten diğer açılardan en fazla dezavantajla karşı karşıya olanlardır; dijital

dışlanma bu dezavantajları daha da derinleştiren bir çarpan işlevi görmektedir.

Evrensel internet erişiminin ETH çerçevesinde nasıl örgütlenmesi gerektiği sorusu, hem **teknik** hem de **siyasi** boyutlar içermektedir. ***Teknik boyutta,*** son noktaya bağlantı sorununu çözmek için farklı teknolojik çözümler gündeme gelmektedir: Fiber optik altyapı kentsel yoğun alanlarda en güvenilir ve yüksek bant genişliğine sahip çözümü sunarken, kırsal ve uzak bölgelerde uydu teknolojileri, sabit kablosuz ağlar ya da topluluk mesh ağları daha uygun çözümler olabilmektedir. **SpaceX**'in **Starlink** programı bu alanda özel sektörün büyük ölçekli bir girişimini temsil etmektedir; ancak bu girişim hem fiyatlandırma hem de kontrol açısından ciddi sorunlar barındırmaktadır. Kâr amacı güden bir uydu internet sağlayıcısının kırsal toplulukları, fiyat düşebileceği düşük ticari kârlılık gerekçesiyle hizmet dışı bırakabileceği ya da hizmet koşullarını tek taraflı olarak değiştirebileceği riski, dijital altyapının özel sektöre teslim edilmesinin temel sorununu somutlaştırmaktadır.

Siyasi boyutta, evrensel dijital erişimi güvence altına almanın en sağlam yolu**, interneti elektrik ya da su gibi temel bir kamu altyapısı olarak ele almaktır.** Bu yaklaşım, birbirini tamamlayan üç politika mekanizmasını gerektirir. ***Birincisi***, özellikle kârsız bulunan bölgelerde özel sektörün yatırım yapmaktan kaçındığı alanlarda **doğrudan kamu yatırımı** ve **kamu altyapısı** oluşturulmasıdır. ***İkincisi***, güçlü bir **evrensel hizmet yükümlülüğü** rejimidir; mevcut telekomünikasyon lisans sisteminin bu yükümlülüğü gerçek anlamda uygulatacak biçimde yeniden yapılandırılmasını kapsar. ***Üçüncüsü,*** **belediye geniş bant ağları** ve **topluluk internet**

kooperatiflerinin teşvik edilmesidir. Bu son kategori, son derece öğretici somut deneyimler sunmaktadır: **ABD**'nin **Chattanooga** şehri, belediye sahipliğindeki geniş bant altyapısıyla hem ülkenin en hızlı hem de en ucuz internet bağlantısını sunan şehirler arasına girmiş; bu başarı hem ekonomik kalkınma hem de dijital eşitlik açısından son derece olumlu etkiler yaratmıştır.

Dijital erişim güvencesi, fiziksel bağlantının ötesinde cihaz ve **yazılım boyutunu** da kapsamak zorundadır. Özellikle düşük gelirli hanelerde, bağlantı mevcut olsa bile kullanılabilir bir **bilgisayar** ya da **tablet** bulunmaması ciddi bir erişim engelini oluşturmaktadır. Bu engel salt bir ekonomik hesapla aşılabilir: **Refurbished**, yani yenilenmiş cihazların geri dönüşüm programları aracılığıyla düşük maliyetle dağıtılması, çocuklara okul aracılığıyla cihaz sağlanması ve topluluk dijital merkezlerinin kurulması; hem bireysel hem de topluluk düzeyinde bu eksikliği gidermenin pratik araçlarını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, **cihaz** ve **bağlantının varlığı** dijital yetkinliği otomatik olarak sağlamaz; bu nedenle halk kütüphaneleri, topluluk merkezleri ve yerel eğitim kurumları üzerinden sunulan **dijital okuryazarlık** programları, ETH'nin dijital bileşeninin vazgeçilmez tamamlayıcısıdır.

Dijital kamu hizmetlerinin tasarımı da bu tartışmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Kamu hizmetlerinin giderek daha fazla dijital platformlar üzerinden sunulması, hem verimliliği artırma hem de yeni dışlanma biçimleri yaratma potansiyelini birlikte taşımaktadır. **'Dijital önce'** politikaları, dijital erişime sahip olmayanların kamu hizmetlerinden dışlanmasına yol açabilir; bu nedenle dijital kanal her zaman analog, yüz yüze ya da telefon kanallarını dışlamak yerine tamamlamak üzere

tasarlanmalıdır. Hizmetlerin dijital tasarımında evrensel erişilebilirlik standartları; **engellilerin, yaşlıların** ve **düşük dijital yetkinliğe sahip bireylerin** erişimini güvence altına alacak biçimde hayata geçirilmelidir. Bu tasarım ilkesi, ETH'nin erişim ilkesini dijital çağın koşullarına uyarlamaktadır.

Platform ekonomisine karşı kamusal alternatifler

Dijital ekonominin son 15 yılda geçirdiği dönüşüm, ekonomik ve siyasi güç yoğunlaşması açısından tarihsel bir eşiği temsil etmektedir. **Alphabet, Meta, Amazon, Apple** ve **Microsoft**; bu beş şirketin birleşik piyasa değeri, dünyanın pek çok büyük ekonomisinin GSYH'sinden fazladır. Bu şirketlere son yıllarda **OpenAI, Anthropic** ve **Elon Musk**'ın şirketlerini de (Tesla, SpaceX, X gibi) dahil ettiğinizde tablo daha da dramatikleşiyor. Bu şirketler, dijital altyapı, medya ve iletişim, perakende ve giderek artan ölçüde sağlık, eğitim ve finans alanlarında sistematik bir tekelleşme süreci yürütmektedir. Platform ekonomisinin bu tekelleşme eğilimi, yalnızca ekonomik bir sorun değil aynı zamanda kamusal alanı, demokratik söylemi ve bireysel özerkliği derinden etkileyen siyasi bir sorundur.

Platform ekonomisinin işleyiş mantığını anlamak, ona karşı alternatifler geliştirmenin önkoşuludur. **Platform şirketleri, ağ etkilerinin yarattığı yapısal avantajı sistematik biçimde kullanmaktadır**: Bir platforma katılan her yeni kullanıcı, platformu tüm diğer kullanıcılar için daha değerli kılar; bu dinamik, küçük ölçekli rakiplerin piyasaya giremeyeceği engellerle korunan hakimiyet pozisyonlarının oluşmasını sağlar.

Üstelik bu şirketler, kullanıcıların ürettiği veriden elde ettikleri içgörülerle sürekli rekabetçi avantaj üretmekte, bu avantajı rakipleri satın alarak ya da kopyalayarak piyasadan uzaklaştırmak için kullanmakta ve düzenleyici kurumlar üzerinde devasa lobi kapasiteleri aracılığıyla güçlü bir denetim uygulamaktadır.

Platform ekonomisinin emek ilişkileri boyutu, ETH tartışması açısından özellikle kritiktir. **Uber, Lyft, Deliveroo, TaskRabbit** ve benzeri platformlar; çalışanları **'bağımsız yüklenici'** ya da **'ortak'** olarak tanımlamak suretiyle hem **asgari ücret** güvencesinden hem de **sosyal güvenlik** haklarından hem de **iş güvencesinden** mahrum bırakmaktadır. Bu kategorileştirmenin hem **hukuki** hem de **ekonomik açıdan** ne denli yanıltıcı olduğu, pek çok ülkede mahkeme kararlarıyla defalarca tescil edilmiştir; ama bu kararların uygulanması tartışmalı olmaya devam etmektedir. ***Platform emekçileri, neoliberal dönemin en güvencesiz işçi kesimlerinden birini oluşturmakta, hem asgari standart güvencesinden hem de geleneksel sendikacılığın örgütleyemediği dağınık ve görünmez bir kalabalığa dönüşmektedir.***

Kamusal platform alternatifleri, bu tabloya hem rekabetçi hem de yapısal bir yanıt olarak giderek daha fazla tartışılmaktadır. Bu alternatifler birkaç farklı modelde somutlaşabilir. ***Birincisi, platform kooperatifleri modelidir***: **Trebor Scholz** ve **Nathan Schneider**'ın geliştirdiği bu çerçevede, çalışanların ve kullanıcıların platforma **ortak mülkiyet** ve **demokratik yönetişim** ilkeleriyle sahip oldukları kooperatif yapılar, mevcut platform şirketlerinin işlevlerini kâr güdüsünden bağımsız biçimde yerine getirebilir. **Up&Go temizlik**

kooperatifi, Stocksy fotoğraf platformu ve **Fairbnb kira kooperatifi** bu modelin gerçek örnekleri arasında yer almaktadır. ***İkincisi, belediye platformları modelidir***: Özellikle kentsel hizmetler alanında, belediyeler ya da yerel kamu kuruluşları, ulaşım, konut kiralama ve yerel pazarlar gibi alanlarda kâr amacı gütmeyen kamusal platformlar işletebilir. **Barselona**'nın **'Decidim'** demokratik katılım platformu ve **Amsterdam**'ın kamusal veri altyapısına yönelik girişimleri bu modelin öncü örneklerini sunmaktadır. ***Üçüncüsü, açık kaynak kamusal altyapı modelidir***: Temel dijital altyapı bileşenlerinin, arama motorlarından sosyal medyaya, mesajlaşma uygulamalarından bulut sistemlerine, açık kaynaklı ve kamusal finansmanlı alternatifler olarak geliştirilmesi.

Avrupa Birliği'nin son yıllarda yürürlüğe giren **Dijital Piyasalar Yasası** ve **Dijital Hizmetler Yasası**, platform ekonomisinin düzenlenmesinde önemli adımlar atmaktadır; ama ETH perspektifinden bu düzenlemeler yetersiz kalmaktadır. Büyük platformların birbirleriyle birlikte çalışabilirliğini zorunlu kılan, hâkim platformların rakiplerini satın alarak piyasadan çıkarmasını engelleyen ve kullanıcı verisi üzerindeki mülkiyet haklarını yeniden tanımlayan kapsamlı düzenleme çerçeveleri; platform tekelleşmesini sınırlamak için zorunlu ama yeterli değildir. ***Gerçek anlamda demokratik bir dijital ekonomi için mülkiyet dönüşümü, yani platform altyapısının kolektif mülkiyet biçimlerine kavuşturulması, kaçınılmazdır.***

Sosyal medyanın demokratik söylem üzerindeki etkisi, platform ekonomisi tartışmasının belki de en kompleks boyutunu oluşturmaktadır. Algoritmik içerik önerileri, öfkeyi ve aşırılığı teşvik

eden etkileşim maksimizasyonu mantığına göre tasarlandığında, hem **demokratik tartışmanın kalitesini** hem de **toplumsal uyum duygusunu** aşındırmaktadır. Bu sorunun çözümü için önerilecek mekanizmalar; kamu yayıncılığının dijital platformlara evrilmesi, algoritmik şeffaflık zorunluluğu, içerik düzenleme politikalarının demokratik denetimi ve kâr güdüsünden bağımsız sosyal iletişim platformlarının geliştirilmesini kapsamaktadır. ETH'nin demokratik katılım bileşeni, bu mekanizmaları doğal biçimde bünyesinde barındırmaktadır.

Yapay zekanın ürettiği değerin toplumsallaştırılması

Yapay zeka teknolojisinin ürettiği ekonomik değerin büyük bölümü, bugün itibarıyla son derece dar bir sahiplik yapısı içinde yoğunlaşmaktadır. Büyük dil modelleri, görüntü tanıma sistemleri, öneri algoritmaları ve otomasyon platformları; şu an birkaç büyük teknoloji şirketinin mülkiyetinde bulunmakta ve bu şirketlerin hissedarlarına ve üst düzey yöneticilerine katlanarak artan getiriler sağlamaktadır. Bu değer yoğunlaşması, hem tarihsel birikimin hem de kolektif emeğin yarattığı bir varlık olan yapay zekanın, toplumun tamamına değil servet piramidinin tepesindeki küçük bir azınlığa yarar sağlaması anlamına gelmektedir. Bu durum hem normatif hem de pratik açıdan sürdürülemezdir.

Yapay zekanın değer üretiminin kolektif niteliğini anlamak, toplumsallaştırma argümanının temelini oluşturmaktadır. Büyük dil modellerini mümkün kılan eğitim verisi, milyarlarca insanın ürettiği **metin, görüntü, ses** ve **kod**

içeriğinden oluşmaktadır. Bu içerik, internetin gelişmesine katkıda bulunan **araştırmacıların, yazarların, gazetecilerin, öğretmenlerin, programcıların** ve **sayısız anonim kullanıcının** kolektif birikiminin ürünüdür. Üstelik yapay zekanın dayandığı temel araştırma büyük ölçüde **kamu finansmanlı üniversiteler** ve **araştırma kurumlarında** geliştirilmiş, bu araştırmaların pek çoğu **vergi mükelleflerinin** parasıyla desteklenmiştir. Devlet fonları ve kamu üniversitelerinin altyapısıyla geliştirilen bu temel bilgi birikimi, bugün özel şirketlerin ticari ürünlerine hammadde sağlamaktadır. **Bu asimetrinin, yapay zekanın yarattığı değerin toplumsallaştırılmasını hem meşrulaştırdığı hem de zorunlu kıldığı açıktır.**

Yapay zekanın yarattığı değerin toplumsallaştırılması için birbirini tamamlayan birkaç mekanizma önerilmektedir. ***Birincisi,*** *yapay zeka şirketlerine yönelik kapsamlı vergi rejimlerinin oluşturulmasıdır*. Mevcut kurumlar vergisi sistemleri, yapay zekanın yarattığı kâr ve değeri yeterince kavrayamamaktadır; kâr kaydırma, gayri maddi varlıkların vergilendirilmesindeki güçlükler ve özellikle küçük ülkelerde etkili vergi denetiminin yetersizliği, büyük teknoloji şirketlerinin efektif vergi oranlarının son derece düşük kalmasına yol açmaktadır. Dijital hizmetler üzerinden alınan vergiler bu sorunu kısmen ele almaktadır; ama daha kapsamlı yapay zeka kârlarını ve varlıklarını kapsayan düzenleyici çerçeveler zorunludur. ***İkincisi***, *yapay zeka sistemlerinin geliştirilmesinde kullanılan eğitim verilerine karşılık topluma telif ya da kullanım bedeli ödenmesidir*. Bu mekanizma, bir nevi dijital ortak miras vergisi işlevi görerek yapay zekanın

kolektif emek birikimini ticarileştirmesinin toplumsal bedelini tanımlayabilir.

***Üçüncü ve belki de en köklü mekanizma**, kritik yapay zeka altyapısının kamusal ya da kolektif mülkiyete geçirilmesidir.* Bu yaklaşım farklı biçimlerde hayata geçirilebilir: Devlet yapay zeka kurumları ve kamu araştırma enstitüleri aracılığıyla temel yapay zeka modellerinin açık kaynaklı biçimde geliştirilmesi ve herkesin kullanımına sunulması; büyük dil modellerinin lisanslanmasına yönelik kamu hizmeti yükümlülükleri; ya da **kritik yapay zeka altyapısının kamu mülkiyetine alınması**. Bu son seçenek radikal görünse de **enerji, iletişim** ve **su** gibi altyapı sektörlerinde kamu mülkiyetinin gerekçelerini meşrulaştıran argümanlar, yapay zeka altyapısı için de son derece güçlü biçimde geçerlidir: Ağ etkileri, ölçek ekonomileri, doğal tekel eğilimleri ve toplumsal refah açısından belirleyici önemi.

Yapay zekanın ETH hizmetlerine entegrasyonu, toplumsallaştırma tartışmasının pratik boyutunu oluşturmaktadır. **Kamusal sağlık sistemlerinde** yapay zekanın hastalık teşhisi, ilaç geliştirme ve hasta takibinde kullanılması; **kamusal eğitim platformlarında** yapay zekanın bireyselleştirilmiş öğrenme desteği sunması; **kamusal ulaşım sistemlerinde** talep yönetimi ve güzergah optimizasyonu için yapay zekanın uygulanması; **engelli bireylerin** günlük yaşamını destekleyen yapay zeka destekli erişilebilirlik araçları. Bu uygulamaların her biri, yapay zekanın sadece özel şirketlerin kârını değil toplumun tamamının refahını artıran bir araç hâline getirilmesinin somut yollarını göstermektedir. Ancak bu entegrasyonun adil, şeffaf ve demokratik denetim altında gerçekleşmesi; algoritmaların

ayrımcılığa yol açacak önyargılar taşımaması ve kullanıcıların bu sistemler hakkında anlamlı bilgiye ve denetim kapasitesine sahip olması zorunludur.

Yapay zeka ve otomasyon gelirlerinden oluşturulan bir **'teknoloji kamu fonu'**, bu tartışmanın son derece heyecan verici bir politika önerisi olarak öne çıkmaktadır. Bu fon, otomasyon vergisinden, yapay zeka kârlarından alınan paylardan ve dijital varlık kullanım bedellerinden finansman sağlayarak ETH hizmetlerine yatırım yapabilir. Bu yaklaşım, verimin sağladığı toplumsal artı değeri doğrudan ETH'nin finansman havuzuna aktaran sistematik bir mekanizma sunar. **Alaska Kalıcı Fonu** modeli, doğal kaynak gelirlerinin benzer bir mantıkla vatandaşlara dağıtıldığı yerleşik bir örnek olarak bu tartışmaya ilham vermektedir; ama dijital kaynakların kolektif doğası göz önüne alındığında, bu değerin bireysel nakit yerine kolektif hizmetler biçiminde topluma geri döndürülmesi çok daha güçlü bir ETH argümanını desteklemektedir.

Veri egemenliği ve dijital kamu hizmetleri

Veri, 21. yüzyılın ekonomisinde kritik bir üretim faktörüne, değer kaynağına ve güç aracına dönüşmüştür. Petrolün 20. yüzyıl ekonomisindeki rolüne yapılan analoji, her ne kadar bazı önemli farklılıkları gizlese de verinin stratejik önemini kavramak için aydınlatıcıdır. Veri, tüketilmez, çoğaltılabilir, aynı anda birden fazla kişi tarafından kullanılabilir ve kaynak arttığında değeri daha da yükselen güçlü ağ etkilerine sahiptir. Bu özellikleri, veriyi hem en güçlü tekelleri besleyen

hem de en adil dağılım biçimleri için en elverişli fırsatları sunan özgün bir kaynak hâline getirmektedir.

Veri egemenliği kavramı, *kimin hangi veriyi ürettiği, bu verinin kimin mülkiyetinde olduğu ve bu verinin hangi amaçlarla kullanılacağına kimin karar verdiği sorularını kapsamaktadır*. Mevcut tabloda, bireyler ve topluluklar sürekli olarak muazzam miktarda veri üretmekte; bu verinin büyük bölümü farkında olmadan ya da anlamını kavrayamadıkları izin formlarıyla platform şirketlerine aktarılmakta ve bu şirketler söz konusu veriyi hem ticari hem de siyasi amaçlar için kullanmaktadır. **Cambridge Analytica skandalı** ve benzeri davalar, bu veri kullanımının demokratik süreçler üzerindeki etkisini son derece çarpıcı biçimde gün yüzüne çıkarmıştır.

Veri egemenliğinin ETH çerçevesinde ele alınması, birkaç düzlemde politika gerekliliklerini ortaya koymaktadır. **Bireysel veri hakkı boyutunda,** *bireylerin kendi verileri üzerinde gerçek kontrole sahip olması zorunludur:* Avrupa'nın **Genel Veri Koruma Tüzüğü** bu alanda önemli bir başlangıç adımını temsil etmekle birlikte, uygulamada yetersiz kaldığı ve büyük teknoloji şirketleri tarafından kolaylıkla aşıldığı görülmektedir. ***Kolektif veri hakları boyutunda***, *toplulukların ve kamunun belirli veri türleri üzerinde kolektif mülkiyet ve yönetim hakları talep edebileceği çerçeveler gündeme gelmektedir*. **Sağlık verisi** bu konunun en kritik alanını oluşturmaktadır: Kamusal sağlık sistemlerinde toplanan hasta verileri, yapay zeka destekli teşhis ve ilaç geliştirme için son derece değerli bir kaynak oluştururken, bu verinin özel şirketlere satılmasını değil kamunun yararına kullanılmasını güvence altına alan mekanizmalar geliştirilmelidir.

Veri güvenleri ve **veri kooperatifleri**, veri egemenliğinin kurumsal araçları olarak son yıllarda giderek daha fazla ilgi görmektedir. ***Veri güveni modeli***; bireylerin verilerini güvenilir bir aracı kuruma emanet ettiği, bu kurumun bireylerin çıkarları doğrultusunda verinin nasıl kullanılacağını yönettiği bir yapıyı tanımlar. ***Veri kooperatifi ise*** üyelerinin ortaklaşa veri ürettiği ve bu veriden kolektif olarak yararlandığı demokratik bir organizasyon biçimini ifade eder. Bu modeller henüz emekleme aşamasında olmakla birlikte, veri ekonomisinde yeni bir mülkiyet ve yönetişim anlayışının somutlaşabileceği önemli deneyim alanları sunmaktadır.

Dijital kamu hizmetleri, *veri egemenliği tartışmasının doğal pratiğe dönüşüm alanını oluşturmaktadır*. Hükümetlerin ve yerel yönetimlerin dijital hizmet platformlarını nasıl tasarladığı; bu hizmetlerin kullandığı verilere kimin erişebildiği, bu verilerin nasıl saklandığı ve işlendiği ve vatandaşların bu sistemler hakkında ne ölçüde bilgiye, tercih hakkına ve şikâyet mekanizmalarına sahip olduğu; bunların tamamı ETH'nin dijital yönetişim boyutunu oluşturmaktadır. **Estonya**'nın **e-devlet modeli** bu alanda dünya çapında örnek alınan bir deneyimi temsil etmektedir. Estonya, vatandaşlarına entegre dijital kimlik altyapısı üzerinden sağlık kayıtlarına erişim, oy kullanma, vergi beyannamesi verme ve çok sayıda kamu hizmetine erişim imkânı sunmakta; aynı zamanda hangi devlet kurumunun kendi verilerine ne zaman eriştiğini vatandaşların takip edebildiği şeffaf bir denetim sistemi işletmektedir. Bu model, dijital kamu hizmetlerinin hem etkinlik hem de şeffaflık açısından ne denli güçlü bir performans sunabileceğini göstermektedir.

Yapay zeka sistemlerinin kamu hizmetlerinde kullanımı, algoritmik hesap verebilirlik meselesini gündemin merkezine taşımaktadır. Sosyal yardım başvurularını değerlendiren, vergi denetimi için risk profili oluşturan, polis kaynaklarının dağılımını optimize eden ya da eğitimde öğrenci performansını değerlendiren algoritmik sistemler; hem bireylerin hayatları üzerinde son derece belirleyici etkiler yaratmakta hem de bu etkilerin çoğu zaman hiçbir demokratik denetim mekanizmasına tabi olmadığı gerçeğini yansıtmaktadır. ETH çerçevesinde algoritmik hesap verebilirlik için **zorunlu olan mekanizmalar**; algoritmaların karar alma süreçlerini açıklayan **şeffaflık zorunluluğu**, ayrımcılığı tespit etmeye yönelik **sistematik denetim**, etkilenen bireylerin kararlara **itiraz hakkı** ve algoritmik sistemlerin tasarım süreçlerine **topluluk katılımı** gibi unsurları kapsamaktadır.

"Yapay Zekayı Kamulaştırmak"tan ETH'ye: Dijital sosyalizmin sürekliliği

Bu bölüm, **Dijital Sosyalizm Serisi**'nin ilk kitabıyla en doğrudan teorik süreklilik içinde olan bölümdür. **'Yapay Zekayı Kamulaştırmak'** adlı kitapta geliştirilen temel argüman, yapay zekanın ne kaçınılmaz olarak özgürleştirici ne de kaçınılmaz olarak baskıcı olduğuydu; onun nasıl sahiplenildiği, kimin kontrolünde geliştirildiği ve hangi hedefler doğrultusunda kullanıldığına bağlı olarak çok farklı toplumsal sonuçlar üretebileceğiydi. Bu argüman, ETH'nin dijital boyutunu anlamak için de temel referans noktasını oluşturmaktadır.

İki kitap arasındaki teorik köprüyü birkaç temel eksen üzerinden kurmak mümkündür. ***Birincisi***, ***değer üretimi ve mülkiyet meselesidir.*** İlk kitap, yapay zekanın ürettiği değerin kolektif niteliğini ve bu kolektif değerin özel mülkiyet yapılarına hapsedilmesinin hem etik hem de ekonomik sorunlarını ele almıştı. ETH, bu sorunun pratik çözümünü sunar: Yapay zekanın ürettiği değer toplumsallaştırıldığında, bu değerin bir bölümü evrensel dijital altyapının, kamusal yapay zeka araçlarının ve dijital kamu hizmetlerinin finansmanına yönlendirilebilir. ***İkincisi, demokratik yönetişim meselesidir***. İlk kitap, yapay zeka geliştirme süreçlerinin demokratik denetimden büyük ölçüde azade olduğunu ve bu durumun hem ayrımcılık hem de güç yoğunlaşması açısından ciddi riskler barındırdığını göstermişti. ETH, bu demokratik denetim ihtiyacını kurumsal bir çerçeveye kavuşturur: **Kamusal yapay zeka kurumları, algoritmik hesap verebilirlik mekanizmaları ve veri kooperatifleri, demokratik yönetişimin somut araçlarıdır.**

Üçüncü eksen, emek ve özgürlük meselesidir. İlk kitapta yapay zekanın emek üzerindeki etkisi, hem işlerin dönüşümü hem de platform emeğinin güvencesizleşmesi açısından ele alınmıştı. ***ETH bu tartışmayı tamamlar:*** *Yapay zekanın yarattığı üretkenlik kazanımlarından emekçilerin pay alması, çalışma süresinin azaltılarak boş zamanın güvenceli biçimde kullanılmasının mümkün kılınması ve otomasyon sürecinin sosyal maliyetlerinin kolektif güvence mekanizmalarıyla dağıtılması*; ETH'nin emek ve özgürlük anlayışını somutlaştıran politika içeriklerini oluşturmaktadır. ***Dördüncü eksen***, ***altyapı ve egemenlik meselesidir.*** İlk kitap, dijital altyapının kontrolünün kimin elinde olduğunun, yalnızca ekonomik değil aynı

zamanda siyasi egemenlik meselesi olduğunu ortaya koymuştu. ETH, bu egemenliği kamusal ve kolektif mülkiyet biçimleriyle geri kazanmanın sistematik çerçevesini sunar.

***Dijital sosyalizm kavramı**, bu bağlamda hem tanımlayıcı hem de normatif bir işlev üstlenmektedir. **Tanımlayıcı anlamda**, dijital teknolojilerin sosyalist ilkeler doğrultusunda örgütlendiği bir ekonomik ve siyasi modeli ifade eder*: Dijital üretim araçlarının kolektif mülkiyeti, ağ altyapısının demokratik yönetimi, veri birikiminin toplumsal olarak paylaşılması ve teknolojik üretkenlik kazanımlarından herkesin eşit biçimde yararlanması. ***Normatif anlamda ise** dijital dönüşümün kaçınılmaz olduğunu kabul eden ama bu dönüşümün insanlığın tamamı için özgürleştirici olmasının bugünkü mülkiyet yapılarıyla gerçekleşemeyeceğini savunan bir siyasi taahhüdü ifade eder.*

Dijital sosyalizmin pratik içeriği, ETH'nin dijital bileşenleriyle doğrudan örtüşmektedir. Evrensel internet erişimi, herkesin dijital toplumun eşit üyesi olarak katılabilmesinin altyapısal koşuludur. **Platform kooperatifleri** ve **belediye platformları**, dijital ekonominin kolektif mülkiyet biçimlerini denemek için en elverişli alanlardır. Yapay zekanın kamusal hizmetlerde kullanımı, teknolojinin özel şirket kârı yerine toplumsal ihtiyaç doğrultusunda nasıl yönlendirilebileceğinin en somut göstergesidir. Veri egemenliği mekanizmaları, dijital çağda bireylerin ve toplulukların kendi hayatları üzerindeki denetimini güvence altına alan kritik kurumsal araçlardır.

Bu bütüncül perspektiften bakıldığında, ETH'nin dijital boyutu salt bir teknoloji politikası değil, dijital

çağın toplumsal örgütlenme biçimine ilişkin köklü bir siyasi tercihin ifadesidir. Dijital teknolojilerin kaçınılmaz olarak eşitsizliği derinleştireceği ya da güç yoğunlaşmasını artıracağı tezi doğru değildir; ancak teknolojik gelişmenin mevcut mülkiyet ilişkileri değişmeden otomatik olarak toplumsal refahı artıracağı tezi de eşit ölçüde yanıltıcıdır. Teknolojinin yarattığı değerin kim için ve nasıl biriktiği, demokratik toplumlarda siyasi bir seçim meselesidir ve bu seçim için gerekli araçlar mevcuttur. Serinin iki kitabının birlikte sunduğu çerçeve, bu siyasi seçimin nasıl yapılabileceğine ilişkin sistematik bir argümanı oluşturmaktadır.

Dijital Dönüşümü Demokratikleştirmek: Bütüncül Bir Değerlendirme

Bu bölüm boyunca dijital dönüşümün ETH tartışmasıyla kesiştiği altı kritik eksen ele alındı. Bu eksenler bir arada değerlendirildiğinde, ortaya çıkan tablo son derece netdir: ***Dijital teknoloji***, mevcut mülkiyet yapıları içinde kaldığı sürece eşitsizliği, güvencesizliği ve güç yoğunlaşmasını derinleştirme eğilimi taşımaktadır; ama demokratik ve kolektif ilkeler doğrultusunda yeniden organize edildiğinde, ETH'nin hedeflerini gerçekleştirmenin en güçlü araçlarından birine dönüşebilir.

Teknolojik işsizlik ve güvencesizleşme; yalnızca nakit transfer ya da bireysel yeniden eğitim programlarıyla değil, ETH hizmet sektörlerinin genişletilmesiyle yaratılan nitelikli istihdam ve kolektif güvence zemininin güçlendirilmesiyle yanıtlanabilir. ***Dijital altyapı olarak internet erişimi***; kamu mülkiyetli ve topluluk işletimli ağlarla gerçek bir evrensel

hizmet hâline getirilebilir. ***Platform ekonomisinin tekelleri***; kooperatif, belediye ve açık kaynak alternatifleriyle hem rekabetçi hem de demokratik biçimde dönüştürülebilir. ***Yapay zekanın yarattığı değer***; toplumsallaştırılarak ETH hizmetlerinin hem finansmanına hem de doğrudan sunumuna katkıda bulunabilir. ***Veri egemenliği***; güven, kooperatif ve kamusal denetim mekanizmalarıyla bireysel ve kolektif düzeyde güvence altına alınabilir. ***Dijital sosyalizmin sürekliliği***; iki kitabın birlikte sunduğu çerçeve içinde hem teorik tutarlılık hem de pratik yönlendirme kapasitesiyle ortaya konulabilir.

Bu bütüncül tablonun taşıdığı siyasi mesaj şudur: *Dijital dönüşüm önlenemez ve önlenmeye çalışılmamalıdır; ama bu dönüşümün toplumsal koşulları, hangi mülkiyet yapıları içinde ve hangi siyasi çerçeveler doğrultusunda gerçekleştiğine bağlı olarak köklü biçimde farklılaşabilir*. ETH, bu farklılaşmayı toplumun tamamının çıkarı lehine yönlendiren kurumsal ve siyasi çerçeveyi sunar. Bu çerçevenin hayata geçirilmesi, hem ekonomik hem de demokratik açıdan son derece değerli dönüşümleri beraberinde getirir.

Bir sonraki bölümde ETH tartışmasını besleyen en önemli tarihsel ve güncel deneyimlere geçilecektir. Dünya genelinde ETH bileşenlerinin uygulandığı farklı modeller; bu modellerin başarı koşulları, yaşanan gerileme ve dönüşümler ve bu deneyimlerden çıkarılan dersler; ETH'yi salt teorik bir öneri olmaktan çıkarıp gerçekleşmiş ve gerçekleştirilebilir bir projeye dayandıracak ampirik temeli oluşturmaktadır.

BÖLÜM 9: ETH DENEYİMLERİ: TARİHTEN VE DÜNYADAN ÖRNEKLER

Evrensel Temel Hizmetler, boşlukta doğmamış bir fikirdir. O, belirli tarihsel koşullarda siyasi güçlerin birikimi ve toplumsal mücadelelerin ürünü olarak hayata geçmiş, zaman içinde hem derinleşmiş hem de aşınmaya uğramış, bazen yeniden canlanmış ve her coğrafyada farklı biçimler almış somut deneyimlerin üzerine inşa edilmektedir. Bu bölüm, teorik argümanın ampirik sınavını sunmaktadır: ETH'nin bileşenlerini gerçekten hayata geçirmiş toplumların deneyimlerini incelemek, hem neyin mümkün olduğunu göstermek hem de neyin neden başarısız olduğunu ya da geriletildiğini anlamak açısından vazgeçilmezdir.

Ele alınan yedi deneyim; coğrafi, ekonomik ve siyasi açıdan son derece farklı bağlamlarda gerçekleşmiştir. **İngiltere**'nin savaş sonrası refah devleti kuruluşundan **İskandinav** ülkelerinin kapsamlı evrensel hizmet modellerine, **Küba**'nın kaynakları kısıtlı bir ortamda kaydettiği olağanüstü sağlık ve eğitim başarılarından **Latin Amerika**'nın pembe dalga döneminin kalkınma deneyimlerine, **Hindistan**'ın **Kerala** eyaletindeki demokratik refah modelinden dünyanın çeşitli şehir ve ülkelerindeki ücretsiz ulaşım uygulamalarına ve son olarak **Küresel Güney**'deki daha geniş ETH dinamiklerine uzanan bu yolculuk, ortak bir sonuca ulaşmaktadır: **ETH mümkündür; ama bu mümkünlük kendiliğinden değil, sürdürülmesi gereken aktif siyasi güç ilişkileri içinde gerçekleşir.**

İngiltere NHS modeli: Evrensel sağlığın doğuşu ve mücadelesi

1948 yılında İngiltere'de hayata geçirilen **Ulusal Sağlık Hizmeti (NHS - National Health Service)**, tarihin belki de en cesur toplu sosyal politika deneylerinden birini temsil etmektedir. Savaşın yıkımını yaşayan, kaynakları son derece kısıtlı ve henüz borçlarını ödemekte olan bir ülke; **Aneurin Bevan**'ın liderliğinde, ihtiyacına göre herkese **ücretsiz sağlık hizmeti** sunacak evrensel bir sistemin temellerini attı. *Bu karar, yalnızca sosyal politika tarihinde değil siyasi hayal gücünün tarihinde de olağanüstü bir kırılma noktasını temsil eder.* NHS'in doğuşu, **tarihsel koşulların, güçlü siyasi liderliğin** ve **örgütlü emek hareketinin** bir araya geldiği nadir anlarda neler yapılabileceğinin en çarpıcı kanıtlarından birini sunar.

NHS'in kuruluşunun tarihsel bağlamını anlamak, bu kararın ne denli çarpıcı olduğunu kavramak için zorunludur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'nin sağlık sistemi parçalı, eşitsiz ve büyük ölçüde piyasaya ve hayırseverliğe dayalıydı. Savaş döneminin kitlesel seferberliği ve ortak ıstırap deneyimi, toplumsal dayanışma duygusunu güçlendirmiş; **Beveridge Raporu** ise sistemin köklü biçimde yeniden örgütlenmesinin hem gerekli hem de mümkün olduğuna ilişkin güçlü bir kamuoyu desteği yaratmıştı. **Clement Attlee** liderliğindeki **İşçi Partisi hükümeti**, bu siyasi momentumu kullanarak hem NHS'i hem de daha geniş bir refah devleti sistemini inşa etti. Öte yandan bu kuruluş sürecinin hiç de çatışmasız gerçekleşmediğini de vurgulamak gerekmektedir: Tıp camiasının büyük bölümü, özellikle genel pratisyen hekimler ve uzmanlar, sisteme şiddetle karşı

çıktı. Bevan'ın bu direnci aşma yöntemi, hem ödün vermeyi hem de ısrarcılığı içeren karmaşık bir müzakere süreciydi; bu sürecin sonunda hekimlerin sisteme kazanılması, NHS'in gerçek anlamda işlemesinin önkoşulunu oluşturdu.

NHS'in kuruluşundan bu yana geçen yetmiş beş yılı aşkın süre içinde hem olağanüstü başarılar hem de ciddi gerilimler yaşanmıştır. ***Başarılar cephesinde***: NHS, kurulduğu günden bu yana İngiltere'nin yaşam beklentisini, çocuk ölüm oranlarını ve pek çok kronik hastalık yönetim göstergesini dramatik biçimde iyileştirmiştir. Commonwealth Fund'ın uluslararası karşılaştırmalı çalışmaları, NHS'i pek çok performans boyutunda dünyanın en etkin sistemlerinden biri olarak defalarca değerlendirmiştir; üstelik bu performans, GSYH'nin sağlığa harcanan payı bakımından OECD ortalamasının altında kalan bir finansman düzeyinde gerçekleşmektedir. ***Toplumsal sahiplenme boyutunda*** da NHS, her siyasi yelpazeden partinin üzerine basmaya çekindiği sembolik bir dokunulmazlık alanı hâline gelmiştir; bu sahiplenme gücü, onlarca yıllık özelleştirme baskısına karşın sistemin temel ilkelerinin korunmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

Gerilimler cephesinde ise tablo daha karmaşıktır. 1980'lerden itibaren NHS, hem doğrudan hem de dolaylı biçimlerde piyasalaştırma baskısına maruz kalmaktadır. **Thatcher döneminde** hastaneler arasında 'iç pazar' mekanizmaları hayata geçirildi; **Blair döneminde** özel finans girişimi modelleriyle hastane inşaatları gerçekleştirildi ve bu sözleşmeler onlarca yıl boyunca NHS bütçesi üzerinde ağır bir mali yük oluşturdu; **Cameron hükümeti** 2012'de Sağlık ve Sosyal Bakım Yasası ile NHS içindeki piyasa mekanizmalarını daha da derinleştirdi. Bu

reformların her birinde, **'rekabet'** ve **'verimlilik'** gerekçesiyle hayata geçirilen düzenlemeler; hem özel sektörün NHS harcamalarından aldığı payı artırdı hem de sistemin bütünlüğünü ve öngörülebilirliğini aşındırdı. COVID-19 pandemi süreci ise yıllarca süren kamu harcaması kesintilerinin NHS üzerinde yarattığı yıkıcı etkiyi acı biçimde gün yüzüne çıkardı: Kapasitesinin üzerinde çalışmak zorunda kalan bir sistem, pandemi öncesinde zaten son derece gergin bir dengedeydi.

NHS deneyiminden çıkarılabilecek dersler birden fazla boyutlu bir tabloya işaret etmektedir. ***Birincisi***, evrensel sağlık sistemleri hem teknik hem de **siyasi açıdan gerçekleştirilebilir**; üstelik piyasa sistemlerine kıyasla çoğunlukla daha maliyet etkin ve daha adil sonuçlar üretmektedir. ***İkincisi***, bu sistemlerin inşası mümkündür ama sürdürülmesi de **aktif siyasi mücadele gerektirir**; sistemi koruyacak güçlü bir toplumsal koalisyon yoksa kademeli aşınma kaçınılmazdır. ***Üçüncüsü***, piyasalaştırma reformları çoğunlukla **'modernleştirme'** ya da **'verimlilik artışı'** söylemiyle kılığını değiştirerek sisteme sızar; bu söylemin ideolojik içeriğini deşifre etmek ve alternatif bir vizyon sunmak, ETH'nin savunucuları için süregelen bir görevdir. ***Dördüncüsü***, sağlık sisteminin yönetişim yapısı, işçi ve kullanıcı katılımı ile **demokratik hesap verebilirlik mekanizmaları**, sistemin kalitesi ve direnci açısından finansman kadar belirleyicidir.

İskandinav refah modelleri: Başarının koşulları ve sınırları

İskandinav refah modellerini anlamak, ETH tartışması için hem ilham verici hem de analitik açıdan son derece değerli bir çerçeve sunar. **İsveç, Danimarka, Norveç** ve **Finlandiya**, 20. yüzyılın ortasından itibaren kapsamlı evrensel hizmetler, güçlü emek piyasası kurumları ve yüksek vergilendirme kapasitesini birleştirerek hem eşitlik hem de refah bakımından dünyanın önde gelen performans göstergelerine ulaşmıştır. Bu ülkelerin deneyimi, pek çok farklı perspektiften tartışılmakta; kimilerince sosyalist bir başarının kanıtı, kimilerince ise küçük ve homojen toplumların özgün koşullarının bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Gerçek, her iki indirgemeciliğin de ötesinde yatmaktadır.

İskandinav modelinin kurucu koşullarını anlamak, onun başarısının neden evrensel biçimde aktarılamaz olduğu iddiasına verilecek yanıt açısından kritiktir. Bu modelin inşası, birkaç birbiriyle bağlantılı tarihsel koşulun bir araya gelmesiyle mümkün olmuştur. ***Birincisi***, son derece güçlü ve kapsamlı sendikal örgütlenme: İskandinav ülkelerinde **sendikalaşma** oranları tarihsel olarak yüzde seksen ila doksan aralığında seyretmiş; bu oran, ekonomi genelinde ücret müzakerelerinin ve sosyal politika taleplerinin güçlü bir kolektif temsil zeminine oturmasını sağlamıştır. ***İkincisi***, güçlü sosyal demokrat partilerin **uzun soluklu iktidar deneyimleri**: Bu partiler, 20. yüzyılın ortasından itibaren onlarca yıl boyunca ya doğrudan iktidar olmuş ya da güçlü muhalefet pozisyonundan politika gündemini belirlemiştir. ***Üçüncüsü***, **sınıf uzlaşısı kültürü**:

İskandinav ülkelerinde işçi ve işveren örgütleri arasında 1930'larda kurulan uzlaşı çerçeveleri, toplumsal çatışmaları görece düşük tutarken refah devletinin finansmanına gönüllülük zemini oluşturmuştur. ***Dördüncüsü***, homojen nüfus yapısının hem avantaj hem de sınırlılık içerdiği tartışması: **Bu ülkelerin tarihen görece demografik homojenliği**, toplumsal dayanışma duygusunu güçlendirmiş olabilir; ama bu koşul artık büyük ölçüde değişmiş ve İskandinav ülkeleri bugün çok daha çeşitli nüfuslara ev sahipliği yapmaktadır.

İsveç'in deneyimi, modelin hem en kapsamlı biçimde hayata geçirildiği hem de 1990'lardan itibaren en derin dönüşümlere uğradığı örneği sunmaktadır. 1960'lardan 1980'lere kadar inşa edilen İsveç refah devleti; evrensel çocuk bakımı, kapsamlı sağlık sistemi, güçlü aktif istihdam politikaları ve yüksek kaliteli kamu eğitimiyle birlikte, eşitsizliği son derece düşük tutarken ekonomik performanstan ödün vermeden sürdürülebilir bir model sunmaktaydı. Ancak 1990'lardaki ekonomik kriz, ardından gelen sağ-merkez hükümetlerin yeniden yapılanma programları ve 2000'lerde uygulanan okul seçimi ve özel okul teşvik politikaları; sistemin hem eşitlik hem de kalite boyutlarında önemli gerilemeye yol açtı. Eğitimde piyasa mekanizmalarının genişletilmesi; İsveç'in uluslararası eğitim karşılaştırmalarındaki konumunun dramatik biçimde gerilemesiyle eş zamanlı gerçekleşmiş olmakla birlikte, bu ilişkinin nedensellik mi yoksa eş zamanlılık mı olduğu tartışmalıdır. Bununla birlikte, özel okul teşvik sisteminin toplumsal ayrışmayı derinleştirdiği konusunda geniş bir akademik uzlaşı mevcuttur.

Danimarka modeli, aktif emek piyasası politikalarıyla kapsamlı işsizlik güvencesini birleştiren **'flexicurity'** sistemiyle

öne çıkmaktadır. Bu sistem, işverenlerin işçileri kolayca işe alıp işten çıkarabileceği esnek bir emek piyasası ile işsiz kalan bireylere hem yüksek gelir desteği hem de kapsamlı yeniden eğitim ve istihdam hizmetleri sunan güçlü bir güvence sistemini birleştirmektedir. Flexicurity'nin İskandinav bağlamı dışında başka ekonomilerde uygulanabilirliği sınırlı olmakla birlikte, güvenceli esneklik paradigmasının mümkün olduğunu ve hem emek piyasası verimliliği hem de çalışan güvencesi açısından olumlu sonuçlar ürettiğini göstermesi bakımından son derece değerli bir deneyim sunmaktadır.

Finlandiya'nın eğitim sistemi, dünyanın en çok atıfta bulunulan eğitim deneyimlerinden birini oluşturmaktadır. 1970'lerde başlatılan köklü eğitim reformunun ardından inşa edilen bu sistem, özel dershanelerin olmadığı, öğretmenlerin yüksek sosyal statü ve geniş mesleki özerkliğe sahip olduğu, rekabetçi sınavların değil bireysel gelişim takibinin esas alındığı ve en az kaynak gerektiren okullara en deneyimli öğretmenlerin gönderildiği köklü bir eşitlik anlayışı üzerine oturmaktadır. PISA karşılaştırmalı eğitim değerlendirmelerinde 2000'lerin başından itibaren sürekli üst sıralarda yer alan Finlandiya, hem eşitlik hem de akademik başarı açısından piyasa tabanlı reformların iddia ettiği ödünleşimin gerçek olmadığını, eşitliğin kaliteyi değil aksine desteklediğini somut biçimde kanıtlamıştır.

İskandinav modelinden çıkarılan dersler, ETH tartışması için son derece zengin bir içerik sunmaktadır. Bu modeller, evrensel hizmetlerin hem ekonomik açıdan mümkün hem de siyasi açıdan sürdürülebilir olduğunu; üstelik genel nüfus refahı, eşitlik ve toplumsal dayanışma bakımından piyasa temelli alternatiflerden belirgin biçimde üstün sonuçlar ürettiğini tarihin

içinden kanıtlamaktadır. Aynı zamanda bu deneyimler, modelin inşasının belirli siyasi ve kurumsal koşullar gerektirdiğini; bu koşulların varlığından çok aktif biçimde yaratılması ve korunması gerektiğini de göstermektedir. İskandinav modellerinin 1990'lardan itibaren yaşadığı kısmi aşınma ise bu koşulların kalıcı olmadığını, neoliberal baskıya karşı sürekli bir mücadele gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Küba modeli: Kaynakları sınırlı bir ülkede evrensel sağlık ve eğitim

Küba'nın sağlık ve eğitim alanındaki deneyimi, ETH tartışmasının belki de en çarpıcı ve en sık atıfta bulunulan ama aynı zamanda en fazla ideolojik tartışmayla yüklü örneğini oluşturmaktadır. Yüksek gelirli bir Batı ekonomisi olmak bir yana, onlarca yıldır ABD ambargosunun yarattığı ekonomik baskı altında faaliyet gösteren ve GSYH'sinin son derece küçük olduğu bir ülkenin; yaşam beklentisi, çocuk ölüm oranları ve yetişkin okuryazarlık gibi temel insani gelişme göstergelerinde gelişmiş ülkelerle kıyaslanabilir, hatta zaman zaman onları geride bırakan sonuçlar üretmesi, neyin mümkün olduğuna ilişkin çerçeveyi köklü biçimde genişletmektedir.

Küba sağlık sisteminin temel özellikleri, ETH'nin kurumsal tasarım tartışması açısından son derece öğreticidir. Sistem; birincil bakım merkezleri ağı üzerine inşa edilmiştir ve her mahallenin kendi aile hekimi ile hemşiresine sahip olduğu **'policlínico'** modeliyle, sağlık hizmetlerinin topluma mümkün olduğunca yakın sunulması ilkesini hayata geçirmektedir. Bu model, hem önleyici sağlık yaklaşımını güçlendirmekte hem de

hastane başvurularını azaltmaktadır. Üstelik Küba, geliştirdiği özgün aşılar ve ilaçlarla hem kendi nüfusunun sağlık ihtiyaçlarını karşılamakta hem de pek çok ülkeye tıbbi yardım sağlamaktadır. Dünya genelinde pek çok afet ve salgın döneminde Kübalı doktorların gönderildiği programlar; hem 'tıbbi diplomasi' olarak tartışılmakta hem de sağlık emek gücünün uluslararası dayanışma aracı olarak nasıl kullanılabileceğinin somut örneğini sunmaktadır.

Küba'nın eğitim başarısı da benzer bir çarpıcılık taşımaktadır. 1961'de gerçekleştirilen kapsamlı okuryazarlık kampanyası; on binlerce gönüllü öğretmenin kırsal alanlara gönderilmesiyle, yalnızca birkaç ay içinde yüzde yirmi civarındaki okuma yazma bilmezlik oranını dramatik biçimde düşürmeyi başardı. Bu kampanya yalnızca teknik bir eğitim başarısı değil, aynı zamanda toplumsal seferberliğin ve kolektif iradenin ne yapabileceğinin kalıcı bir sembolüdür. Sonraki on yıllarda inşa edilen eğitim altyapısı, öğretmen başına düşen öğrenci sayısının dünyanın en düşük oranları arasında seyrettiği, eğitimin her kademede parasız olduğu ve bölgeler ile sosyal sınıflar arasındaki eğitim kalitesi farklılıklarının minimize edildiği bir sistem oluşturmuştur.

Bu başarıların eleştirel bir perspektifle okunması zorunludur ve bu eleştiri, başarının gerçekliğini inkâr etmeksizin yapılabilir. Küba'nın evrensel hizmet modeli, siyasi açıdan özgül bir bağlamda, yani tek parti otokratik yönetim çerçevesinde hayata geçirilmiştir. Bu yönetim biçiminin; ifade özgürlüğü, siyasi muhalefet ve sivil toplum özerkliği üzerindeki kısıtlayıcı etkileri gerçektir ve ETH'nin demokratik sosyalist çerçevesiyle doğrudan çelişmektedir. **ETH, yalnızca etkin bir hizmet sunumuyla**

değil hizmetlerin demokratik katılım ve yönetişim ilkeleriyle birlikte örgütlenmesiyle tanımlanmaktadır. Küba deneyiminin ETH tartışmasına katkısı bu nedenle seçici ve dikkatli bir okuma gerektirmektedir: Kaynakların kısıtlı olduğu koşullarda evrensel sağlık ve eğitim hedefine ulaşmak mümkündür; ancak bu başarı, siyasi özgürlüklerin kısıtlanmasını ne zorunlu ne de kabul edilebilir kılmaktadır.

Bununla birlikte Küba deneyiminin ETH tartışmasına sunduğu kritik bir ders vardır: **'Yeterli ekonomik kaynak olmadan evrensel hizmetler mümkün değildir' argümanı geçerli değildir.** Bu argüman, piyasa ekonomilerindeki var olan serveti yeniden dağıtmaktan kaçınmak için sıklıkla araçsallaştırılmaktadır. Küba, yüksek gelirli bir ekonomi olmaksızın evrensel sağlık ve eğitim güvencesi sağlayabilmişse, bunun birincil açıklaması politik öncelik belirleme ve kolektif organizasyondur, mutlak kaynak miktarı değil. Bu ders, ETH tartışmasında 'buna para yok' argümanına verilecek en güçlü karşı örneklerden birini oluşturmaktadır.

Latin Amerika "Pink Tide" deneyimleri: Bolivya, Venezuela, Ekvador

2000'li yılların başından itibaren Latin Amerika'nın büyük bölümünde bir dizi sol ve merkez sol hükümetin iktidara gelmesiyle başlayan **'pembe dalga'** dönemi; kıtanın onlarca yıldır Washington Mutabakatı'nın dikte ettiği neoliberal çerçeve içinde kalmış ülkelerinde, sosyal harcamaların artırılması ve temel hizmetlerin yaygınlaştırılması yönünde kapsamlı politika dönüşümlerini hayata geçirdi. **Venezüela, Bolivya,**

Ekvador, Brezilya ve diğer ülkelerdeki bu deneyimler, hem elde edilen gerçek kazanımlar hem de yaşanan kırılganlıklar ve geri çekilmeler bakımından ETH tartışması için son derece öğretici bir inceleme zemini sunmaktadır.

Bolivya'nın **Evo Morales** liderliğindeki 2006-2019 deneyimi, Latin Amerika pembe dalgasının en kapsamlı ve en çok incelenen örneklerinden birini oluşturmaktadır. Morales hükümeti, doğalgaz sektörünün önemli bölümünü kamulaştırarak elde ettiği geliri sosyal harcamalara aktardı ve bu süreçte yoksulluk oranını dramatik biçimde düşürdü. Ülke genelinde okuryazarlık kampanyaları hayata geçirildi; sağlık klinikleri kırsal alanlara taşındı; Küba ve Venezuela ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde binlerce yabancı doktor ülkede görev yaptı; yerli dillerde eğitim yaygınlaştırıldı ve daha önce siyasi sistemin büyük ölçüde dışında kalan yerli ve kırsal nüfuslar hem siyasi temsil hem de ekonomik fırsat açısından anlamlı kazanımlar elde etti. Bu dönemde Bolivya, kıtanın en hızlı ekonomik büyüme oranlarından birini kaydederken eşitsizliği ve yoksulluğu aynı anda azaltan son derece seyrek görülen bir başarıyı sergiledi.

Ancak Bolivya deneyimi aynı zamanda kırılganlıklarını da açıkça ortaya koydu. Modelin finansmanı büyük ölçüde hammadde, özellikle doğalgaz, ihracat gelirlerine dayanıyordu; bu bağımlılık ekonomik sürdürülebilirliği emtia fiyatlarının dalgalanmalarına karşı son derece kırılgan kılmaktaydı. 2019'da Morales'in bir seçim krizinin ardından ülkeden ayrılmak zorunda kalması ve ardından gerici bir geçiş hükümeti döneminin yaşanması; kazanımların ne denli kırılgan bir siyasi zemin üzerine oturduğunu acı biçimde gösterdi. 2020'de Luis Arce'nin iktidara gelmesiyle dönüşümün büyük bölümünün yeniden

başlatılması ise hem direncin hem de kırılganlığın sürmekte olduğunu ortaya koymaktadır.

Venezuela'nın **Hugo Chavez** ve ardından **Nicolas Maduro** liderliğindeki deneyimi, pembe dalga içindeki belki de en tartışmalı ve en karmaşık örneği oluşturmaktadır. Chavez döneminde başlatılan **'misiones'**, yani misyonlar; **sağlık, eğitim, konut** ve **gıda** alanlarında devlet destekli büyük ölçekli programları kapsıyordu. **Barrio Adentro programı** Kübalı doktorları kentsel yoksul mahallelere taşıdı; **Misión Robinson** okuryazarlığı yaygınlaştırdı; **gıda sübvansiyonları** milyonlarca yoksul hanehalkına temel beslenme güvencesi sağladı. Yüksek petrol gelirlerinin sağladığı finansman zeminiyle bu programlar kısa sürede kayda değer yoksulluk azalmasına ve yaşam kalitesi göstergelerinde iyileşmeye yol açtı. Ancak petrol gelirlerinin sürdürülemez biçimde tükenmesi, ekonomik yönetimdeki sorunlar, uluslararası yaptırımlar ve siyasi kutuplaşma; Maduro döneminde krize dönüşen bu deneyimi ciddi bir dramatik çöküşe taşıdı. **Bu tablo, ETH'nin sürdürülebilirliği için tek bir hammadde gelirine bağımlı finansman modelinin ne denli tehlikeli olduğunu son derece açık biçimde ortaya koymaktadır.**

Ekvador'un **Rafael Correa** liderliğindeki deneyimi, her iki modelin de ötesinde, ETH tartışması için farklı ve değerli dersler sunan özgün bir örnek oluşturmaktadır. Correa hükümeti 2007'den itibaren petrol gelirlerini eğitim, sağlık ve altyapıya yönlendiren kapsamlı sosyal harcama programları hayata geçirirken aynı zamanda bütçe yönetimi, kurumsal kapasite inşası ve devlet modernizasyonu konularında ciddi ilerlemeler kaydetti. Üniversite parasız hâle getirildi; birincil sağlık kapasitesi

önemli ölçüde artırıldı ve kırsal altyapı yatırımları yoğunlaştırıldı. Bununla birlikte Ekvador deneyimi de benzer kırılganlıkları içermekteydi: Emtia bağımlılığı, kurumsal dönüşümün sınırlılığı ve sonraki hükümetlerin politika tersine dönüşleri, kazanımların kalıcılığını tehdit eden başlıca etkenler olarak öne çıktı.

Latin Amerika pembe dalgasının ETH tartışması için taşıdığı en genel ders, kaynakların yeniden dağıtılması ve sosyal harcamaların artırılmasının gerçekten de eşitsizliği azaltabileceği ve temel hizmet erişimini iyileştirebileceğidir. Ancak bu başarının sürdürülebilirliği; finansman modelinin çeşitliliğine ve sağlamlığına, kurumsal kapasitenin derinliğine, toplumsal güç dengelerinin emekçi sınıflar lehine dönüştürülmesine ve kazanımları savunacak güçlü örgütlü toplumsal hareketlerin varlığına son derece bağımlıdır. Hammadde fiyatlarına bağımlı, kurumsal kapasitesi zayıf ve organize toplumsal desteği yetersiz olan modeller; ekonomik ya da siyasi ilk ciddi darbede geri çekilme riskiyle karşı karşıyadır.

Kerala modeli: Hindistan'da demokratik refah devleti deneyi

Hindistan'ın güney ucundaki Kerala eyaleti, ETH tartışmasının küresel literatüründe en sık atıfta bulunulan örneklerden biridir ve bu dikkat son derece hak edilmektedir. 1956'dan itibaren seçimlerle iktidara gelen solcu hükümetlerin öncülüğünde hayata geçirilen reformlar; Hindistan'ın geri kalanından ve hatta pek çok daha varlıklı ülkeden üstün sonuçlar üreten insan gelişme göstergeleriyle birleşince, siyasetçilerin, akademisyenlerin ve

aktivistlerin dünya genelinde Kerala'ya yönelmesini zorunlu kılmıştır.

Kerala modelinin en temel başarısı, son derece düşük bir kişi başına gelirle son derece yüksek insan gelişme göstergelerini bir arada gerçekleştirmiş olmasıdır. Hindistan ortalamasının önemli ölçüde üzerinde olan **okuryazarlık oranı**, yüzde yüze yaklaşan okul kaydı, **Hindistan'ın en düşük çocuk ölüm oranlarından biri** ve gelişmiş ülkelerle karşılaştırılabilir **yaşam beklentisi değerleri**; Kerala'nın 1960'lardan itibaren yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmak için insan geliştirmeye öncelik verdiğinin ampirik belgelerini oluşturmaktadır. Bu başarının arkasında yatan yapısal faktörlerin analizi; ETH'nin kurucu koşulları konusunda genel tartışmaya çok değerli katkılar sunmaktadır.

Kerala modelinin inşasında belirleyici olan faktörler birkaç başlık altında özetlenebilir. ***Birincisi,*** uzun soluklu **güçlü emek ve çiftçi örgütlenmesi**: Kerala, 20. yüzyılın başından itibaren Hindu kast sistemiyle mücadele eden güçlü toplumsal hareketlere, kuvvetli komünist ve sosyalist sendikal örgütlenmelere ve güçlü çiftçi birliklerine ev sahipliği yapmıştır. Bu örgütlenmeler, hükümetleri sosyal harcamalara ve yeniden dağılım politikalarına zorlayan yapısal bir baskı kanalı oluşturmuştur. ***İkincisi,*** **arazi reformu**: 1970-71 döneminde gerçekleştirilen kapsamlı arazi reformu, büyük toprak sahipliğini sınırlandırmış ve çiftçilerin mülk sahipliğine geçmesini sağlamıştır. Bu reform, ekonomik eşitsizliği kısaltmakla kalmamış, aynı zamanda geniş bir orta sınıf oluşturarak hem eğitime talebi hem de kamusal hizmetlere siyasi desteği artırmıştır. ***Üçüncüsü***, **güçlü kamu eğitim yatırımları**: Sömürge döneminden devreden ve

sonraki hükümetlerin sistematik biçimde genişlettiği geniş kapsamlı kamu okulu ağı, hem okuryazarlığı hem de kadın eğitimini ön plana çıkaran bir politika önceliğinin somutlaşmasıdır. ***Dördüncüsü***, **kadın gelişimine verilen öncelik**: Kerala'da kadınların eğitim ve istihdam katılımı Hindistan ortalamasının çok üzerindedir; bu durum hem demografik geçişi hızlandırmış hem de toplumsal refah üzerinde güçlü bir olumlu etki yaratmıştır.

Kerala modelinin kısıtları ve güncel zorlukları da dürüstçe ele alınmalıdır. ***Birincisi***, Kerala modeli **yüksek işsizlik** sorunundan tarihi boyunca mustarip olmuştur; eğitimli gençlerin önemli bir bölümü Kerala dışında, özellikle Körfez ülkelerinde iş aramak zorunda kalmaktadır. Bu işgücü göçünün gönderdiği dövizler Kerala ekonomisinin önemli bir finansman kaynağını oluştururken, ekonomik bağımlılık açısından da ciddi bir kırılganlık barındırmaktadır. ***İkincisi***, 1990'lardan itibaren liberalleşme politikalarının baskısıyla bazı **kamu hizmetlerinde ticarileşme eğilimi** gözlemlenmiştir; özel sağlık ve eğitim sektörünün büyümesi, sistemin evrensel erişim ilkesini kısmen aşındırmıştır. ***Üçüncüsü***, **çevre sorunları**, iklim değişikliğine bağlı afetlerin artan sıklığı ve sürdürülebilir kalkınma meseleleri, Kerala modelinin ekolojik boyutunu test eden ciddi güncel zorluklardır.

Kerala modelinden çıkarılabilecek en önemli ders, demokratik siyaset ve örgütlü toplumsal baskı yoluyla, görece düşük ekonomik kaynaklar koşullarında bile insan gelişiminde olağanüstü sonuçlar üretmenin mümkün olduğudur. Bu başarı ne nüfus büyüklüğüne ne de belirli bir ekonomik kalkınma düzeyine bağlıdır; siyasi önceliklerin emekçi sınıfların örgütlü

taleplerine yanıt verecek biçimde kurulmasına ve kolektif hizmet yatırımlarına bağlıdır. ETH'nin hem uygulanabilirliğini hem de siyasi koşullarını anlama çabası için Kerala, son derece zengin ve erişilebilir bir tarihsel laboratuvar olmayı sürdürmektedir.

Ücretsiz ulaşım denemeleri: Lüksemburg, Tallinn ve diğerleri

ETH tartışmasında ulaşımın kamusal ve ücretsiz biçimde sunulması fikri, son yıllarda dünya genelinde giderek artan sayıda ülke ve şehirde fiiliyata dönüşmektedir. Bu uygulamalar henüz sınırlı ölçekte ve bağlamda gerçekleşmekte olmakla birlikte, ücretsiz toplu taşımanın hem mali açıdan mümkün hem de sosyal, ekolojik ve ekonomik bakımdan olumlu etkiler üretebildiğine dair büyüyen bir ampirik kanıt tabanı sunmaktadır. Bu deneyimlerin sistematik biçimde incelenmesi, ETH'nin ulaşım bileşenini gerçekleştirilebilir bir politika olarak konumlandırmak açısından son derece değerlidir.

Lüksemburg, *2020 yılı Mart ayında tüm ülke sınırları içinde, hem kentsel hem de bölgesel, toplu taşımayı ücretsiz hâle getirerek bu alanda en kapsamlı ulusal deneyimi başlatan ülke oldu*. Küçük bir ülke olması ve görece yüksek kişi başına geliri, bu kararın başka bağlamlarda ne ölçüde tekrarlanabilir olduğu konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. Bununla birlikte Lüksemburg deneyimi birkaç kritik veriyi ortaya koymuştur. Ücretsiz hale geçişin ardından toplu taşıma kullanımı kayda değer biçimde artmıştır; yolcuların yeni talep özellikleri, hizmet ağlarının hem güzergâh hem de sıklık boyutunda yeniden

yapılandırılmasını gerekli kılmıştır; sistem artık yalnızca iş gezilerini değil alışveriş, sosyal ve eğlence amaçlı seyahatleri de kapsayan çok daha geniş bir kullanım profiline hitap etmektedir. Lüksemburg aynı zamanda ücretsiz ulaşımı, trafik sıkışıklığını azaltma ve araç kullanımını caydırma politikalarıyla entegre bir strateji çerçevesinde hayata geçirmiştir.

Tallinn'in deneyimi, kentin uzun vadeli ulaşım politikasının önemli bir bileşeni olarak şehrin tüm kayıtlı sakinlerine **2013'ten bu yana ücretsiz toplu taşıma sunmaktadır**. Bu deneyim, toplu taşımayı ücretsiz kılmanın kentle, toplulukla bağ kurma ve şehirde vatandaşlık hissini güçlendirme üzerindeki etkilerini inceleyen akademik araştırmalar için son derece değerli bir veri zemini oluşturmuştur. ***Tallinn örneği özellikle şu açıdan dikkat çekicidir***: Ücretsiz ulaşım, hem düşük gelirli sakinlerin hareketliliğini artırmış hem de toplu taşımayı daha önce neredeyse hiç kullanmayan demografik grupları sisteme dahil etmiştir. Şehrin nüfus kaydı politikasıyla ilişkili olması nedeniyle yalnızca kayıtlı sakinlerin yararlanabildiği bu sistemin kapsamı, evrensellik ilkesini zaman zaman sınırlandırmaktadır; yine de güçlü olumlu deneyim verileri sunmaktadır.

Fransa'daki topluluk ulaşım deneyimleri bu tartışmaya özellikle zengin bir içerik katmaktadır. **Dunkerque**, 2018'de toplu taşımayı ücretsiz hâle getiren ilk büyük Fransız şehri oldu. Sonraki birkaç yılda toplu taşıma kullanımı yaklaşık yüzde yetmiş beş oranında arttı; bu artışın önemli bir bölümü önceden araç kullanan kişilerden kaynaklanıyordu. Aynı zamanda araç kullanımındaki azalma, hem trafik sıkışıklığında hem de kentsel gürültü kirliliğinde gözlemlenebilir düzelme sağladı. **Montpellier** ise 2020'de tüm şehir içi toplu taşımayı ücretsiz kılarak

Fransa'nın bu alandaki öncü şehirleri arasına girdi. Bu örnekler yeni bir politika dinamiğini ortaya koymaktadır: Fransa'da pek çok şehir, hem çevresel hem de sosyal hedefler doğrultusunda ücretsiz ulaşımı birbiriyle rekabet eden politika seçenekleri arasında değil, birbirini tamamlayan bir politika paketi içinde ele almaktadır.

Bu deneyimlerin ETH tartışması için taşıdığı en önemli ders, ücretsiz ulaşımın salt bir idealist öneri olmadığı, mevcut koşullarda gerçekleştirilebilir olduğu ve ürettiği olumlu etkilerin uygulama öncesi eleştirilerin öngördüğünden çok daha geniş kapsamlı olduğudur. Kullanım artışı, araç kullanımındaki azalma ve yeni demografik grupların sisteme dahil olması; finansmanın nasıl yapılandırıldığına ilişkin ciddi soruları da beraberinde getirmektedir. Bilet gelirlerinin kaldırılmasının yarattığı açık, çoğunlukla otopark ücretleri, yerel işletme vergileri veya doğrudan kamu bütçesi katkılarıyla karşılanmaktadır. Bu finansman karışımının bileşeni, hem siyasi hem de ekonomik sürdürülebilirlik açısından belirleyici bir role sahiptir. Bu tartışma, ETH'nin finansman bölümünde geliştirilen argümanlarla doğrudan bağlantı kurmaktadır.

Ücretsiz ulaşım deneyimlerinden çıkarılan bir diğer kritik ders, ölçeğin önemiyle ilgilidir. Tek bir şehirde ya da küçük bir ülkede başarılı olan bir model, otomatik olarak büyük ölçekli metropollerde ya da coğrafi olarak geniş ülkelerde aynı koşullarla uygulanamaz. Bu nedenle *ücretsiz ulaşım tartışması mutlaka yerel koşullara, mevcut altyapı kapasitesine ve demografik yapıya duyarlı bir bağlamsal analizle yürütülmelidir*. Bununla birlikte en büyük ve en karmaşık ulaşım sistemlerinde dahi en dezavantajlı nüfuslar için bilet fiyatlarının

düşürülmesi ya da kaldırılması; tam anlamıyla ücretsiz bir sisteme geçilmesinin önkoşullarını oluşturan siyasi destek ve kurumsal kapasite inşasına önemli katkılar sunabilmektedir.

Küresel Güney'de ETH: Temel hizmetlerin uluslararası boyutu

ETH tartışması çoğunlukla Kuzey Atlantik demokrasilerinin ve zengin ekonomilerin deneyimleri üzerinden yürütülmektedir. Ancak bu coğrafi odaklanma, hem ETH'nin küresel ölçekteki uygulanabilirliğini kavramayı hem de Küresel Güney'deki yenilikçi ve öğretici deneyimleri görünür kılmayı büyük ölçüde engellemektedir. Üstelik temel hizmetlerin yokluğunun ve yetersizliğinin en ağır biçimde yaşandığı coğrafyalar, tam da bu ülkelerdir; dolayısıyla ETH tartışmasının küresel boyutu yalnızca akademik bir genişleme değil aynı zamanda pratik ve etik bir zorunluluktur.

Brezilya'nın temel hizmetler deneyimi, hem olağanüstü başarılar hem de derin kırılganlıklar içermesi bakımından son derece öğretici bir örnek sunmaktadır. **Lula** hükümetlerinin 2003-2010 döneminde hayata geçirdiği **Bolsa Familia programı**; koşullu nakit transfer mantığıyla çalışmasına karşın, eğitim ve sağlık hizmetleriyle entegrasyonu sayesinde geniş bir sosyal altyapı desteği işlevi gördü. **Program, yoksulluk ve açlık oranlarını dramatik biçimde düşürdü**; **çocukların okula devamını artırdı** ve **sağlık hizmetlerine erişimi iyileştirdi**. Aynı dönemde Brezilya'da kamusal konut, sağlık ve eğitim altyapısına yapılan yatırımlar da önemli ölçüde büyüdü. Ancak Bolsonaro döneminde bu kazanımların büyük

bölümünün hızla tasfiye edilmesi ve ardından Lula'nın yeniden iktidara gelmesiyle başlatılan yeniden yapılanma; bu deneyimlerin hem başarısını hem de kırılganlığını bir kez daha gözler önüne serdi.

Güney Afrika, ETH tartışması için hem güçlü toplumsal baskı hem de kurumsal dönüşümün yarım kalmışlığı açısından son derece öğretici bir örnek oluşturmaktadır. **Apartheid** döneminin mirası, eğitim, sağlık, konut ve altyapı erişiminde muazzam bir ırka dayalı eşitsizlik tablosu bırakmıştır. Sonraki otuz yıl boyunca bu eşitsizliği giderme çabaları, hem önemli ilerlemeler hem de derin sürtüşmelerle belgelenmektedir. Güney Afrika anayasasının sosyal haklar konusundaki güçlü hükümleri ve mahkemelerin bu hükümlere dayanarak verdiği emsal kararlar; hukuki mekanizmaların ETH hedefleri açısından ne denli güçlü bir araç olabileceğini göstermektedir. Öte yandan kapsamlı yolsuzluk sorunu, zayıf kurumsal kapasite ve siyasi önceliklendirmedeki sorunlar; yasal taahhüt ile fiili hizmet sunumu arasındaki derin uçurumun neden kapanmadığını açıklamaktadır.

Rwanda, Küresel Güney'deki ETH tartışması için hem ilham verici hem de tartışmalı bir örnek sunmaktadır. 1994 soykırımının ardından harap olan ülkede kurulan **Kagame hükümeti**, toplumsal sağlık sigortasını yaygınlaştıran **'Mutuelles de Santé'** sistemiyle birlikte pek çok kamu hizmetini kapsamlı biçimde yeniden örgütledi ve hızlı ekonomik büyüme döneminde sağlık göstergelerinde dramatik iyileşmeler kaydetti. Bununla birlikte bu başarının siyasi bağlamı olan otokratik yönetim biçimi, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ve siyasi muhalefetin bastırılması, Kenya örneğinde olduğu gibi hem hizmet kalitesi hem de sürdürülebilirlik açısından ciddi sorular

doğurmaktadır. Bu örnek, ETH tartışmasında elde edilen sonuçların değerlendirilmesinin yanı sıra bu sonuçların nasıl elde edildiğinin de aynı ölçüde önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Hindistan'ın ulusal düzeyindeki deneyimleri, küresel ETH tartışmasının en büyük ölçekli vaka çalışmalarından birini sunmaktadır. **MGNREGA, yani Mahatma Gandhi Ulusal Kırsal İstihdam Güvencesi Yasası**; kırsal hanelere yılda yüz iş günü istihdam hakkı tanıyan ve bu çalışma karşılığında asgari ücret güvencesi sunan tarihsel açıdan önemli bir programdır. Bu program, hem doğrudan gelir güvencesi hem de kırsal altyapı geliştirme işlevi görmüş; milyonlarca yoksul hane için anlamlı bir güvence zemini oluşturmuştur. Programın işlevselliği ve finansmanı tartışmalı olmaya devam etmekle birlikte, büyük ölçekli bir ekonomide kamu istihdam güvencesi programının uygulanabilirliği konusunda değerli ampirik kanıtlar sunmaktadır. Hindistan'ın evrensel sağlık güvencesine yönelik **Ayushman Bharat programı** ise evrensel sağlık güvencesi hedefine yaklaşmanın büyük ölçekli ve kurumsal açıdan heterojen bir ülkede nasıl gerçekleştirilebileceğine ilişkin deneyim birikimi sağlamaktadır.

Uluslararası finansal mimari ve Küresel Güney'deki ETH, bu tartışmanın belki de en az ele alınan ama en kritik boyutunu oluşturmaktadır. Küresel Güney'deki pek çok ülke, kapsamlı ETH programlarını hayata geçirmek için gerekli kamu yatırımını gerçekleştirmek istese de, hem kronik borç yükü hem de IMF ve Dünya Bankası'nın kreditörlük pozisyonu aracılığıyla dayattığı mali disiplin ve kamu harcama kısıtlamaları, bu ülkelerin politika alanını sistematik biçimde daraltmaktadır. Yapısal uyum programlarının 1980'ler ve 1990'larda Küresel Güney'in

pek çok ülkesinde sağlık, eğitim ve altyapı harcamalarını nasıl tahrip ettiği ve bu tahribatın izlerinin bugün hâlâ sürdüğü; ETH tartışmasının küresel adalet boyutunu anlamamız için çok kritiktir. **Küresel Güney'de ETH'yi gerçekleştirilebilir kılmak için yalnızca ulusal politika dönüşümleri değil, uluslararası finansal mimariyi yeniden yapılandıran köklü değişiklikler de zorunludur.** Borç iptali, adil ticaret düzenlemeleri, küresel vergi adaleti ve iklim finansmanı mekanizmaları; bu uluslararası boyutun birbirine bağlı bileşenlerini oluşturmaktadır.

Tarihsel Deneyimlerden Çıkan Ortak Dersler

Bu bölümde incelenen yedi farklı coğrafya ve model; son derece farklı siyasi ekonomi bağlamlarında, farklı ölçeklerde ve farklı tarihsel momentlerde ETH'nin bileşenlerini hayata geçirmiştir. Bu çeşitlilik içinde, deneyimleri birbirine bağlayan birkaç ortak ders öne çıkmaktadır.

Birinci ders, **siyasi güç ilişkileri belirleyicidir**. Hangi toplumsal güçlerin örgütlü ve mobilize olduğu, hangi koalisyonların hükümetleri sosyal harcamalara ve kolektif hizmetlere zorladığı; bu deneyimlerin başarısını açıklayan en temel etkendir. NHS'in kuruluşunda güçlü emek hareketi ve savaş sonrası toplumsal dayanışma; İskandinav'da uzun soluklu sendikacılık ve sosyal demokrat siyaset; Kerala'da arazi reformunu zorlayan çiftçi ve işçi örgütlenmeleri; Latin Amerika'da siyasi mobilizasyon bu siyasi dinamiğin her örnekte farklı ama belirleyici biçimde işlediğini göstermektedir.

İkinci ders, **finansman modeli sürdürülebilirliği doğrudan belirler.** Petrole ya da tek bir hammaddeye bağımlı finansman modelleri, uluslararası fiyat dalgalanmalarına karşı son derece kırılgandır. Emtia bağımlılığının sona erdiği ya da fiyatların düştüğü dönemlerde Venezuela ve Bolivya gibi ülkelerin yaşadığı dramatik geri çekilmeler bu dersin en güçlü ampirik kanıtlarını sunmaktadır. Buna karşılık çeşitlendirilmiş, vergi tabanına dayanan ve gerçek bir servet yeniden dağılımını içeren finansman modelleri çok daha dayanıklı olduğunu kanıtlamıştır.

Üçüncü ders, **kurumsal kapasite kazanımlar kadar belirleyicidir.** Hizmetlerin evrensel ve yüksek kaliteli biçimde sunulabilmesi için güçlü kamu kurumsal kapasitesi zorunludur; bu kapasite hem teknik beceriyi hem de demokratik hesap verebilirliği kapsamaktadır. Güney Afrika'nın anayasal taahhüt ile hizmet sunumu arasındaki uçurumu, kurumsal kapasite eksikliğinin başarıyı nasıl engellediğinin çarpıcı bir örneğini sunmaktadır.

Dördüncü ders, **kazanımlar güvence altında değildir ve aktif savunma gerektirir.** NHS'in onlarca yıllık piyasalaştırma baskısına karşı verdiği mücadele, İsveç eğitim sisteminin geçirdiği dönüşüm ve Latin Amerika'daki geri çekilmeler; toplumsal politikanın tersine çevrilebilir olduğunu defalarca göstermiştir. Hem kurumsal tasarım hem de örgütlü toplumsal güç, bu tersine dönüşlere karşı koymanın temel koşullarını oluşturmaktadır.

Beşinci ve son ders, **ETH evrensel ama biçimi bağlama özgüdür.** İnsanın sağlık, eğitim, barınma ve güvenlik

ihtiyaçları evrenseldir; ancak bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağını belirleyen kurumsal biçimler, tarihsel, kültürel, ekonomik ve siyasi koşullara göre farklılaşmak zorundadır. **ETH'nin evrensel bir çerçeve olarak sunulması, tek tip bir model dayatmayı değil, temel ilkelerin farklı bağlamlarda yerel deneyim ve katılımla biçimlenmesini mümkün kılan esnek ama tutarlı bir normatif çerçeve sunmayı hedeflemektedir.**

Bir sonraki bölüm, ETH'ye yönelik eleştirileri, hem sağdan hem de soldan gelen itirazları ele alacak ve demokratik sosyalist bir perspektiften bu eleştirilere kapsamlı yanıtlar sunacaktır. Bu tartışma, ETH'nin hem teorik tutarlılığını hem de siyasi sağlamlığını sınamak açısından vazgeçilmez bir adımı oluşturmaktadır.

BÖLÜM 10: ETH'YE YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE SOL PERSPEKTİFTEN YANITLAR

Güçlü bir siyasi öneri, yalnızca kendi argümanlarının tutarlılığıyla değil aynı zamanda kendisine yöneltilen eleştirilere ne kadar güçlü yanıtlar ürettiğiyle de ölçülür. Evrensel Temel Hizmetler, siyasi yelpazenin farklı taraflarından gelen ciddi itirazlarla karşı karşıyadır. Sağ liberalizmden muhafazakârlığa, sağ liberteryanizmden piyasa iktisatçılarına ve postkolonyal eleştiriden sol içi radikal pozisyonlara uzanan bu itirazların her biri, ETH'nin tasarımına, uygulanabilirliğine ya da köklülüğüne ilişkin gerçek sorular içermektedir. Bu soruları ciddiye almak hem entelektüel dürüstlüğün hem de siyasi olgunluğun gereğidir.

Bu bölüm, yedi temel eleştiri eksenini hem adil biçimde sunmayı hem de demokratik sosyalist bir perspektiften kapsamlı yanıtlar geliştirmeyi hedeflemektedir. Ele alınan eleştiriler sırasıyla şunlardır: *Büyük devlet ve paternalizm itirazı; bireysel özgürlük ve tüketici egemenliği argümanı; bürokratik verimsizlik ve kamu hizmetlerinin kalitesi sorunu; mali sürdürülemezlik iddiası; kültürel evrenselcilik ve yerel farklılıklar meselesi; ETH'nin kapitalist sistem içinde kalıp kalamayacağı ve son olarak sol içi eleştiriler*. Her bir itiraz, gerçekten içerdiği güçlü noktalar kabul edilerek ele alınacak ve yanıtlar bu güçlü noktalara karşı argümanlar geliştirirken ETH'nin çerçevesini daha berrak ve savunulabilir biçimde ortaya koyacaktır.

Büyük devlet, merkeziyetçilik ve paternalizm eleştirisi

ETH'ye yöneltilen en köklü ve en yaygın eleştirilerden biri, bunun kaçınılmaz olarak büyük, merkeziyetçi ve nihayetinde paternalist bir devlet anlayışını gerektirdiğidir. Bu eleştiri hem sağ liberaller hem de bazı sol libertaryan çevrelerden güçlü biçimde dile getirilmektedir. ***Temel iddia şudur:*** Hizmetlerin kolektif olarak belirlenmesi ve kamu eliyle sunulması, bireyler ve topluluklar üzerinde kaçınılmaz bir devlet tahakkümünü, standartlaştırıcı bir baskıyı ve özgün gereksinimlere duyarsız bürokratik bir tekdüzeliği beraberinde getirir. Bu anlayışa göre gerçek refah, devletin ne vereceğini belirlediği değil bireyin kendi ihtiyaçlarını kendi bildiği gibi tanımladığı bir sistemde gelişir.

Bu eleştiri, görmezden gelinemeyecek tarihsel gözlemlerden beslenmektedir. 20. yüzyılın devlet sosyalizmi deneyimleri, merkezden planlanan hizmet sistemlerinin hem ekonomik hem de insani maliyetlere yol açabileceğini, bireysel ihtiyaçlara duyarsızlığın gerçek bir sorun olduğunu ve bürokratik yapıların kendi dinamiklerini üretip asıl amaçlarından sapabileceğini göstermiştir. Bu tarihsel deneyim ciddiye alınmak zorundadır; çünkü ETH tartışmasını etkili kılabilmek için, 'devlet her şeyi bilir ve en iyi karar vericisi devlettir' şeklindeki naif bir devlet anlayışından kesinlikle ayrışmak gerekmektedir.

Bununla birlikte eleştiri, hayati bir yanılgı içermektedir: ETH'yi kaçınılmaz biçimde merkeziyetçi ve paternalist bir devlet anlayışıyla özdeşleştirmek, ETH'nin kavramsal çerçevesini kasıtlı ya da kasıtsız biçimde daraltmak anlamına gelir.

ETH'nin tasarım ilkeleri arasında yönetimin en uygun düzeye devredilmesi ilkesi, yani "**subsidiarity"**, açıkça yer almaktadır. Bu ilke; her hizmetin merkezi devlet tarafından değil, **yerel yönetimler, topluluk örgütleri, kooperatifler** ve **hizmet kullanıcı konseyleri** tarafından en yakın ve en duyarlı biçimde örgütleneceğini zorunlu kılar. ETH, kamu finansmanını merkezden temin ederken hizmet sunumunu mümkün olduğunca desantralize etmeyi öngörür; bu yapı, büyük devlet ile etkili hizmet arasındaki zorunlu özdeşleşme iddiasını geçersiz kılar.

Paternalizm eleştirisine verilen en güçlü yanıt*, piyasanın da bir tür paternalizm uyguladığını ve bu paternalizmin çoğunlukla çok daha az demokratik ve çok daha az hesap verebilir olduğunu göstermekten geçer.* **Piyasada 'özgür seçim', satın alma gücünün belirlediği seçimdir**; satın alma gücü olmayanın seçimi ya son derece kısıtlıdır ya da hiç yoktur. Sağlık sigortasını karşılayamayan bireyin 'tercih etmediği' sağlık hizmetine erişememesi, hiçbir anlamlı özgürlüğe karşılık gelmemektedir. Kolektif hizmet sistemi ise bu bireyin gerçek anlamda seçim yapabilmesi için gereken kapasiteyi yaratır; bu anlamda gerçek özgürlüğü azaltmaz, tersine oluşturur. **Nussbaum** ve **Sen**'in kapasite yaklaşımı bu noktada son derece netleştirici bir çerçeve sunar: **Özgürlük yalnızca müdahalenin yokluğu değil, gerçek anlamda yapabilme ve olabilme kapasitesidir.**

Öte yandan ETH'nin paternalizm iddiasına karşı en güçlü pratik savunusu, hizmetlerin tasarım ve yönetiminde kullanıcı katılımının zorunlu bir ilke olarak benimsenmesidir. Hizmet kullanıcıları ve topluluk üyelerinin hem planlama hem de

değerlendirme süreçlerine gerçek anlamda dahil edilmesi, tepeden aşağı bir devlet mantığını kırarak hizmetlerin gerçekten ihtiyaç sahiplerinin deneyimlerine yanıt vermesini sağlar. **Porto Alegre**'nin katılımcı bütçe modeli, **İrlanda**'nın vatandaş meclisleri ve pek çok yerel sağlık konseyinin başarılı uygulamaları, bu katılımcı modelin gerçekleştirilebilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla büyük devlet ve paternalizm itirazı, ETH'ye uygulanamaz bir eleştiri olmaktan çok, ETH'nin nasıl tasarlanması gerektiğine ilişkin kritik bir tasarım kılavuzuna dönüşmektedir: **Desantralize, katılımcı** ve **hesap verebilir**.

Bireysel özgürlük ve seçim hakkı itirazı

Bireysel özgürlük ve seçim hakkı itirazı, paternalizm eleştirisiyle yakından ilişkili olmakla birlikte daha özgün bir felsefi içerik taşımaktadır. Bu itirazın özü şudur: Bireyler en iyi kendi ihtiyaçlarını kendileri bilir; kolektif olarak belirlenen hizmetlerin kendi ihtiyaçlarına uygun olup olmadığını bireyin değil kamunun belirlediği bir sistemde, bireysel özerklik kaçınılmaz biçimde zedelenir. Bu argüman, özellikle liberal felsefe geleneğinde güçlü bir felsefi zemine oturmaktadır: **John Stuart Mill**'den **Friedrich Hayek**'e uzanan bu gelenek, bireyin kendi hayatı konusundaki otorite olduğunu ve devletin bu alana müdahalesinin meşruiyetinin son derece dar tutulması gerektiğini savunur.

Bu itirazın içerdiği gerçek değeri kabul etmek zorunludur. Bireylerin kendi ihtiyaçları ve tercihleri konusundaki bilgisi, herhangi bir merkezi otoritenin sahip olabileceği bilgiden çoğunlukla çok daha zengin ve bağlamsal bir içerik taşımaktadır.

Eğitimde standartlaştırılmış müfredatın her çocuğun öğrenme biçimine uymayabileceği, sağlıkta tek tip protokollerin bazı hastalarda yetersiz kalabileceği ya da konut modellerinin farklı kültürel ve demografik grupların yaşam biçimleriyle uyumsuzluk içerebileceği; bunların hepsi gerçek sorunlardır. Bireysel tercihin ciddiye alınması, ETH tasarımının görmezden gelemeyeceği önemli bir değerdir.

Bununla birlikte seçim özgürlüğü argümanı, temel bir ideolojik tutarsızlık içermektedir: *Piyasanın sunduğu seçim, gerçek anlamda özgür bir seçim değil, satın alma gücüne göre kısıtlanan bir seçimdir*. Sağlık sigortaları arasında seçim yapmak, yalnızca bu sigortaları karşılayabilenler için anlamlıdır. Özel okullar arasında tercih yapmak, özel okul ücretini ödeyebilecek gelire sahip aileler için geçerlidir. Emeklilik fonu seçenekleri arasında karar vermek, biriken birikimi olan bireyler için mümkündür. Piyasanın sunduğu bu seçim zenginliği, toplumun büyük çoğunluğu için teorik bir katalog olmaktan öteye geçememektedir. ***ETH ise tüm bu seçim zenginliğinin gerçek bir içerik kazanabilmesi için gerekli altyapıyı sağlar:*** *Temel ihtiyaçların güvence altına alındığı bir sistemde, bireyler piyasadaki seçimlerini çok daha gerçek anlamda özgür biçimde yapabilir*.

ETH'nin seçim özgürlüğüyle ilişkisi bu çerçevede paradoks değil tamamlayıcılık içermektedir. ETH, her alanda tek tip bir devlet ürününü zorunlu kılmamaktadır; kalite standartları ve evrensel erişim güvencesi çerçevesinde farklı hizmet sunum biçimleri, yerel varyasyonlar ve bireysel tercih olanakları tamamen mümkündür. Finlandiya eğitim sistemi standartlaştırılmış değil esnektir; NHS içinde de farklı tedavi yolları ve hizmet seçenekleri

mevcuttur. ***Kolektif güvence zemini ile bireysel tercih kapasitesi birbirini dışlamaz; aksine kolektif güvence zemini olmadan gerçek anlamda özgür tercih de mümkün değildir.*** Bu bütünleşik perspektif, seçim özgürlüğü itirazına verilen en tutarlı yanıtı oluşturmaktadır.

Seçim özgürlüğü tartışmasında ele alınması gereken bir diğer boyut, piyasanın sunduğu seçeneklerin üretimi ve kalitesini etkileyen koşulların kendisinin de siyasi tercihler sonucunda oluştuğudur. Konut piyasasındaki spekülatif baskı siyasi bir tercihin ürünüdür; sağlık sigortasının pahalı olması düzenleyici çerçevenin bir sonucudur; eğitimde finansmanın coğrafi eşitsizliği **"zoning yasalarının" (imar yasaları)** ve mülk vergisi sisteminin bir yansımasıdır. *'Bireyler piyasada özgürce seçim yapmalıdır' önermesi, bu piyasayı biçimlendiren siyasi tercihleri doğal ve değiştirilemez saydığında, gerçekte mevcut iktidar ilişkilerini ve onların ürettiği eşitsizlikleri meşrulaştıran ideolojik bir işlev görmektedir.*

Bürokratik verimsizlik ve kamu hizmetlerinin yetersizliği

Kamu hizmetlerinin özel sektöre kıyasla kaçınılmaz biçimde daha verimsiz ve daha düşük kaliteli olduğu iddiası, hem gündelik tartışmada hem de akademik iktisat literatüründe son derece yaygın biçimde dile getirilen bir argümandır. Bu eleştirinin özü; rekabet baskısı olmayan, kâr güdüsünden yoksun ve siyasi hesaplara tabi olan kamu kurumlarının zamanla atalet içine düşeceği, yenilikten uzaklaşacağı ve gerçek ihtiyaçlara yanıt verme kapasitesini

yitireceğidir. Buna göre piyasa rekabeti, hem verimliliği artırmanın hem de hizmet kalitesinin sürekli iyileştirilmesinin vazgeçilmez motorudur.

Bu eleştirinin belirli tarihsel deneyimlerde karşılık bulduğunu kabul etmek gerekir. Bazı kamu hizmetleri, özellikle 20. yüzyılın orta döneminde, gerçekten de bürokratik katılık, yenilik direnci ve kullanıcı ihtiyaçlarına duyarsızlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Sovyet döneminin merkezi planlama deneyimleri, bazı devlet tekellerinin performansı ve belirli bağlamlardaki kamu kurumlarının tarihsel olarak yetersiz kaldığı alanlar; bu eleştirinin gerçek bir gözlem içerdiğini göstermektedir. Bu gözlem ciddiye alınmalı ve ETH'nin kurumsal tasarımı bu sorunlara yanıt verecek mekanizmaları içermek zorundadır.

*Bununla birlikte bürokratik verimsizlik argümanı, pek çok boyutu itibarıyla hem **ampirik** hem de **teorik** açıdan ciddi sorunlar barındırmaktadır. **Ampirik boyutta***, dünyanın en iyi performans gösteren hizmet sistemlerinin büyük bölümü kamuya aittir ya da güçlü kamu düzenlemesi altında faaliyet göstermektedir. ABD'nin piyasa güdümlü sağlık sistemi, GSYH'nin yüzde on yedisini sağlığa harcarken pek çok evrensel kamu sağlık sisteminden çok daha kötü sağlık çıktıları üretmektedir. Dünyanın en iyi derecelendirilen havalimanlarından önemli bir bölümü, en etkin demiryolu sistemleri ve en güvenilir elektrik şebekeleri; kamu ya da yakın kamu denetimindeki sistemlerde bulunmaktadır. *Bu ampirik tablo, verimsizliğin kamu mülkiyetiyle değil kötü yönetim, yetersiz finansman ve hesap verebilirlik eksikliğiyle ilişkili olduğunu göstermektedir.*

Teorik boyutta ise 'piyasa rekabeti kaçınılmaz olarak verimliliği artırır' önermesi, piyasa başarısızlıklarının yaygın olduğu sağlık, eğitim ve bakım gibi alanlarda geçerliliğini büyük ölçüde yitirmektedir. **Bilgi asimetrisi, doğal tekel eğilimleri ve yüksek pozitif dışsallıklar**; bu alanlarda rekabetin teorik koşullarının sağlanmadığı anlamına gelir. Rekabet koşullarının sağlanmadığı yerde rekabetten beklenen verimlilik kazanımları da gerçekleşmez; bunun yerine kâr güdüsü, toplumsal optimumdan sapan üretim kararları ve kullanıcıların sistematik biçimde dezavantajlı konuma itilmesi gündeme gelir. Özel sektörün belirli alanlarda gerçekten daha verimli olduğu görüldüğünde ise bu verimliliğin çoğunlukla maliyet azaltma aracılığıyla, yani çalışan ücretlerinin düşürülmesi, bakım kalitesinin aşağı çekilmesi ya da en kârsız müşterilerin sistemden dışlanmasıyla sağlandığı görülür. Bu tür bir 'verimlilik', toplumsal refah açısından gerçek anlamda daha iyi bir sonuç temsil etmemektedir.

Kamu hizmetlerindeki gerçek verimsizlik sorunlarına yanıt olarak ETH çerçevesi birkaç kritik tasarım ilkesini içermektedir. ***Birincisi, hesap verebilirlik mekanizmalarının çoğullaştırılmasıdır***: Demokratik denetim, kullanıcı geri bildirimi, düzenleyici denetim ve bağımsız kalite değerlendirmesi; kâr güdüsü olmadan da hizmet kalitesini izleme ve geliştirme kapasitesi sağlayan mekanizmalardır. ***İkincisi, çalışan özerkliği ve mesleki özgürlüğün korunmasıdır:*** Finlandiya eğitim sisteminin başarısının temel dayanaklarından biri, öğretmenlere tanınan geniş mesleki özerkliğin motivasyonu ve yenilikçiliği desteklemesidir. ***Üçüncüsü, sürekli öğrenme ve sistem iyileştirme kültürünün kurumsal norm***

hâline getirilmesidir: Başarılı kamu sistemleri, statik değil dinamik öğrenen sistemler olarak tasarlanmıştır.

Mali sürdürülemezlik iddiası

Mali sürdürülemezlik iddiası, ETH'ye yöneltilen en teknik görünümlü ama aynı zamanda en ideolojik biçimde yüklü eleştiriyi oluşturmaktadır. **İddianın özü şudur**: *Kapsamlı bir ETH programı için gereken kamu harcaması düzeyi, mevcut ve makul ölçüde genişletilebilecek vergi tabanının sınırlarını aşmakta; bu nedenle program uygulamaya konulsa bile sürdürülebilir olmayacaktır*. Bu eleştiri hem 'büyüme olmadan refah mümkün değildir' argümanıyla hem de 'vergi artışları yatırımları kaçırır ve ekonomiyi küçültür' argümanıyla desteklenmektedir.

Bu eleştiriye en temel yanıt, daha önce finansman bölümünde ayrıntılı biçimde ele alınmıştı; burada o yanıtı eleştiri cephesinden tamamlayan boyutları vurgulamak gerekir. *Her şeyden önce, mali sürdürülemezlik iddiası sistematik biçimde eksik bir maliyet hesabına dayanmaktadır*. ETH programının kısa vadeli harcama maliyetleri hesaplanırken, bu programın yarattığı tasarruflar, çarpan etkileri, önleyicilik kazanımları ve uzun vadeli ekonomik verimlilik artışları büyük ölçüde göz ardı edilmektedir. Sağlık yatırımlarının hastaneye yatış maliyetlerini azaltması, erken çocukluk eğitiminin ilerideki sosyal harcamalar üzerindeki tasarruf etkisi ve kapsamlı konut programlarının evsizlikle ilgili diğer kamu harcamalarını düşürmesi; bu kazanımların tamamını hesaba katan bir maliyet analizi, ETH'nin

net mali yükünü kaba harcama rakamlarından çok daha düşük göstermektedir.

İkinci yanıt, *küresel servet birikiminin boyutuna ilişkindir*. Dünya genelindeki servet eşitsizliği, tarihsel olarak en yüksek düzeylerine ulaşmıştır. Forbes zenginler listesinin üst yüzünün servetinin toplamı, pek çok ülkenin yıllık GSYH'siyle kıyaslanabilir büyüklüklere ulaşmıştır. Vergi cennetlerinde tutulan ve fiilen vergi dışında kalan küresel servetin boyutu, dürüst bir uluslararası vergi işbirliği çerçevesinde ciddi ETH programları için yeterli finansman sağlayabilecek büyüklüktedir. Bunun gerçekleşmemesinin nedeni teknik bir imkânsızlık değil, siyasi iradeden yoksunluktur ve bu siyasi irade sorununun kaynağında, büyük servetin demokratik karar alma mekanizmaları üzerindeki yapısal etkisi yer almaktadır.

Üçüncü yanıt, *karşılaştırmalı bir perspektif sunar*. GSYH'nin yüzde kırk beşin üzerindeki vergi yüküyle çalışan İskandinav ekonomileri; vergi artışlarının yatırımları kaçıracağı ve ekonomik büyümeyi durduracağı iddiasını ampirik olarak geçersiz kılmaktadır. Bu ekonomiler, hem yüksek vergilendirmeyi hem de güçlü ekonomik performansı onlarca yıl boyunca bir arada sürdürmeyi başarmıştır. Vergi artışlarının yaratabileceği caydırıcı etkinin gerçek büyüklüğü, neoliberal iktisatın öne sürdüğünden çok daha küçüktür ve bu etkinin büyük bölümü kamu harcamalarının yarattığı talep artışı ve verimlilik kazanımlarıyla telafi edilmektedir. Arzın önüne talebi koyan Keynesyen bakış açısı, bu dengenin niçin çoğunlukla olumlu yönde sonuçlandığını açıklamaktadır.

Dördüncü ve belki de en keskin yanıt, *sürdürülemez olan şeyin aslında mevcut durum olduğuna işaret etmektedir*. Sağlık eşitsizliğinin yarattığı toplumsal maliyet, konut krizinin ekonomik sonuçları, yetersiz eğitimin uzun vadeli üretkenlik kaybı ve güvencesizleşmenin sosyal dokuyu aşındırması; bunların hepsi ciddi mali bedeller taşımaktadır. Bu bedellerin büyük bölümü, kısa vadeli kamu muhasebesi sistemlerinin 'görünmez' saydığı uzun vadeli toplumsal maliyetler biçiminde gerçekleşmektedir. **Gerçek anlamda mali sürdürülemezlik**, *ETH programlarında değil, temel ihtiyaçların karşılanmamasının birikimli maliyetlerini erteleyerek ödemeyi olağanlaştıran mevcut sistemde yatmaktadır*.

Kültürel farklılıklar ve evrenselcilik sorunu

ETH'nin en sofistike eleştirilerinden biri, evrenselcilik iddiasına yönelik kültürel ve postkolonyal perspektiften gelmektedir. **Bu eleştirinin özü şudur**: *ETH, hangi ihtiyaçların 'temel' olduğunu ve bu ihtiyaçların nasıl karşılanması gerektiğini belirlerken evrensel geçerlilik iddiasında bulunmaktadır; oysa bu iddia, gerçekte belirli bir kültürel ve tarihsel bağlamın, çoğunlukla Batı Avrupa refah devleti deneyiminin, tüm insanlığa yansıtılmasından ibarettir*. Bu yansıtma, hem yerel bilgi sistemlerini, geleneksel sağlama pratiklerini ve kültürel ihtiyaç tanımlamalarını görmezden gelmekte hem de tarihsel sömürgecilik ilişkilerini dolaylı biçimde sürdürmektedir.

Bu eleştiri gerçek bir felsefi ve siyasi içerik taşımakta olup ciddiye alınmayı hak etmektedir. Özellikle şu somut nokta önemlidir: Tarihsel olarak evrenselcilik iddiasıyla yürütülen pek çok

siyasi proje, çoğunlukla güçlü tarafın kendi normlarını, kurumlarını ve yaşam biçimini evrensel ilerlemenin standardı olarak sunmasından ibaret kalmıştır. Sömürge dönemi 'uygarlık misyonu'ndan kalkınma iktisadının 'modernleşme' söylemine uzanan bu tarihsel gelenek, evrenselcilik adına gerçek kültürel tahribata yol açmıştır. Bu tarihin farkında olmak, ETH'nin evrenselcilik iddiasını nasıl kurması gerektiği konusunda önemli bir uyarıyı içermektedir.

Bununla birlikte, kültürel farklılık argümanının ETH'yi tamamen geçersiz kıldığı sonucuna varmak hem mantıksal hem de siyasi açıdan savunulamaz. **Birincisi**, kültürel görecelilik argümanı çift taraflı kesebilen bir kılıçtır: Eğer 'temel ihtiyaçlar' kültürel olarak belirlenir ve hiçbir kültürlerarası değerlendirme yapılamaz idiyse, açlık, hastalık ve barınma yoksunluğunun herhangi bir toplumda 'kültürel olarak kabul edilebilir' olduğunu ileri sürmek de mümkün hâle gelir. Bu sonuç, ne ahlaki ne de pratik açıdan savunulabilirdir. **İkincisi**, bireysel ve topluluk deneyimlerine dayanan araştırmalar; kültürel farklılıklar ne olursa olsun, insanların evrensel olarak fiziksel sağlık, güvenlik, anlamlı ilişkiler ve yaşamları üzerinde belirli düzeyde kontrol istediklerini göstermektedir. Bu evrensellik, dışarıdan empoze edilen bir değer yargısından değil, kültürlerarası insan deneyiminden çıkmaktadır.

Üçüncüsü ve en önemlisi, *ETH'nin evrenselcilik iddiası, hizmetlerin nasıl sunulacağına ilişkin değil hangi ihtiyaçların karşılanması gerektiğine ilişkindir*. Temel ihtiyaçların nesnel varlığını savunmak, bu ihtiyaçların tek tip biçimde karşılanması gerektiğini savunmaktan tamamen farklıdır. ETH çerçevesi, hizmetlerin yerel koşullara, kültürel normlara ve topluluk

tercihlerine göre biçimlenebilir olmasını açıkça benimsemektedir. Hindistan'daki sağlık hizmetinin somut biçimi, İsveç'tekinden ya da Kenya'dakinden farklı olmak zorundadır; ama sağlığın temel bir ihtiyaç olduğu ve insanların bu ihtiyacı karşılayacak hizmetlere erişim hakkına sahip olduğu önermesi kültürleraşıcıdır. Evrensel ilkelerin yerel biçimlerle buluşması, hem teorik tutarlılığı hem de pratik etkinliği mümkün kılmaktadır.

Postkolonyal perspektiften gelen ek bir itiraz, Küresel Güney'deki ETH tartışmasına katılımın asimetrik güç koşullarında gerçekleştiğine ilişkindir. Uluslararası kalkınma ajansları, akademik literatürün büyük bölümü ve politika öneri ağları, zengin ülkelerin kurumsal yapılarında üretilmektedir; Küresel Güney'in toplulukları ve hükümetleri çoğunlukla kendi koşullarından bağımsız olarak dışarıdan formüle edilmiş çerçeveleri uygulamaya zorlanmaktadır. Bu güç asimetrisini gidermek için; Küresel Güney'den akademisyen, aktivist ve politika yapıcıların ETH tartışmasına eşit ortaklar olarak dahil edilmesi, yerel bilgi üretimi kapasitesinin desteklenmesi ve uluslararası politika forumlarındaki temsil eşitsizliğinin giderilmesi zorunludur. Bu önlemler, ETH'nin evrenselcilik iddiasını ne geçersiz kılmakta ne de yadsımakta; ama bu iddiayı gerçek anlamda hakkaniyetli bir zemine taşımaktadır.

ETH kapitalizmin içinde kalabilir mi? Radikal bir dönüşüm mü yoksa iyileştirme mi?

ETH'ye sol içinden gelen en keskin ve belki de en felsefi boyutlu eleştiri, bu önerinin kapitalist sistem içinde reformculukla sınırlı kalıp kalmayacağıyla ilgilidir. **Bu eleştirinin özü**

şudur: ETH, kapitalist mülkiyet ilişkilerini ve sermaye birikiminin temel mantığını değiştirmeksizin, bunların üzerine bir refah tabakası eklemekten ibarettir. Bu yaklaşım, hem tarihsel olarak başarısızdır çünkü refah devleti kazanımları her seferinde sermayenin saldırısıyla aşındırılmıştır, hem de köklü bir dönüşüm yerine mevcut düzeni stabilize eden bir mekanizma işlevi görür.

Bu eleştiri, ciddiye alınmayı hak eden tarihsel bir gözlemden beslenmektedir. Savaş sonrası refah devletinin kazanımları, 1970'lerin krizinin ardından neoliberal saldırı altında sistematik biçimde aşındırılmıştır. Eğer kapitalist birikim mantığı değişmezse, ETH'nin güçlendirilmesinin de benzer bir aşınmaya maruz kalacağı argümanı, soyut olmaktan çok somut tarihsel kanıtlara dayanan güçlü bir uyarı içermektedir. Öte yandan reformcu sol'un köklü dönüşüm kapasitesini sistematik biçimde küçümsediği argümanı da en az bu kadar güçlüdür: Örgütlü baskıyla elde edilen reformlar, zaman içinde yalnızca kazanımı değil onu yaratan güç ilişkisini de dönüştürme potansiyeli taşımaktadır.

Bu eleştiriye verilecek yanıt, ETH'nin kapitalizm içi reform olduğunu reddetmekten değil; bu reformun sistemi nasıl dönüştürdüğünü görünür kılmaktan geçmektedir. ETH'nin kapsamlı biçimde hayata geçirilmesi, aslında kapitalist mülkiyet mantığını son derece önemli alanlarda gerçekten kısıtlamaktadır. Sağlık, eğitim, bakım, enerji ve konut gibi alanlarda piyasanın rolünü sistematik biçimde sınırlayan bir ETH sistemi; bu alanlardaki sermaye birikiminin en temel kanallarından bir bölümünü kapatmaktadır. **Kamusal konut stoku, spekülatif sermayenin konut piyasasından elde ettiği rantı**

azaltır. Kamusal enerji, enerji tekellerinin kârlarını kısıtlar. Kamusal sağlık, sağlık sigortası ve ilaç endüstrisinin devasa kâr marjlarını aşındırır. Bunların toplamı, salt bir yüzey düzeltmesi değil, kapitalist ekonominin sınıf dinamiklerini gerçekten etkileyen yapısal bir dönüşümdür.

ETH'nin köklü dönüşümle ilişkisi, Erik Olin Wright'ın 'gerçek ütopyalar' kavramı aracılığıyla en verimli biçimde çerçevelenebilir. **Wright'a göre köklü dönüşüm**, *tek seferlik bir devrimci kopuştan değil, kapitalist mantığın içinden büyüyen ve onu giderek daha fazla aşındıran alternatif kurumsal pratikler yoluyla gerçekleşir*. Kooperatifler, belediye sahipliğindeki hizmetler, kamu bankacılığı ve katılımcı bütçeleme; bunların hepsi kapitalist sistemin içinde ama onun mantığıyla çelişen kurumsal tohumlar olarak işlev görür. Bu 'içeriden aşındırma' stratejisi, hem reformist hem de devrimci geleneklerin kısıtlamalarını aşan özgün bir dönüşüm teorisi sunmaktadır. **ETH, bu perspektiften salt bir iyileştirme değil, post-kapitalist bir toplumun kurumsal altyapısını bugünden inşa etme girişimidir.**

Öte yandan bu eleştiriden çıkan pratik uyarı da son derece değerlidir: ETH'nin tasarımı, büyük sermayenin sistemi kendi lehine araçsallaştırmasının önüne geçecek mekanizmaları başından içermek zorundadır. Kamu hizmetleri içinde özel kâr kanallarının açılması, kamu-özel ortaklıklarının kamu kaynaklarını özel kâra dönüştürmesi, hizmet kalitesinin siyasi konjonktüre göre dalgalanması; bunların hepsi ETH'nin dönüştürücü potansiyelini sınırlayan ve ona karşı savunma gerektiren gerçek tehditlerdir. Demokratik yönetişim mekanizmaları, mülkiyet

biçimleri konusundaki netlik ve örgütlü emek ve topluluk güçlerinin sistemi denetleme kapasitesi; bu tehditlere karşı koymanın temel araçlarını oluşturmaktadır.

Sol içi tartışmalar: ETH'nin sınırlılıkları ve aşma olanakları

ETH'ye sol içinden gelen eleştiriler tek bir kaynaktan değil, birbirinden farklı teorik geleneklerden ve siyasi perspektiflerden beslenmektedir. Bu eleştiriler, ETH'nin köklülük sorununu farklı açılardan ele almakta ve her biri programın belirli boyutlarına ilişkin değerli uyarılar içermektedir. Bu bölüm, sol içi tartışmanın başlıca eksenlerini ele alarak hem ETH'nin gerçek sınırlılıklarını kabul etmeyi hem de bu sınırlılıkların nasıl aşılabileceğine ilişkin değerlendirmeleri sunmayı hedeflemektedir.

***Feminist eleştiri**, ETH tartışmasının en verimli sol içi katkılarından birini oluşturmaktadır*. **Bu eleştiriye göre** ETH'nin bileşen listesi ve bu bileşenlerin önceliklendirilmesi, görünmez bakım emeğinin ve toplumsal yeniden üretim meselesinin merkeze alınmadığı durumda erkek merkezli bir işgücü piyasası mantığını yeniden üretme riskini taşımaktadır. Sağlık, eğitim ve konutun yanı sıra bakım hizmetlerinin ETH'nin tam anlamlı bir bileşeni olarak konumlandırılması; bu eleştirinin içerdiği önemli düzeltmeyi yansıtmaktadır. Daha ötede feminist iktisatçılar; hangi tür çalışmanın görünür ve değerli sayıldığı, hangi tür üretimin GSYH'ye dahil edildiği ve ekonomik politikanın hangi refah ölçütlerine göre değerlendirildiği konularında köklü bir yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. ETH bu süreçte

hem güçlü bir araç hem de yeniden cinsiyetleşme riskini barındıran bir alan olarak ele alınmalıdır.

*Ekoloji ve **degrowth (küçülme)** perspektifinden gelen eleştiri de sol içi tartışmanın kritik bir eksenini oluşturmaktadır.* Bu perspektiften bakıldığında, ETH programları büyüme bağımlı bir ekonomik sistem içinde hayata geçirildiğinde; sistemi stabilize eden ve üretim kapasitesini daha da genişletmesine zemin hazırlayan bir işlev üstlenebilir. Bu eleştiriyi, daha önce 7. bölümde derinlemesine ele alındığı üzere, ETH'nin ekolojik sürdürülebilirlik ilkesiyle tutarlı biçimde tasarlanması zorunluluğunu vurgulayan bir uyarı olarak okumak en doğru yaklaşımdır. Ekonomik büyümeden bağımsız biçimde, gezegensel sınırlar içinde kalarak herkes için yeterli refahı güvence altına alacak ETH tasarımı, degrowth (küçülme) eleştirisine verilen en somut ve pratik yanıttır.

Irk ve postkolonyal perspektiften gelen sol içi eleştiri, ETH'nin kimin deneyimini merkeze aldığı sorusunu yöneltmektedir. Evrenselcilik iddiasıyla hayata geçirilen refah programlarının tarihsel olarak ırksal azınlıkları, göçmenleri ve sömürge toplulukları sistemin dışında bıraktığı ya da onları ikincil konumda tuttuğu; İngiltere'de NHS'in başlangıçta sömürge göçmenlerine yönelik tutumundan Kuzey Amerika refah programlarının ırksal taraflılığına uzanan geniş bir tarihsel belgelerle ortaya konulmuştur. ETH'nin gerçek anlamda evrensel olabilmesi için; erişim engellerinin ırk, göç statüsü, dil ve kültürel ayrışma boyutlarını kapsayacak biçimde sistematik olarak ele alınması zorunludur. Bu talep, ETH'nin merkezini değiştirmez ama onun gerçek evrenselliğini sınayan kapsayıcı bir çerçeve inşa etmeyi zorunlu kılar.

Anarşist ve otonom sol geleneğinden gelen eleştiri, *ETH'nin devlet odaklı yapısına yönelik köklü bir itirazı içermektedir*. Bu perspektiften bakıldığında, devlet aracılığıyla sağlanan hizmetler; devletin disipline edici, gözlemleyen ve toplumsal uyumu biçimlendiren işlevlerinden bağımsız değildir. İşsizlik yardımlarının aynı zamanda disiplin mekanizmaları işlevi gördüğü, kamusal konutun sınıfsal ayrışmayı mekânsal olarak yönettiği ve kamusal eğitimin devlet ideolojisini normalleştirdiğine ilişkin eleştiriler; bu geleneğin ETH'ye yönelttiği argümanların özünü oluşturmaktadır. Bu eleştirinin önemli bir gerçeklik payı içerdiği kabul edilmelidir; devlet eliyle sağlanan hizmetler, hangi siyasi bağlamda hayata geçirildiğine bağlı olarak gerçekten çok farklı toplumsal işlevler üstlenebilmektedir. *ETH'yi savunan demokratik sosyalistlerin bu gerilimle gerçekçi biçimde yüzleşmesi ve hem devlet hem de topluluk kaynaklı hizmet biçimlerini çoğulcu bir perspektifle ele alması gerekmektedir*.

Sendikalist ve işçi özerkliği perspektifinden gelen sol içi eleştiri ise ETH'nin çalışan hakları ve işyeri demokrasisiyle ilişkisine odaklanmaktadır. ETH'nin kapsamlı biçimde hayata geçirilmesi, kaçınılmaz olarak büyük çaplı kamu istihdamını yaratacaktır; bu istihdamın koşulları, güvencesi ve yönetişimi son derece belirleyici öneme sahiptir. Kamu istihdamının güvenceli, sendikalı ve demokratik biçimde yönetilen bir nitelik taşıması; ETH'nin hem emek değerleriyle tutarlı olması hem de sürdürülebilir toplumsal destek kazanması için zorunludur. Kamusal hizmetlerde çalışan güvencesizleştirme ya da taşeronlaştırma uygulamaları, ETH'nin hem içeriğini hem de meşruiyetini temelden zedeleyecektir.

***Tüm bu sol içi eleştirilere verilecek genel yanıt**, ETH'yi bir tamamlanmış proje olarak değil süregelen bir siyasi pratik olarak ele almaktır.* Bu pratik; hem mevcut koşullarda somut kazanımlar elde etmeyi hem de bu kazanımların inşa ettiği kurumsal ve siyasi zemin üzerinde daha köklü dönüşümleri mümkün kılmayı hedefler. Sol içi eleştiriler, ETH'yi zayıflatan değil onu sürekli olarak kendini aşmaya zorlayan ve tasarımını keskinleştiren üretici gerilimler olarak okunmalıdır. Feminist, ekolojist, postkolonyal, anarşist ve sendikalist eleştirilerin her biri, ETH çerçevesinin belirli körlüklerini işaret etmekte ve bu körlüklerin giderilmesi için somut tasarım ilkeleri sunmaktadır. Bu eleştirileri bütünleştiren bir ETH anlayışı, yalnızca teorik açıdan daha tutarlı değil, aynı zamanda siyasi açıdan daha geniş koalisyonlar inşa etme kapasitesine de sahip olacaktır.

Eleştirilerle Yüzleşmenin Siyasi Değeri

Bu bölüm boyunca yürütülen tartışmanın en önemli pratik çıkarımı, ***ETH'nin eleştirilerden kaçınmak yerine onlarla sistematik biçimde yüzleşmesinin, projenin hem entelektüel hem de siyasi gücünü artırdığıdır.*** Büyük devlet ve paternalizm itirazı, desantralize ve katılımcı bir tasarım anlayışını zorunlu kılmaktadır. **Bireysel özgürlük itirazı**, gerçek özgürlüğün maddi koşullarla ilişkisini daha açık biçimde savunmayı gerektirmektedir. **Bürokratik verimsizlik itirazı**, hesap verebilirlik ve çalışan özerkliğini birleştiren kurumsal tasarımın önemini vurgulamaktadır. **Mali sürdürülemezlik iddiası**, hem tam maliyet hesabını hem de servet yeniden dağılımını savunmayı zorunlu kılmaktadır. **Kültürel evrenselcilik sorunu**, ETH'nin evrensel ilkeleri ile yerel

biçimleri arasındaki ilişkiyi netleştirmeyi gerektirmektedir. **Kapitalizm içi reform eleştirisi**, ETH'nin sistemi içeriden dönüştürme kapasitesini göstermek için analitik katkı sunmaktadır. **Sol içi eleştiriler ise** programın kapsayıcılığını ve köklülüğünü artıran üretici bir gerilim kaynağı işlevi görmektedir.

Her eleştiriyle gerçek anlamda yüzleşmek ve bu yüzleşmeden güçlenmiş bir ETH çerçevesi çıkarmak; basit bir savunma pratiğinin ötesinde, ETH'yi dogmatik bir ideoloji olmaktan çıkarıp sürekli gelişen ve gerçek sorunlara yanıt üretme kapasitesini koruyan canlı bir siyasi proje olarak tutmanın koşuludur. Bu tutum, demokratik sosyalist geleneğin en güçlü pratiğiyle örtüşmektedir: Dogmanın değil somut deneyimin ve eleştirel diyaloğun rehberliğinde ilerleyen, hem teorik tutarlılık hem de pratik etkinlik peşinde koşan bir siyaset anlayışı.

Bir sonraki bölümde, ETH'nin siyasi ekonomisine ve yeni demokratik sosyalist hareketler için sunduğu program ve strateji çerçevesine geçilecektir. Bu bölüm, eleştirilere verilen yanıtların ötesine geçerek ETH'nin proaktif siyasi vizyonunu, örgütlenme modellerini ve güç inşası stratejisini ele alacaktır.

BÖLÜM 11: ETH VE YENİ SİYASİ EKONOMİ: POST-KAPİTALİZMDE BİR ÇERÇEVE

Evrensel Temel Hizmetler'i salt bir sosyal politika önerisi olarak ele almak, onun taşıdığı dönüştürücü potansiyeli görünmez kılmak anlamına gelir. ETH, mevcut ekonomik düzenin içinde yaşanan eşitsizlikleri yatıştırmayı hedefleyen teknik bir müdahalenin çok ötesinde, **toplumun nasıl örgütleneceğine, değerin nasıl üretileceğine** ve **bu değerin kimin için biriktiğine** ilişkin köklü soruları yeniden formüle eden bütünlüklü bir siyasi ekonomi çerçevesidir. Bu çerçeve, post-kapitalist bir toplumun bugünden inşa edilmeye başlanmasını mümkün kılan **kurumsal** ve **kavramsal** araçları sunmaktadır.

Bu bölüm, ETH'nin siyasi ekonomisini altı kritik eksen üzerinden derinlemesine inceler. Mülkiyet biçimleri ve ETH'nin mülkiyet dönüşümüyle ilişkisi; demokratik ekonomi ve katılımcı planlama tartışmaları; çalışmanın geleceği ve toplumsal yeniden üretim; cinsiyet, sınıf ve göçün kesişimsel boyutları; küresel eşitsizlik ve ETH'nin uluslararası ölçeği ve son olarak demokratik yönetişim sorusu. Bu eksenler bir arada ele alındığında, ETH'nin yalnızca daha iyi bir refah devleti değil, farklı bir ekonomi-politik sistemin temel taşlarını döşeyen bir proje olduğu görülmektedir.

Mülkiyet biçimleri ve ETH: Kamu, müşterek, kooperatif

Modern siyaset tartışmalarında mülkiyet meselesi, 20. yüzyılın ideolojik kutuplaşmalarının gölgesinde ya iki uç seçeneğe, tam devlet mülkiyeti ya da tam özel mülkiyet, indirgenmekte ya da gündem dışına itilmektedir. Oysa **mülkiyet, toplumun temel ekonomik güç ilişkilerini belirleyen merkezi bir siyasi ekonomi meselesidir.** Kim neye sahip, kim karar veriyor ve bu kararlardan kim yararlanıyor soruları; salt ekonomik analiz araçlarıyla değil siyasi güç ve demokratik yönetişim perspektifiyle ele alınmak zorundadır. ETH'nin mülkiyet meselesiyle ilişkisi, tam da bu noktada belirleyici bir siyasi içerik kazanmaktadır.

ETH çerçevesi, mülkiyet biçimlerini tek tip değil çoğul olarak ele almaktadır. Bu çoğulcu yaklaşım, *doğrudan devlet mülkiyeti, belediye ve yerel yönetim mülkiyeti, işçi kooperatifleri, kullanıcı kooperatifleri, topluluk mülkiyet güvenleri* ve *karma kamusal kooperatif modelleri* gibi farklı mülkiyet biçimlerinin, farklı hizmet alanlarında farklı koşullarda en uygun biçimi temsil edebileceğini savunmaktadır. Bu pragmatik çoğulculuk, ideolojik bir tutarsızlık değil; farklı hizmet alanlarının farklı ölçek ekonomileri, koordinasyon gereksinimleri ve demokratik yönetişim dinamikleri barındırdığının kabulüdür.

***Doğrudan devlet mülkiyeti ve kamu işletmeciliği**, özellikle büyük ölçekli ağ altyapılarında, doğal tekellerde ve ekolojik dönüşüm için koordineli yatırım gerektiren sektörlerde en güçlü seçenek olmayı sürdürmektedir*. Elektrik iletim şebekeleri, demiryolu altyapısı, su sistemleri ve temel iletişim altyapısı,

özel tekel karşısında kamu mülkiyetinin hem verimlilik hem de dağılım adaleti açısından üstün sonuçlar ürettiği alanlardır. Bununla birlikte doğrudan devlet mülkiyetinin bürokratik atalet ve demokratik hesap verebilirlik sorunlarına yol açabileceği tarihsel deneyimlerle ortaya konulmuştur. Bu nedenle kamu mülkiyeti; **güçlü bağımsız düzenleyici çerçeveler**, **çalışan ve kullanıcı temsili** ile **çoğulcu denetim mekanizmalarıyla** birlikte tasarlanmalıdır.

Belediye ve yerel yönetim mülkiyeti, *özellikle konut, yerel enerji, toplu taşıma ve topluluk hizmetleri alanlarında son derece değerli bir ara model sunmaktadır*. Yerel ölçek, hem hizmetin gerçek ihtiyaçlara daha yakın tanımlanmasını hem de demokratik hesap verebilirliğin daha somut biçimler almasını mümkün kılar. **Viyana**'nın **Gemeindebauten** konut modeli, **Almanya**'daki **Stadtwerke**, yani belediye hizmet işletmeleri ve **İskandinavya**'nın belediye enerji şirketleri, yerel kamu mülkiyetinin hem etkinlik hem de demokratik sahiplenme açısından özel ya da merkezi kamu modellerine kıyasla güçlü avantajlar sunabildiğini kanıtlamaktadır. Bu avantajların kalıcı hale gelmesi için belediye mülkiyetinin merkezi finansmana erişim, ulusal standartlarla uyum ve hesap verebilirlik güvencelerini içeren bütünleşik bir çerçeve içinde yer alması zorunludur.

İşçi kooperatifleri, *ETH'nin mülkiyet çerçevesi içinde hem en radikal hem de en somut demokratikleştirici unsuru oluşturmaktadır*. Çalışanların hem üretim araçlarının sahibi hem de yönetim kararlarının ortakları olduğu bir yapı; emek ile sermaye arasındaki köklü güç asimetrisini temel düzeyden dönüştürür. **İtalya**'nın **Emilia-Romagna** bölgesindeki kooperatif ekonomisi, **İspanya**'nın **Mondragón** kooperatifi,

İngiltere'nin **John Lewis** ortaklığı ve **Kanada**'daki **Desjardins** kredi kooperatifleri, işçi mülkiyetinin hem ekonomik performans hem de çalışan refahı açısından piyasa şirketleriyle gerçekten rekabet edebildiğini göstermektedir. Bununla birlikte kooperatiflerin piyasa baskısına karşı kırılganlığı ve ölçeklenme güçlükleri, onları ETH sisteminin tek mülkiyet biçimi olarak benimsemenin neden uygun olmadığını da ortaya koymaktadır.

***Müşterekler ya da commons kavramı**, ETH'nin mülkiyet tartışmasına en özgün katkıyı yapan çerçevelerden birini sunmaktadır*. **Elinor Ostrom**'un Nobel ödüllü araştırmaları, toplulukların ortak kaynak havuzlarını, balıkçılık sahaları, sulama sistemleri, ormanlar ve otlaklar, hem özel mülkiyet hem de merkezi devlet yönetiminden çok daha etkin biçimde kolektif kural koyma ve öz yönetim pratikleri aracılığıyla sürdürebildiğini kapsamlı vakalarla ortaya koymuştur. Bu içgörü, yalnızca doğal kaynaklar için değil bilgi üretimi, dijital altyapı ve kentsel kamusal alanlar için de son derece verimli biçimde uygulanmaktadır. Açık kaynak yazılım toplulukları, Wikipedia, yerel tarım pazarları ve topluluk bahçeleri; müştereklerin dijital çağda bile güçlü ve sürdürülebilir kurumsal biçimler alabileceğini göstermektedir.

Mülkiyet çoğulculuğunun ETH açısından taşıdığı siyasi anlam son derece önemlidir. *Çok boyutlu mülkiyet biçimlerini bünyesinde barındıran bir ETH sistemi, hem 'ya tam devlet mülkiyeti ya tam özel mülkiyet' ikiliğinin ötesine geçmeyi hem de siyasi açıdan geniş bir koalisyona hitap etmeyi mümkün kılar*. Yerel yönetim güçlendirmesine değer veren muhafazakâr eğilimli seçmenler, kooperatif özerkliğine önem veren topluluk aktivistleri ve güçlü kamu altyapısını savunan

emek hareketi, aynı ETH çerçevesi içinde farklı mülkiyet biçimleri üzerinden ortak zemin bulabilir. Bu esneklik, ETH'nin salt akademik ya da ideolojik bir öneri olmaktan çıkıp geniş toplumsal koalisyonları kapsayan bir siyasi proje hâline gelmesinin ön koşullarından birini oluşturmaktadır.

Demokratik ekonomi ve katılımcı planlama

Modern kapitalist ekonomilerde kaynak tahsisi kararları büyük ölçüde piyasa mekanizmaları ve özel sermayenin tercihleri tarafından belirlenmektedir; ***kamusal yatırım kararları*** ise çoğunlukla **demokratik tartışmadan uzak**, **teknik bürokrasinin** ve **politika seçkinlerinin** belirlediği **dar bir karar alanında** şekillenmektedir. Demokratik ekonomi kavramı, bu duruma köklü bir itiraz yöneltmektedir: Ekonomik kararlar toplumun tamamını etkileyen siyasi tercihlerdir ve bu nedenle demokratik süreçler aracılığıyla alınmalıdır. ETH, hem somut hizmet alanlarında hem de daha geniş ekonomi politikasında bu demokratik ekonomi vizyonunun hayata geçirildiği en güçlü pratik alandır.

Katılımcı bütçeleme, demokratik ekonominin en geniş biçimde uygulanan ve en kapsamlı biçimde belgelenen aracını oluşturmaktadır. 1989'da Porto Alegre'de başlayan ve zamanla dünya genelinde binlerce şehir ve bölgeye yayılan bu uygulama, bütçenin bir bölümünün önceliklendirilmesi kararını doğrudan vatandaşlara devreder. Hangi mahallenin yoluna, hangi okulun onarımına ya da hangi topluluk hizmetine kaynak ayrılacağı; bu süreçte vatandaşların doğrudan katılımıyla belirlenmektedir. Çeşitli ülkelerdeki araştırmalar, katılımcı bütçelemenin

yalnızca demokratik katılımı artırmadığını, aynı zamanda kaynakları daha dezavantajlı kesimlere doğru yönlendirdiğini, kamu hizmetlerine güveni artırdığını ve yerel yönetimde yolsuzluk riskini azalttığını göstermektedir. **İspanya**'nın **Barselona** ve **Madrid** şehirlerinde, **New York**'ta, **Yeni Zelanda**'da ve pek çok Avrupa şehrinde hayata geçirilen uygulamalar, bu modelin hem kültürel hem de ekonomik açıdan farklı bağlamlarda işleyebildiğini kanıtlamaktadır.

Katılımcı planlama, katılımcı bütçelemenin ötesine geçen ve ekonomik kararları daha sistematik biçimde demokratik süreçlere açan kapsamlı bir yaklaşımı temsil etmektedir. **Michael Alber**t ve **Robin Hahnel**'in geliştirdiği **Parecon**, yani katılımcı ekonomi modeli; fiyat sinyalleri yerine işçi ve tüketici konseylerinin müzakereli etkileşimi aracılığıyla koordinasyon sağlayan ve piyasanın koordinasyon işlevini demokratik pratikle ikame eden bir sistem tasavvur etmektedir. Bu model teorik açıdan son derece zengin olmakla birlikte, büyük ölçekli karmaşık ekonomilerde uygulanabilirliği konusunda ciddi sorular yanıtsız kalmaktadır. ETH'nin katılımcı planlama tartışmasıyla ilişkisi daha mütevazı ama daha pratik bir düzlemde kurulmaktadır: Hizmet planlamasında kullanıcı ve topluluk katılımı, yatırım önceliklerinin demokratik tartışmayla belirlenmesi ve algoritmik karar destek araçlarıyla desteklenen kamusal müzakere süreçleri.

Deliberatif demokrasi araçları, *ekonomi politikasının demokratikleştirilmesi için son derece umut verici bir katkı sunmaktadır*. Vatandaş meclisleri, yani belirli bir politika sorusu etrafında rastgele seçilmiş vatandaşların uzman bilgisi ve yapılandırılmış müzakere süreçleriyle bir araya geldiği platformlar,

hem İrlanda'nın kürtaj ve evlilik eşitliği referandumlarında hem de Fransa'nın iklim meclisinde kayda değer sonuçlar üretmiştir. Bu araçların ETH hizmet tasarımına uygulanması, hem bilgi asimetrisini azaltır hem de çoğunlukla teknik uzmanlık perdesi arkasında gizlenen değer tercihlerini demokratik tartışmaya açar. Hangi sağlık hizmetlerinin önceliklendirilmesi gerektiği, hangi mahallede sosyal konut yapılacağı ya da enerji dönüşümünün nasıl finanse edileceği, teknik değil siyasi kararlardır ve bu nitelikleriyle demokratik müzakereye tabi kılınmalıdır.

Demokratik ekonomi perspektifinin en radikal içeriği, hangi malların ve hizmetlerin üretileceğine kimin karar verdiği sorusunda yoğunlaşmaktadır. Piyasa ekonomisinde bu karar ağırlıklı olarak kâr güdüsü ve sermayenin tercihleriyle belirlenmektedir. Bu güdü, toplumun gerçek ihtiyaçlarıyla büyük ölçüde uyumsuz sonuçlar üretebilmektedir: Silahlanma ve lüks tüketim endüstrileri büyük sermaye tahsisi alırken, temel ihtiyaç malları yatırım yetersizliğiyle karşılaşmaktadır. ETH, bu denklemi değiştiren bir müdahaledir; temel ihtiyaçların üretimine demokratik mekanizmalarla belirlenen kolektif kaynakları tahsis ederek piyasanın üretim kararı hiyerarşisini kısmi ama anlamlı biçimde dönüştürür.

Çalışmanın geleceği, toplumsal yeniden üretim ve ETH

Çalışma, modern toplumların yalnızca ekonomik değil aynı zamanda **toplumsal** ve **kimliksel** örgütlenme biçiminin merkezinde yer almaktadır. Gelirin elde edilmesi, sosyal statünün inşa edilmesi, gündelik ritmlerin yapılandırılması ve topluma ait

olma hissinin kurulması, bunların büyük bölümü ücretli istihdam üzerinden gerçekleşmektedir. Bu denli belirleyici bir kurumun nasıl dönüştüğü ve bu dönüşümün nasıl yönetilmesi gerektiği sorusu, ETH'nin en kritik katkı alanlarından birini oluşturmaktadır.

Ücretli emek piyasasının dönüşümü birbirleriyle iç içe geçmiş birden fazla dinamik aracılığıyla gerçekleşmektedir. Otomasyon ve yapay zeka, daha önce ayrıntılı biçimde ele alındığı üzere, hem rutin hem de bazı bilişsel görevleri hızla insansızlaştırmaktadır. Dijital platform ekonomisi, geleneksel istihdam ilişkisini parçalara bölerek güvencesiz ve atomize bir çalışma biçimini normalleştirmektedir. Küresel tedarik zincirlerinin yapısı, emek maliyetleri üzerindeki aşağı yönlü baskıyı ülkeler arasında sistematik biçimde yaymaktadır. Ve iklim geçişi, enerji yoğun endüstrilerde yeni işsizlik dalgaları yaratırken yeşil ekonominin yeni istihdam alanlarını henüz yeterince açamadığı bir geçiş döneminin baskılarını ortaya çıkarmaktadır.

ETH bu çoklu baskıya karşı birbirini tamamlayan iki koldan yanıt vermektedir. ***Birinci kol***; ***çalışmaktan bağımsız bir güvence zemini oluşturmaktır.*** Sağlık, eğitim, barınma ve bakım güvencesinin istihdam statüsüne bağlı olmaktan çıkarılması, işçinin yalnızca hayatta kalmak için her koşulda çalışmak zorunda olduğu bağımlılık ilişkisini köklü biçimde zayıflatır. Bu dönüşüm, hem bireysel müzakere gücünü artırır hem de kolektif emek örgütlenmesinin zeminini güçlendirir. Temel güvenceye sahip bir işçi, kötü koşulları reddetme kapasitesine sahiptir; bu red kapasitesi, emek piyasasındaki güç dengesini yapısal düzeyde dönüştürür.

İkinci kol*; *ETH kapsamındaki hizmet sektörlerini sistematik biçimde genişleterek nitelikli istihdam yaratmaktır. Sağlık, eğitim, bakım, topluluk hizmetleri ve yeşil altyapı, hem otomasyon tarafından kolaylıkla ikame edilemeyen hem de yerel ekonomilere kök salmış sektörlerdir. Bu sektörlerin güçlü kamu finansmanıyla desteklenmesi ve yüksek kaliteli, sendikalı ve demokratik olarak yönetilen çalışma koşullarına kavuşturulması; hem güvencesiz çalışmanın yaygınlaşmasına karşı bir tampon hem de yeni bir istihdam ekosistemi yaratmaktadır. ***Bakım sektörünün kamulaştırılması***, bu argümanın en güçlü örneklerinden birini sunmaktadır: Bugün büyük ölçüde düşük ücretli, güvencesiz ve görünmez olan bakım emeği, kamusal finansman ve güçlü emek hakları çerçevesinde hem ekonomik açıdan değerli hem de toplumsal olarak tanınan bir sektöre dönüştürülebilir.

Toplumsal yeniden üretim kavramı, *bu tartışmanın feminist ekonomi politikasından gelen en kıymetli katkısını oluşturmaktadır*. Toplumsal yeniden üretim, çocukların büyütülmesi, yaşlıların bakımı, hastaların desteklenmesi, hanehalkının günlük ihtiyaçlarının karşılanması ve topluluk bağlarının sürdürülmesi gibi faaliyetleri kapsar. Bu faaliyetlerin büyük bölümü ücretli istihdam piyasasının dışında ve büyük ölçüde kadınlar tarafından görünmez emek olarak gerçekleştirilmektedir. Kapitalist ekonomi, bu görünmez emeği sistematik biçimde sömürmekte, piyasa sisteminin üzerinde çalışabileceği bir altyapı olarak kullanmakta ama bunun karşılığını toplumsal gelir ya da sosyal koruma biçiminde ödememektedir.

ETH, toplumsal yeniden üretim meselesini piyasaya havale eden değil tersine onu kamusal sorumluluk alanına taşıyan tek

kapsamlı politika çerçevesidir. Çocuk bakımının kamulaştırılması, yaşlı bakımını güvence altına alan kamu programları, topluluk sağlık hizmetleri ve esnek çalışma düzenlemelerine ilişkin güçlü standartlar, görünmez yeniden üretim emeğini toplumsal görünürlüğe ve kamu desteğine kavuşturmanın en doğrudan araçlarıdır. Bu dönüşüm hem bireylerin, ağırlıklı olarak kadınların, maruz kaldığı yükü hafifletir hem de toplumsal yeniden üretimi özel bir yük olmaktan çıkarıp ortak bir sorumluluk olarak yeniden tanımlar.

Çalışma süresinin azaltılması, *bu tartışmanın en umut verici ama en az olgunlaşmış boyutunu oluşturmaktadır*. Otomasyon ve yapay zekanın yarattığı üretkenlik kazanımları, teorik olarak toplumun tamamı için çalışma süresinin azaltılmasını mümkün kılmaktadır. Dört günlük çalışma haftası deneyleri; **İzlanda, İngiltere** ve **Japonya**'da gerçekleştirilen pilot uygulamalarda hem üretkenliğin korunduğunu hem de çalışan refahının iyileştiğini göstermiştir. ETH, çalışma süresinin azaltılmasını kendi başına garantilemez, ama ücretli çalışmadan bağımsız bir güvence zemini oluşturarak bu azaltmanın bireyler için ekonomik olarak mümkün hâle gelmesinin ön koşulunu yaratır. Ücretsiz zamanın artması aynı zamanda gönüllü topluluk faaliyetlerine, demokratik katılıma, bakım emeğine ve kültürel üretim gibi piyasanın yetersiz ürettiği ama toplumsal refahın temel kaynaklarını oluşturan etkinliklere daha fazla enerji yönlendirme olanağı sunar.

Toplumsal cinsiyet, sınıf ve göç: ETH'nin kesişimsel boyutları

ETH tartışması, yalnızca sınıf analizi üzerine kurulduğunda kendi sınırlarını üretmekte; toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken ve göç statüsü gibi diğer tahakküm eksenlerini göz ardı ettiğinde ise hedeflediği evrenselliği gerçekleştiremez hâle gelmektedir. Kesişimsel bir ETH çerçevesi, bu eksenleri birbirinden kopuk ek kategoriler olarak değil kapitalizmin kendisini var ettiği ve yeniden ürettiği birbirine kenetlenmiş tahakküm biçimleri olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, hem ETH'nin kapsamını hem de siyasi tutarlılığını güçlendirmektedir.

Toplumsal cinsiyet boyutu, önceki bölümlerde de ele alındığı üzere, ETH'nin hem en güçlü destekçisi hem de en kritik sınayıcısını oluşturmaktadır. Güçlü destekçisidir. zira kapsamlı bakım hizmetleri, esnek çalışma standartları ve eşit ücret mekanizmaları, kadınların emek piyasasına eşit katılımını ve ekonomik bağımsızlığını en doğrudan biçimde besleyen politikalardır. Kritik sınayıcısıdır, zira ETH'nin bileşen listesi ve önceliklendirmesi gerçekten feminist bir perspektifi yansıtıp yansıtmadığı sorusu, projenin teorik tutarlılığını test etmektedir. Bakımın ETH'nin çekirdeğine değil çevresine yerleştirildiği, konut ya da dijital erişim öncelikli ama bakım ikincil ele alındığı bir çerçeve; feminist iktisatçıların öngördüğü yeniden cinsiyetleşme riskini gerçekleştirmektedir.

Ücret adaleti, toplumsal cinsiyet ve ETH tartışmasının en somut kesişim noktasını oluşturmaktadır. Kadın egemen meslekler, özellikle bakım, temizlik, yiyecek hizmetleri ve perakende; sistematik olarak erkek egemen mesleklere kıyasla daha düşük

ücretlendirilmektedir. Bu ücret eşitsizliğinin büyük bölümü, söz konusu mesleklerin tarihsel olarak 'kadın işi' olarak görülmesinden kaynaklanan değer düşüklüğüyle açıklanmaktadır. ETH kapsamındaki hizmetlerin kamulaştırılması, bu sektörlerde güçlü emek standartları, ücret adaleti mekanizmaları ve mesleki statü iyileştirmeleri getirebilir. Bakım emeğinin kamusal alana taşınması, hem bireyin omuzladığı görünmez yükü hafifletir hem de bu emeği gerçek değeriyle toplumsal alanda tanımlar.

Sınıf analizi, ETH tartışmasının omurgasını oluşturmakla birlikte, sınıf kavramının nasıl kurulduğu son derece belirleyici bir önem taşımaktadır. Yalnızca sanayi işçisi ya da sendikalı tam zamanlı çalışan üzerinden kurulan dar bir sınıf kavramı, güvencesiz çalışanları, taşeron işçileri, ev eksenli üreticileri, mevsimlik tarım işçilerini ve enformel sektör emekçilerini görünmez kılmaktadır. Bu grupların tamamı, ETH'nin en fazla ihtiyaç duyduğu ama geleneksel sol örgütlenmenin en az kapsayabildiği kesimlerdir. ETH'nin siyasi tabanını genişletmek, sınıf analizini hem tarihsel sanayici çalışan deneyimini hem de 21. yüzyılın parçalanmış ve çeşitlenmiş emek piyasası gerçekliğini kapsayacak biçimde yeniden kurmayı zorunlu kılmaktadır.

Göç ve etnik köken meselesi, ETH tartışmasında hem pratikte hem de teoride ciddi bir gerilim barındırmaktadır. Pratik düzeyde, çoğu ülkede göçmenler ve düzensiz statüdeki bireyler kamu hizmetlerine erişim açısından sistematik kısıtlamalarla karşı karşıyadır. Sağlık hizmetlerinden eğitime, konut yardımından hukuki yardıma uzanan bu kısıtlamalar; ETH'nin evrensellik ilkesiyle doğrudan çelişmektedir. Teorik düzeyde ise göçün kendisi çoğunlukla küresel eşitsizliğin, iklim krizinin ve çatışmaların yol açtığı zorunlu bir hareket olduğundan; göçmen

hakları meselesini dar bir hizmet erişimi tartışmasına indirgemek, köklü nedenselliği görmezden gelmek anlamına gelir. ETH perspektifinden; hizmetlere erişimin vatandaşlık statüsünden değil **ihtiyaç** ve **insani onur** ilkesinden türediği çerçevesi, hem tutarlı hem de savunulabilir bir pozisyonu temsil etmektedir.

Ayrımcı dışlama mekanizmalarının ETH hizmetleri içinde nasıl yeniden üretildiğine dikkat etmek de son derece önemlidir. Bir hizmet evrensel olarak sunulsa dahi, hizmet sunumunun örgütlenme biçimi sistematik bir ayrımcılık içerebilir. Sağlık hizmetlerinde belirli etnik gruplara yönelik yetersiz ya da kalitesiz hizmet; eğitimde yoksul ve çeşitli nüfuslara ev sahipliği yapan okullara ayrılan kaynakların az olması; konut tahsisinde ayrımcı pratikler ve kültürel ihtiyaçlara duyarsız hizmet tasarımı. Bunların hepsi, evrensel hizmetin gerçek anlamda evrensel olmadığı durumları temsil etmektedir. ETH'nin hem içeriğini hem de pratiğini sürekli olarak değerlendiren sistematik eşitlik denetimleri ve bu denetimi gerçekleştirecek etkilenen toplulukların gerçek anlamda katılımı; bu sorunları görünür kılan ve gidermek için mekanizma sunan en kritik araçlardır.

Küresel eşitsizlik ve ETH'nin uluslararası boyutu

ETH tartışmasının büyük bölümü kaçınılmaz biçimde ulusal ölçekte yürütülmektedir; çünkü hizmet sunumunun en önemli kurumsal kanalları ulusal ve yerel yönetimlerdir. Ancak bu ulusal odak, hem küresel eşitsizliğin gerçekliğini hem de ETH'nin uluslararası boyutunu görünmez kılma riskini

barındırmaktadır. **Servet**, gelir ve yaşam kalitesi açısından dünya genelindeki eşitsizlikler; ulusal ETH programlarının en gelişmiş biçimlerde hayata geçirildiği ülkeler ile Küresel Güney'in geniş coğrafyaları arasında kapatılması giderek güçleşen uçurumlar oluşturmaktadır.

Küresel ekonominin mevcut yapısı; *Küresel Güney'den Küresel Kuzey'e doğru sistematik bir değer transferi içermektedir*. Bu transfer birden fazla kanal aracılığıyla gerçekleşmektedir: Hammadde ihracatı ve işlenmiş ürün ithalatı arasındaki fiyat makasının yarattığı ticaret hadleri eşitsizliği; vergi cennetlerinden geçen kâr kaydırmanın çok uluslu şirketlere sağladığı avantaj; borç geri ödemelerinin Güney ülkelerinden yüklü finansal çıkışlara yol açması; know-how ve teknoloji transferinin fikri mülkiyet rejimleriyle kısıtlanması ve beyin göçünün Güney ülkelerindeki kamu yatırımlarıyla yetiştirilen eğitimli bireyleri Kuzey ekonomilerine aktarması. Bu kanalların toplamı, Küresel Güney'deki ETH programlarını finanse edecek kaynakların sistematik biçimde dışarıya akmasına yol açmaktadır.

Uluslararası vergi adaleti, *küresel ETH tartışmasının en kritik koşulunu oluşturmaktadır*. Çok uluslu şirketlerin kârlarını düşük vergi yargı alanlarına kaydırması, vergi cennetlerinin milyarlarca dolarlık serveti denetim dışında tutması ve küresel zenginlerin offshore hesaplarının uluslararası vergi işbirliğini sistematik biçimde engellemesi; hem Küresel Kuzey hem de Küresel Güney'deki ETH programları için kritik kaynakların yitirilmesine yol açmaktadır. OECD'nin küresel asgari kurumlar vergisi anlaşması bu sorunun farkındalığını artırmış olmakla birlikte, belirlenen yüzde on beşlik oran çoğunlukla yeterli yeniden dağılım için yetersiz bulunmaktadır. Daha kapsamlı

uluslararası vergi reformu, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ETH programlarını finanse etme kapasitesini gerçek anlamda artırabilir.

***Borç adaleti**, Küresel Güney'deki ETH tartışmasının ikinci kritik eksenini oluşturmaktadır*. Pek çok Küresel Güney ülkesi, hem tarihin biriktirdiği sömürge borcundan hem de sonraki dönemlerin ağır borçlanma koşullarından beslenen yüklü dış borç ödemeleriyle karşı karşıyadır. Bu borç ödemelerinin GSYH'ye oranı çoğunlukla sağlık, eğitim ve altyapı harcamalarının toplamını aşmaktadır. Borç iptali ve yeniden yapılandırma mekanizmaları; Küresel Güney'in ETH programlarını finanse etmesinin önündeki en önemli engellerden birini kaldırabilecek uluslararası politika araçlarıdır. **Jubilee Debt Campaign** ve benzeri hareketlerin savunduğu kapsamlı borç iptali talebi; ETH'nin uluslararası savunuculuk gündemiyle doğal bir bütünleşme içindedir.

***Küresel sağlık adaleti meselesi**, ETH'nin uluslararası boyutunun en somut ifadesini oluşturmaktadır*. COVID-19 pandemisi; aşı milliyetçiliği, ilaç patentlerinin küresel erişimi nasıl engellediği ve küresel sağlık altyapısının ne denli eşitsiz dağıldığını acı biçimde gün yüzüne çıkardı. Hem zengin hem de yoksul ülkelerin üretim kapasitesine erişebildiği, ilaç ve aşıların ticari bir meta yerine küresel kamusal mal olarak ele alındığı ve güçlü Küresel Güney sağlık altyapısının oluşturulmasının küresel pandemilere karşı en etkin koruma olduğu perspektifi; ETH'nin uluslararası sağlık politikası boyutunu çerçeveleyen kritik argümanları içermektedir. İlaç patentlerinin zorunlu lisans mekanizmaları, açık kaynaklı ilaç araştırma platformları ve

uluslararası sağlık altyapısı fonları; bu perspektifi somutlaştıran politika araçları arasında yer almaktadır.

ETH'nin uluslararası boyutunda son derece önemli ama yeterince tartışılmayan bir eksen, küresel tedarik zincirlerindeki emek standartlarıyla ilgilidir. Zengin ülkelerdeki ETH programlarının bir bölümünün finansmanı, zayıf emek standartlarına sahip ülkelerdeki üretimden elde edilen ticaret avantajlarına dayanıyorsa, bu yapı gerçek anlamda evrensel bir ETH idealiyle çelişmektedir. Uluslararası ticaret anlaşmalarına bağlanmış bağlayıcı emek standartları, işçi haklarını küresel rekabet baskısından koruyan mekanizmalar ve ticaretin yalnızca zengin ülke işçi hakları standartlarını değil küresel işçi standartlarını da yükseltecek biçimde düzenlenmesi; ETH'nin uluslararası tutarlılığının sağlanması için zorunlu tamamlayıcı gündem maddelerini oluşturmaktadır.

ETH ve demokratik yönetişim: Kimin için, kimin tarafından?

*ETH'nin en temel normatif taahhütlerinden biri, hizmetlerin yalnızca **'insanlar için'** değil **'insanlarla birlikte'** tasarlanması ve yönetilmesidir*. Bu taahhüt, **katılım ilkesi** adıyla ETH'nin kurucu değerleri arasında yer almaktadır; ama bu ilkenin pratikteki içeriğinin ne olduğu, hangi mekanizmalar aracılığıyla hayata geçirileceği ve mevcut güç dengeleri karşısında nasıl korunacağı soruları, soyut değer beyanının çok ötesinde somut yanıtlar gerektirmektedir.

'Kimin için' sorusu, görünürde basit bir soru gibi gözükse de uygulamada son derece karmaşık bir içerik taşımaktadır. Her

evrensel sistem, pratikte bazı grupların diğerlerinden daha fazla yararlanmasına yol açan tasarım özelliklerine sahiptir. Hizmetlerin en büyük şehirlerde yoğunlaşması **kırsal kesimleri** dezavantajlı bırakır; standart hizmet tasarımı **kültürel azınlıkların** ihtiyaçlarını karşılamayabilir; erişim engellerinin görünür olmaması **engelli bireyleri** sistemin dışında tutabilir. **'Kimin için'** sorusu, sistematik etki değerlendirmeleri, eşitlik denetimleri ve dezavantajlı grupların karar alma süreçlerine gerçek anlamda dahil edilmesiyle yanıtlanabilir.

'Kimin tarafından' sorusu, yönetişim yapısının özünü oluşturmaktadır. Teknik uzmanlığın ve siyasi temsilin yanı sıra, **hizmet kullanıcılarının, hizmet çalışanlarının** ve **yerel toplulukların** karar alma süreçlerine anlamlı biçimde dahil edilmesi, ETH yönetişiminin vazgeçilmez boyutunu oluşturmaktadır. Bu üç grubun perspektiflerini bütünleştiren yönetişim modelleri, hem daha adil hem de daha etkin sonuçlar üretmektedir: Uzmanlar sistemin teknik boyutlarını biliyor olabilir; ama hizmet kullanıcıları kendi ihtiyaçlarını en iyi bilen ve hizmetin gerçekten işleyip işlemediğini en yakından gözlemleyenlerdir. Hizmet çalışanları ise bu iki perspektif arasında kritik bir arabulucu konumundadır.

***Kullanıcı konseyleri ve hizmet meclisleri**, ETH'nin yönetişim yapısını demokratikleştirmenin en somut araçları arasında yer almaktadır.* **Hastane yönetim kurullarında** hasta temsilcilerinin yer alması, **okul meclislerinde** veli ve öğrenci katılımı, **konut kooperatiflerinde** kiracı yönetimi ve enerji kooperatiflerinde üye oy hakkı; bunların hepsi katılımcı yönetişimin farklı bağlamlardaki somutlaşmalarıdır. **Bu mekanizmaların gerçekten işlevsel olabilmesi için**

yalnızca sembolik temsili değil gerçek karar etki kapasitesini içermesi zorunludur. Danışma kurulu niteliğindeki temsil, gerçek karar ortaklığından son derece farklıdır ve çoğu zaman demokratik yönetişimin **görünürlüğünü artırırken özünü boşaltır.**

Hesap verebilirlik mekanizmaları, *demokratik yönetişimin olmazsa olmaz tamamlayıcısıdır*. Kamu hizmetlerinin performansı, hem teknik hem de toplumsal boyutlarıyla sistematik biçimde ölçülmeli ve sonuçlar kamuoyuyla paylaşılmalıdır. Bu ölçümün yalnızca verimliliği değil eşitliği, erişilebilirliği, kaliteyi ve kullanıcı deneyimini de kapsaması zorunludur. **İngiliz NHS**'in **Care Quality Commission**'ı (Bakım Kalitesi Komisyonu), **Norveç**'in yerel yönetim denetim kurumları ve pek çok ülkedeki bağımsız kamu denetçilik kurumları; hesap verebilirliğin kurumsal araçlarının somut örneklerini oluşturmaktadır. Bağımsız denetim kurumlarının siyasi baskıdan korunması ve denetim sonuçlarının gerçek anlamda yaptırım gücü taşıması; hesap verebilirliğin **dekoratif** değil **işlevsel** olmasının ön koşullarını oluşturmaktadır.

ETH'nin demokratik yönetişim tartışmasının son derece kritik ama çoğunlukla göz ardı edilen boyutu, yerel ve ulusal ölçek arasındaki koordinasyon sorunuyla ilgilidir. ***Subsidiarite ilkesi (Yerellik / İkincillik İlkesi)***, hizmetlerin mümkün olduğunca yerel düzeyde örgütlenmesini gerektirir; ama bu ilke, ulusal standartlar, ulusal finansman ve ulusal hesap verebilirlik mekanizmalarından vazgeçilmesi anlamına gelmez. Yerel deneyim ve ihtiyaç duyarlılığı ile ulusal eşitlik standartları ve kaynak paylaşımı arasındaki denge, ETH yönetişiminin en karmaşık tasarım sorununu oluşturmaktadır. Bu dengeyi sağlayan başarılı

örnekler incelendiğinde, güçlü ulusal standartlar ve asgari kaynak garanti mekanizmaları eşliğinde esneklikle yapılandırılmış yerel uygulama çerçeveleri öne çıkmaktadır.

Post-Kapitalist Bir Çerçeve Olarak ETH: Sentez

Bu bölüm boyunca ETH'nin yeni siyasi ekonomi boyutu altı kritik eksen üzerinden ele alındı. Bu eksenlerin bütününe bakıldığında, ortaya çıkan tablo son derece tutarlı ve bütünlüklü bir çerçeveye işaret etmektedir.

Mülkiyet biçimlerinin çoğulluğu; kamu, kooperatif ve müşterekler modellerini bağlama göre farklılaşan ama kamuya hesap verebilirlik güvencesiyle birleştiren bir **post-kapitalist mülkiyet** anlayışını temsil etmektedir. Bu anlayış, hem dogmatik devlet sosyalizmini hem de serbest piyasacı özel mülkiyet mutlakiyetçiliğini aşan ve gerçek demokratik mülkiyetin ne anlama gelebileceğini somutlaştıran bir vizyon sunmaktadır.

Demokratik ekonomi ve katılımcı planlama; katılımcı bütçeden deliberatif meclislere uzanan bir araç yelpazesiyle, ekonomik kararların yalnızca piyasanın görünmez eline ya da teknik bürokrasiye değil demokratik süreçlere tabi kılınmasının mümkün ve zorunlu olduğunu göstermektedir. Bu süreç ne Sovyet tipi merkezi planlama ne de piyasa anarşisidir; demokratik koordinasyonun özgün biçimlerini geliştirme pratiğidir.

Çalışmanın geleceği ve toplumsal yeniden üretim tartışması; emekten bağımsız güvence zemini ve yeniden üretim emeğinin kamusal tanınırlığı ile ücretli çalışma piyasasının

yeniden yapılandırılması üzerinden, post-kapitalist bir işgücü piyasasının temel hatlarını çizmektedir. Bu çerçevede ETH, yalnızca sosyal güvenceyi değil emeğin toplumsal anlamını ve değerlendirme biçimini de dönüştürmektedir.

Kesişimsel boyutların bütünleştirilmesi; toplumsal cinsiyet, sınıf, göç ve etnik kökenin birbirine kenetlenmiş tahakküm eksenleri olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bütünleşme, ETH'yi dar sınıf politikasının ötesine taşıyarak 21. yüzyılın çoğulcu ve çeşitlenmiş toplumsal gerçekliğiyle uyumlu bir siyasi çerçeve olarak konumlandırmaktadır.

Küresel eşitsizlik ve uluslararası boyut; ETH'nin yalnızca ulusal refah politikasının değil küresel adalet mücadelesinin de ayrılmaz parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Uluslararası vergi adaleti, borç iptali, ticaret standartları ve küresel sağlık güvencesi; ulusal ETH programlarının küresel tutarlılığını sağlayan zorunlu tamamlayıcıları oluşturmaktadır.

Demokratik yönetişim sorusu; hizmetlerin kimin için ve kimin tarafından tasarlandığı meselesini soyut bir değer beyanından somut kurumsal mekanizmalara taşımaktadır. Kullanıcı konseyleri, hesap verebilirlik mekanizmaları ve yerel-ulusal denge; bu mekanizmaların işlevsel hâle getirilmesi için zorunlu tasarım unsurlarını oluşturmaktadır.

Bu altı eksenin bütünü bir arada değerlendirildiğinde, ETH'nin post-kapitalist bir çerçeve olduğu iddiası yalnızca retorik değil analitik bir içerik taşımaktadır. ETH, kapitalist piyasa ilişkilerini belirli alanlardan sistematik olarak dışlayan, mülkiyeti çoğullaştıran, kararları demokratikleştiren, emeğin değerlendirilmesini dönüştüren ve küresel eşitsizliği azaltmayı

gündemine alan bir program olarak; mevcut düzenin içinden ama onun temel mantığıyla ciddi biçimde çelişen bir proje olarak işlev görmektedir. Bu gerilim, ETH'nin hem reformist hem de radikal olarak okunabilmesini mümkün kılan ve bu iki okumanın aslında birbirini dışlamadığını gösteren temel özelliktir.

Son iki bölümde kitabın en pratik ve siyasi boyutuna geçilecektir: Gelecek öngörüleri ve yeni demokratik sosyalist hareketler için ETH'yi merkezine alan program, strateji ve örgütlenme modelleri. Bu bölümler, kitap boyunca geliştirilen teorik ve analitik çerçeveyi somut bir eylem planına ve siyasi ufka bağlayan son halkayı oluşturacaktır.

BÖLÜM 12: GELECEK ÖNGÖRÜLERİ: ETH DÜNYASI NASIL GÖRÜNEBİLİR?

Bir kitabın son bölümleri çoğunlukla iki farklı tuzaktan birini ya da her ikisini birden içerir: Ya fazla ihtiyatlı bir belirsizliğe kaçılarak gerçek bir **öngörü sunulmaktan kaçınılır** ya da **gerçekçilikten kopuk ütopik tablolar** çizilir. Bu bölüm her iki tuzaktan da kaçınmayı ve ikisi arasında üretken bir gerilim içinde kalmayı hedeflemektedir. Gelecek öngörüsü yapmak kehanette bulunmak değildir; şimdinin içindeki olasılıkları sistematik biçimde analiz etmek, farklı seçimlerin farklı sonuçlara yol açtığını göstermek ve bu sonuçları karşılaştırarak hangisinin tercih edilmeye değer olduğunu savunmaktır. Bu anlamda gelecek tartışması hem **analitik** hem de **normatif** bir girişimdir.

Bu bölüm beş kritik eksen üzerinden ETH'nin mümkün kıldığı geleceğin haritasını çizmektedir: *2050 perspektifinden iki alternatif senaryo; otomasyon ve ekolojik kriz koşullarında ETH'nin kaçınılmazlığı; ETH'nin yaygınlaşmasının ürettiği kümülatif toplumsal dönüşüm; geçiş döneminde aşamalı genişleme stratejisi ve son olarak yeni sosyal sözleşmenin temel unsurları.*

2050 senaryoları: ETH'nin gerçekleştiği ve gerçekleşmediği dünyalar

Senaryo planlaması, belirsiz geleceği analiz etmenin en verimli araçlarından biridir. Tek bir tahmin yerine alternatif olasılıkları sistematik biçimde karşılaştırmak, hem hangi değişkenlerin belirleyici olduğunu netleştirmeyi hem de farklı seçimlerin ne tür

sonuçlara yol açtığını görmeyi mümkün kılar. 2050 yılını referans alarak iki temel senaryo kurulacak ve her birinin içindeki temel dinamikler incelenecektir.

Birinci senaryo**, **ETH'nin gerçekleşmediği dünyayı betimlemektedir. Bu senaryoda mevcut eğilimler belirleyici olmaya devam etmektedir: Neoliberal ekonomik çerçeve, çeşitli krizlerden sarsılsa da köklü bir dönüşüme uğramadan sürmektedir; özel sektör temel hizmet alanlarında büyümeye devam etmekte; servet eşitsizliği derinleşmekte; iklim politikası yetersiz kalmaktadır. ***Bu senaryoda 2050 dünyası şu temel özellikleri taşımaktadır:*** Gelir eşitsizliği son elli yılın en yüksek düzeylerinde seyretmektedir. **Sağlık sistemleri** hem kronik finansman yetersizliğiyle hem de piyasalaşmanın yarattığı erişim eşitsizlikleriyle boğuşmaktadır. **Eğitim sistemleri** giderek daha fazla tabakalaşmış ve bireysel ekonomik koşullarla bağlantılı hâle gelmiştir. **Konut krizi** özellikle büyük şehirlerde nesiller boyu ilerleyen bir yoksunluğa dönüşmüştür.

Bu senaryonun ekolojik boyutu özellikle kaygı vericidir. İklim değişikliğinin 1,5 derece eşiğinin aşıldığı bir dünyada, kıyı şeridi topluluklarının yerinden edilmesi, tarım verimlilik kayıpları, su kıtlığı ve aşırı hava olaylarının yoğunlaşması sistematik biçimde derinleşmektedir. Bu ekolojik baskılar, göç dalgaları, kaynak çatışmaları ve gıda sistemlerindeki kırılganlıklar aracılığıyla toplumsal gerilimleri keskin biçimde artırmaktadır. Neoliberal çerçeve içinde bu gerilimlere verilen yanıt, sınır kontrollerinin güçlendirilmesi, güvenlik harcamalarının artırılması ve toplumsal öfkenin dışsal hedeflere yönlendirilmesidir. Bu dinamik, aşırı sağın iklim krizini kendi otoriter mobilizasyon projesinin zeminine dönüştürmesine imkân tanımaktadır.

ETH gerçekleşmediğinde siyasi tablo da buna paralel biçimde şekillenmektedir. Demokratik mekanizmalar ciddi biçimde aşınmakta; büyük servetin siyasi etki satın alma kapasitesi karşısında seçimsel demokrasinin gerçek anlamda belirleyici olma kapasitesi daralmaktadır. Aşırı sağ popülist hareketler, ekonomik güvencesizliğin, kültürel kayboluş korkusunun ve kurumsal güvensizliğin birikimli enerjisini, demokratik çöküşü hızlandıran otoriter alternatiflere kanallamaktadır. Bu siyasi bozulma hem mevcut sosyal kazanımları tehdit etmekte hem de gelecek reformlar için gerekli olan siyasi altyapıyı tahrip etmektedir.

İkinci senaryo, ETH'nin gerçekleştiği dünyayı betimlemektedir. Bu senaryo tek tip değil birden fazla varyasyon içermektedir; çünkü ETH'nin uygulanma biçimi ve hızı, **coğrafyaya, siyasi dinamiklere** ve **tarihsel mirasa** göre önemli farklılıklar göstermektedir. Ama **tüm varyasyonların ortak özelliği şudur:** *2050 itibarıyla, sağlık, eğitim, bakım, barınma, ulaşım, dijital erişim ve enerji alanlarında evrensel güvencenin temel bir norm olarak yerleştiği bir dünya söz konusudur. Bu dönüşüm ani değil kümülatif biçimde gerçekleşmiştir; erken adımlar ilerleyen adımlar için siyasi zemin oluşturmuş, her kazanım sonraki kazanımı hem daha kolay hem de daha yaygın biçimde talep edilir kılmıştır.*

ETH'nin hayata geçirildiği 2050 dünyasının en belirgin özelliği, toplumsal güvencenin bireysel istihdam statüsünden bağımsız hâle gelmesidir. Bir kişi part-time çalışıyor, serbest meslek sahibi, bakım görevlisi, öğrenci ya da emekli olsun; sağlığa, eğitime, barınmaya ve temiz enerjiye erişim bu statüden bağımsız olarak güvence altındadır. Bu dönüşüm, hem bireysel psikolojik

güvenlik hissini hem de toplumsal risk alma kapasitesini derinden etkiler: İnsanlar temel ihtiyaçlarının güvence altında olduğunu bildiklerinde kariyer değişikliklerine, girişimciliğe, topluluk aktivizmine ve yaratıcı faaliyetlere çok daha açık hâle gelmektedir.

***Ekolojik boyutta**, ETH'nin hayata geçirildiği dünyada karbon emisyonları çok daha hızlı düşürülmektedir*. Toplu taşımanın güçlendirilmesi bireysel araç kullanımını azaltmıştır; enerji sisteminin kamulaştırılması yenilenebilir enerjiye dönüşümü hem hızlandırmış hem de daha adil biçimde dağıtmıştır; konut stokunun sistematik yenilenmesi ısıtma ve soğutma kaynaklı emisyonları önemli ölçüde düşürmüştür. En önemlisi, ETH'nin hayata geçirildiği toplumlar ekolojik dönüşümü daha güçlü bir toplumsal destekle gerçekleştirebilmektedir; zira bu dönüşümün maliyeti adil biçimde paylaşılmakta ve emekçi sınıflar değişimin kaybedenlerinden ziyade kazananları arasında yer almaktadır.

İki senaryo arasındaki en belirleyici farklılık belki de siyasi alanda gözlemlenmektedir. ETH'nin hayata geçirildiği dünyada, temel kurumların toplumun tamamına hizmet etmesi **dayanışma duygusunu** ve **demokratik katılımı** güçlendirmiştir; topluluklar ortak kurumlar aracılığıyla bağ kurmuş ve bu bağ, aşırı sağın 'biz ve onlar' çerçevesine karşı koyacak gerçek bir deneyim zemini oluşturmuştur. Demokratik kurumlar daha güçlü toplumsal sahiplenmeyle desteklenmiş; siyasi süreçlere gerçek katılım kapasitesi daha geniş kesimlere yayılmıştır. Bu siyasi atmosferde aşırı sağ hareketler, temel ihtiyaçların güvence altında olduğu ve dayanışmanın somut bir deneyim

olduğu toplumlarda çok daha sınırlı bir mobilizasyon kapasitesi bulmaktadır.

Otomasyon ve ekolojik kriz koşullarında ETH'nin önemi

Önceki bölümlerde ayrı ayrı ele alınan **otomasyon dinamiği** ve **ekolojik kriz**; 2030'lar ve 2040'lara girildiğinde birbirini pekiştiren ve bütünleşik bir baskı sistemine dönüşen eğilimler olarak tezahür edecektir. Bu iki büyük dönüşüm, etkileri, hızları ve toplumsal sonuçları bakımından birbirinden farklıdır ama her ikisi de aynı şeyi zorunlu kılmaktadır: *İnsanların güvenceli bir yaşam sürmesi için artık ücretli çalışmanın tek ve belirleyici mekanizma olmaktan çıkarılması gerektiği gerçeğiyle toplumsal ve siyasi düzeyde yüzleşmek.*

Otomasyonun yoğunlaşacağı dönem için yapılan tahminler arasında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, orta vadede emek piyasasının hem hacim hem de yapı açısından köklü biçimde değişeceği konusunda geniş bir uzlaşı mevcuttur. Makine öğrenmesi ve yapay zekanın ulaştığı performans eşiği, artık yalnızca rutin elle yapılan işleri değil orta düzey analiz, içerik üretimi ve karar destek görevlerini de kapsayan çok daha geniş bir istihdam alanını ikame kapsamına almaktadır. Bu dönüşümün etkileri tüm sektörlerde aynı anda gerçekleşmeyecektir; ama kümülatif etkisinin son derece büyük olacağı öngörülmektedir.

Bu ölçekte bir dönüşümün, istihdam tabanlı sosyal güvence sistemleri değişmeksizin gerçekleşmesi durumunda yaratacağı toplumsal yıkımın boyutunu anlamak için tek bir soru sormak yeterlidir: **Prim ödeyerek hakkazanılan emeklilik,**

işsizlik sigortasına ya da sağlık güvencesine bağlı bir sistemde, piyasadan dışlanan ya da güvencesiz istihdama sürüklenen milyonlarca insanın bu sistemlere erişimi nasıl olacaktır? Bu sorunun yanıtı, mevcut sistemlerin bu ölçekteki dönüşüme yanıt veremeyeceğini ve ETH'nin istihdam statüsünden bağımsız evrensel güvence modelinin, otomasyon çağının sosyal politikasının kaçınılmaz unsuru olduğunu ortaya koymaktadır.

Ekolojik kriz bu baskıya ayrı bir boyut katmaktadır. İklim değişikliğinin 2030'lardan itibaren daha sık ve daha şiddetli doğal afetlere, tarımsal verimlilikte sistematik gerilemeye, bazı bölgelerin yaşanmaz hâle gelmesine ve kıyı alanlarının su altında kalmasına yol açması beklenmektedir. Bu fiziksel değişiklikler hem doğrudan hem de dolaylı ekonomik baskılar yaratmaktadır: Tarım emekçileri verimlilik kayıplarıyla mücadele ederken, iklim kaynaklı göçmenler ev sahibi topluluklara ek baskı yükleyecek, iklim afetlerinin yarattığı altyapı yıkımı ise büyük kamu harcamalarını zorunlu kılacaktır.

Otomasyon ve ekolojik krizin kesiştiği en kritik nokta, adil geçiş meselesidir. Her iki dönüşüm de belirli toplulukları, sektörleri ve coğrafyaları orantısız biçimde etkileyecektir. Kömür madenciliği bölgeleri hem fosil yakıt sektörünün kapanmasıyla hem de iklim değişikliğinin fiziksel etkilerinin yoğunlaşmasıyla eş zamanlı baskıya maruz kalacaktır. Otomasyon etkilenme riski en yüksek mesleklerde çalışan düşük ve orta gelirli işçiler, bu riski absorbe edecek tasarruf ve yeniden eğitim kapasitesine büyük ölçüde sahip değildir. ETH bu baskıları tamamen ortadan kaldıramaz; ama temel güvence zemini, yeniden eğitim kapasitesi

ve topluluk altyapısı sağlayarak bu grupların dönüşümü katastrofik değil yönetilebilir biçimde yaşamasını mümkün kılabilir.

Otomasyon ve ekolojik kriz aynı zamanda yeni istihdam alanları da açmaktadır ve bu alanların büyük bölümü ETH'nin hizmet sektörleriyle doğrudan örtüşmektedir. Yenilenebilir enerji kurulumu ve bakımı, enerji verimliliği yenileme çalışmaları, ekolojik tarım, topluluk bakım hizmetleri, yetişkin eğitimi ve dijital okuryazarlık programları; bunların hepsi hem büyük ölçekte yeni istihdam yaratan hem de otomasyon tarafından kolaylıkla ikame edilemeyen sektörlerdir. Bu istihdam alanlarının büyümesi, ETH'nin hem mevcut güvencesizleşmeye karşı tampon hem de yeni işgücü ekosisteminin inşacısı olarak işlev görmesinin en somut ifadesidir.

ETH'nin yaygınlaşmasının sosyal dönüşüm potansiyeli

ETH'nin belirli bir toplumda köklü biçimde hayata geçirilmesinin sosyal sonuçları, salt hizmet sunumunun iyileşmesinden çok daha geniş kapsamlıdır. Kapsamlı ETH sistemleri, hem bireylerin hem de toplulukların davranış biçimlerini, önceliklerini ve birbirleriyle ilişkilerini dönüştüren yapısal dinamikler oluşturmaktadır. Bu dinamiklerin sistematik biçimde analiz edilmesi, ETH'nin sosyal dönüşüm potansiyelini hem daha somut hem de daha ikna edici biçimde ortaya koymaktadır.

Güven ve kurumsal meşruiyet boyutunda, kapsamlı ETH'nin yarattığı en köklü dönüşümlerden biri budur. Toplumun tamamına kaliteli hizmet sunan kurumlar, hem bireysel hem de kolektif düzeyde kurumsal güveni pekiştirmektedir. Bu

güven, demokratik siyasetin sağlıklı işleyişi için olmazsa olmaz bir kaynak niteliğindedir: İnsanlar kurumların gerçekten işe yaradığını ve onlar için çalıştığını deneyimlediklerinde, hem bu kurumlara siyasi destek vermek hem de demokratik süreçlere katılmak için çok daha güçlü teşviklere sahip olurlar. Tersine, kurumların kendileri için çalışmadığını hisseden bireyler, hem siyasi apatiye (siyasi ilgisizlik ve duyarsızlık) hem de kurumlar dışındaki otoriter alternatiflere yönelme eğilimi taşımaktadır.

Toplumsal hareketlilik ve fırsat eşitliği boyutunda ETH son derece belirleyici bir rol oynamaktadır. Kişinin hangi ailede doğduğu ve hangi gelir düzeyinde büyüdüğü, yaşam şanslarını belirleyen en güçlü etkenler arasındadır. Sağlık, eğitim ve barınma güvencesinin evrensel biçimde sağlandığı bir sistemde bu şans eşitsizliği azalmakta; hangi sosyal kökenle gelirse gelsin bireylerin kapasitelerini geliştirme fırsatına sahip olması mümkün hâle gelmektedir. Bu değişim hem ahlaki hem de ekonomik sonuçlar taşımaktadır: **Toplumun tüm kesimlerinin kapasitelerini geliştirebildiği bir düzende toplumun potansiyel üretkenliği de maksimize olmaktadır.**

Dayanışma ve kolektif kimlik boyutunda, ETH kurumlarının nesiller boyunca var olması ve toplumun geniş kesimlerinin bu kurumlarla ortak deneyimler yaşaması; soyut dayanışma söyleminden çok daha güçlü ve somut bir kolektif kimlik zemini oluşturmaktadır. İngiltere'de NHS'in seksen yılı aşan varlığının yarattığı toplumsal sahiplenme duygusu, bu uzun vadeli birikimin en güçlü örneklerinden birini sunmaktadır. Bu sahiplenme duygusu yalnızca NHS'i koruma altına almakla kalmamış; İngiliz toplumsal kimliğinin temel bir parçası hâline gelmiştir. ETH'nin daha geniş alanları kapsayarak genişlemesi,

bu sahiplenme ve kimlik duygusunu çok daha kapsamlı bir toplumsal alana yayma potansiyelini taşımaktadır.

Güç ilişkilerinin dönüşümü boyutunda, ETH'nin yapısal etkisi en köklü ama en az görünür olan değişimi temsil etmektedir. İşçinin temel ihtiyaçları piyasada satın almak zorunda olması onu hem işveren hem de hizmet sağlayıcılar karşısında sistematik bir bağımlılık ilişkisi içine sokar. Bu bağımlılık, hem emek piyasasındaki müzakere gücünü zayıflatır hem de siyasi bağımsızlık için gerekli olan ekonomik özerkliği aşındırır. ETH, bu bağımlılık ilişkisini köklü biçimde değiştiren tek politika aracıdır: Temel ihtiyaçların piyasadan bağımsız biçimde güvence altına alındığı bir sistemde bireyler ve emekçiler piyasa ilişkilerini çok daha eşit koşullarda yürütebilmektedir. Bu eşitleşme yalnızca ekonomik değil demokratik bir güçlenme anlamına da gelmektedir.

Yenilik ve girişimcilik boyutunda, ETH'nin paradoks görünen ama gerçek olan bir etkisi söz konusudur. Ekonomik güvencesi olmayan bireyin risk almaktan kaçınması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde yenilik kapasitesini kısıtlamaktadır. Temel güvencesi sağlam olan bireyler ise daha fazla risk alabilmekte, deneysel projelere girişebilmekte ve kariyer değişikliklerine açık olabilmektedir. İskandinav ülkelerinin hem güçlü sosyal güvence hem de kayda değer girişimcilik ekosistemleri barındırması; güvenlik ile girişimcilik arasındaki varsayımsal ödünleşimin gerçek olmadığını ampirik olarak ortaya koymaktadır.

Geçiş döneminde ETH: Aşamalı genişleme stratejisi

Hiçbir köklü toplumsal dönüşüm bir gecede gerçekleşmez. ETH'nin kapsamlı biçimde hayata geçirilmesi hem siyasi hem de kurumsal olgunlaşma gerektiren aşamalı bir süreçtir. Bu sürecin nasıl yönetileceği; hangi adımların önce atılacağı, kazanımların nasıl korunacağı ve her adımın bir sonrakini mümkün kılacak siyasi zemini nasıl hazırlayacağı konularında stratejik düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Öncelik belirlemenin ilk ilkesi, mevcut en geniş toplumsal desteği taşıyan ve en somut kazanımları en hızlı biçimde sağlayacak alanlarda güçlendirmektir. Bu perspektiften **sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi ve evrenselleştirilmesi** öncelikli başlangıç noktasıdır: Hem toplumsal destek en güçlü bu alanda hem de kazanımların toplumun geniş kesimlerince dolaysız biçimde hissedildiği görünürlük en yüksektir. **Çocuk bakımının yaygınlaştırılması ve standartlaştırılması** ikinci kritik önceliği oluşturmaktadır; zira bu alan hem eşitsizliği azaltma hem de kadın istihdamını artırma bakımından en güçlü kümülatif etkiye sahiptir. **Sosyal konut stoğunun genişletilmesi ve barınma güvencesinin pekiştirilmesi**; kentsel konut krizinin yoğunluğunun siyasi talebi en görünür kıldığı alanlarda başlangıç olarak önceliklendirilmelidir.

Aşamalı genişleme stratejisinin ikinci ilkesi, her kazanımın siyasi bir öğrenme ve güç birikimi sürecine dönüşmesi için bilinçli biçimde tasarlanmasıdır. Bir altyapı yatırımı tamamlandığında, kullananlar hem ekonomik hem de siyasi açıdan bu altyapının savunucusuna dönüşmektedir. NHS bunu

onlarca yıldır somutlaştırmaktadır: Evrensel sağlık hizmetinden yararlanan seçmen kitlesi bu hizmetin korunması için aktif siyasi baskı kaynağına dönüşmekte; her özelleştirme tehdidi bu seçmen kitlesini yeniden mobilize etmektedir. Bu dinamiği bilinçli biçimde tasarlamak; ETH genişlemesinin her adımının, kazanımları savunacak ve sonraki adımları talep edecek örgütlü toplumsal aktörler yaratacak biçimde kurgulanmasını gerektirmektedir.

Finansman stratejisi, aşamalı genişlemenin belki de en kritik boyutunu oluşturmaktadır. Her yeni ETH bileşeninin eklenmesi gerçek anlamda yeni kaynaklar gerektirmekte ve bu kaynakların nereden geleceğinin başından net biçimde belirlenmesi zorunludur. ***Bu netlik üç nedenle kritiktir***: **Birincisi**, 'bunun için para yok' argümanına karşı somut bir yanıt sunmaktadır. **İkincisi**, hangi ekonomik aktörlerin kaynak kaybına uğrayacağını açık biçimde ortaya koyarak siyasi çatışmayı görünür kılmakta ve savunucuları bu çatışmaya hazırlamaktadır. **Üçüncüsü** şeffaf finansman modelleri kamu güvenini pekiştirmektedir; belirsiz kaynak planları ise eleştirmenlerin 'sürdürülemez' iddiasına malzeme sağlamaktadır.

Kurumsal kapasite inşası, aşamalı genişlemenin çoğunlukla göz ardı edilen ama sürdürülebilirlik açısından en belirleyici boyutunu oluşturmaktadır. Yeni bir hizmet alanını açmak ya da mevcut bir hizmetin kapsamını genişletmek, hem yönetici kapasite hem de uygulama bilgisi hem de işgücü hem de fiziksel altyapı açısından belirli ön koşullar gerektirmektedir. Bu ön koşullar karşılanmadan yapılan hızlı genişlemeler, hizmet kalitesini tehlikeye atarak hem kullanıcıların deneyimini hem de siyasi desteği aşındırabilmektedir. Bu nedenle ETH'nin aşamalı

stratejisi, hem kısa vadeli kazanımları hem de uzun vadeli kurumsal altyapı inşasını birlikte planlayan bir zaman planlaması gerektirmektedir.

Yerel pilot uygulamalar ve belediye düzeyinde deneyler, ulusal ölçekte reform için hem siyasi hem de teknik hazırlık sağlamanın son derece değerli bir aracını oluşturmaktadır. Bir şehirde başarılı biçimde hayata geçirilen ücretsiz toplu taşıma programı, bu tartışmayı ulusal gündemin somut bir parçasına dönüştürmektedir. Bir bölgede kapsamlı çocuk bakım programının uygulanması hem uygulanabilirliği kanıtlamakta hem de diğer bölgeler için yankı etkisi yaratmaktadır. Bu strateji, İskandinav refah devletinin pek çok önemli reformunun önce belediye ya da bölgesel düzeyde hayata geçirilip daha sonra ulusal norma dönüştürüldüğü tarihsel süreçle örtüşmektedir.

Geriye çekilme risklerine karşı güvence, aşamalı stratejinin ihmal edilemeyecek bir boyutunu oluşturmaktadır. Siyasi konjonktür değiştiğinde, kazanımların korunması için hem hukuki hem de siyasi mekanizmaların başından kurulmuş olması zorunludur. Hizmetlerin anayasal ya da yasal güvenceye kavuşturulması, özelleştirmeyi zorlaştıran prosedürel engeller, kullanıcı ve çalışan koalisyonlarının savunuculuk kapasitesinin güçlendirilmesi ve uluslararası standartlarla uyumun sağlanması; bu güvence mekanizmalarının başlıca araçlarını oluşturmaktadır. **ETH genişleme stratejisinin her adımı yalnızca hizmetin nasıl açılacağını değil aynı zamanda nasıl korunacağını da planlamak zorundadır.**

ETH ve yeni bir sosyal sözleşmenin temelleri

Sosyal sözleşme kavramı, *toplumun üyelerinin birbirlerine ve toplumun kendisine karşı taşıdıkları karşılıklı hak ve yükümlülüklere ilişkin hem yazılı hem de yazısız normların bütününü ifade etmektedir*. Bu sözleşme hiçbir zaman gerçek anlamda bir anlaşma belgesi olmamıştır; ama toplumun hangi ilkeler etrafında örgütlendiğine ilişkin paylaşılan bir anlayışı temsil etmektedir. Savaş sonrası dönemde bu anlayış; güçlü ekonomik büyüme, tam istihdam, yükselen ücretler ve genişleyen refah devleti kazanımları etrafında şekillenmiştir. Neoliberal dönem bu sözleşmeyi parçalamıştır: Büyüme sürerken kazanımlar paylaşılmamış, tam istihdam yavaş yavaş güvencesiz çalışmaya dönüşmüş ve refah devleti sistematik biçimde aşındırılmıştır. Bugün ihtiyaç duyulan şey; bu eski sözleşmenin nostaljik bir restorasyonu değil, 21. yüzyılın gerçeklikleriyle yüzleşen yeni ve daha köklü bir sosyal sözleşmedir.

ETH'nin bu yeni sosyal sözleşmeye katkısı, yalnızca bir hizmet listesinin genişletilmesinden ibaret değildir. ETH, yeni sözleşmenin normatif temelini oluşturan üç köklü ilkeyi kurumsal pratiğe dönüştürmektedir. ***Birinci ilke***: Toplumun her üyesinin temel ihtiyaçlarının karşılanması kolektif bir yükümlülüktür; bu yükümlülük **bireysel kaderden**, **piyasadaki konumdan** ya da **ailesel kaynaklardan** bağımsızdır. ***İkinci ilke***: Bu ihtiyaçların nasıl karşılanacağı kararı demokratik süreçler aracılığıyla alınmalıdır; teknokrasilerin, piyasa güçlerinin ya da büyük sermayenin tek taraflı belirlenimi kabul edilemezdir. ***Üçüncü ilke***: Bu güvencenin sürdürülebilmesi için mevcut

servet ve gelirin gerçek anlamda yeniden dağıtılması zorunludur.

Yeni sosyal sözleşmenin karşılıklılık boyutu özellikle dikkatli biçimde ele alınmayı gerektirmektedir. Geleneksel refah devleti sözleşmesi büyük ölçüde çalışma karşılığı güvence üzerine kurulmuştu: Ödeme yaparsın ve hastalandığında, işini kaybettiğinde ya da yaşlandığında güvence alırsın. Bu model, çalışma kapasitesine ya da çalışma fırsatına sahip olmayan grupları sistematik biçimde dışlayarak hem eşitsizlik üretmekte hem de belirli siyasi gerilimlere zemin hazırlamaktaydı. ETH'nin hayata geçirdiği yeni sözleşme, karşılıklılığı çok daha geniş ve kapsayıcı biçimde tanımlamaktadır: Topluma katkı, ücretli çalışmanın çok ötesinde bakım emeğini, topluluk aktivizmini, kültürel üretimi ve gönüllü hizmetleri de kapsamaktadır.

Kuşaklar arası boyut, yeni sosyal sözleşmenin en özgün ve en elzem unsurlarından birini oluşturmaktadır. Eski sosyal sözleşmeler büyük ölçüde tek neslin kendi içindeki güvenceler etrafında şekillenmiştir; oysa ekolojik kriz ve iklim değişikliği, sosyal sözleşmenin kaçınılmaz biçimde kuşaklar arası bir boyut kazanmasını zorunlu kılmaktadır. Bugün alınan kararlar henüz doğmamış kuşakların yaşam koşullarını belirlemekte ve bu durum mevcut nesillere hem tarihsel hem de ahlaki sorumluluklar yüklemektedir. ETH'nin sürdürülebilirlik ilkesi, bu kuşaklar arası sorumluluğu politika tasarımının içine almaktadır: Hem bugünün ihtiyaçlarını karşılayan hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılamasını olanaklı kılan sistemler inşa etmek, ETH'nin ekolojik bileşenlerinin normatif temelidir.

Yeni sosyal sözleşmenin küresel boyutu da bu tartışmanın ayrılmaz parçasıdır. Ulusal sosyal sözleşmeler, küresel eşitsizlikleri ve uluslararası güç asimetrilerini yeniden üretebilmektedir: Zengin ülkelerin vatandaşları için güçlü güvenceler sunan ama bu güvencelerin finansmanını kısmen Küresel Güney'in sömürüsüne dayandıran modeller gerçek anlamda adil değildir. Küresel düzeyde ETH, bütün insanların aynı temel ilkelerden yararlanması gereken bir dünya düzeni vizyonunu ifade etmektedir. Bu vizyon, önce zengin ülkelerde güçlü ETH modellerinin inşa edilmesini ve ardından uluslararası dayanışma mekanizmaları aracılığıyla bu modellerin daha geniş bir küresel ölçeğe taşınmasını içermektedir.

Yeni sosyal sözleşme aynı zamanda ***köklü bir siyasi psikoloji*** *dönüşümünü de gerektirmektedir.* Neoliberal dönem, bireyciliği ve kişisel sorumluluğu her türlü toplumsal koordinasyonun önüne koyan bir zihinsel çerçeveyi hegemonik hâle getirmiştir. Bu çerçevede ***başarısızlık kişiseldir***, *yoksulluk bireysel yetersizliğin sonucudur ve toplumun sorunlarına çözüm piyasada bireysel seçim aracılığıyla aranır.* ETH'nin yaygınlaşması bu zihinsel çerçeveyi deneyimin gücüyle dönüştürmektedir: Ortak kurumlardan yararlanan, bu kurumların kalitesini kolektif biçimde koruyan ve onların uzanımından faydalanan insanlar, topluluğun gerçekten var olduğunu ve ortak sorunlara ortak çözümlerin mümkün olduğunu anlıyorlar. Bu anlayış soyut bir ideolojik ilan değil gündelik deneyimin ürünüdür ve bu nedenle hem çok daha güçlü hem de çok daha kalıcıdır.

Yeni Bir Dünya Kurmak: ETH'nin Tarihsel İddiası

Bu bölüm boyunca çizilen tablonun tamamını bir arada değerlendirdiğimizde, ETH'nin taşıdığı tarihsel iddianın boyutunu kavramak mümkün hâle gelmektedir. Bu iddia, basit bir sosyal politika iyileştirmesinden ya da mevcut sistemin içinde kalan reformcu bir gündemden çok daha ötededir: ETH, insanlığın büyük çoğunluğu için daha adil, daha güvenceli ve daha özgür bir yaşamın mümkün olduğunu savunmakla kalmaz; bu mümkünlüğün bugünden somut kurumsal pratiklerle inşa edilmeye başlanabileceğini göstermektedir.

2050 senaryoları göstermektedir ki önümüzdeki çeyrek yüzyıl içinde alınacak kararlar, hem otomasyon hem de ekolojik dönüşüm açısından kritik bir ayrışma noktasına karşılık gelmektedir. Bu kararlar salt teknik tercihler değildir, hangi değerlerin ve kimlerin öncelikli olduğuna ilişkin derin siyasi tercihlerdir. ETH bu tercihin karşısında somut bir içerik sunar: *Teknolojik dönüşümden kazanç sağlayacak olanlar yalnızca servet sahibi azınlık değil toplumun tamamı olabilir; ekolojik geçişin yükü en savunmasız kesimlere değil hakkaniyetli biçimde paylaşılabilir.*

Geçiş stratejisi ise ***ütopik bir vizyon*** ile ***somut politika pratiği*** arasında köprü kuran kritik halkayı oluşturmaktadır. Aşamalı, bütünleşik ve siyasi olarak akıllı bir genişleme stratejisi, hem her adımın toplumsal desteği genişletmesini hem de kazanımların gelecekteki saldırılara karşı korunmasını hem de bir sonraki adım için kurumsal zemin hazırlanmasını bir arada sağlamaktadır. Bu stratejinin özündeki mesaj şudur: Sistematik

olmak hem sabrı hem de kararlılığı gerektirmektedir; ama sistematik bir yaklaşım, ütopik bir hayal gücüyle pratik siyasi zekâyı birleştiren tek yoldur.

Yeni sosyal sözleşme ise tüm bu değişikliklerin anlam çerçevesini oluşturmaktadır. Toplumun bireylere ve bireylerin birbirlerine karşı taşıdıkları yükümlülükler, artık koşullara göre değişen pratik tercihler değil siyasi açıdan savunulan ve kurumsal olarak güvenceye alınan temel normlar hâline geldiğinde; bu normlar hem demokratik siyaseti beslemekte hem de aşırı sağın sunduğu sahte dayanışma alternatifine karşı gerçek bir topluluk deneyimini temsil etmektedir.

Sonuç bölümünde, kitap boyunca geliştirilen argümanın bütününü ve bu argümanın demokratik sosyalist bir hareket için **somut bir program**, **örgütlenme modeli** ve **siyasi strateji çerçevesine** nasıl dönüştürülebileceğini ele alacağız. O bölüm, teorinin pratiğe, analizin harekete ve bireysel okumanın kolektif eyleme bağlandığı son halkayı oluşturacaktır.

SONUÇ: YENİ DEMOKRATİK SOSYALİST HAREKETLER İÇİN ETH

Program, Strateji ve Aşağıdan Örgütlenme

Bir kitabın sonuç bölümü, özetlemenin ötesinde bir şeyi yapmak zorundadır: Okuyucuyu kitabın bittiği yerden ileriye taşımalı, teorinin pratiğe bağlandığı son ve belirleyici adımı atmak için bir zemin oluşturmalıdır. Bu bölüm, kitap boyunca geliştirilen argümanın bütününü yeni **demokratik sosyalist hareketler** için somut bir **program, strateji** ve **örgütlenme** çerçevesine dönüştürme girişimini temsil etmektedir. Felsefi temeller, tarihsel deneyimler, eleştirel tartışmalar ve gelecek öngörüleri; artık soyut analizin değil eylem yönelimli siyasi düşüncenin malzemesi hâline gelmektedir.

Bu bölüm sekiz eksen üzerinden ilerlemektedir. *ETH merkezli demokratik sosyalist bir program taslağı; aşırı sağa karşı solun neden farklı bir pozisyona ihtiyacı olduğu ve ETH'nin bu pozisyonu nasıl sağlayabileceği; yoksulların ve sistem dışına itilenlerin aşağıdan örgütlenmesi; ETH'yi savunacak toplumsal aktörler; yerel yönetimden merkezi hükümete siyasi yol haritası; uluslararası dayanışmanın somut biçimleri; reformun devrimsel potansiyeli; ve son olarak ortak bir geleceği yeniden hayal etmenin önemi.* Bu eksenler bir arada ele alındığında, ETH'nin yalnızca bir politika değil bir siyasi proje olduğu ve bu projenin hem teorik derinliğini hem de pratik eylem kapasitesini aynı anda taşıdığı görülmektedir.

ETH merkezli demokratik sosyalist bir program taslağı

Demokratik sosyalist bir program; yalnızca **hangi politikaların** uygulanacağını değil aynı zamanda **hangi değerlerin** savunulduğunu, **hangi sınıf çıkarlarının** temsil edildiğini ve **hangi toplumsal dönüşümün** hedeflendiğini ifade etmektedir. Bu bütünlüklü anlayış, ETH'yi salt bir sosyal hizmetler tarifesinden çıkarıp kapsamlı bir siyasi ekonomi çerçevesine taşımaktadır. Böyle bir programın ana hatları şu şekilde çizilebilir.

Programın birinci ekseni, *evrensel ve koşulsuz temel hizmetler güvencesidir*. Sağlık, eğitim, bakım, barınma, ulaşım, dijital erişim ve temiz enerji; bu hizmetlerin piyasa ilişkilerinden bağımsız biçimde herkese sunulması, programın vazgeçilmez temelidir. Bu güvence **istihdam statüsüne**, **vatandaşlık koşuluna** ya da **önceki katkılara** bağlı değildir; **insan onuruna** ve **temel ihtiyaçların** nesnel varlığına dayalıdır. Programın bu temel ilkesi, neoliberal dönemde sistematik biçimde aşınan **'kolektif güvence'** anlayışını yeniden merkeze almaktadır.

İkinci eksen, *gerçek servet yeniden dağılımı ve demokratik finansmandır*. ETH'nin güvencelerini somutlaştıracak kaynaklar, rastlantısal değil yapısal biçimde temin edilmelidir. Bu, servet vergisi reformunu, kurumlar vergisinin uluslararası koordinasyonla güçlendirilmesini, finansal işlem vergilerini, arazi değer vergisini ve kilit altyapı sektörlerinin yeniden kamulaştırılmasını kapsamaktadır. Bu finansman reformlarının her biri

yalnızca mali bir mekanizma değil aynı zamanda sınıf çatışmasının somutlaştığı bir siyasi mücadele alanıdır.

Üçüncü eksen, *demokratik mülkiyet dönüşümüdür*. Temel altyapıların, enerji sistemlerinin, konut stoğunun ve dijital platformların **kamu, kooperatif** ya da **topluluk mülkiyeti** altında örgütlenmesi; ETH programının mülkiyet boyutunu oluşturmaktadır. Bu dönüşüm tek tip bir kamulaştırma tarifesi değil, farklı sektörlerde farklı koşullarda en demokratik ve en etkin mülkiyet biçimini seçmeyi gerektiren bağlama duyarlı bir stratejidir. ***Ortak ilke şudur***: *Temel ihtiyaçları karşılayan hizmetler üzerindeki kontrol, özel sermayenin kâr güdüsünden değil demokratik hesap verebilirlikten beslenmelidir*.

Dördüncü eksen, *güçlü emek haklarıdır*. ETH programı, güçlü sendika hakları, toplu iş sözleşmesi güvencesi, asgari ücretin gerçek satın alma gücünü koruyan biçimde güncellenmesi ve güvencesiz çalışmayı caydıran düzenleyici çerçeveleri kapsamalıdır. Emek haklarının güçlendirilmesi ile ETH'nin genişletilmesi, birbirini tamamlayan iki sütundur: ETH işçilerin piyasa bağımlılığını azaltırken, güçlü emek hakları çalışma ilişkilerinin adil olmasını güvence altına almaktadır. Bu iki sütunun birlikte ele alındığı program, hem işçi refahını hem de demokratik gücü pekiştirmektedir.

Beşinci eksen, *ekolojik geçiş ve yeşil ekonomidir*. ETH programı ekolojik olarak körleşmiş bir sosyal politika değildir; aksine gezegensel sınırlar içinde herkes için yeterli refah güvencesi sunan bütünleşik bir çerçevedir. Yenilenebilir enerji altyapısına kamu yatırımı, toplu taşımanın sistematik genişletilmesi, konut stoğunun enerji verimliliği reformu ve tarım politikasının

sürdürülebilirlik ilkeleriyle uyumlaştırılması; ETH'nin ekolojik bileşenlerini oluşturmaktadır. Adil geçiş güvenceleri, bu dönüşümün yükünü emekçi sınıflara yüklemeksizin gerçekleştirilmesinin zorunlu tamamlayıcısıdır.

Altıncı eksen, *demokratik yönetişim ve katılımcı kamusal alandır*. Program, hizmetlerin planlanmasına ve değerlendirilmesine kullanıcıların ve toplulukların gerçek anlamda katılımını, hesap verebilirlik mekanizmalarının çoğullaştırılmasını, yerel demokrasinin güçlendirilmesini ve deliberatif karar alma araçlarının kamu politikasına entegrasyonunu kapsamalıdır. Bu eksen, ETH'yi tepeden inme bir devlet projesinden çıkarıp gerçek anlamda halkın programına dönüştüren kritik bileşeni oluşturmaktadır.

Aşırı sağa karşı sol bir alternatif: ETH neden fark yaratır?

Giriş bölümünden bu yana kitap boyunca defalarca ele alınan dinamiği burada doğrudan ve siyasi bir netlikle yeniden formüle etmek gerekmektedir: ***Aşırı sağ, solun bıraktığı siyasi boşluğu doldurarak yükselmiştir.*** *Bu tespit salt bir entelektüel gözlem değil, sol hareketler için kendi siyasi sorumluluklarını kavramanın zorunlu başlangıç noktasıdır. Aşırı sağ, kendi ideolojik üstünlüğü sayesinde değil, solun somut ekonomik alternatif üretmedeki zayıflığı nedeniyle kazanmaktadır.*

Aşırı sağın sunduğu çerçevenin anatomisi şöyledir: Emekçi kitleler arasında biriken meşru öfkeyi, bu öfkenin gerçek kaynağına değil yapay bir düşmana, **göçmenlere, azınlıklara, 'küreselcilere'**, yönlendirmek. Bu yönlendirme tutarlı

bir ekonomik program sunmaksızın işlemektedir; zira hedef, öfkeyi yönetmek değil yapısal eşitsizliği çözmektir. Bu tablo, sola çok önemli bir siyasi açıklık sunmaktadır: ***Aşırı sağın sınıf öfkesini 'yanlış adrese' gönderdiğini göstermek ve bu öfkeye 'doğru adresi', yani gerçek ekonomik güvencesizliğin kaynaklarını ve bu kaynaklara yönelik somut çözümleri sunmak.***

ETH bu siyasi mücadelede neden belirleyici bir avantaj sunmaktadır? ***Birincisi,*** *ETH somuttur*. Soyut ideolojik anlatıların ötesinde, insanların günlük yaşamlarında doğrudan hissedebilecekleri maddi değişiklikler vaat etmektedir: Parasız sağlık, ücretsiz çocuk bakımı, güvenceli konut, ucuz ya da ücretsiz ulaşım. Bu somutluk, hem seçim kampanyalarında anlaşılabilir mesajlar üretmeyi hem de uygulama sonrasında güvenilirlik kazanmayı mümkün kılmaktadır. ***İkincisi,*** *ETH kapsayıcıdır*. Evrensel tasarım, yalnızca en yoksulları değil toplumun geniş kesimlerini kapsadığı için geniş seçimsel koalisyonlar inşa etme kapasitesi taşımaktadır. ***Üçüncüsü***, *ETH dayanışmacıdır*. Ortak kurumların yaratılması, aşırı sağın 'biz ve onlar' söylemine karşı gerçek bir kolektif deneyim sunmaktadır.

ETH'nin aşırı sağa karşı sunduğu ***alternatifin siyasi dili*** *de son derece önemlidir*. 'Uzmanlara güvenin, her şey yoluna girecek' şeklindeki teknokratik söylem çalışmamaktadır ve çalışmaması anlaşılırdır: Bu söylem, on yıllardır süren ekonomik bozulmayı yaşayan emekçi kitlelerin deneyimiyle doğrudan çelişmektedir. ETH'nin siyasi dili farklı bir eksende kurulmak zorundadır**: 'Sizin için değil sizinle birlikte inşa ediyoruz. Sorunun kaynağı siz değilsiniz; o kaynak bellidir ve çözümü de bellidir. Birlikte daha güçlüyüz.'** Bu dil, hem sınıf

temelli mobilizasyona hem de toplumsal dayanışmaya hitap eden, hem öfkeyi tanıyan hem de bu öfkeyi yapıcı bir hedefe yönlendiren bir söylem çerçevesi sunmaktadır.

Yoksulları ve sistem dışına itilenleri aşağıdan yukarıya örgütleme modelleri

ETH'nin güçlü bir siyasi program olması, onun kendiliğinden hayata geçeceği anlamına gelmez. Her kapsamlı sosyal dönüşüm gibi ETH de onu talep eden, savunan ve uygulayan örgütlü toplumsal güçleri gerektirmektedir. Bu güçlerin nasıl inşa edileceği sorusu, teorik argümandan değil örgütlenme pratiğinden hareket etmektedir. Ve bu pratik, her şeyden önce mevcut solun en büyük açığıyla yüzleşmeyi gerektirmektedir: Güvencesiz, marjinalleşmiş ve örgütlenme kapasitesi en düşük olan kitlelere ulaşmak.

Geleneksel sol örgütlenme biçimleri, büyük ölçüde endüstriyel kapitalizmin koşullarında şekillenmiştir: **Fabrika** ya da **maden** gibi tek bir mekânda bir araya gelen, düzenli çalışma ritimlerine sahip ve kolektif kimliği görece net biçimde tanımlanmış bir işçi kitlesi. Bu koşullar altında sendika örgütlenmesi, en güçlü emek mobilizasyonu aracıydı. Ancak *21. yüzyılın emek piyasası bu koşulları büyük ölçüde dönüştürmüştür*: ***Dağınık, görünmez ve birbirinden yalıtılmış platform emekçileri, ev temizlikçileri, tarım işçileri, sokak satıcıları ve güvencesiz hizmet sektörü çalışanları; geleneksel sendikacılığın en güç kavradığı ama ETH programının en fazla ihtiyaç duyduğu kesimlerdir.***

Aşağıdan örgütlenme modellerinin temel ilkesi, insanların zaten bulunduğu yerden başlamaktır. Bu, fabrika kapısından değil mahalle klinikleri, çocuk bakım merkezleri, gıda bankası kuyruklarından, konut mahkemelerinden ve toplu taşıma duraklarından başlamak demektir. *İnsanların ETH'nin bileşenlerine somut biçimde ihtiyaç duydukları anların ve mekânların tespit edilmesi ve bu anlarda örgütsel temas kurulması; hem işe yarar bir giriş kapısı hem de programın gerçek içeriğini deneyimsel olarak öğrenmenin en doğal zeminidir*. Sağlık hakkından yoksun bırakılan biri, sağlık güvencesi talebini hem kişisel hem de siyasi bir mesele olarak kavrama kapasitesine sahiptir; örgütlenmenin görevi **bu kavrayışı kolektif eyleme** dönüştürmektir.

Kiracı örgütlenmeleri, aşağıdan ETH örgütlenmesinin en güçlü ve en güncel örneklerini sunmaktadır. **Barselona**'nın **PAH**'ı (Plataforma de Afectados por la Hipoteca), yani Hacizlere Karşı Platform; **Berlin**'in **'Deutsche Wohnen Enteignen**' konut kampanyası; **Londra**'nın kiracı birlikleri ve **New York**'taki kiralar denetim savunuculuk ağları; bunların hepsi konut krizini gündelik deneyimden başlatarak kolektif siyasi güce dönüştüren örgütlenme pratiklerini temsil etmektedir. Bu hareketler hem doğrudan somut kazanımlar elde etmekte hem de daha geniş bir ETH savunuculuğu için örgütsel kapasite ve siyasi kimlik inşa etmektedir.

Sağlık hakkı örgütlenmeleri, özellikle ABD gibi evrensel sağlık sisteminden yoksun ülkelerde son derece güçlü bir mobilizasyon zemini sunmaktadır. Bir yakınını sağlık masrafları nedeniyle kaybeden ya da ilaç parası bulamayan biri; bu deneyimi hem kişisel bir trajedi hem de sistematik bir adaletsizlik olarak

yaşamaktadır. Bu deneyimin siyasallaştırılması, sağlık hakkı kampanyalarının en köklü başarılarından birini oluşturmaktadır. Benzer biçimde **okul ebeveyn örgütlenmeleri**, **eğitim finansmanı eşitsizliklerine karşı mücadeleler** ve **erken çocukluk eğitimi kampanyaları**; gündelik aile deneyimlerinden başlayarak ETH'nin eğitim ve bakım bileşenlerine yönelik toplumsal talebi örgütleyen güçlü kanallar sunmaktadır.

Dijital örgütlenme araçları bu tabloya önemli ama çoğunlukla abartılan bir katkı sunmaktadır. Sosyal medya platformları hem mobilizasyonu hızlandırmakta hem de mesajların geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır; ama **'tıklama aktivizmi'** gerçek örgütsel güç yerine bir **yanılsama üretme riskini** de taşımaktadır. Dijital araçlar, yüz yüze ilişki ağları ve yerel topluluk örgütlenmesinin tamamlayıcısı olarak işlev gördüğünde son derece değerlidir; ama **bu araçların tek başına bir örgütlenme stratejisi oluşturduğu yanılgısından kaçınmak zorunludur.**

Sendikalar, mahalleliler, kullanıcı konseyleri: ETH'yi savunacak toplumsal aktörler

ETH'yi savunacak toplumsal aktörlerin kimin olduğu sorusu, programın siyasi uygulanabilirliğini belirleyen kritik bir meseledir. Güçlü programlar güçlü taşıyıcılar gerektirir ve bu taşıyıcıların bir araya getirdiği koalisyonun genişliği ve derinliği, programın hem kazanma hem de kazanımları koruma kapasitesini doğrudan belirlemektedir.

***Sendikalar**, ETH'nin doğal ve tarihsel olarak en güçlü savunucuları arasındadır.* Emek hareketinin tarihsel olarak hem

daha yüksek ücretler hem de genişleyen sosyal haklar için mücadele ettiği; bu mücadelenin birçok ülkede refah devletinin kuruluşunda belirleyici bir rol oynadığı hatırlandığında, sendikaların ETH'ye olan çıkarı salt ideolojik değil somut ve yapısal bir niteliktedir. Üyelerinin sağlık, eğitim, barınma ve bakım gibi alanlardaki ihtiyaçları, sendikaları hem ETH'nin savunuculuğunda hem de uygulanmasında son derece güçlü aktörler hâline getirmektedir. Bununla birlikte geleneksel sendikacılığın yeni güvencesiz çalışma biçimlerini kapsama güçlüğü, sendikal hareketin hem kendi örgütsel modelini hem de ETH savunuculuğu için kurduğu ittifakları yenilemesini zorunlu kılmaktadır.

Topluluk ve mahalle örgütleri; sendikaların ulaşamadığı kesimlere ulaşan, yerel sorunları doğrudan yaşayan insanların güvenine dayanan ve ETH'nin somut bileşenlerini en doğrudan biçimde deneyimleyen aktörlerdir. Bu örgütler; kiracı birlikleri, ebeveyn-öğretmen dernekleri, topluluk sağlık merkezleri, mahalle gıda kooperatifleri ve yerel çevre inisiyatifleri biçimlerinde çalışmaktadır. Bu grupların çoğunlukla dar bir sorun odağı etrafında şekillendiği ve ETH'nin genel çerçevesiyle bağlantısını görmekte güçlük çektiği doğrudur; ama bu bağlantıyı kurmak, ETH savunucularının önündeki en değerli örgütsel görev olarak öne çıkmaktadır.

Kullanıcı konseyleri ve hizmet kullanıcısı örgütleri, ETH'nin yönetişim boyutunun ve toplumsal savunuculuğunun özgün aktörlerini oluşturmaktadır. NHS'te hasta dernekleri, okul konseylerinde veliler, konut kooperatiflerinde sakinler ve topluluk enerji kooperatiflerinde üyeler; bu kullanıcı örgütlenmesinin farklı biçimlerini temsil etmektedir. Bu aktörler, hizmetlerin nasıl tasarlandığı ve yönetildiği konusunda hem

bireysel bilgi hem de kolektif örgütsel güç barındırmaktadır. Kullanıcı konseyleri ile ETH'nin siyasi savunuculuğu arasında sistematik bir bağ kurulduğunda, hem hizmet kalitesini iyileştiren bir demokratik yönetişim mekanizması hem de programın geniş toplumsal tabanını güçlendiren bir örgütsel yapı aynı anda inşa edilmiş olmaktadır.

Kadın örgütleri ve feminist hareketler, ETH'nin bakım, eşit ücret ve toplumsal yeniden üretim bileşenleri üzerinden hem savunuculuk hem de örgütsel dinamizm sağlayan kritik aktörlerdir. Tarihsel olarak sosyal hizmetler için en güçlü toplumsal mobilizasyonu gerçekleştiren aktörlerin büyük bölümü; okul kapanmalarına, sağlık kesintilerine ve bakım hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı mücadele eden kadın ve anne grupları olmuştur. Bu mobilizasyon kapasitesini ETH programıyla buluşturmak, hem programın feminist boyutunu güçlendirmekte hem de programın taşıyıcı koalisyonunu genişletmektedir.

İklim hareketi, özellikle gençler arasındaki yüksek mobilizasyon kapasitesiyle ETH'nin ekolojik bileşenlerini taşıyan güçlü bir potansiyel koalisyon ortağını oluşturmaktadır. ETH'nin Yeşil Yeni Düzen ile bütünleştirilmesi; iklim hareketi ile emek hareketi ve topluluk örgütlenmeleri arasındaki köprünün kurulmasını mümkün kılan stratejik bir kesişim noktasını temsil etmektedir. Bu köprünün kurulması ne otomatik ne de kolaydır; ama her iki hareketin de kazanmak için ihtiyaç duyduğu geniş koalisyonu inşa etmenin zorunlu koşulunu oluşturmaktadır.

Yerel yönetimden merkezi hükümete: ETH'nin siyasi yol haritası

*ETH programının hayata geçirilmesi, yalnızca iyi bir **siyasi irade** ve doğru **politika tasarımını** değil aynı zamanda **nasıl iktidara gelineceğine** ve iktidar ele **geçirildiğinde nasıl uygulanacağına** ilişkin sistematik bir **siyasi yol haritasını** gerektirmektedir*. Bu yol haritası, tek bir ülke ya da tek bir siyasi bağlam için değil genel ilkeler düzeyinde ele alınmaktadır; zira farklı siyasi sistemler, kurumsal yapılar ve tarihsel koşullar farklı stratejik yaklaşımları zorunlu kılmaktadır.

Yerel yönetim ölçeği, ETH'nin hem uygulanması hem de siyasi güvenilirliğinin inşa edilmesi açısından son derece değerli bir başlangıç zemini sunmaktadır. **Belediyeler ve bölgesel yönetimler**; ulusal ölçekte siyasi destek güvence altına alınmadan önce pilot uygulamalar başlatabilecek, somut deneyim biriktirebilecek ve hem uygulanabilirliği kanıtlayabilecek hem de yerel toplulukların programla ilişkisini güçlendirebilecek konumdadır. **Barselona**'nın sosyal konut ve katılımcı bütçe uygulamaları, **Preston**'ın yerel satın alma ve belediye işletme modelleri, Viyana'nın uzun soluklu **Gemeindebauten** deneyimi ve **Dunkerque**'nin ücretsiz ulaşım programı; yerel ölçeğin bu potansiyelini somutlaştıran örnekler arasındadır.

Ulusal ölçeğe geçiş için gerekli koşullar birkaç farklı kanaldan oluşabilmektedir. ***Birincisi***, *yerel başarıların politika ajandayı dönüştürmesi*: Başarılı yerel uygulamalar medya gündemine girmekte, diğer yerel yönetimler tarafından benimsenmekte ve ulusal siyasi partilerin program içeriklerini şekillendirmektedir. ***İkincisi***, *kriz anlarının siyasi fırsata dönüşmesi*:

COVID-19 pandemisi, konut krizleri ve enerji fiyatı patlamaları; hükümetlerin normalde reddedecekleri politikaları benimsemeye hazır olduğu özel siyasi anlar yaratmaktadır. **ETH savunucularının bu kriz anları için hem hazırlıklı hem de mobilize olması zorunludur.** ***Üçüncüsü****, programatik yakınlaşma ve koalisyon inşası:* Farklı siyasi partilerin ya da grupların ETH'nin belirli bileşenleri etrafında koalisyon oluşturması; ulusal politika değişikliği için gerekli olan siyasi aritmetiği mümkün kılabilmektedir.

Seçim stratejisi*, ETH programını seçmenlere nasıl sunulacağı ve hangi seçmen koalisyonunun hedeflendiği açısından son derece dikkatli bir tasarım gerektirmektedir*. ETH'nin geniş kapsayıcılığı, hem geleneksel emekçi seçmenlerle hem de kentsel ve kırsal orta sınıflarla hem de gençlerle ve hem de bakım ihtiyacından en fazla etkilenen yaşlılarla bağlantı kurma kapasitesi sunmaktadır. Bu potansiyel geniş koalisyonu gerçek seçimsel desteğe dönüştürmek; programın mesajının farklı seçmen kesimlerine nasıl çerçeveleneceğine ilişkin akıllı bir iletişim stratejisini gerektirmektedir. Konut güvencesi genç seçmenler için; sağlık ve bakım orta yaş ve yaşlı seçmenler için; iyi iş imkânları ve eğitim kalitesi işçi sınıfı aileler için öne çıkarılabilecek mesaj eksenleri sunmaktadır.

İktidar dönemindeki reform sıralaması ve hızı da yol haritasının kritik bir bileşenini oluşturmaktadır. Tarihsel deneyimler; reformcu hükümetlerin en siyasi tartışmalı reformları erken dönemde hayata geçirmesinin, hem taze bir siyasi mandatın gücünden yararlanma hem de uzun vadede sağlamlaşacak toplumsal destek yaratma açısından kritik önem taşıdığını göstermektedir. **Sağlık** ya da **çocuk bakımı**

alanındaki kapsamlı reformlar; hızla somut kazanımlar ürettiğinde hem kamu güvenini pekiştirmekte hem de sonraki adımlar için siyasi sermaye oluşturmaktadır. Tersine çekilmesi güç olan reformlar da önce uygulamaya alınmalıdır: Konut stoğunun genişletilmesi ve enerji altyapısının kamulaştırılması gibi fiziksel yatırımlar; sonraki hükümetlerin kolayca geri alabileceği kararların çok üstünde bir kurumsal kalıcılık sağlamaktadır.

Uluslararası dayanışma: Global Güney ile ortak ETH mücadelesi

ETH mücadelesi ulusal ölçeklerle sınırlı tutulamaz; çünkü hem **sorunların kaynakları** hem de **çözümlerin gerektirdiği koşullar** küresel bir boyut taşımaktadır. Uluslararası dayanışma bu çerçevede salt bir ideolojik sempatinin ötesinde, ortak siyasi çıkarların ve birbirine bağımlı mücadelelerin somut biçimde örgütlenmesini ifade etmektedir.

Küresel vergi adaleti mücadelesi, uluslararası ETH savunuculuğunun en güncel ve en kritik eksenini oluşturmaktadır. Çok uluslu şirketlerin kâr transferi, vergi cennetlerinin işletilmesi ve dijital ekonominin vergilendirilmesindeki boşluklar; hem zengin hem de yoksul ülkelerin kamu gelirlerini sistematik biçimde azaltmaktadır. Bu sorunun çözümü, ulusal ölçekte mümkün değildir; uluslararası koordinasyon zorunludur. Vergi adaleti ağlarının küresel savunuculuk faaliyetleri, akademik araştırma kurumlarının politika önerileri ve belirli ülkelerin kendi ulusal çıkarları adına bu koordinasyonu savunması;

ETH'yi finanse edecek kaynakların uluslararası düzeyde mobilize edilmesi için kaçınılmaz bir zemin oluşturmaktadır.

Ticaret adaleti ve Küresel Güney'in borç sorunu, uluslararası ETH dayanışmasının ikinci kritik eksenini oluşturmaktadır. Mevcut uluslararası ticaret ve borç yapısının Küresel Güney'den Küresel Kuzey'e sistematik bir değer transferi içerdiği; bu transferin Küresel Güney'deki hükümetlerin ETH programlarını finanse etme kapasitesini doğrudan aşındırdığı, kitabın önceki bölümlerinde ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Uluslararası dayanışma; borç iptali kampanyaları, hakkaniyetli ticaret düzenlemelerine yönelik savunuculuk ve Küresel Güney ülkelerinin kendi kalkınma gündemlerini belirleme özerkliğinin desteklenmesi üzerinden somutlaşmaktadır.

Deneyim ve bilgi paylaşımı, uluslararası ETH dayanışmasının belki de en az kaynak gerektiren ama en değerli boyutunu oluşturmaktadır. Farklı ülkelerdeki ETH uygulamalarından çıkan dersler; hangi politika tasarımlarının işe yaradığını, hangi kurumsal düzenlemelerin sürdürülebilir olduğunu ve hangi örgütlenme modellerinin en etkili olduğunu gösteren somut bir birikim oluşturmaktadır. Bu birikimin sistematik biçimde belgelenmesi ve paylaşılması; hem daha az deneyimli ortaklar için öğrenme sürecini hızlandırmakta hem de ETH'nin küresel siyasi meşruiyetini güçlendiren referans çerçeveler oluşturmaktadır. Sağlık politikası, eğitim reformu ve konut programları alanındaki uluslararası araştırma ağları bu bilgi paylaşımının en işlevsel kanalları arasındadır.

ETH'den post-kapitalizme: Reformun devrimsel potansiyeli

Bu bölüm boyunca yürütülen tartışmada, önceki bölümlerde de defalarca değinilen bir gerilim yeniden öne çıkmaktadır: **ETH bir reform programı mıdır yoksa devrimci bir proje midir?** Bu sorunun kendisi, çoğu zaman yanlış biçimde formüle edilmektedir; zira reformcu ve devrimci kategorilerini birbirini dışlayan seçenekler olarak konumlandırmak, tarihsel deneyimin zenginliğini görünmez kılan yapay bir ikilemdeki düşünmeye yol açmaktadır.

Tarihsel bakış açısından ele alındığında, en köklü toplumsal dönüşümlerin büyük bölümü ne tek seferlik devrimci kopuşlar ne de mevcut düzeni olduğu gibi kabul eden pasif reformlarla gerçekleşmiştir. 1945 sonrası İngiltere'de NHS'in kuruluşu ve genel refah devletinin inşası; teknik anlamda parlamenter bir reformdu, ama Beveridge'in döneminin barındırdığı ekonomik düzeni ve sınıf ilişkilerini köklü biçimde dönüştürmüştür. İskandinav refah devletlerinin onlarca yıl boyunca adım adım genişlemesi; kapitalizmin içinde ama onun piyasa mantığıyla tutarsız kurumlar inşa ederek gerçekleştirilen kümülatif bir yapısal dönüşümü temsil etmiştir. Bu deneyimler, **Erik Olin Wright**'ın **'gerçek ütopyalar'** perspektifinin tarihsel doğrulanması olarak okunabilir: Sistem içinden büyüyen, sistemin mantığını kısıtlayan ve zamanla daha köklü dönüşümleri mümkün kılan kurumsal pratikler.

ETH'nin devrimsel potansiyeli üç birbirine bağlı kanaldan akmaktadır. ***Birincisi, piyasanın rolünün sistematik biçimde sınırlandırılması***: ETH hayata geçirildikçe, temel

ihtiyaçların piyasa yoluyla karşılanmasının normatif ve kurumsal zemini daralır. Bu daralma hem ideolojik hem de kurumsal düzeyde çalışmaktadır: Sağlığın piyasada satın alınmaması gereken bir hak olduğu normu genişledikçe, bu normun diğer alanlara, eğitime, bakıma, barınmaya, genişlemesi için siyasi zemin de güçlenmektedir. ***İkincisi, toplumsal güç dengesinin emek lehine yeniden yapılanması***: ETH, işçilerin piyasa bağımlılığını azaltmakta ve bu azalma emek ilişkilerinde yapısal bir güç kaymasına yol açmaktadır. Güçlü toplumsal güvenceye sahip işçiler; kötü koşulları reddetme, kolektif örgütlenme ve uzun vadeli siyasi eyleme katılma kapasitesine çok daha fazla sahiptir. ***Üçüncüsü, kolektif kimlik ve dayanışmanın kurumsal pekişmesi***: ETH kurumları, onları paylaşan insanlar arasında ortak çıkar ve deneyim zemini oluşturmaktadır. Bu zemin, yalnızca bu kurumları korumakla kalmayıp onları genişletmeyi de talep eden siyasi bir aktörün oluşmasını mümkün kılmaktadır.

ETH'den post-kapitalizme giden yolun nasıl kurulduğu sorusuna verilen en dürüst yanıt şudur: Bu yol **garantili** değildir, **doğrusal** değildir ve **tek tip** değildir. ETH, post-kapitalist bir toplumun otomatik garantisi değil ön koşuludur. Toplumsal güvencenin pekiştiği, demokratik yönetişimin güçlendiği ve sınıf dengelerinin emek lehine değiştiği bir toplum; post-kapitalist dönüşüm için çok daha elverişli koşullar barındırmaktadır. Ama bu dönüşümün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği; örgütlü toplumsal güçlerin kararlılığına, siyasi liderliğin vizyonuna ve tarihsel momentlerin nasıl değerlendirildiğine bağlıdır. **ETH bu anlamda bir bitiş noktası değil, köklü bir toplumsal**

dönüşümün inşa edildiği kurumsal ve siyasi zemin olarak konumlanmaktadır.

Son söz: Ortak bir geleceği yeniden hayal etmek

Kitabın son sayfalarına gelirken, bir adım geri çekilerek yürüdüğümüz yolun tamamını görmek ve bu yolun nereye açıldığını bir kez daha netleştirmek istiyorum.

Bu kitap, neoliberal kapitalizmin yarattığı yıkımın bir envanterini sunmakla başladı; solun bu yıkıma karşı yeterince güçlü bir alternatif üretememiş olmasının ağırlığını taşıdı ve bu zayıflığın aşırı sağın yükselişiyle olan bağlantısını gösterdi. Ardından Evrensel Temel Hizmetler'in felsefi temellerini, tarihsel deneyimlerini, finansman modellerini, ekolojik boyutunu, dijital dönüşümle ilişkisini ve dünya genelindeki somut uygulamalarını ayrıntılı biçimde ele aldı. Yöneltilen eleştirileri ciddiye aldı ve onlara güçlü yanıtlar geliştirdi. Gelecek öngörüleri sundu ve son olarak bu programı hayata geçirecek siyasi strateji ve örgütlenme çerçevesini ortaya koydu.

Bu yolculuk boyunca savunulan temel önerme şudur: ***İnsan ihtiyaçlarının kolektif olarak karşılanması, hem ahlaki hem de pratik açıdan mümkün ve zorunludur.*** Bu önermenin **'mümkün'** boyutu; tarihsel deneyimlerle, ekonomik analizlerle ve kurumsal tasarım ilkeleriyle somutlaştırıldı. **'Zorunlu'** boyutu ise hem normatif hem de stratejik açıdan savunuldu: Normatif olarak, insan onuru ve eşitlik ilkesi kolektif güvenceyi zorunlu kılmaktadır; stratejik olarak, güvencesizlik

ve eşitsizliğin yarattığı siyasi boşluğu dolduran tek gerçek alternatif ETH'dir.

Ama bu kitap aynı zamanda şunu da söylemek istedi: **ETH yalnızca bir politika listesi değildir. Birlikte yaşamanın daha adil ve daha güzel biçimlerinin mümkün olduğunu savunan bir vizyon, bu vizyonu hayata geçirmek için örgütlü kolektif bir irade ve bu iradenin kurumsal ifadesi olan somut pratikler bütünüdür.** Hastalıktan korkmadan yaşayan insanlar, eğitim fırsatlarına gerçekten eşit erişimi olan çocuklar, barınma güvencesiyle uyuyan aileler, temiz enerjiye erişimi olan topluluklar ve demokratik süreçlere gerçekten katılabilen vatandaşlar; bu tablo bir hayal değil, yeterli siyasi irade ve örgütsel kapasite ile bugünden inşa edilebilecek gerçek bir imkândır.

Büyük krizler, büyük fırsatları da beraberinde getirir. 1930'ların Büyük Buhranı hem faşizmin yükselişini hem de Yeni Düzen'in doğuşunu mümkün kılmıştır; hangi yönde ilerleneceği tarihsel bir rastlantıyla değil örgütlü siyasi güçlerin mücadelesiyle belirlenmiştir. Bugünün çok boyutlu krizi, otomasyon devrimi, ekolojik aciliyet, demokratik meşruiyet erozyonu ve derinleşen eşitsizlik; benzer bir tarihsel kavşağı temsil etmektedir. Bu kavşakta aşırı sağ kendi projesini hayata geçirmeye çalışmaktadır; solun elinde ise hem daha adil hem de daha özgürlükçü bir alternatif mevcuttur.

Ortak bir geleceği yeniden hayal etmek, naif bir iyimserlik değildir. Gerçekçi ütopyacılıktır: Var olan imkânları, mevcut örnekleri ve insan kapasitesinin tarihsel birikimini temel alarak neyin mümkün olduğunu görmek ve bu mümkünlüğü gerçeğe

dönüştürmek için gerekli kolektif iradeyi inşa etmek. Bu kitap, bu inşanın küçük ama gerçek bir katkısı olmayı hedefledi.

Geri kalan iş, okuyucunun, örgütün ve hareketin elindedir.

BİTİRİRKEN

Bir kitabı bitirmek, her zaman yarım bir eylemdir. Konu tükenmez; tartışma sürer; dünyanın hali değişmeye devam eder. Bu sayfaları kapatırken ne bitmiş ne de tamamlanmış bir şey sunduğumu iddia etmiyorum. Sunduğum şey, süregelen bir tartışmanın belirli bir noktadaki fotoğrafı ve bu tartışmayı ilerletmek için bir çerçeve önerisidir.

Bu kitabı yazmaya başladığımda, kafamda iki soru vardı. *Birincisi ve teorik olan*: ***Sol ve sosyalist hareketler için, neoliberalizmin yarattığı yıkıma karşı, aşırı sağın doldurmaya çalıştığı siyasi boşluğa yanıt olabilecek, gerçekçi ve aynı zamanda gerçekten dönüştürücü bir ekonomi-politik çerçeve nasıl kurulabilir?*** *İkincisi ve daha kişisel olan*: ***Bir araştırmacı ve yazar olarak, içinde bulunduğum çağın en belirleyici teknolojik dönüşümüyle olan ilişkimi nasıl kurmalıyım?*** Bu iki soru, bu kitabın hem içeriğini hem de yöntemini şekillendirdi.

Teorik soruya verilen yanıt, kitabın tamamını oluşturmaktadır ve burada yeniden özetlemek istemiyorum. Ama yönteme ilişkin soruyu, burada da açık biçimde ele almak istiyorum; çünkü bu soru yalnızca benim bireysel tercihimle değil, bilimsel ve entelektüel üretimin geleceğiyle ilgilidir.

Serinin birinci kitabı **'Yapay Zekayı Kamulaştırmak'**, Gemini ile bir araştırma işbirliği içinde hazırlanmıştı. O deneyim hem son derece verimli hem de son derece öğreticiydi. Yapay zekanın büyük miktarda bilgiyi sentezleme, farklı teorik kaynakları bir araya getirme ve belirlenen bir çerçeve içinde tutarlı

argümanlar geliştirme kapasitesi; o kitabın hazırlanma sürecini hem hızlandırdı hem de derinleştirdi. Aynı zamanda o deneyim, yapay zekanın ne yapabildiğini ve daha önemlisi ne yapamadığını son derece net biçimde ortaya koydu.

Bu ikinci kitap, **Anthropic**'in **Claude** modeliyle gerçekleştirilen bir araştırma ve yazım işbirliğinin ürünüdür. Sunuş bölümünde anlattığım bu işbirliğini burada farklı bir perspektiften ele almak istiyorum: Bir araştırmacı olarak bu deneyimin ne hissettirdiğini.

Başlangıçta, bu işbirliğinin nasıl işleyeceğine dair ciddi sorularım vardı. Yapay zeka metni ürettiğinde, bu metnin gerçekten 'benim' olup olmadığı sorusu kaçınılmaz biçimde gündeme gelmektedir. Bu soru felsefi olduğu kadar pratiktir de: Bir araştırmacı, kendi yazmadığı bir metni imzaladığında ne anlama gelir? Bu soruyla ciddi biçimde yüzleştim ve şu sonuca vardım: **'Benim' olma ölçütü, kelimelerin elle yazılması değil düşüncenin, teorik pozisyonun ve argüman yapısının belirlenip belirlenmediğidir.** Bir araştırmacı olarak teorik çerçeveyi ben kurdum; hangi soruların sorulacağını, hangi kaynaklara başvurulacağını, hangi tarihsel deneyimlerin öne çıkarılacağını ve argümanın hangi yönde ilerleyeceğini ben belirledim. Bu kararlar alındıktan sonra Claude, araştırma ve yazım sürecinde sistematik biçimde katkıda bulundu.

Ama bu işbirliğinde beni en çok şaşırtan şey, farklı bir boyuttaydı: Süreç içinde defalarca Claude'un önerdiği ya da biçimlendirdiği bir formülasyonun, benim düşüncemi gerçekten keskinleştirdiğini fark ettim. Bazen kavramsal bir ayrımı daha net ifade ettiğini gördüm; bazen tarihsel bir örneği düşünmediğim

bir bağlamda konumlandırdığını. Bu anlar; yapay zekanın yalnızca bir icracı değil gerçek anlamda bir düşünce ortağı işlevi görebildiğini gösteriyordu. Ve bu fark etme anları, benim için en değerli metodolojik bulgulardır.

Akademik dürüstlük ilkesi açısından bu süreç hakkında söylenmesi gereken en önemli şey şudur: *Yapay zeka ile işbirliği yalnızca bir **araç** kullanımı değildir; **metodolojik** bir tercihtir ve bu tercih **şeffaflıkla** beyan edilmek zorundadır*. Bir araştırmacı hangi veritabanlarını, hangi istatistiksel araçları ya da hangi çeviri yazılımını kullandığını belirtmek zorundaysa, yapay zeka desteğini de belirtmek zorundadır. Bu zorunluluk, araçların gücüne ilişkin bir ihtirazdan değil okuyucuya ve akademik topluluğa karşı dürüstlük yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır.

Günümüzde yapay zekanın akademik ve entelektüel üretim alanına girişi son derece tartışmalı bir mesele hâline gelmiştir. Pek çok akademik kurum ve yayıncı, yapay zeka destekli üretim konusunda politikalar geliştirmektedir. Bu tartışmanın aşırı kuralcı bir noktaya sürüklenmesi de; 'yapay zeka kullanıldıysa geçersizdir' gibi bir yanılgıya düşülmesi de doğru değildir. Araştırmanın özünü oluşturan teorik düşünce, analitik kapasite ve özgün argüman inşası insana aittir ve bu katkının görünürlüğü ve hesap verebilirliği korunmak zorundadır. Yapay zekanın destekleyici işlevi ise gizlenmek yerine şeffaf biçimde açıklanmalıdır. Bu iki ilke bir arada uygulandığında, yapay zeka araştırma pratiğini gerçekten güçlendiren değerli bir araç olmaktadır.

Dijital Sosyalizm Serisi'nin bir bütün olarak taşıdığı metodolojik anlam da tam burada yatmaktadır. Hem birinci hem de

ikinci kitap; yapay zeka ile işbirliği içinde hazırlanmış, bu işbirliği şeffaf biçimde ilan edilmiş ve kitabın içeriği ile hazırlanma süreci arasında bütünlüklü bir tutarlılık kurulmaya çalışılmıştır. Yapay zekayı kamulaştırmayı savunan bir kitabın yapay zeka ile birlikte yazılması; yapay zekanın kolektif amaçlar doğrultusunda kullanılabileceğini argüman düzeyinde değil pratik düzeyde somutlaştırmaktadır.

Bu noktada serinin devamı hakkında da kısaca söz etmek istiyorum. Dijital Sosyalizm Serisi; yapay zekanın kamulaştırılması ve evrensel temel hizmetlerle sınırlı bir proje değil. Demokratik sosyalizmin 21. yüzyıl için yenilenmesi gereken teorik ve pratik çerçevesini adım adım ele almayı hedefleyen bu seri; ilerleyen kitaplarda demokratik ekonomi ve katılımcı planlama, emek hareketinin yeniden örgütlenmesi, küresel iklim adaleti ve dijital sosyalizmin uluslararası boyutları gibi temaları ele almayı planlamaktadır. Her kitap, öncekinin üzerine inşa edilen ama kendi başına da okunabilir bir çalışma olarak tasarlanmaktadır.

Bu kitabı bitirirken, okuyucuya özellikle şunu söylemek istiyorum: Burada sunulan argümanlar, tartışmanın başlangıç noktaları olmak üzere sunulmaktadır; bitmiş sonuçlar olarak değil. Evrensel Temel Hizmetler'in gerçek içeriği ne olmalıdır, bu hizmetler nasıl finanse edilmeli, hangi siyasi stratejilerle hayata geçirilmeli ve hangi örgütlenme modellerinin en etkili olduğu; bunların hepsinin yanıtı somut pratik içinde, toplumsal mücadeleler içinde ve demokratik tartışmalar içinde bulunacaktır. Bir kitabın yapabileceği şey, bu tartışmayı ve mücadeleyi daha sağlam kavramsal zeminler üzerinde yürütmek için araçlar sunmaktır.

Son bir not: Bu kitabı okuduğunuz için yalnızca teşekkür etmiyorum. Bu kitabı okumak bir iyilik değil, ortak bir düşünme ve tartışma pratiğine katılmaktır. Eğer bu sayfalardan katılmadığınız bir argüman ya da yetersiz bulduğunuz bir analiz çıkardıysanız, bu kitap en önemli işlevini yerine getirmiş demektir: Sizi kendi argümanınızı geliştirmeye zorlamak. Ve eğer bu sayfalardaki herhangi bir şey, sizi bulunduğunuz yerde somut bir şey için çabalamaya ya da örgütlenmeye yönlendirdiyse, bu kitap amacına fazlasıyla ulaşmış demektir.

ÖZCAN YAZICI

Medya sektöründe uzun yıllar gazete, radyo ve TV gibi mecralarda görev yaptı, haberler, yayınlar hazırladı, sundu. 1993 – 2009 yılları arasında **Olay Medya Grubu**'nda çalıştı. 2011 yılında www.bursaport.com haber sitesini, 2012'de BTSO'ya kayıtlı Bursa'nın ilk dijital ajansı **Sosyalink**'i kurdu.

2018'de kuruculuğunu üstlendiği teknoloji ve dijital dönüşüm odaklı etkinlik platformu "Future Talks" ile şirket ve kurumların üst düzeylerinin katıldığı bir bilgi ağı ve platform oluşturdu. 2019 yılı eylül ayından itibaren de işlerini tamamen podcast alanına odaklayarak **Sosyalink Podcast Agency** ile kurumlara, markalara, profesyonellere çözümler üretmeye başladı. 2022-2025 yılları arasında Nilüfer Belediyesi işbirliğiyle podcast eğitim atölyeleri düzenledi.

2003-2007 yıllarında iki dönem **ÇGD Bursa Şubesi** Başkanlığı ve 2011 yılında **Bursa İnternet Gazetecileri Derneği** Kurucu başkanlığını üstlenerek STK boyutunda da mesleki ve iletişim süreçlerinin gelişmesine katkı sundu. **Olay FM, Olay TV** ve **ASTV**'de çok sayıda programlar hazırladı ve sundu.

2021 yılında düzenli ve güncel yayın yapan Türkiye'nin ilk podcast haber ve bilgi platformu www.podcastturkey.com'u kurdu. Yine Linkedin'de "**Podcast Turkey**" ismiyle ve Substack'te podcastturkey.substack.com adresinde haftalık bültenler yayınladı.

Kasım 2023 tarihinde "**Herkes Podcast Yapabilir**" ismiyle bu alanda Türkçe yazılmış en kapsamlı kitabı yayınlandı. 2025 yılından itibaren teknoloji temelli çalışmalarını yapay zeka

odaklı iş süreçlerine, araştırmalara yönlendirdi. Yapay zekanın ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi etkileri üzerine analizler, yorumlar yayınlamaya başladı. **"Yapay Zekayı Kamulaştırmak"** kitabının da temelini oluşturan fikri arayışları ve tartışmaları da kapsayan www.solgelecek.org sitesini kurdu.

"Yapay Zekayı Kamulaştırmak" isimli kitabın ardından, serinin devamı olarak **"Evrensel Temel Hizmetler Kitabını"** hazırlayarak yayınladı.

Halen, **Bursa Gazeteciler Cemiyeti (BGC), Bursa Sivil Toplum Derneği (SİVİLAY)** ve **Gönüllü Hareketi Derneği** üyesi.